

Historiallisen materialismin perusteet

luonnos 15.8.2025

Sisällys

Esipuhe.....	1
1. Mitä on historiallinen materialismi?	2
2. Yhteiskuntataloudellinen muodostuma.....	5
3. Yhteiskunnan taloudellinen perusta ja päälyysrakenne	12
4. Alkuyhteisöllinen tuotantotapa eli alkuyhteiskunta	19
5. Orjanomistuksellinen yhteiskuntataloudellinen muodostuma	21
6. Feodalistinen tuotantotapa	32
7. Kapitalistinen tuotantotapa	47
8. Sosialistinen ja kommunistinen yhteiskuntajärjestelmä.....	58
9. Yhteiskunnan valtiollinen organisaatio (marxilainen valtioteoria)	91
10. Uskonnon asema yhteiskuntakehityksessä.....	97
11. Yhteiskuntaluokat ja luokkataistelun merkitys yhteiskuntakehityksessä.....	106
12. Kansan ja yksilön asema ja merkitys yhteiskuntakehityksessä.....	112
13. Antroposeenikauden haasteet ja kapitalismi	116
14. Työväenluokan strategia ja taktiikka	121
15. Maailman dialektisellä kehityksellä ei ole loppua.....	138

Esipuhe

Tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa Marx on noussut uudelleen mielenkiinnon kohteeksi erityisesti akateemisissa piireissä. Siitä huolimatta työväenliike on enemmän hajalla kuin koskaan aiemmin.

Marx itse totesi, että filosofian ei pidä vain selittää maailmaa, vaan tehtävänä on sen muuttaminen (Teesejä Feuerbachista). Muuttaminen onnistuu vain siten, että työväenliikkeen aktiivit opiskelevat yhdessä, tutkivat ja kehittävät marxilaista yhteiskuntatiedettä sekä ymmärtävät marxilaisuuden perusperiaatteet ja soveltavat niitä käytännön työssään. Marxilaisuus, kuten muutkin tieteet, on kumulatiivinen tiede, jossa tieto ja käytäntö kasaantuvat dialektisesti (**katso dialektinen materialismi, luku 3**). Marx ja Engels löysivät yhteiskuntakehityksen peruslainalaisuudet, joita meidän on käytännön työssämme sovellettava. Siksi meidän on omaksuttava marxilaisuus eli koko työväenliikkeen teoreettisen ja käytännön toiminnan kokemus. Pelkästään Marxia lukemalla eivät tämän päivän ongelmat ratkea.

Työväenliikkeen hajaannuksen keskeinen perussyy ja ylläpitäjä on, että liikkeelle suuntaa antava tieteellinen maailmankatsomus on vuosikymmenten ajan jäänyt päivittämättä. Sen tulisi vastata oikein aikamme tieteellisiin löytöihin ja uusiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Yhteisen tieteellisen ymmärryksen puuttuessa yhteiskuntatieteen lainalaisuuksista, yhteiskunnan ongelmiin haetaan ratkaisua mitä erilaisimmista subjektiivisista lähtökohdista ja salaliittoteorioista. Syntyy kuppi- ja nurkkakuntia, joilla kaikilla on erilainen käsitys yhteiskunnan ongelmista, niiden syistä ja ratkaisumahdollisuuksista.

Tänään 2000-luvun alun vuosikymmeninä tilanne muistuttaa analogisesti vaihetta, mikä vallitsi 1700–1800 lukujen vaihteessa vähän ennen Marxin ja Engelsin tieteellisiä löytöjä. Silloin orastavan työväenluokan piiristä kumpusi epä-tieteellisiä anarkistisia ja utopistisia ajatusmalleja. Tänään tiedon puuttuessa samankaltaiset anarkistiset, maolaiset ja trotskilaiset ajatusmallit elpyvät. Kommunistien piirissä pyritään toistamaan esimerkiksi lokakuun vallankumouksen aikana koettuja ratkaisuja, vaikka yhteiskunnallinen tilanne on täysin uusi ja erilainen.

Työväenluokalle voi syntyä yhtenäinen tieteellinen ymmärrys yhteiskuntakehityksestä vain siten, että marxilainen tieteellinen maailmankatsomus päivitetään vastaamaan tieteen uusia saavutuksia ja yhteiskunnan nykytilannetta. Tämä palauttaa työväenluokalle yhtenäisen lähestymistavan yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen.

Nyt ilmestyvä historiallisen materialismin perusteet on jatkoa Kommunistien liiton yhdessä Demokraattisen sivistysliiton kanssa vuonna 2016 julkaisemalle dialektisen materialismin perusteet -kirjalle. Toivomme lukijoiden perehtyvän tähän aineistoon ja kommentoivan siinä esitettyjä kysymyksiä ja tulkintoja. Kritiikin ja kommenttien perusteella tehdään aineistoon parannuksia. Julkaisusta voi antaa palautetta ja kommentteja osoitteella juha.kieksi@saunalahti.fi tai heikki.mannikko@pp1.inet.fi.

1. Mitä on historiallinen materialismi?

1.1. Historiallinen materialismi ja sen tutkimuskohde

Luonnontieteet, kuten kemia, fysiikka, lääketiede, tähtitiede ja kosmologia, tutkivat materian liikelakien ja niiden osa-alueiden spesifisiä lainalaisuuksia. Dialektinen materialismi selvittää luonnontieteiden tutkimustuloksiin perustuen maailman yleisiä ominaisuuksia. Se tutkii yleisiä lakeja, yhteyksiä ja ilmiöitä, jotka ovat yhteisiä kaikelle materielle, kaikille erikoistieteille ja niiden tutkimusalueille. Tällaisia ovat mm. materian ja tajunnan keskinäissuhde, materian yleiset ominaisuudet, dialektisen kehitysprosessin yleiset lainomaisuudet sekä dialektiikan yleiskäsitteiden (kategorioiden) merkitys luonnonilmiöiden prosesseissa.

Historiallisen materialismin tutkimusalue on vastaavasti yhteiskunta. Se tutkii, miten dialektisen materialismin lainalaisuudet toimivat yhteiskunnallisten ilmiöiden taustalla ja välittäjinä. Yhteiskunnallisia ilmiöitä tutkivat erikoistieteet, kuten historiatiede, kansantaloustiede ja kielitiede, tutkivat yhteiskunnallisen elämän eri ilmiöitä sekä yhteiskuntien kehitystä.

Historiallinen materialismi on filosofinen tiede, joka tutkii yhteiskuntaa kokonaisena järjestelmänä sekä niitä yhteiskunnan peruslakeja, joiden mukaan yhteiskunta kehittyy ja toimii. Jos tarkastellaan esimerkiksi valtiota, historiallinen materialismi ei tee eroa, onko kyseessä Venäjän, Ranskan tai muinaisen Rooman valtio. Se selvittää, mitä tarkoitetaan valtiolla yleensä, mitkä ovat sen yhteiskunnalliset tehtävät, mitkä ovat sen syntymisen syyt tai sen kuoleutumisen ehdot.

Historian tutkija selvittää vain historiallisia tapahtumia. Kansantaloustiede selvittää mm. raha- ja tavaratalouteen liittyviä ilmiöitä. Kielitieteilijä selvittää puhekielen rakennetta ja kehitystä. Historiallisen materialismin tutkija selvittää dialektisen materialismin lakeja soveltaen yhteiskuntailmiöiden ja yhteiskuntakehityksen yleisiä ominaisuuksia ja tekee niiden perusteella koko yhteiskuntaelämää koskevia johtopäätelmiä. Tämän tutkimuksen materiaalina dialektinen materialismi käyttää eri yhteiskuntatieteiden saavutuksia. Historiallinen materialismi on yhteiskuntaan siirrettyä dialektista materialismia ja sen tutkimusalueena on koko yhteiskunta.

1.2. Historiallista materialismia ennakoiva kehitys

Historiallisen materialismin löytyminen oli tieteen ja filosofian kehityksen lainomainen seuraus. Aiemmin ihmiskunnan historiaan ja kehitykseen liittyvät tapahtumat olivat hämärän peitossa. Orja- ja feodalistisessa yhteiskunnassa kehitys oli niin hidasta, että pelkästään yhteiskunnan tapahtumia seuraamalla oli vaikeata nähdä yhteiskuntien kehitykseen liittyviä lainalaisuuksia. Kehityksen hitaus loi pohjaa metafyyksille katsomuksille. Oli myös helppo omaksua ajatus, jonka mukaan historian kehityksen perustana ovat kuninkaiden ja muiden mahtimiesten tahto ja ajatukset. Kirjassaan Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi Engels mainitsee, että jo varhain työväenluokkaa edeltävät yhteiskuntaluokat kehittivät itsenäistä toimintaa. [Engels, Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi. Marx Engels, Valitut teokset kolmessa osassa. Osa 3. Edistys 1973 s. 105] Vastaavasti maailmankatsomuksen alueella ilmeni orastavaa näkemystä tieteellisestä yhteiskuntakäsityksestä.

Ranskalaiset materialistit esittivät 1700-luvulla ihmisen, hänen katsomuksiansa ja käyttäytymisensä muovautuvan yhteiskunnan vaikutuksesta. Englantilaiset kansantaloustieteilijät Adam Smith ja David Ricardo etsivät yhteiskuntaluokkien perustaa taloustieteestä. Utopistisosialistit Henri Saint-Simon, Charles Fourier ja Robert Owen hahmottelivat monissa kirjoituksissaan tulevaa kommunistista yhteiskuntaa. Kaikista neronleimauksista huolimatta tämä ns. esimarxilainen sosiologia (yhteiskuntatiede) oli luonteeltaan idealistista ja sen vuoksi epätieteellistä. Esimarxilaiset materialistit ja filosofit katsoivat aatteiden hallitsevan yhteiskuntaa. He eivät nähneet yhteiskuntaa materialistisena ja dialektisesti kehittyvänä kokonaisuutena.

Tuotantovoimien kehitys johti 1700-luvulta alkaen porvariston ja feodaaliherrojen voimistuvaan taisteluun vallasta. Tämä taistelu synnytti Ranskan ja Englannin porvarilliset vallankumoukset. Suurteollisuuden kehityksen tuloksena syntynyt työväenluokka tunnustettiin porvariston ja maanomistajien ohella kolmanneksi yhteiskunnalliseksi mahtitehtäjäksi 1830-luvulla. Tämä myrskyisä kehitys heijastui myös yhteiskunnalliseen ajatteluun. Monien muiden tavoin Hegel teki johtopäätöksen, että yhteiskunnallista elämää hallitsevat muut voimat kuin hallitsijoiden tahto. Idealistina Hegel kuitenkin asetti tällaiseksi voimaksi ns. maailmanjärjen. Englannissa kehittyi kansantaloustiede, joka etsi eri yhteiskuntaluokkien lähtökohtaa taloudesta, mutta tulonjaon puolelta. He näkivät voiton, maankoron ja työpalkan porvariston, maanomistajien ja työväenluokan perustana.

A. Smith ja D. Ricardo loivat 1800-luvun alussa työnarvoteorian, jonka mukaan työ on kaiken rikkauten lähde. Samoina aikoina englantilaiset ja ranskalaiset filosofit alkoivat nähdä luokkien taistelun suurten vallankumousten taustalla. Ranskalainen filosofi C.A. Helvetius korosti ympäristön ja olosuhteiden merkitystä yhteiskunnallisten mielipiteiden ja tapojen muotoutumiselle. Tämän kaiken ohella luonnontieteet kehittyivät nopeasti.

1.3. Tieteellinen näkemys yhteiskunnallisista lainomaisuuksista tukee työväenluokkaa

Edellä kuvattu etsiskely lisäsi määrällisesti tietoutta ja kokemusta, joka johti Marxin ja Engelsin tekemään läpimurtoon filosofiassa. Klassinen englantilainen taloustiede, ranskalainen materialismi ja historiantutkimus sekä saksalainen filosofia ja utopistisocialismi muodostivat tiedollisen perustan Marxin ja Engelsin historialliselle materialismille. Vasta työväenluokan syntyminen muodosti sille yhteiskunnallisen tarpeen.

Filosofian ja aatteiden kehityksen lainalaisuuden mukaisesti mikä tahansa aate- tai oppirakennelma muodostuu valitsevaksi vasta, kun on olemassa sosiaalinen ihmisryhmä, jonka etuja tämä oppirakennelma tai näkemys palvelee. Tämä periaate ei riipu siitä, onko kyseessä tieteellinen tai epätieteellinen näkemys. Taantumuksellisten yhteiskuntaluokkien etuja ovat aina palvelleet epätieteelliset ideologiat. Marx ja Engels löysivät historiallisen materialismin lainomaisuudet asettaessaan itse työväenluokan asemaan.

Koulutukseltaan Marx oli lakimies ja aikansa radikaalien tapaan hän hakeutui vasemmistolaisten Hegelin kannattajien joukkoon. Hän yritti tehdä Hegelin ajatuksista ateistisia johtopäätöksiä. Työväenluokka oli 1830-luvulla nouseva luokka ja siihen aikaan toimi erilaisia pikkuporvarillisia ja ammatillisia työväenjärjestöjä. Marx ajautui lähemmäs työväenluokkaa ja ajatustensa vuoksi häneltä kiellettiin opettaminen silloisissa yliopistoissa. Aikansa lehdissä hänen oli vaikea saada julkaistuksi ajatuksiaan. Silloin hän pestautui mm. Moselin viininviljelijöiden edistyskelliseen Reinin lehteen ja kirjoitti artikkeleita myös muihin edistyskellisiin lehtiin.

Hegeliläisenä Marx oli omaksunut dialektiikan. Vaikka Hegel oli kyennyt tekemään yleistyksiä luonnontieteiden saavutuksista ja löytämään yleiset kehityksen lainomaisuudet, niin idealistina hän piti näitä ilmiöitä maailmanjärjen heijastumina ihmisten tajunnassa. Yhteiskuntaan saakka hän ei vielä kyennyt dialektiikkaansa ulottamaan. Siksi hän ajatteli, että yhteiskunta on maailmanjärjen korkein ollennoituma. Tähän perustui Hegelin käsitys laista. Hänen mukaansa laki on absoluutti, jostain annettu ja siksi yhtäläinen ja sama kaikille.

Kirjoitellessaan viininviljelijöiden sekä työväen lehtiin Marx seurasi myös sen aikaisia oikeudenkäyntejä. Hän kiinnitti huomiota mm. puuvarkauksista ja salametsästyksestä kertoviin juttuihin. Tilanomistajat olivat saaneet aikaan lain, jonka perusteella köyhiä talonpoikia rangaistiin ankarasti sakoilla puuvarkauksista ja salametsästyksestä. Marx päätteli, että rikkomukset olivat kuitenkin vähäpätöisiä etenkin, kun puiden keräily ja riistan hankinta olivat monelle köyhälle aivan välttämättömiä.

Marx oivalsi, että laki on todellisuudessa ihmisten tekemä ja että viime kädessä se palvelee hallitsevan luokan etuja. Hän oivalsi myös, että siksi ajatus maailmanjärjestä on hölynäpölyä. Jos ei ole maailmanjärkeä, täytyy Hegelin dialektiikan vastata todellisen materiaallisen maailman kehityslakeja. Saman päättelyn mukaan myös yhteiskunnan kehityksen lainomaisuudet ovat löydettävissä yhteiskuntaa itseään tutkimalla. Marxin merkittävä löytö oli, että hän hylkäsi idealismin, yhdisti materialismin ja dialektiikan sekä ulotti tämän yhteiskunnan tutkimukseen.

Omalla tahollaan Engels päätyi samaan ajatukseen. Hegelin ajatus maailmassa käynnissä olevasta aktiivisesta dialektisestä muutoksesta ja kehityksestä johti Engelsin pohtimaan, että miksi sitten porvariston herruus jatkuisi ikuisesti? Vuonna 1841 Engels hyökkäsi idealisti Friedrich Wilhelm Joseph Schellingiä (1775-1854) vastaan ja esitti Hegelin filosofialle vallankumouksellisen tulkin. Hän huomasi ristiriitaisuuden Hegelin filosofian dialektisen menetelmän ja vanhoillisen pysyvän järjestelmän välillä. Dialektinen metodi vaati tarkastelemaan todellisuutta jatkuvasti muuttuvana, kun taas yhteiskuntajärjestelmä oli saavuttanut Hegelin mukaan huippunsa Länsi-Euroopassa. Nämä löydöt avasivat Marxille ja Engelsille portit yhteiskunnan kokonaisvaltaiseen tutkimiseen. Vasta työväenluokan muodostuminen oli tekijä, joka nosti tieteellisen yhteiskuntakehityksen lainomaisuudet tutkimuksen kohteeksi.

1.4. Yhteiskunta oli idealistisen ajattelun viimeinen pakopaikka

Esimarxilaiset filosofit olivat idealisteja, sillä tuolloin yhteiskuntaa ei kyetty selvittämään materialistisesti. He eivät kyenneet ymmärtämään yhteiskuntaa materialistisesti aineellisenä objektina. Marxin ja Engelsin suuri ansio oli, että he karkottivat idealismin yhteiskuntatieteistä ja asettivat myös yhteiskuntailmiöt ja kehityksen tieteelliselle materialistiselle perustalle. He ratkaisivat historiallisen materialismin peruskysymyksen ja määrittelivät sen päävääntämän: yhteiskunnallinen oleminen määrää yhteiskunnallisen tajunnan. Yhteiskunnalliseen olemiseen kuuluu aineellinen elämä, eli ihmisten tuotannollinen toiminta, ja tuotantoprosessi sekä ihmisten välille muotoutuvat taloussuhteet. Yhteiskunnalliseen tajuntaan kuuluu mm. ihmisen henkinen elämä sekä heidän toimintaansa hallitsevat aatteet, teorit ja näkemykset.

Marxilla ja Engelsillä yhteiskunnallisen olemisen ensisijaisuus tarkoitti sitä, että ennen kuin voidaan harjoittaa tieteitä tai taiteita, on oltava jonkinlainen toimeentulo. Tästä seuraa, että aineellisen tuotannon aste kussakin yhteiskunnassa määrää sen perustan, jolta kehittyvät valtiolliset laitokset, tiede, taide, filosofia ja jopa uskonto.

Miksi yhteiskunta sitten voidaan ymmärtää idealismin viimeisenä pakopaikkana? Tämä perustuu siihen, että yhteiskunta kokonaisuudessaan on niin monimutkainen organisaatio, että pelkästään ulkoisen tarkastelun avulla on hyvin vaikea löytää selkeitä lainalaisuuksia. Myös materian kehityksen aikajanalla materian yhteiskunnallinen liike syntyi viimeisenä. Materian yhteiskunnallinen liike on monimutkaisin, koska se on sitä edeltävien materian liikelakien synteesi.

Ihmisen tiedostus kehittyy yksinkertaisista ilmiöistä monimutkaisiin. Ihmisen tiedostus kehittyi näkemään ensin fyysisen (mekaniikan) lainalaisuudet, sen jälkeen kemian, biologian ja viimeisenä yhteiskunnan lainalaisuudet. Siksi filosofian piirissä varsin pitkään yhteiskuntaa koskevien käsitysten osalta säilyivät idealistiset, metafysiset näkemykset. Yhteiskuntataloudellisen muodostuman käsitteessä marxilaiset osoittivat yhteiskuntailmiöiden kiinteän yhteyden toisiinsa sekä asettivat yhteiskuntailmiöt tieteelliselle perustalle.

1.5. Työ on luonut ihmisen - yhteiskunta on työn ympäristö

Engels perusteli yhteiskunnan paikan maailmassa sekä sen materiaalisuuden. Hän jakoi silloin materian liikkeen perusmuodot mekaaniseen, fysikaaliseen, kemialliseen, biologiseen ja yhteiskunnalliseen (sosiaaliseen) liikkeeseen. Tämä ajatus lähti periaatteesta, että maailmankaikkeudessa materia kehittyy dialektisesti. Materian rakenne kehittyy aina ensin määrällisesti ja saavutettuaan rakenteellisen huippunsa tai vaiheen, jolloin kehitys ei voi enää edetä sen hetkistä kehityslinjaa noudattaen, tapahtuu materian rakenteessa dialektiikan lakien mukainen laadullinen harppaus.

Materian liikemuodot ovat juuri tällaisia materian kehityksen askelmia. Engels esitti ajatuksen, että materian kunkin liikemuodon korkein kehityskohta on samalla kehitysportaikoon seuraavan monimutkaisemman liikemuodon lähtökohta. Sen mukaan kunkin liikemuodon puitteissa kehitysprosessi saavuttaa määrällisesti korkeimman kohtansa, jossa kyseisen liikemuodon kannalta valmis kappale muuttuu samalla seuraavan liikemuodon soluksi (Kedrov, Engelsin luonnon dialektiikasta, s. 88).

Materian yhteiskunnallinen liike irtaantuu itsenäiseksi materian biologisesta liikkeestä. Biologisen evoluution (kehityksen) myötä eri eläinlajeille muodostuu erilainen tapa hankkia ympäristöstään ravintoa. Koko biologisen kehityksen kirjo valkuaisainemolekyylillä aina lihan- ja kasvissyöjänisäkkäisiin on esimerkki siitä, miten eläinlajit kehittyvät kilpaillessaan ravinnonhankintatavoista. Biologinen evoluutio saavutti väistämättä sen määrällisen vaiheen, jossa kaikki potentiaaliset ravinnonhankintamuodot (ekologiset lokerot) oli hyödynnetty. Tässä vaiheessa syntyi mahdollisuus laadullisesti uudentyypiselle elämänmuodolle. Syntyivät kädellisten ryhmät, jotka alkoivat muokata ympäristöään ja omaksua saalistuksessa ja puolustuksessa pitkälle kehittyneen yhteistyön ja työvälineiden käytön.

Työ on ihmisen tarkoituksenmukaista toimintaa. Jo ensimmäiset kädellisten lajit, jotka hankkivat ravintonsa työn avulla, muodostivat myös sosiaalisen yhteisön eli yhteiskunnan. Tämä saattoi tapahtua noin 4 miljoonaa vuotta sitten. Biologinen kehitys saavutti vaiheen, jossa työ muuttui biologista valintaa ohjaavaksi tekijäksi. Työn edellytyksiin kuuluvat pystyikänti, käden anatominen muotoutuminen työhön soveltuvaksi, puhekieleen soveltuvien äänielinten muotoutuminen, aivojen kehittyminen puhuttujen käsitteiden ymmärtämiseen ja muokkaamiseen, laajakirjoisten aistinelinten muotoutuminen vastaan ottamaan tietoa ympäristöstä jne.

Biologinen evoluutio kehittyi niin, että lajit, jotka valinnan ja olemassaolon taistelun tuloksena omaksuivat täydellimmässä muodossaan edellä mainittuja työn edellytyksiä, saattoivat selviytyä voittajana. Lopputuloksena oli nykyihminen ja yhteiskunta.

Sosiaalinen yhteisö, yhteiskunta, muodosti sen ympäristön, jossa työmenetelmien täydellistymisen kautta ihmiseen johtanut biologinen evoluutio tapahtui, koska työ itsessään edellyttää yhteisön olemassaoloa. Työ on luonut ihmisen ja yhteiskunta on työn ympäristö. Ihminen on yksi kokonaisuus (ykseys), jonka eri puolia ovat mm. työ ja yhteiskunta sekä ihminen biologisena kokonaisuutena. Tämän kaiken tuloksena ihmiselle syntyi tajunta, jonka ansiosta nykyihmisten muodostama yhteiskunta muokkaa ympäristöään monin verroin nopeammin, kuin mitä tarvitaan biologiseen sopeutumiseen.

Biologinen evoluutio ei tuota enää uusia ihmistä korkeampia elämänmuotoja. Esi-isiemme kanssa rinnakkain eli vielä 30000 vuotta sitten useita nykyihmiselle hyvin läheisiä ihmislajeja mm. neandertalinihminen, jotka sitten eri tavoin sulautuivat nykyihmiseksi. Tämän jälkeen nykyihminen on irtaantunut biologisesta evoluutiosta lähes kokonaan ja omaksunut yhteiskunnallisen evoluution.

1.6. Historiallinen välttämättömyys, ihmisen tietoinen toiminta ja vapaus

Historiallisen materialismin tunteminen on työväenluokalle välttämätön työkalu yhteiskunnallisessa toiminnassa. Jos työväenluokka on hyvin perillä aikansa tieteen saavutuksista ja kykenee soveltamaan niitä maailmankatsomukseen, se kykenee tarkastelemaan nyky-yhteiskuntaa laajalla skaalalla sekä arvioimaan yhteiskuntakehitystä pitkällä ajanjaksolla eteenpäin. Tämä luo perustan työväenluokan kapitalismin vastaisen luokkataistelun strategian ja taktiikan kehittämiselle ja sen toteuttamiselle.

Maailmankatsomuksen ja historiallisen materialismin mukaisen yhteiskunta-analyysin korkea taso karkottaa työväenliikkeen piiristä pikkuporvarilliset ja epätieteelliset ideologiat. Näin marxilaisen filosofian korkea taso on yksi keskeisimpiä perusteita työväenliikkeen yhtenäisyydelle. Se luo yhtenäisen tieteellisen tehtävänasettelun ja arvomaailman. Selvittäessään historian ja yhteiskuntakehityksen lainalaisuuksia historiallinen materialismi voi olla muiden yhteiskuntatieteiden metodologinen perusta, jonka avulla voidaan arvioida muiden ilmiöiden paikka ja merkitys yhteiskuntaelämässä.

Marxilaisuuden vastustajat sekä porvariston että pikkuporvarillisen vasemmiston piirissä yrittävät löytää ristiriitaa marxilaisen maailmankatsomuksen sekä samalla historiallisen materialismin perusteista. He syyttävät marxilaisia determinismistä, eli luottamisesta tapahtumien ennalta määräytyvyyteen, koska marxilaiset väittävät ihmiskunnan sosialistisen tulevaisuuden olevan yhteiskunnallinen välttämättömyys. Samalla he arvostelevat marxilaisia ihmisen oman tietoisien toiminnan ja vapaan tahdon väheksymisestä. Nämä väitteet eivät kuitenkaan pidä paikkaansa. Yhteiskuntakehityksen lainalaisuudet esiintyvät tendensseinä, jotka raivaavat itselleen tiensä monien esteiden, ristiriitojen ja yhteentörmäysten läpi. Tämän mukaan kullakin historiallisella hetkellä on olemassa enemmän kuin yksi mahdollisuus toimia.

Marxilaisuus osoittaa, että jos kansanjoukot toimivat oikein, pitkällä aikavälillä se johtaa sosialistiseen lopputulokseen. Historiallinen välttämättömyys ei siis ole samaa kuin ennakoita määräytyminen. Historiallisen välttämättömyyden ja objektiivisten yhteiskuntakehityksen lakien tunteminen ei vapauta työväenluokkaa toiminnasta, vaan osoittaa tämän toiminnan merkityksen ja välttämättömyyden. Engels totesi: "Tahdon vapaus on kykyä tehdä ratkaisu asian-tuntemuksella". Samassa kohdassa Engels totesi, että "vapaus on siis luonnon välttämättömyyksiä tiedostamiselle perustuvaa valtaa itsemme ja ulkoisen luonnon yli; se on siten välttämättä historiallisen kehityksen tuote." [Engels, *Anti Dühring*; Marx Engels, *Valitut teokset, osa 5. Progress 1979, s. 297*] Se, mitä Engels sanoo tässä luonnon laeista, koskee täydellisesti myös sosiaalisia lakeja sekä vapauden ja välttämättömyyden suhdetta yhteiskuntaelämässä.

Historiallinen materialismi on ihmiskunnan historian tarkastelua dialektisen materialismin keinoin. Sitä voidaan myös pitää yleisen tason historiatieteenä. Siksi ei ole syytä vetää jyrkkää rajaa filosofian ja erikoistieteiden väliin. Tässä kirjassa on yhtenä esimerkkinä tarkasteltu tuotantovoimia ja sitä, miten ne toimivat yhteiskunnassa vaikka tuotantovoimien tämän kaltainen tarkastelu kuuluu myös marxilaisen kansantaloustieteen piiriin. Tämä on perusteltua myös siksi, että Marxin ja Engelsin mukaan yhteiskunnallinen oleminen on peruskysymys ja määrää yhteiskunnallisen tajuun. Lisäksi tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden laki on yksi keskeisiä yhteiskuntakehitykseen vaikuttavia lainalaisuuksia.

2. Yhteiskuntataloudellinen muodostuma

2.1. Yhteiskuntataloudellisen muodostuman käsite

Yhteiskuntataloudellisten muodostumien teoria on historiallisen materialismin kulmakiviä. Teorian mukaisesti yhteiskunnallinen kehitys on eheä lainomainen prosessi. Tämä materialistinen historiakäsitys luo pohjan historian tut-

kimiselle. Marx tutki kapitalistisen yhteiskuntataloudellisen muodostuman syntymisen ja kehittymisen lainalaisuuksia Pääomassa.

Yhteiskuntaelämän ja historian kehityksen perustana on aineellisten hyödykkeiden tuotantotapa. Mitään yhteiskunnallista ilmiötä ei voi ymmärtää ymmärtämättä ilmiön synnyttäneitä tuotantotapaa. Yhteiskuntataloudellisen muodostuman käsitteessä heijastuu kaikkien yhteiskunnallisten ilmiöiden alisteisuus tuotannon materiaalisille suhteille.

Yhteiskuntaelämän kaikki osat ovat elimellisessä yhteydessä toisiinsa, minkä vuoksi Lenin luonnehti yhteiskuntataloudellista muodostumaa yhtenäiseksi, eheäksi sosiaalseksi organismiksi. Yhteiskuntataloudellinen muodostuma ei ole yksilöiden muodostama ryhmä eikä yhteiskunnallisten ilmiöiden mekaaninen summa. Kaikkia yhteiskuntaelämän osia on tarkasteltava yhteydessä toisiinsa. Juuri tätä eheää kokonaisuutta tarkoittaa yhteiskuntataloudellinen muodostuma.

Yhteiskunnassa tärkeimmät eli määräävät yhteiskuntasuhteet ovat tuotantosuhteet. Tuotantosuhteista löytyy objektiivinen kriteeri yhteiskuntaelämässä esiintyvän oleellisen ja ei-oleellisen määrittelyä varten. Tuotantosuhteiden erittely tekee mahdolliseksi havaita toistuvuus ja säännöllisyys eri maiden järjestelmissä. Objektiivisen kriteerin avulla määritellään, mikä historiassa on oleellista ja määräävää ja mikä johtuu määräävästä tekijästä eli on toissijaista. Porvarillinen historiakäsitys on yleensä subjektiivinen, jolloin niiden arvojen valinta, joiden kannalta historiaa arvioidaan, on mielivaltaista.

Yhteiskunnan historia on yhteiskuntataloudellisten muodostumien kehityksen ja vaihdunnan historiaa. Yhteiskuntataloudellisia muodostumia erotetaan yleensä viisi:

1. alkukantainen yhteisö,
2. orjanomistuksellinen yhteisö,
3. feodaalinen yhteisö,
4. kapitalistinen yhteisö ja
5. sosialistinen (kommunistinen) yhteisö.

Alkukantaisen yhteisön aikana ihminen muovautui ja syntyivät yhteiskunnan kehittymisen edellytykset. Alkukantaisen yhteisön tilalle tulivat antagonistiset luokkayhteiskunnat. Näille on ominaista eriarvoisuus, ihmisten riisto [riisto on kansantaloustieteellinen käsite. Maaorja, orja ja työläinen tuottavat enemmän arvoa kuin he saavat korvauksena työstään, tämän ylimääräisen osan pitää orjan omistaja, feodaaliherra tai kapitalismi] ja luokkien välinen taistelu.

Kapitalismi on viimeinen luokka-antagonistinen muodostuma, kun taas kommunismi on epäantagonistinen. Nämä yhteiskuntamuodostumat eivät välttämättä ole perättäisiä, joillakin kansoilla kehitys voi hidastua ja jotkut voivat hypätä yli kokonaisia muodostumia. Voi olla myös erilaisia siirtymäkausia. Kaikesta huolimatta historiassa esiintyy tiettyä toistuvuutta, säännöllisyyttä ja lainomaisuutta. Yhteiskuntataloudellinen muodostuma on yhteiskuntatyyppi, eheä sosiaalinen järjestelmä, joka toimii ja kehittyy omien erikoislainalaisuuksien mukaan kyseisen tuotantotavan perustalla.

2.2. Yhteiskuntataloudellinen muodostuman monimutkaisuus

Marxilaisen yhteiskuntatieteen yhteiskuntataloudellisen muodostuman käsite perustuu siihen, että yhteiskunnassa vaikuttavat samaan aikaan useat erilaiset tekijät ja lainalaisuudet. Näitä ovat esim. tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden laki, maantieteellisten tekijäin vaikutus sekä perustan ja päällysrakenteen vuorovaikutus. Näiden suhteiden kokonaisuus on yhteiskuntataloudellinen muodostuma. Sen aineellisena ja taloudellisena perustana on erilaisten hyödykkeiden tuotantotapa ja henkisenä pohjana päällysrakenne. Tuotanto, perusta ja päällysrakenne ovat yhteiskuntataloudellisen muodostuman tärkeimpiä renkaita, jotka ilmenevät eri muodostumissa eri tavalla.

Yhteiskuntataloudelliseen muodostumaan kuuluu lukuisia muitakin vaikuttavia ilmiöitä, joita ei välttämättä aina voi sijoittaa mihinkään näistä em. renkaista. Tällaisia ovat mm. puhekieli, perheen ja avioliiton muoto, historialliset ihmisyyhteisöt (suku, heimo, kansa ja kansakunta).

Kehityksen kuluessa näiden ilmiöiden yhteisvaikutus ilmenee siten, että ne kaikki kokevat muutoksia. Alkuyhteisöllisessä tuotantotavassa ensimmäiset ihmisyyhteisön muodot ovat suku ja heimo, feodalistisessa tuotantotavassa kansa ja kapitalistisessa tuotantotavassa kansakunta.

Tuotantovoimien kehityksen mukana muuttuvat tuotantotapa, puhekieli ja sen rakenne. Perheen ja avioliiton rakenteet kokevat yhteiskuntakehityksen kuluessa muutoksia. Kaikki sosiaaliset ilmiöt yhteiskunnassa ovat elimellisessä yhteydessä toisiinsa joko suoraan tai välillisesti. Yhteiskuntakehityksessä ilmenee näiden kaikkien tekijöiden yhteisvaikutus ja se tekee yhteiskunnasta hyvin monimutkaisen sosiaalisen ja taloudellisen organisaation. Yhteiskuntata-

loudellinen muodostuma on monimutkainen dialektinen kokonaisuus, jossa kaikki tekijät vaikuttavat suoraan tai välillisesti toisiinsa.

Aikaisemmin yhteiskunnan historia ilmeni ihmisille satunnaisten tekijöiden kaoottisena summana, jossa merkittäväksi tekijäksi saatettiin ymmärtää esimerkiksi hallitsijoiden ominaisuudet ja tekemiset. Historiallisessa materialismissa päästään selville erillisistä yhteiskuntakehityksen lainalaisuuksista ja siitä, miten nämä yhdessä vaikuttavat toisiinsa ja synnyttävät kullekin ajalle ominaisen yhteiskuntataloudellisen muodostuman, jolle on ominaista kehitys ja toistuvuus.

Elottomassa maailmassa toistuvuus voi olla pitkälläkin ajanjaksolla samanlaista, mutta sielläkin kehityksen tuloksena ilmiöiden toistuvuudessa tapahtuu kehitystä ja muutoksia. Biologisessa ympäristössä toistuvuus muuttuu selkeästi.

Yhteiskuntakehityksessä toistuvuus on nopeaa ja vanha yhteiskuntataloudellinen muodostuma korvautuu uudella ja täydellisemmällä. Yhteiskuntataloudellisen muodostuman käsitteen selvittäminen toi esiin yhteiskuntakehityksen kausittaisen luonteen, jota kuvaavat alkuyhteisöllinen, feodaalinen, kapitalistinen ja kommunistinen yhteiskuntataloudellinen muodostuma. Yhteiskuntakehityksen toistuvuutta voi hyvin mallintaa dialektiikassa kieltämisen kieltämisen lain kautta [katso tarkemmin dialektisen materialismin perusteet luku 3.3].

2.3. Tuotantotapa yhteiskuntakehityksen määräävänä voimana

Määrättyjen tuotantosuhteiden ja niiden pohjana olevien tuotantovoimien kokonaisuutta nimitetään tuotantotavaksi. Elämän evoluution dialektisessa kehityksessä ihmiseen ja yhteiskuntakehitykseen suuntautuva linja miljoonia vuosia sitten löysi laadullisesti uuden ns. ekologisen lokeron. Se oli kyky tehdä työtä. Ihmiseen johtavassa linjassa työ muuttui valintaa ohjaavaksi tekijäksi [katso dialektisen materialismin perusteet luvut, 5 ja 6]. Työn kehitys edellytti yksilöiden välillä laajaa järjestäytyntä yhteistyötä. Yhteiskunta oli työn ympäristö.

Ihminen ei elä ilman ruokaa, asuntoa ja vaatteita. Niiden tuottamiseksi on tehtävä työtä. Samanaikaisesti työn edellytyksiä (tuotantoprosessi) on koko ajan uusinnettava. Yhä merkittävämmäksi kysymykseksi nousee, miten välttämättömän aineellisen tuotannon uusintaminen järjestetään niin, että samalla säilytetään ekologinen ja yhteiskunnallinen ympäristö äärettömään tulevaisuuteen elinkelpoisena ja koko ekosysteemille turvallisena.

Ihmiselämä on mahdotonta ilman tuotannollista toimintaa ja siksi yhteiskuntakehityksen tärkein ja määräävä tekijä on aineellisten hyödykkeiden tuotanto ja sen uusintaminen. Yhteiskuntakehityksessä seuraavat dialektisesti toisiaan erilaiset tuotantotavat (eli yhteiskuntataloudelliset muodostumat), jotka eroavat toisistaan siinä, miten hyödykkeiden tuotanto ja tuotannon edellytysten uusintaminen tapahtuu.

Tuotantotapojen perustyyppinä ovat ihmiskunnan historian kuluessa esiintyneet edellä mainitut alkuyhteisöllinen tuotantotapa, orjanomistuksellinen tuotantotapa, feodalistinen tuotantotapa, kapitalistinen tuotantotapa sekä kommunistinen tuotantotapa.

2.4. Tuotantovoimat ja niiden rakenne.

Ihmisyhteiskunta syntyi hyödykkeiden tuotannon kautta. Marxilaisen teorian mukaan aineelliset ja sosiaaliset elämänehdot määräävät lopulta koko yhteiskunnan luonteen ja sen kehityksen. Tuotantoelämä on ihmisyhteiskunnan perusta. Työprosessi on vuorovaikutus yhteiskunnan ja luonnon välillä. Tuottaessaan hyödykkeitä yhteiskunta kehittää työmenetelmiä ja keinoja hyödyntää luontoa. Näitä hyödykkeiden tuottamismenetelmiä kutsutaan tuotantovoimiksi.

Tuotantovoimat ilmaisevat ihmisen suhteen luonnonvoimiin ja luonnonesineisiin, joita yhteiskunta käyttää aineellisten hyödykkeiden tuotantoon. Tuotantovoimat ovat ihmisen käytännöllisen toiminnan tulos. Tuotantovoimat koostuvat ensinnäkin työvälineistä ja tuotantokalustosta. Yhteiskunnallisiin tuotantovoimiin kuuluvat myös työn esineet, joita työvälineillä ja tuotantokalustolla muokataan tavaroiksi tai hyödykkeiksi.

Kaikki työn esineet ovat luonnosta peräisin. Työn esineitä on kahta lajia. Osa työn esineistä on ensimmäistä kertaa työn esineenä (maaperästä louhitut malmit tai kivihiili) ja toiset ovat läpikäyneet useita jalostusasteita (puolivalmis- teet, raaka-aineet). Työn esineitä ja työvälineitä kutsutaan yhteisellä nimellä tuotantovälineiksi. Lisäksi tuotantovoimiin kuuluu tärkeimpänä tekijänä ihmistyö, työvoima. Ihmistyö on työvoiman tuotannollista kuluttamista.

Tuotantovoimat ovat yhteiskunnallisen kehityksen kuluessa olleet jatkuvan dialektisen kehityksen kohteena ja kehittyvät edelleen kiihtyvällä vauhdilla. Nykyaikaisen kapitalistisen ja sosialistisen yhteiskunnan tuotantovoimat ovat aivan eri tasolla esim. alkuyhteiskuntaan verrattuna. Yhteiskunnallisen tuotannon kehitysasteen ratkaisevin osoitin ovat ennen kaikkea tuotantokalusto.

2.5. Tuotantosuhteet

Tuotantovoimat ovat tuotannon toinen, sen materiaalinen puoli. Tuotannon toisen puolen muodostavat tuotantosuhteet, jotka ilmaisevat, missä suhteessa ihmiset ovat tuotannossa toisiinsa sekä itse tuotantoon. Tuotantosuhteiden tyyppi määräytyy kolmen perusasteen perusteella: tuotantovälineiden omistus, ihmisten keskinäissuhteet ja tuotannon jako.

Tuotantovälineiden omistusmuoto

Tärkein tuotantosuhteita määräävä tekijä on tuotantovälineiden omistusmuoto eli se, kenen hallussa tuotantovälineet ovat. Omistusmuodon kaksi perustyyppiä ovat yhteiskunnallinen omistus ja yksityinen omistus. Tuotantovälineiden yhteiskunnallinen omistus luo keskeisimmän perustan yhteiskunnan eri jäsenten tasa-arvolle, ja tuotantovälineiden yksityinen omistus luo pohjan eriarvoisuudelle ja riistolle. Tämä perustuu siihen, että kun tuotantoa ei voi olla ilman tuotantovälineitä, niin tuotannon tuloksista myös valtaosa joutuu omistajien haltuun, ja ne, jotka eivät omista tuotantovälineitä, joutuvat riippuvuussuhteeseen tuotantovälineiden omistajista.

Alkuyhteisöllisissä tuotantosuhteissa yhteisö omisti yhdessä tuotantovälineet ja tuotannon tulokset. Orjanomistuksellissa tuotantosuhteissa suurmaanomistajat ja hallitsijat omistivat tuotantovälineet sekä usein myös sen ihmisen, joka teki työtä tuotantovälineillä. Feodalistisissa tuotantosuhteissa feodaaliherrat omistivat tuotantovälineet ja maan siten, että maata viljelevä ihminen oli sidottu maahan ja kulki sen mukana. Feodaaliherrat riistivät alustalaisiaan erilaisilla veroilla ja velvoitteilla. Kapitalistisissa tuotantosuhteissa työläinen on näennäisesti vapaa. Kapitalistit omistavat kuitenkin kaikki tuotantovälineet ja riistävät työläisen työstä vastikkeettomasti työn tuottaman lisäarvon. Sosialistisissa tuotantosuhteissa vallitsee uudelleen yhteiskunnallinen omistus, joka tekee mahdolliseksi suunnitella yhteiskunta- ja tuotantoelämää oikeudenmukaisella tavalla.

Ihmisten keskinäissuhteet tuotannossa

Omistusmuodosta määräytyy toinen tuotantosuhteiden tyyppiä luonnehtiva tekijä, nimittäin ihmisten keskinäissuhteet tuotannossa. Näitä ovat toisaalta yhteiskunnallistytönjaolliset suhteet sekä luokkasuhteet. Esimerkiksi maanviljelijä ja työläinen muodostavat kapitalistisissa tuotantosuhteissa työnjaon. Edelliset tuottavat elintarvikkeita ja jälkimmäiset valmistavat muita käyttötavaroita. Viljelijästä poiketen työläinen ei omista itse tuotantovälineitä. Työläiset ja viljelijät ovat eri tavoin kapitalistien riiston kohteina.

Ehdottomasti tärkein merkitys on kuitenkin luokkasuhteilla. Yhteiskuntaluokilla marxilaiset tarkoittavat ihmisryhmiä, jotka eroavat toisistaan sen perusteella, mikä on heidän suhteensa tuotantovälineisiin. Alkuyhteiskunnallisissa tuotantosuhteissa ei ollut luokkakajoa, koska tuotanto (metsästys, keräily) suoritettiin yhdessä ja siihen tarvittavat välineet (maa, pyyntijärjestelmät) olivat yhteisiä. Alkukantaisessa yhteisössä ei ollut pysyviä ihmisryhmiä, jotka olisivat eronneet toisistaan yhteiskunnallisen aseman perusteella.

Orjanomistuksellissa tuotantosuhteissa perusluokkia ovat maanviljelijät, jotka omistavat maan ja siitä saavat tuotteet, mutta maksavat valtiolle veroa. Toinen perusluokka olivat orjat, joita yksityishenkilöt sekä valtio omistivat. Kolmas luokka oli orjanomistajat, joille orjat tekivät työtä. Lisäksi jo orjayhteiskunnassa syntyivät käsityöläisten luokka, jotka viljelijästä poiketen eivät tuottaneet tuotetta henkilökohtaiseen kulutukseen vaan myyntiin. Mitä pidemmälle orjayhteiskunta kehittyi, sitä merkittävämmäksi orjat kävivät yhteiskunnalle. Orjat rakensivat tärkeät yhteiskunnalliset rakennelmat ja pientalonpoikaiston ajaututtua velkaorjuuteen kehittyi orjien työhön perustuvia suurtiloja.

Feodalistisessa tuotantosuhteessa työtätekevä perusluokka muodostui ensin feodaaliherran hallitsemista talonpojista, joista kehittyi maaorjatalonpoikain luokka. Toinen perusluokka olivat feodalistiset maanomistajat. Feodaaliherra omisti maan ja maata viljelevä maaorja kuului itse maahan. Mikäli feodaaliherra myi maan, siirtyi orja sen mukana. Maaorjalla oli myös käytössään omaa maata, josta korvauksena hän suoritti maanomistajalle työtä, luovutti tuotteita tai maksoi rahaa. Suuren merkityksen feodalismissa sai käsityöläisten luokka, joiden työn tuloksena kaupungit kehittyivät ja joista feodalismista sisälle muodostui porvaristo eli kapitalistien luokka.

Kapitalistisessa tuotantosuhteessa puolestaan perusluokat ovat työväenluokka, joka ei omista tuotantovälineitä sekä tuotantovälineet omistava kapitalistiluokka. Kolmas merkittävä luokka kapitalistisessa yhteiskunnassa on viljelijäväestö, joka omistaa itse maansa ja tuotantovälineensä.

Sosialistisissa tuotantosuhteissa perusluokan muodostaa työväenluokka. Kokemus osoittaa, että kapitalismista kommunismiin siirtymisen kaudella sosialistisissa tuotantosuhteissa oli kollektiivi- ja osuuskunta- talonpoikaistoa, jotka omistivat tuotantovälineensä. Tämä omistusmuoto on kuitenkin yhteiskunnallinen. Siirtymäkaudella on myös

itsenäisiä viljelijöitä ja yrittäjiä, jotka omistavat itse tuotantovälineensä. Perustuotantovälineet sosialismissa ovat yhteiskunnallisessa omistuksessa ja kapitalistiluokkaa ei ole.

Tuotannon jakomuodot

Tuotantosuhteiden perustyytit eroavat toisistaan myös tuotannon jakomuotojen perusteella, jotka määräytyvät ennen kaikkea omistuksesta. Alkuyhteisössä tuotteet jaettiin kaikkien jäsenten kesken. Orjayhteisössä orjanomistaja sai kaiken orjien tuottaman tuotteen ja orjille annettiin se osuus, joka riitti pitämään hänet työkykyisenä. Feodalismissa feodaaliherra sai tulonsa maaorjatalonpojilta maanvuokrana, joka voitiin suorittaa työnä, tavarana tai rahana. Maaorjatalonpoika taas sai osuutensa yhteiskunnallisesta työstä tekemällä osan työajasta työtä omalla palstallaan tai siten, että tuotannosta erotettiin hänelle määrätty minimitoimeentuloon riittävä osuus. Kapitalismissa työläinen luo työllään ensin oman työpalkkansa sekä lisäksi lisäarvon, jonka anastaa kapitalisti. Yhteistä kaikille luokkakakoon perustuvilla tuotantosuhteilla on, että tuotantovälineiden omistaja anastaa eri muodoilla itselleen valtaosan työtätekevän ihmisen työn tuloksesta. Sosialismissa tuotettu arvo menee yhteiskunnalle, joka maksaa työläiselle palkan ja päättää ylijäämän suunnitelmallisesta käytöstä.

2.6. Tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden laki

Tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden välillä on kiinteä vuorovaikutus ja riippuvuus, jota kutsutaan tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden laiksi. Tämä on yksi keskeisimpiä yhteiskuntakehityksen lakeja, joiden kautta dialektinen materialismi tutkii yhteiskuntaa. Myös marxilainen kansantaloustiede pitää tätä yhteiskuntien taloudellisten prosessien lähtökohtana. Filosofian tutkimuskohteisiin tämä laki kuuluu sen vuoksi, että se selittää kaikkien historian tuntemien tuotantotapojen yleistä kehitystä ja liikettä.

Tuotantovoimat ovat aina kunkin tuotantotavan ja koko yhteiskunnan aktiivisin ja kehittyvin osa. Tuotantovoimat pyrkivät aina kehittymään eteenpäin, vaikkakin yhteiskunnallisten tilanteitten takia kehitys voi tapahtua eri nopeudella. Kehitys näkyy konkreettisesti työvälineiden, tuotantokaluston, tuotantojärjestelmien ja -menetelmien, koneiden ja laitteiden kehityksenä. Kehitys tapahtuu kuitenkin aina tiettyssä yhteiskunnassa, tiettyjen tuotantovoimien ja tieteellisten mahdollisuuksien puitteissa.

Ihmisen äly ei ole tärkein historiallisen kehityksen liikevoima, koska tuotantovoimien kehitys on aina sidottu vallitseviin olosuhteisiin. Päinvastoin kuin tuotantovoimat, jotka kehittyvät jatkuvasti, tuotantosuhteille on ominaista, että ne pysyvät pitkään laadullisesti samanlaisina ja niiden kehityksessä tapahtuu vain määrällisiä muutoksia. Tästä johtuu, että tuotantovoimat pyrkivät kasvamaan yli niiden rajojen, jotka vallitsevat tuotantosuhteet muodostavat. Tällaisessa tilanteessa tuotantosuhteet, jotka aiemmin edistivät tuotantovoimien kehitystä, alkavat muuttua tuotantovoimien kehityksen jarruksi.

Tämä tuotantovoimien määrällinen kehitys alkaa synnyttää ristiriitoja vallitsevien tuotantosuhteiden sisällä. Esimerkiksi antiikin orjavaltioissa voitiin tuotantoa lisätä vallitsevien tuotantosuhteiden puitteissa ainoastaan orjien määrää lisäämällä. Tämä johti vapaiden talonpoikien tuhoutumiseen ja yhteiskunnan sisäisten oppositiovoimien voimistumiseen.

Nykyään kapitalismissa uusoikeistolainen politiikka on johtanut tilanteeseen, jossa tuotannon kasvua kapitalismin puitteissa ylläpidetään heikentämällä kansan elintasoa ja perusturvaa. Seurauksena on köyhyyden ja työttömyyden pysyvä kasvu. Tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden ristiriita voidaan korjata ainoastaan palauttamalla tuotantosuhteet vastaamaan muuttuneita tuotantovoimia eli korvaamalla vanhat tuotantosuhteet uusilla. Tuotantovoimien määrällinen kehitys johtaa näin koko tuotantotavan laadulliseen muutokseen. Tämä laki on aina kaikkien yhteiskunnallisten vallankumousten taustalla.

Tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden laki ei ole ainoa yhteiskuntakehitykseen vaikuttava laki. Sen avulla voidaan kuitenkin tutkia ihmiskunnan koko historiaa. Jos historialliset tapahtumat ovat aiemmin näyttäytyneet irrallisina ilmiöinä, tuo tämä marxilainen lähestymistapa historiaan selkeyden ja logiikan. Tämä lähestymistapa antaa mahdollisuuden arvioida myös nykypäivää ja tulevaisuutta.

2.7. Maantieteellisten tekijäin merkitys yhteiskuntakehityksessä

Maantieteellinen ympäristö on ihmisen ja yhteiskunnan tuotantotoiminnan välttämätön ehto. Yhteiskuntaelämä (materiaalin sosiaalinen liike) on mahdotonta ilman vuorovaikutusta luonnon ja ympäristön kanssa. Maantieteellinen ympäristö koostuu erilaisista ekosysteemeistä sekä biosfääristä. Kaikki tämä muodostaa aineellisen pohjan yhteiskunnan ja ihmiskunnan olemassaololle ja kehitykselle.

Maantieteelliseen ympäristöön kuuluvat mm. ilmasto, maaperä, vesistöt, kasvi- ja eläinmaailma, pinnanmuodostus ja maaperän kaivannaiset. Maantieteellisellä tekijällä on merkittävä vaikutus yhteiskuntakehityksen nopeuteen ja siihen millaisten muotojen kautta yhteiskuntakehitys eri alueilla kulkee, koska ihmisen tuotannollinen työtoiminta toimii vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Työtoiminta on mahdotonta ilman tätä vuorovaikutusta. Tästä Marx totesi: "Tuottaakseen ihmiset solmivat tiettyjä yhteyksiä ja suhteita toistensa kanssa ja vain näiden yhteiskunnallisten yhteyksien ja suhteiden puitteissa he vaikuttavat luontoon, tuottavat." [Marx: Palkkatyö ja pääoma. Marx Engels valitut teokset. Osa 1. KL Edistys.]

Ympäristön vaikutus näkyy esim. siinä, että alkukantainen ihmis yhteisö (alkuyhteisöllinen tuotantotapa tai alkuyhteiskunta) siirtyi paimentolaisuudesta ja keräilytaloudesta maanviljelyskulttuuriin ensin siellä, missä luontaiset olosuhteet olivat tähän soveliaimmat ja missä kivikautisilla työvälineillä oli helpointa viljellä maata. Tämä tapahtui Euroasian alueella ensin Pohjois-Afrikassa ja Lähi-Idässä, jossa sukuljärjestelmä hajosi ja tilalle syntyi naapuriyhteisö.

Siirtyminen orjayhteisölliseen korkeakulttuuriin tapahtui ensin jokien suistomailla, missä kyettiin silloisilla työvälineillä tuottamaan runsaimmin lisätuotetta. Vaikka maantieteellisellä tekijällä on suuri vaikutus yhteiskuntakehitykseen, muodostaa geopolitiikka vain tuotannon ympäristön, raamit. Se ei muodosta yhteiskuntakehityksen syitä tai lainalaisuuksia. Ihmis yhteisön maantieteellisestä sijainnista riippumatta yhteiskuntakehityksen ja historian kulku tapahtuu aina yhteiskunnallisten lainalaisuuksien kautta ja vaikutuksesta.

Maantieteellinen tekijä voi kuitenkin vaikuttaa siihen, että yhteiskuntakehityksen muoto noudattaa eri alueilla erilaista kaavaa, vaikka sisältö onkin täysin sama. On huomattava, että Amerikassa, Euroasiassa, Egyptissä, Kiinassa ja Intiassa orjavaltiot syntyivät paljolti toisistaan riippumatta ja saivat myös erilaisia muotoja, mutta olivat kuitenkin orjavaltioita.

Maantieteellisen tekijän vaikutuksesta selviytyminen Euroopan viileämmillä alueilla vaati huomattavasti enemmän ponnisteluja ja työtä (tuotantovoimien kehitys oli nopeampaa). Toisaalta feodalismiin ja kapitalismin muodostumisen ensin Eurooppaan mahdollisti se, että antiikin valtioissa tuotantovoimien kehitykselle oli luotu jo vankka perusta, joka mahdollisti nopeamman kehityksen pohjoisempana Euroopassa. Historian kehityksen muotoon vaikuttaa myös se, millaisella kehitysasteella naapureina elävät kansat ovat toisiinsa nähden. Esimerkiksi Rooman orjayhteisöllisen valtakunnan hajoamiseen vaikutti voimakkaasti sellaisten germaaniheimojen naapuruus, joilla sukuljärjestelmä alkoi hajota.

Maantieteellinen suuntaus

Maantieteellistä tekijää ei pidä sekoittaa ns. maantieteelliseen suuntaukseen, jonka edustajat hakevat yhteiskuntakehityksen perussyitä maantieteellisestä tekijästä. Nämä maantieteellisen suuntauksen edustajat sekoittavat toisiinsa muodon ja sisällön. Yhteiskuntakehityksen perustana olevan lain sisällön selvittäminen on hyvin vaikeaa. Se ei näy päällepäin. Sen sijaan yhteiskunnan muoto ja sen yhteys maantieteelliseen ympäristöön näkyvät tätä selvemmin. Se erehdyttää tekemään johtopäätöksen maantieteellisen tekijän ensisijaisuudesta yhteiskuntakehityksen määräävänä voimana.

Maantieteellinen tekijä, ympäristö ja ilmasto

Yhteiskunnan aineellisen ja tuotannollisen kulutuksen kasvu on johtanut ihmiskunnan huomaamaan, että myös maantieteelliset rajat asettavat rajat määrälliselle kehitykselle. Aineellisen tuotannon ja kulutuksen määrää ei voida rajattomasti lisätä, sillä se tuottaa ristiriitoja, jotka vaarantavat itse maantieteellisen ympäristön elinkelpoisuuden ja ihmiskunnan tulevaisuuden.

Tuotannosta ja kulutuksesta syntyvät jätteet, päästöt ja luontokato ovat todellinen uhka koko biosfäärille. Tuotannosta ja infrastruktuurista syntyvät ns. kasvihuonekaasujen päästöt aiheuttavat maapallon biosfäärin (valtameren, ilmaston) lämpenemisen, mikä uhkaa monien eliölajien olemassaoloa ja yhteiskuntakehityksen tulevaisuutta. Marxilaisen maailmankatsomuksen kannalta tällä kysymyksellä on ensiarvoisen suuri merkitys.

Biosfäärin ja luonnon monimuotoisuutta ei voi hukata, koska ihmiskunnan oleminen ja tulevaisuus ovat siitä riippuvaisia. Minne tahansa sivilisaatio ulottuukin, on aina oltava tai kyettävä luomaan elämään soveltuva ekosysteemi. Sivilisaation etenevän kehityksen ja tulevaisuuden kannalta on välttämätöntä säilyttää maapallon biosfääri kaikessa monimuotoisuudessaan.

Kapitalistisen yhteiskuntataloudellisen muodostuman toiminta perustuu arvoin mukaiseen tavaran tuotantoon, kulutukseen ja myyntiin. Tästä lainalaisuudesta ei kapitalismi voi irtaantua. Siksi on siirryttävä sosialismiin suuntau-

tuvaan kehitykseen, jossa hyvinvoinnin kehittyminen ja sivilisaation tulevaisuus koordinoidaan tarpeellisen aineellisen kulutuksen ja tuotannon kanssa.

2.8. Historiallisen prosessin ykseys ja monisärmäisyys

Yhteiskuntataloudellisten muodostumien kehitys ja vaihtuminen kuvastavat historian kehitystä. Yhteiskuntataloudellisten muodostumien kehitys johtuu tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden lainomaisuudesta tuotantosuhteiden muuttuessa vastaamaan tuotantovoimien luonnetta ja kehitystasoa (katso tarkemmin luku 2.6).

Kapitalismin aikana historia on muuttunut yleismaailmalliseksi. Ensimmäistä kertaa maailmanhistoriassa on muodostunut yhtenäinen talousjärjestelmä ja yhtenäiset markkinat. Kapitalismin kehityksen perusta oli koneelliseen tuotantoon sidotut tuotantovoimat. Taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen vauhti kasvoi nopeasti. Kasvu perustui siihen, että kapitalisti ottaa itselleen työläisen tuottaman lisäarvon.

Lenin osoitti, että siirtyminen vapaasta kilpailusta monopoliin ja finanssipääoman valtaan on osoitus kapitalistisen järjestelmän vähittäisestä lamaantumisesta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita tuotannon kehityksen pysähtymistä. Nykyaikajan tiede ja tekniikka mahdollistavat talouden nopean kehittymisen. Ominaista imperialismiin ja globalisaation aikakaudelle on, että kapitalististen blokkien välinen kilpailu kiristyy ja kärjistää ristiriitoja tuoden mukanaan militarismiin ja poliittisen taantumuksen kasvun. Nämä heikentävät kapitalistista järjestelmää ja luovat edellytyksiä sosialistiselle vallankumoukselle.

Historiallinen kehitys tapahtuu aineellisen tuotannon liikunnan lainomaisuuksien perusteella edeten alkuyhteisön, antagonististen yhteiskuntataloudellisten muodostumien kautta kommunismiin. Riippuen yhteiskuntakehityksen olosuhteista historiallinen kehitys voi edetä erilaisten kehitysvaiheiden kautta. Se on monien voimien vaikutuksen tulos. Historiallinen materialismi tarjoaa menetelmän tämän tutkimista varten.

Marx ja Engels ovat varoittaneet useaan otteeseen laatimasta teoriaa, joka sijoitetaan konkreettisten tosiasioiden tutkimisen tilalle. Engels kirjoitti: "Materialistisen historiankäsitteen mukaan määrävänä momenttina historiallisessa prosessissa on viime kädessä todellisen elämän tuotanto ja uusintaminen. Enempää ei Marx enkä minä ole väittänyt. Jos joku selittää tämän väärin siten, että taloudellinen momentti on muka ainoa määrävä, niin hän muuttaa tämän väittämän mitään sanomattomaksi, abstraktiseksi ajatukseksi korulauseeksi." [Engels, Engels Joseph Blochille. Kirjeitä. K1 Edistys. 1976 s. 429].

Maailmahistorian yleisen kulun monisäikeisyys ja se, että eri kehitystiet johtavat pitkällä aikavälillä samaan lopputulokseen, johtuvat mm. maantieteellisen ympäristön luomista ehdoista ja eri kansojen vuorovaikutuksesta, kuten kaupasta ja sodista. Esimerkiksi Venäjällä ei syntynyt lainkaan orjanomistuksellista yhteiskuntataloudellista muodostumaa, sillä suku- ja heimojärjestelmän hajoaminen tapahtui aikana, jolloin orjanomistusjärjestelmä Rooman valtakunnassa oli jo tiensä päässä. Näin Venäjällä siirryttiin suoraan sukuyhteisöstä feodalismiin.

Erilaisilla historiallisen kehityksen asteilla olevien kansojen keskinäisvaikutuksen luonne riippuu niiden yhteiskuntajärjestelmän olemuksesta. Kapitalismin olemuksesta johtui, että Eurooppa käytti teknistä edistyneisyyttään muiden kansojen siirtomaasortoon. Tämä sorto ei ainoastaan hidastanut näiden kansojen kehitystä vaan monissa tapauksissa vei niitä taaksepäin taloudellisessa ja kulttuurisessa kehityksessä.

Sosialistisen järjestelmän taantuminen Itä-Euroopassa vei samalla tavalla kansojen kehitystä taaksepäin, mutta se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö lainomaisuus historiallisen kehityksen etenevästä luonteesta pitäisi paikkaansa. Historiallisen materialismin mukaan kehitys ei ole kohtalomainen prosessi, vaan siihen vaikuttavat monet erilaiset syyt. Historiallinen kehitys ei pysähdy kapitalismiin, vaan raivaa tiensä eri yhteiskunnallisten vaiheiden kautta sosialismiin.

2.9. Historiallinen aikakausi ja sen luonne

Historian kehityksen monisäikeisyydestä huolimatta jokaisella konkreettisella historiallisella kaudella ilmenee tiettyjä johtavia historiankehityksen tendenssejä. Näistä jaksoista käytetään nimitystä historiallinen aikakausi. Aikakaudella tarkoitetaan koko ihmiskuntaa koskevaa kehitysvaihetta, sen tilaa ja johtavaa kehitystendenssiä. Aikakauden arviossa määritellään, mikä poliittinen voima tai yhteiskuntaluokka on ihmiskunnan kehityksen suuntaa antava voima. Tällaisia aikakausia olivat mm. orjanomistuksellinen ja feodalistinen aikakausi. Toisaalta kapitalismin aikakaudella on erotettavissa esimonopolistinen, imperialistinen ja nyt globalisaation aikakausi. Aikakaudet eroavat toisistaan laadullisesti.

Yhteiskuntataloudellinen muodostuma tarkoittaa tiettyä astetta yhteiskunnan kehityksessä, mutta historiallisen aikakauden käsite on konkreettisempi. Se ilmaisee niiden prosessien monisärmäisyyttä, jotka ovat käynnissä tuona aika-

na vallitsevassa historian vaiheessa. Samana aikakautena on maailman eri puolilla ollut olemassa erilaisia yhteiskuntataloudellisia muodostumia. Esimerkiksi Rooman valtakunnan aikaan oli eri puolilla maailmaa alkukantaisen yhteisjärjestelmän asteella olevia kansoja. Kapitalismin kaudella oli joissain maissa feodaalisia tuotantosuhteita. Kommunistiset ja työväenpuolueet ottavat toiminnassaan aina huomioon oman aikakautensa luonteen ja arvioivat siihen perustuen kapitalismin vastaista toimintataktiikkaansa. Aikakausi käsite voi liittyä myös siirtymiseen yhteiskuntataloudellisesta muodostumasta toiseen. Esimerkiksi renessanssin aikakausi oli feodalismista kapitalismiin siirtymisen aikakautta.

Elämme tänään imperialistisen kapitalismin dialektisen restauraation ja samalla globaalin kapitalismin ristiriitojen nopean kärjistymisen aikakautta. Tämä aikakausi on myös vallankumouksellisen työväenliikkeen uudelleen järjestäytymisen aikaa, jolloin vallankumouksellinen työväenliike organisoi toimintaansa kommunistisen ja työväenliikkeen aiemman kokemuksen pohjalta uudelleen kapitalismin vastaiseen taisteluun.

2.10. Dialektinen metodi yhteiskunnallisten muodostumien tutkimuksessa

Yhteiskuntataloudellisen muodostuman teorialla on ratkaiseva merkitys yhteiskuntien historian, nykyisten tapahtumien ja tulevan ymmärtämisen kannalta. Se ottaa tarkasti huomioon todellisen historian kehityksen löytäen kehityksen alemmalta tasolta ylemmälle etenevän kehityksen syyt.

Marxilainen teoria ei kiistä merkittävien henkilöiden historiallista roolia, mutta lähtee siitä, että historiallisten merkikhenkilöiden tajunnalla ei voi korvata maailmanhistoriallisten prosessien objektiivisia lainalaisuuksia. Todellisuudessa onkin niin, että objektiivisesti kypsyneet historialliset muutokset synnyttävät toimeenpanijansa eikä päinvastoin.

Esimerkiksi kapitalististen suhteiden synty jo feodalismien sisällä muodosti perustan sille, että syntyi aikaansa nähden edistysellinen porvarillinen ideologia. Tämä puolestaan muodosti perustan renessanssikauden sekä 1600-1700-lukujen englantilaisen ja ranskalaisen valistuksen suurmiehille ja vallankumoustaistelijoille. Samoin työväenluokan noustua merkittäväksi voimaksi kapitalistisessa yhteiskunnassa, historian näyttämölle nousivat työtä tekevän luokan poliittiset puolueet sekä johtajat Marx, Engels ja Lenin. Tämä on esimerkki siitä, että yhteiskuntataloudelliset muodostumat syntyvät, kun niiden syntyyn ilmaantuvat objektiiviset edellytykset.

Porvarilliset yhteiskuntatieteilijät pyrkivät kääntämään selkänsä historialliselle todellisuudelle ja kieltävät historiallisen kehityksen lainalaisuuden ja objektiivisten lakien vaikutuksen yhteiskuntakehitykseen. Yhteiskuntakehitys tarjoaa parhaan mahdollisen alustan dialektiseen analyysiin. Yhteiskuntajärjestelmien etenevä kehitys ja yhteiskunnallisten aikakausien muutokset tarjoavat hedelmällisen pohjan todeta yhteiskunnassa vallitsevat vastakohtien ykseyden ja taistelun laki, määrällisten ja laadullisten muutosten laki sekä kieltämisen kieltämisen laki (katso Dialektisen materialismin perusteet, luku 3).

Kirjallisuutta:

Afanasjev, V. (1976): Filosofian alkeet, Edistys 1976 sivut 182-213

Anon (2016): Dialektisen materialismin perusteet, Kommunistien Liitto.

Konstantinov, F.V. ym. (1980): Marxilais-leniniläisen filosofian perusteet ss. 283-303. Moskova.

Momdzjan, H. (1982): Historian merkkipylväitä; marxilainen oppi yhteiskuntataloudellisesta muodostumasta. Moskova.

Sidorov, M.M. (1973): Mitä on historiallinen materialismi, Sanan tie Tampere.

3. Yhteiskunnan taloudellinen perusta ja päällysrakenne

3.1. Perustan ja päällysrakenteen käsite

Jokainen yhteiskuntataloudellinen muodostuma eroaa laadullisesti muista muodostelmista. Kullekin yhteiskuntataloudelliselle muodostelmalle ovat tyypillisiä tietynlaiset yhteiskunnalliset suhteet. Yhteiskunnalliset suhteet ovat vuorovaikutuksen laji, joka esiintyy vain yhteiskunnissa. Ne syntyvät ihmisen sosiaalisen toiminnan myötä mm. tuotannossa, politiikassa ja henkisessä elämässä.

Yhteiskunnallisten suhteiden lajeja on useita, joista mainittakoon taloudelliset, poliittiset, oikeudelliset, sosiaalipsykologiset, organisatoriset ja moraaliset suhteet. Yhteiskunnallisissa suhteissa on olennaista erottaa ensisijaiset ja toissijaiset suhteet yhteiskunnallisten suhteiden lainomaisuuksien tunnistamiseksi.

Marxismien vastustajat samaistavat marxilaisen yhteiskuntatieteen lainalaisuudet virheellisesti luonnonlakeihin. Historia ei ole persoonaton prosessi, vaan siinä on suuri merkitys kansanjoukkojen tajunnalla ja tahdolla. Marxilainen yhteiskunnallisen edistyksen teoria ei kiistä huomattavien henkilöiden roolia historiassa, mutta se hylkää yritykset korvata maailmanhistoriallisen prosessin objektiiviset lait yksittäisten henkilöiden tajunnalla, tahdolla, tavoitteilla tai intohimolla. Objektiivisesti kypsyneet suuret historialliset muutokset kaipaavat ja synnyttävät välttämättä poliittisia puolueita, ideologeja ja johtajia eikä päinvastoin.

Yhteiskunnalliset suhteet voidaan jakaa materiaaliin (perusta) ja ideologisiin (päälysrakenne) suhteisiin. Ideologiset suhteet muodostavat materiaalistien suhteiden päälysrakenteen.

3.2. Perustan ja päälysrakenteen käsitteiden muotoutuminen

Marx ja Engels tekivät elämäntyönsä työväenluokan tieteellisen maailmankatsomuksen kehittelyn ja tutkimuksen parissa. Esimerkiksi lisäarvoteorian selvittämiseen kului Marxilta 15 vuotta. Yhteiskunnan perustan ja päälysrakenteen käsitteiden selvittämiseen Marxilta ja Engelsiltä kului myös noin 15 vuotta.

Teoksensa Saksalainen ideologia (1845-1846) luvussa "Feuerbach: materialistisen ja idealistisen katsantokannan vastakkaisuus" [Marx, Engels: Saksalainen ideologia (1845-1846) teoksessa Marx-Engels: Valitut teokset 3 osaa, osa 1, Edistys 1973] Marx ja Engels, kritiikkinä Hegeliä ja Feuerbachia vastaan, määrittivät jo yhteiskuntaluokkien ja luokkataistelun merkityksen historiassa, mutta eivät puhuneet perustasta ja päälysrakenteesta. He kuitenkin toteavat (sivu 18): "Ihmisen aivoissa syntyvät utukuvatkin ovat heidän aineellisen, kokeellisesti todettavan ja aineellisista edellytyksistä riippuvaisen elämisprosessin väistämättömiä härmistyksiä, sublimaatioita." Tällöin Marx ja Engels vielä olettavat, että ihmisen tietoisuus syntyy suoraan materiaalisesta todellisuudesta ilman päälysrakennetta ja siinä vaikuttavien aatteiden dialektista kehitystä. Kommunisisessa manifestissa he toteavat: "Mutta älkää kiistekö kanssamme, kun mittaatte porvarillisen omistuksen poistamista porvarillisten vapaus-, sivistys-, ja oikeus- ym. käsitteiden mukaisesti. Aatteenekin ovat porvarillisten tuotanto- ja omistussuhteiden tuotteita, samoin kuin oikeutenne on vain laiksi korotettu luokkanne tahto, jonka sisältö riippuu luokkanne aineellisista elämänehdoista." (sivu 107). Tässä Marx ja Engels jo olettavat porvarilliset sivistys-, oikeus ym. käsitteet päälysrakenteeseen kuuluviksi, vaikka eivät vielä kyseistä termiä käyttäneet.

Ensimmäisen kerran Marx puhuu perustasta ja päälysrakenteesta teoksessaan Louis Bonaparten Brumairekuun kahdeksastoista vuodenvaihteessa 1851-1852. Hän toteaa: "Eri omistusmuotojen, yhteiskunnallisten olemassaolon ehtojen perustalta nousee kokonainen päälysrakennelma erilaisia ja omalaatuisia tunteita, kuvitelmia, ajattelutapoja ja elämäkatsomuksia. Koko luokka luo ja muovaa ne aineellisten ehtojen ja vastaavien yhteiskunnallisten suhteiden pohjalta. Yksilö, joka saa ne perinteiden ja kasvatuksen kautta, saattaa kuvitella, että juuri ne muodostavat hänen toimintansa varsinaiset vaikuttimet ja lähtökohdan." [Marx: Louis Bonaparten Brumairekuun kahdeksastoista. Teoksessa Marx, Engels Valitut teokset kolmessa osassa, osa I sivu 381]. Tässäkään Marx ei varsinaisesti määrittele perustaa ja päälysrakennetta, vaikka hän ilmaisee asiat niiden lopullisiksi muodostuvilla termeillä.

Perustan ja päälysrakenteen lopullisen määrittelyn Marx kirjoittaa vuonna 1859 esipuheessaan kirjaansa Kansantaloustieteen arvostelua seuraavasti: "Elämänsä yhteiskunnallisessa tuotannossa ihmiset astuvat tiettyihin, välttämättömiin, heidän tahdostaan riippumattomiin suhteisiin, tuotantosuhteisiin, jotka vastaavat heidän aineellisten tuotantovoimiensa määrättyä kehitystasetta. Näiden tuotantosuhteiden kokonaisuus muodostaa yhteiskunnan taloudellisen rakenteen, reaalisen perustan, jolle juridinen ja poliittinen päälysrakenne kohoaa ja jota yhteiskunnallisen tajunnan tietynlaiset muodot vastaavat. Yhteiskunnan aineelliset tuotantovoimat joutuvat kehityksensä tietyllä asteella ristiriitaan olemassa olevien tuotantosuhteiden kanssa tai, mikä on vain asian juridinen ilmaisu, omistussuhteiden kanssa, joiden puitteissa ne ovat siihen saakka kehittyneet. Tuotantovoimien kehittämismuodoista nämä suhteet muuttuvat niiden kahleiksi. Silloin alkaa yhteiskunnallisen vallankumouksen aikakausi. Taloudellisen perustan muuttuessa mullistuu joko hitaammin tai nopeammin koko suunnaton päälysrakenne." [Karl Marx: Kansantaloustieteen arvostelua. Teoksessa Marx, Engels Valitut teokset kolmessa osassa, osa I sivu 445]

3.3. Tuotantosuhteiden kokonaisuus muodostaa perustan

Yhteiskunnan perusta kattaa kaikki ihmisten väliset taloudelliset suhteet, jotka muodostuvat aineellisen tuotannon ja heidän elämänsä uusintamisen prosessin. Niihin kuuluvat tuotantovälineiden omistussuhteet, eri sosiaalisten ryhmien, luokkien väliset taloudelliset suhteet ja tuotantovälineiden omistussuhteista johtuvat jaon ja vaihdon muodot. Ihmisten väliset tuotannolliset suhteet ovat olemassa objektiivisesti ihmisten tajunnasta ja tahdosta riippumatta. Ne muuttuvat tuotantovoimien kehityksen vaikutuksesta.

Materiaalisten yhteiskuntasuhteiden käsite on laajempi kuin taloudellisten suhteiden käsite pitäen sisällään esimerkiksi ihmisten suhteet luontoon tai perhesuhteet. Yhteistä materiaalisille suhteille on, että ne muotoutuvat läpäisemättä etukäteen ihmisen tietoisuutta ja ne ovat ensisijaisia kaikkiin muihin yhteiskunnallisiin suhteisiin verrattuna. Esimerkkinä materiaalisesta suhteesta mainittakoon arvo. Arvo on yhtä objektiivinen ja materiaallinen kuin käyttöarvokin. Samanaikaisesti arvo ei ole aistein havaittavissa. Arvo on objektiivinen, materiaallinen tavarantuottajien välinen suhde. Materiaalisuus sosiaalisessa mielessä (esimerkiksi yhteiskunta) ei ole samaistettavissa täysin esineellisen materiaalisuuden kanssa.

Yhteiskunnan taloudellisen rakenteen eli perustan muodostavaan tuotantosuhteiden kokonaisuuteen kuuluvat omistuksien muodot, niistä seuraavat ihmisten keskinäiset suhteet tuotantoprosessissa ja hyödykkeiden jaon muodot. Perusta ei voi syntyä ennen kuin aineelliset edellytykset täyttyvät ts. tuotantovoimat ovat kehittyneet riittävälle tasolle. Perusta mahdollistaa tuotannon järjestämisen ja aineellisten hyödykkeiden jaon

3.4. Perusta muodostaa pohjan päälysrakenteelle

Perustassa kuvastuu se tuotantotavan puoli, joka määrää välittömästi yhteiskunnan olemuksen, sen aatteet ja instituutiot. Ideologiset suhteet ilmaantuvat läpäistyään ensin yhteiskunnallisen tietoisuuden. Päälysrakenteeseen kuuluu kolmenlaisia ilmiöitä: (1) yhteiskunnalliset ideat eli aatteet, mielialat, sosiaaliset tunteet ts. ideologia ja yhteiskunnallinen mentaliteetti, (2) erilaiset järjestöt ja virastot, ts. valtio, oikeuslaitos ja kirkko, (3) päälysrakenteelliset ideologiset suhteet.

Päälysrakenteen osat ovat eri tavoin yhteydessä perustaan ja toisiinsa sekä jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Jotkut päälysrakenteen osat, kuten valtio, oikeus ja ideologia ovat suorassa yhteydessä yhteiskunnan taloudelliseen järjestelmään, kun taas filosofia, uskonto, moraali ja taide ovat etäämmällä perustasta ja liittyvät siihen väliyhteyksien kautta. Kaikki päälysrakenteen osat ovat kuitenkin yhteiskunnan taloudellisen rakenteen heijastumaa ja muuttuvat sen määräävästä vaikutuksesta.

Idealistit ja pääomapiirit kiistävät taloudellisen perustan ensisijaisuuden. Idealistinen sosiologia pitää aatteita, tajuntaa ja yhteiskunnallista elämää ensisijaisena ja taloudellista elämää henkisen ja poliittisen elämän johdannaisena. Eklektisesti ajattelevat sosiologit pitävät taloutta, politiikkaa ja ideologiaa itsenäisinä niin, että ne ovat tasavertaisessa vuorovaikutuksessa ilman, että mikään näistä on määräävä.

3.5. Päälysrakenteen muodot

Päälysrakenteella voi olla useita erilaisia muotoja, joista tässä esitellään muutamia keskeisimpiä.

Poliittinen päälysrakenne

Yhteiskunnan eri luokkien ja niiden poliittisten puolueiden suhteet valtiovaltaan toisaalta hallitsevan luokan välineenä ja toisaalta sorrettujen luokkien puolustajana ovat poliittisia suhteita. Poliittinen järjestelmä on näiden suhteiden kokonaisuus ts. talousjärjestelmästä johdettu yhteiskunnan poliittinen päälysrakenne.

Juridinen päälysrakenne

Kussakin yhteiskunnassa vallitseva oikeus lujittaa omistussuhteita, jotka ovat talousjärjestelmän perusta ja joille pohjautuu valtion perustuslaki. Tätä kutsutaan juridiseksi päälysrakenteeksi. Oikeuslaitos ja poliittinen valta ovat luonteeltaan historiallisia. Ne eivät ole aina olleet olemassa, eivätkä ne tule aina olemaan olemassa.

Valtio-oikeus ja omistusoikeus varmistavat luokkien taloudellisen ja poliittisen herruuden säätämällä yhteiskunnan lait ja oikeuskäsityksen. Oikeus on hallitsevien luokkien tahto, jolle on annettu lain muoto. Esimerkiksi perintöoikeuden avulla valtio on eri maissa auttanut maaomaisuuksien keskittymistä suuromistajien käsiin (Saksa, Englanti) tai pyrkinyt säilyttämään pienomistuksen (Ranska vuoden 1789 vallankumouksen jälkeen).

Uskonto

Alkuyhteisössä luonnosta hankittu kokemusperäinen tieto ympäröivästä maailmasta täydentyi myyteillä ja uskomuksilla. Tähän uskonnollismytologiseen maailmankatsomukseen kiinnittyi alkuyhteisössä työhön, elämiseen, kulttuuriin ym. perittyä kumuloitunutta tietoa ja toimintaohjeita. Tähän maailmankatsomukseen rakentui alkuyhteisön päälysrakenne. Yhteiskunnan jakaannuttua luokkiin, omistajiin ja omistamattomiin alkoi alkuyhteisön maailmankatsomus hajota. Siitä erottautui uskonto itsenäiseksi instituutioksi, jonka funktioksi muodostui puolustaa hallitsevan yhteiskuntaluokan asemaa. Uskonnosta tuli hallitsevan luokan vallan välikappale, jonka avulla alistettuja luokkia pidettiin

kurissa ja henkisesti orjuutettuina. Yleismaailmalliset uskonnot (kristinusko, islam, hindulaisuus, buddhalaisuus) korvasivat alkuyhteisöllisen maailmankatsomuksen.

Uskontoinstituution muotoutumiseen liittyi kiinteästi talous. Esimerkiksi Egyptissä ”pakko laskea ennakolta Niilin tulvan ajat synnytti egyptiläisen tähtitieteen ja sen mukana pappiskastin maanviljelyksen johtajana” Marx kirjoittaa. [Marx, Pääoma kolmessa osassa. Osa I KL Edistys s.460]. Germaaniin vyöryessä entiseen Rooman valtakuntaan vastassa oli kirkko valtiota koossa pitävänä voimana. Kirkko opetti germaaneille kehittyneempiä maanviljelymuotoja ja luostarit pysyivät keskiajalle saakka maanviljelyksen mallilaitoksina. Munkit siirsivät germaaneille myös kehittyneemmät ajatukset taiteesta ja käsityöstä. Kirkko myös nosti germaaniin johtajat monarkeiksi, mikä lopulta johti kirkon vallan kasvuun jopa maallisten hallitsijoiden yli.

Uskonnon yhteiskunnallinen sisältö ja sen sosiaaliset tehtävät ovat vaihtuneet aikakaudesta toiseen. Talousjärjestelmän ja luokkarakenteiden muutosten myötä ovat muuttuneet myös uskonnolliset dogmit ja käskyt. Esimerkiksi kristinusko sopeutui tavattoman hyvin mitä erilaisimpiin taloudellisiin olosuhteisiin. Italiassa se omaksui vahvoja aineksia antiikin mytologiasta, Saksassa aineksia germaaniin jumaluskosta ja Kiinassa Konfutsen kunnioituksen ja esivanhempien palvonnan. Kristinuskon levittäminen oli valtiomahdin levittämisen ideologinen peite. Piispan istuimen perustaminen pakanalliseen maahan merkitsi maan liittämistä siihen valtioon, joka oli istuimen perustamisen takana.

Sosialistisen yhteiskuntakehityksen kokemus osoittaa, että sosialismiin siirryttäessä uskonto säilyy, mutta tieteellisen maailmankatsomuksen vahvistuttua se alkaa kuolla pois. Kokemus osoittaa, että uskonnon kieltäminen saattaa vain syventää uskonnollisia ennakkoluuloja, joiden juuret ulottuvat kauas menneisyyteen. Kokemus myös osoittaa, että kun aiemmin sosialismia kehittäneet valtiot ovat globalisaation oloissa palanneet takaisin kapitalismiin, eivät ihmiset uusissa uusliberalistisen kapitalismin oloissa ole entisessä mitassa palanneetkaan takaisin uskonnon pariin.

Vapaus ja raha

Porvarilliset filosofit väittävät, että porvarillisessa yhteiskunnassa vapaudet ja oikeudet ovat olemassa kaikille. Nämä oikeudet ja vapaudet ovat reaalisesti olemassa, mutta vain vähemmistölle, omistavalle luokalle. Länsimaissa on käytännössä sananvapaus ja painovapaus, mutta lähes kaikki sanomalehdet, televisio, radio ja muu media ovat porvariston hallussa. Vapaus on sidoksissa käytettävissä olevan rahan määrään.

Porvarillinen media ylläpitää porvarillista käsitystä moraalista myös työväenluokassa, jossa porvarillinen ideologia on työväenluokan etujen vastaista. Porvarillisen moraalikäsityksen mukaan on oikein, että pieni omistava luokka anastaa suuren enemmistön tekemän työn tuottaman lisäarvon itselleen. Uusliberalismin voimistumisen myötä tämän moraalikäsityksen propagoiminen on vahvistunut.

Taide

Taide on todellisen objektiivisen maailman heijastumista ihmisen tajunnassa. Tätä tehtävää suorittavat erilaiset taiteen muodot esimerkiksi runous ja kirjallisuus, kuvataiteet, musiikki, teatteri, arkkitehtuuri ym. Taiteen kautta heijastuvat ympäröivän maailman olennaisimmat piirteet ihmisten tajunnassa. Taide syntyi ihmiskunnan alkuyhteisöllisen vaiheen alussa. Eri muodoissaan se kuvasi ihmisen suhdetta ympäröivään maailmaan ja työhön sekä toimi ennen kirjoitustaitoa ihmisen kollektiivisena muistina.

Luokkayhteiskunnassa taide säilyttää luokkaluonteensa ja eri yhteiskuntaluokat käyttävät taidetta tavoitteidensa palvelemiseen. Taide on päälysrakenteen osa ja palvelee näin perustaa. Kapitalistinen yhteiskunta tukee omaa perustansa rahoittamalla sitä puoltavaa taidetta. Taiteella on myös toinen puoli. Jokainen aikakausi synnyttää taiteen merkkiteoksia, jotka jäävät eloon heijastaen ihmiskunnan saavutuksia. Taide myös kumuloituu siten, että taiteellisen ilmaisun parhaat muodot siirtyvät tulevien sukupolvien käyttöön.

Tiede

Tiede on päälysrakenteeseen kuuluva yhteiskunnallisen tajunnan muoto: luontoa, yhteiskuntaa ja ajattelua koskevien tietojen järjestelmä. Se löytää maailmasta käsitteitä, kategorioita ja lainalaisuuksia, jotka tarkistetaan käytännössä. Tiede jakaantuu luonnontieteisiin ja yhteiskuntatieteisiin, jotka jakaantuvat lukuisiin erikoistieteisiin.

Tieteen eteenpäin vieviä voimia ovat yhteiskunnalliset käytännön tarpeet. Jo varhain alkuyhteisöllisen järjestelmän alussa ihmiset hankkivat luonnosta kokemusperäistä tietoa. Siitä muodostui yhdessä mytologisten tarustojen kanssa luonnonfilosofinen uskonnollismytologinen maailmankatsomus, tieteellisen ajattelun alkeiden muoto. Tiede muodostui orjanomistuksellisen yhteiskunnan siinä vaiheessa, kun henkinen ja ruumiillinen työ erosivat omiksi ryhmisyyksiin. Siinä vaiheessa syntyi niiden ihmisten ryhmä, jotka erikoistuvat tieteelliseen työhön.

Tieteellä, kuten filosofialla ja taiteella, on luokkayhteiskunnassa alusta saakka luokkaluonne. Kaikki oikea tieteellinen tieto ei aina palvele yhteiskunnan omistavan luokan etuja. Historia tuntee paljon tilanteita, joissa edistyksellisiä tieteentekijöitä vainotaan. Taistelllessaan feodalistista yhteiskuntaa vastaan, porvaristo joutui tuotantovoimien kehittämiseksi edistämään luonnontieteitä. Edelleenkin tieteellinen näkemys yhteiskuntakehityksen lainalaisuuksista ei ole kapitalistiluokan etujen mukaista. Sillä on selkeä luokkaluonne.

3.6. Päälylsrakenteen osuus yhteiskuntakehityksessä

Päälylsrakenteella on suuri osuus yhteiskuntakehityksessä. Päälylsrakenne ilmaisee ihmisen suhdetta perustaan. Erilaisten aatteiden avulla ihmiset perusteleval välttämättömyyden lujittaa perustaa tai hävittää sitä. Instituutiot ja järjestöt (valtio, puolueet, kirkko) mahdollistavat aatteiden toteuttamisen. Perustan kautta päälylsrakenne vaikuttaa myös tuotantovoimien kehitykseen. Kaikkien antagonististen yhteiskuntamuodostumien taloudellisen rakenteen yleisenä piirteenä ovat ne suhteet, jotka antavat yhteiskunnan pienelle vähemmistölle mahdollisuuden anastaa suuren enemmistön tuottaman työn lisäarvo ja hallita sitä luokkaetujensa mukaisella tavalla.

Alkukantaisessa yhteisössä ei ollut yksityisomistusta eikä luokkia, joten yhteisön päälylsrakenteesta puuttuivat valtiolliset, poliittiset ja oikeudelliset aatteet samoin kuin niitä vastaavat laitokset (esim. valtio). Ihmiset harrastivat kuitenkin yhteistoimintaa metsästyksessä ja kalastuksessa. Alkukantaisen yhteiskunnan tuotantosuhdet pohjautuivat eräänlaiseen yhteisomistukseen. Oleellista oli, että kaikki tuotanto tarvittiin hengissä pysymiseen, eikä lisätuotetta syntynyt. Näin ollen alkuyhteisössä ei ollut riistoa, herruutta eikä alistumista. Alkuyhteisössä syntyi tieteen, taiteen ja maailmankatsomuksen alkumuotoja, jotka vahvistivat tuotannollisen perustan kehittymistä.

Yksityisomistuksen syntyminen loi perustan orjanomistusyhteiskunnalle ja syntyi myös uudenlainen päälylsrakenne, orjanomistajan valtaa perustelleet aatteet sekä heidän herruuttaan perustelleet laitokset (valtio). Jotkut porvarilliset historioitsijat selittävät orjanomistus ja feodaalijärjestelmien synnyn väkivalta- ja valloitusteorioiden pohjalta. Tällöin yksi kansa olisi orjuuttanut toisen kansan ja asettanut itsensä hallitsevaksi luokaksi. Tällaisia toimenpiteitä on toki tapahtunut, mutta niiden alkusyy on yhteiskunnan taloudellisen perustan muutoksissa. Jos syy olisi vain jonkun kansan väkivaltaisuudessa, minkä takia alkuyhteisössä vankeja ei orjuutettu, vaan ne joko tapettiin tai otettiin heimoyhteisön jäseniksi? Alkuyhteisössä ihmisen työ ei tuottanut lisätuotetta eikä näin ollut mahdollisuutta myöskään sen anastamiseen.

Eräät kristityt ajattelijat opettavat, että kristinuskon syntyminen teki mahdottomaksi orjuuden olemassaolon. Todellisuudessa orjuuden korvautuminen feodalismilla aiheutti muutokset taloudellisessa perustassa. Orjilla ei ollut pienintäkään kiinnostusta työnsä tuottavuuden kohottamiseen ja vallitsevat tuotantosuhdet jarruttivat yhä voimakkaammin tuotantovoimien kasvua. Kristinuskolla toki perusteltiin orjuutta.

Orjanomistuksellisen talousjärjestelmän vaihtuminen feodaaliseen johti myös orjanomistuksellisen päälylsrakenteen vaihtumiseen feodaaliseen päälylsrakenteeseen, johon kuuluu feodaalinen valtio, feodaalinen oikeus ja feodaalinen ideologia. Orjanomistusyhteiskunnan muuttuminen feodaaliseksi ei kuitenkaan tapahtunut nopeasti, vaan kyse oli orjayhteiskunnan tuotantotavan pitkäaikaisesta kriisistä. Tämä kriisi aiheutti myös valtion, ideologian ja kulttuurin joutumisen pitkäaikaiseen kriisiin.

Vastaavasti feodalismi korvautui 1600 - 1800-luvuilla kapitalismilla ja feodalistinen päälylsrakenne korvautui kapitalistisella, johon kuului porvarillinen valtio ja oikeus, porvarillinen parlamentaarinen demokratia, poliittiset puolueet, porvarillinen moraali, kirjallisuus, taide ja filosofia. Nämä kaikki päälylsrakenteen ilmiöt puolustavat omilla keinoillaan kapitalistista järjestelmää.

Uusi talous ei synnytä päälylsrakennetta automaattisesti. Taloudelliset suhteet ja niitä vastaava päälylsrakenne muodostuvat ihmisen toiminnan, luokkataistelun tuloksena. Talous määrää perussuunnan, miten päälylsrakenne ja sen osat kunakin aikana lainmukaisesti kehittyvät. Kehitys ei näy päälylsrakenteessa välittömästi, vaan niiden muutosten kautta, jotka tapahtuvat yhteiskunnan taloudellisessa rakenteessa. Luokkayhteiskunnassa tämä tapahtuu eri yhteiskuntaluokkien ja ryhmien välisen taistelun kautta.

3.7. Antagonististen yhteiskuntien perusta ja päälylsrakenne

Yhteiskunnan perustalle, taloudelle, ovat ominaisia antagonistiset suhteet ja sama antagonismi näkyy myös päälylsrakenteessa. Edellä kuvattiin, mitä on kapitalistisen yhteiskunnan porvarillinen päälylsrakenne. Kapitalistisissa olosuhteissa syntyvät myös sorretun luokan aatteet ja järjestöt, kuten työväen puolueet sekä työväen lehdet ja muut viestintäkanavat. Nekin kuuluvat päälylsrakenteen piiriin. Ideologinen taistelu antagonistisessa yhteiskunnassa on taloudessa esiintyvän antagonismin heijastuma ja kuuluu päälylsrakenteen ilmiöihin. Jokaisen maan yhteiskuntaelä-

mässä näkyy jäänteitä vanhasta perustasta ja sitä vastaavan päällysrakenteen aineksia. Samoin syntyy uusien taloudellisten suhteiden alkeita ja edellytyksiä sekä uusia päällysrakenteen aineksia, kuten aatteita. Se, että perusta määrää päällysrakenteen, ei kuitenkaan merkitse, että eri yhteiskuntien päällysrakenteilla ei voisi olla yhteyttä.

Antagonististen yhteiskuntamuodostelmien perustoille ovat ominaisia eräät yhteiset piirteet, kuten tuotantovälineiden yksityisomistus, vähemmistön työtätekevään enemmistöön kohdistama riisto ja sorto. Tämän vuoksi näiden yhteiskuntien päällysrakenteessakin on yhteisiä piirteitä. Sekä orjanomistajien, feodalismien että porvariston ideologit pyrkivät selittämään oikeaksi ja puolustamaan yksityisomistusta, ihmisen harjoittamaa toisen ihmisen riistoa.

Näiden yhteiskuntien hallitsevat luokat hyväksikäyttävät ja kehittävät valtion sortokoneistoa, kuten poliisia, armeijaa, vankiloita, oikeuslaitosta ja kirkkoja. Porvaristo hävitti rajattoman yksinvallan ja feodaalisen maaorjuuden ja pystytti porvarillisdemokraattisen järjestyksen. Samalla se säilytti osan feodaalisesta sortokoneistosta, käytti sitä hyväkseen ja täydensi omalla joukkojen alistamiskoneistolla.

3.8. Perustan ja päällysrakenteen monimutkainen suhde

Päällysrakenne vastaa perustaa, mutta tätä ei pidä ymmärtää metafysisesti muuttumattomana. Se ei sulje pois ristiriitatapauksia, sillä ne kuuluvat välttämättömänä osana kaikkiin kehitykseltään monimutkaisiin prosesseihin. **Talousjärjestelmän (yhteiskuntataloudellisen muodostumien) kehitys johtaa** päällysrakenteen eri osien väliseen ristiriitaan sekä päällysrakenteen ja perustan vastaavuuden rikkoutumiseen.

Perustan ja päällysrakenteen väliset ristiriidat ovat mahdollisia myös yhden yhteiskunta- ja talousjärjestelmän puitteissa. Esimerkiksi kapitalismin siirtyminen esimonopolisesta vaiheesta monopolistisen kapitalismin (imperialismin) vaiheeseen aiheuttaa ristiriidan porvarillisen yhteiskunnan muuttuneen perustan ja eräiden entisten päällysrakenteen aineiden kesken. Kapitalistisessa taloudessa vallinnutta vapaan kilpailun aikakautta vastasi porvarillinen demokratia, kaupan vapaus, liberalismi ja kansojen suvereenisuus. Monopolipääoma ei pyri kaupan ja kilpailun vapauteen vaan monopoliyhtymien ylivaltaan sekä muiden kansojen ja maiden orjuuttamiseen.

Imperialistinen porvaristo pyrkii rajoittamaan työläisten sitkeällä taistelulla saavuttamia demokraattisia oikeuksia ja vapauksia. 1930-luvulla tämä ilmeni fasismina ja nyt 2000-luvulla tämä toteutuu Euroopan unionin ja ns. globalisaation myötä. Se alistaa suoraan tai välillisesti valtaansa valtiokoneiston sitomalla monopolistisiin pääomaryhmittymiin porvarilliset hallitukset tai työväenliikkeen toimihenkilöt, jotka ovat irtautuneet työväen joukoista oman henkilökohdaisen edun tavoittelunsa vuoksi. Porvarillinen demokratia ja porvarillinen liberalismi joutuvat näissä olosuhteissa syvään kriisiin.

Porvarillisen demokratian kriisistä on osoituksena nationalistisen äärioikeiston nousu ympäri maailmaa. Nationalistiset, äärioikeistolaiset liikkeet pyrkivät luomaan jännitteitä eri kansanryhmien välille, mikä on omiaan hämärtämään ongelmien todellisia, yhteiskunnan taloudellisesta perustasta johtuvia syitä.

Nykyaikana päällysrakenteen merkitys historian aktiivisena tekijänä on kasvanut jyrkästi. Porvaristo panee yhä suurempia toiveita ideologisiin ja poliittisiin vaikutuskeinoihin kriisiytyvän kapitalismin pelastamiseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa valtion käyttämistä talouden tarpeiden mukaan talouden säätelyyn (finanssikuplan rahoitus, valtion velan kasvu jne.). Myös yhteiskunnalliseen tietoisuuteen vaikutetaan yhä kekseliäämmiin keinoin kapitalismin aseman turvaamiseksi. Tämä päällysrakenteen roolin aktivoimisen tarkoituksena on alistaa työväenluokka porvariston aatteellisen vaikutuksen alaiseksi ja estää vallankumouksellisen liikehdinnän nousu.

Tällaisessa tilanteessa työväenluokan on pakko muuttaa organisaationsa ja taistelun strategiaa ja taktiikkaa. Tästä on esimerkkinä mm. Suomessa suurpääoman vastainen rintamapolitiikka.

3.9. Perinpohjainen muutos perustassa ja päällysrakenteessa

Kulloisenkin yhteiskuntajärjestelmän puitteissa tapahtuvat asteittaiset muutokset perustassa ja päällysrakenteessa pitää erottaa muutoksista, jotka tapahtuvat yhteiskuntajärjestelmän muuttuessa toiseksi. Kapitalismin muuttuessa esimonopolistisesta vaiheesta monopolistiseen vaiheeseen sai aikaan laadullisia muutoksia eräissä perustan ja päällysrakenteen ilmiöissä. Tämä ei kuitenkaan hävittänyt perustan, valtion, oikeuden tai hallitsevan ideologian porvarillista luonnetta.

Perustan perinpohjainen muutos merkitsee aikansa eläneiden tuotantosuhteiden ja tuotantovoimia kahlehtivien omistusmuotojen hävittämistä. Se merkitsee sellaisten uusien tuotantosuhteiden ja omistusmuotojen lujittumista, mitkä mahdollistavat tuotantovoimien kehityksen. Kumous taloudellisessa perustassa ei kuitenkaan merkitse sitä, että kaikki vanhat talousmuodot häviäisivät kerralla. Esimerkiksi sosialistinen järjestelmä käyttää hyväkseen ainakin

aluksi vanhoja talouden muotoja kuten tavara, kauppa, vaihto samanarvoiseen vastikkeeseen, arvosuhteet, raha ja hinnat, jotka kuitenkin saavat uuden sisällön ja tehtävät.

Päälylsrakenteen kumous merkitsee:

1. Aikansa eläneiden luokkien poliittisen vallan kukistamista,
2. Uuden luokan vallan pystyttämistä,
3. Vanhan poliittisten ja juridisten laitosten järjestelmän hävittämistä,
4. Uuden ideologian kehittämistä ja vakiinnuttamista yhteiskunnan vallitsevaksi ideologiaksi ja
5. Vanhan päälylsrakenteen joidenkin aineiden uudistamista ja hyväksi käyttämistä.

Päälylsrakenteen kumoukseen kuuluu kaikkien laitosten työn luokkasisällön muuttaminen. Tämä tapahtuu vain yhteiskunta- ja talousjärjestelmän uudistamisen myötä. Sosialistinen kumous päälylsrakenteessa alkaa porvariston vallan (porvariston diktatuurin) kukistamisesta, työväenluokan vallan pystyttämisestä, porvarillisen valtiokoneiston hävittämisestä ja uuden työväenluokan valtiokoneiston pystyttämisestä.

Sosialistisen vallankumouksen myötä ideologisessa päälylsrakenteessa tapahtuva kumous vaatii enemmän aikaa kuin poliittinen ja taloudellinen kumous. Se edellyttää ihmisen tajunnan perusteellista muuttumista. Tähän liittyy koulujärjestelmän uudistaminen kouluttamaan tietoisia ja aktiivisia sosialismin rakentajia. Samoin kulttuuri-, valistus-, tiede-, kirjallisuus ja taidejärjestöjen ja -laitosten toiminnan uudistaminen saattaa ne palvelemaan työtätekeviä ja sosialistisen talouden ja kulttuurin rakennustyötä. Tämä muutos ei tapahdu yhden sukupolven kuluessa.

Jälkikäteen voidaan sanoa, että Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopan sosialistisissa maissa tähän ideologisen päälylsrakenteen muutokseen ei panostettu riittävästi. Kuviteltiin, että ideologinen kumous oli tapahtunut, vaikka se olisi edellyttänyt voimakasta panostusta ihmisen tietoisuustason jatkuvaan muuttamiseen, sillä porvarillinen ideologinen painostus neuvostokansalaisiin jatkui sosialismin olosuhteissakin ulkomailta käsin. Pohjoiskorealaiset filosofit ovat tutkineet paljon ideologisen kumouksen roolia vallankumouksen edistämässä. Nämä päälylsrakenteen muutokset tapahtuvat taloudellisen mullistuksen pohjalta poliittisen ja ideologisen luokkataistelun vallitessa. Ihmisten tietoisuudessa tapahtuva vallankumous alkaa ennen poliittista kumousta ja syvenee kumouksen edetessä. Uudet aatteet ja ajatustavat pääsevät voitolle taiteessa, filosofiassa ja moraalisissa.

Porvarillisessa vallankumouksessa uuden kapitalistisen talouden luominen tapahtui ennen poliittista kumousta. Porvarillinen kumous lujittaa feodaalisen yhteiskunnan sisällä tapahtuneen taloudellisen kumouksen ja turvaa porvarillisen valtion ja oikeuslaitoksen avulla edellytykset kapitalistisen perustan kehitykselle. Sosialistisessakin vallankumouksessa uusien tuotantovoimien ja vanhojen tuotantosuhteiden yhteentörmäys tapahtuu ennen poliittista kumousta, sillä sosialistinen talousmuoto ei voi syntyä kapitalismin sisällä. Tämä johtuu siitä, että sosialistisen talouden syntyminen edellyttää tuotantovälineiden yksityisomistuksen hävittämistä, eikä sitä voi tehdä hävittämättä porvariston valtaa (porvariston diktaturia) ja pystyttämättä työväenluokan valtaa. Sosialistisen perustan luomista edeltää työväen poliittinen vallankumous.

Sosialistinen päälylsrakenne ei muotoudu valmiiksi heti, vaan vähitellen auttaen samalla sosialistisen talouden muotoilemista ja puolustamista. Sosialistinen päälylsrakenne alkaa muotoutua sosialistisen vallankumouksen yleisen kehityksen kulussa, ennen taloudellisen kumouksen alkamista. Se toimii vallankumouksen merkittävänä välineenä. Se, millaisia erityispiirteitä sosialistiseen perustaan liittyy, riippuu kunkin maan olosuhteista. Sosialistinen päälylsrakenne säilyttää kaiken sen, mitä porvarillisessa demokratiassa on hyvää, kuten yleinen äänioikeus, valtaeliitin vastuuvollisuus kansan edessä, ts. sen, mitä porvaristo aikoinaan julisti, mutta mikä ei koskaan toteutunut käytännössä.

Päälylsrakenteen kehityksessä on myös omat kansalliset erityispiirteet. Orjanomistusyhteiskunnassa poliittisena päälylsrakenteena oli monarkia, aristokraattinen tasavalta tai demokratia (muinainen Kreikka). Kapitalismissa päälylsrakenteena oli perustuslaillinen parlamentaarinen monarkia, porvarillisdemokraattinen parlamentaarinen tasavalta tai fasistinen diktatuuri. Myös sosialistisissa maissa päälylsrakenteessa on eroavaisuuksia. Sosialistisen valtion olemus on kuitenkin aina sama.

3.10. Päälylsrakenteen aktiivinen osuus

Historiallinen materialismi selittää perustan määrääväksi päälylsrakenteeseen nähden. Se ei kiellä päälylsrakenteen aktiivista osuutta. Perustan ja päälylsrakenteen vuorovaikutus tapahtuu taloudellisen perustan pohjalta. Perusta synnyttää sitä vastaavan päälylsrakenteen ja määrää sen kehityssuunnan. Kaikkia päälylsrakenteessa tapahtuvia muutoksia ei voi selittää ainoastaan taloudellisista syistä johtuviksi.

Valtio on hallitsevan luokan voimakkain ase. Se voi vaikuttaa edistyksellisesti taloudelliseen kehitykseen, mutta se voi myös jarruttaa taloudellista kehitystä, jolloin se samalla heikentää taloudellista perustaansa. Samalla tavalla oikeuslaitos, jonka avulla hallitseva luokka lujittaa taloudellisen järjestyksen, vaikuttaa aktiivisesti perustaan. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että valtio ja oikeuslaitos voisivat määrätä talouden kehityksen ja kumota taloudellisten lakien vaikutuksen, mutta ne voivat jossain määrin heikentää kulloinkin vallitsevan talousjärjestelmän joitakin tendenssejä ja vahvistaa toisia. Esimerkkinä mainittakoon valtion toimet lainsäädännöllä heikentää aiemmin työehtosopimuksella sovittuja asioita.

Päälyysrakenne ei seuraa passiivisesti taloudellista kehitystä. Vaikuttaessaan perustaan päälyysrakenne tai sen osat joutuvat ristiriitaan perustan tai sen osien kanssa. Yhteiskunnallisen vallankumouksen kaudella vanha päälyysrakenne joutuu ristiriitaan uusien tuotantosuhteiden ja tuotantovoimien kehityksen kanssa. Uusi päälyysrakenne, joka käy taistelua vanhan perustan jäännöksiä vastaan, edesauttaa niiden häviämistä ja uusien tuotantovoimien kehittymistä.

Kirjallisuutta:

Konstantinov, F.V. (1980): **Marxilais-leniniläisen filosofian perusteet**. Kustannusliike Progress, Moskova. ss. 286-293.
Marx, K.: **Pääoma, osa I**. Kustannusliike Progress, Moskova 1979.

Mehring, F. **Historiallisesta materialismista**. Tieteellisen sosialismin kirjasto. Kustannusliike Edistys, Moskova.

Marx-Engels: (1) **Saksalainen ideologia**, (2) **Kommunistinen Manifesti**, (3) **Louis Bonabarten Brumairekuun kahdeksastoista** ja (4) **Kansantaloustieteen arvostelua esipuhe**, Valitut teokset 3 osaa, osa 1, Edistys 1973

4. Alkuyhteisöllinen tuotantotapa eli alkuyhteiskunta

4.1. Alkuyhteisö syntyi miljoonia vuosia sitten?

Ensimmäinen ja kestoaltaan pisin tuotantotapa oli alkuyhteiskunta. Vaikka nykyihmistä edeltäneet ihmislajit elivät työn erottuessa valintaa ohjaavaksi tekijäksi jo sosiaalisessa yhteisössä, niin monissa marxilaisissa lähteissä katsotaan alkuyhteiskunnan muodostuneen myöhäispaleoottisella kaudella (meitä lähimmällä kivikaudella) n. 40000-30000 vuotta eaa. Silloin ihmisellä oli jo käytössään melkoinen joukko työ- ja metsästysvälineitä, joiden valmistusmateriaaleina käytettiin kiven ja piin ohella mm. puuta, luuta, sarvea, jäniteitä, kuitukasveja, nahkaa yms. Toimeentulon lähteinä olivat pääasiassa keräily, metsästys ja kalastus. Tuotantovoimien tuotto oli hyvin alhainen. Kaikki mitä tuotettiin, kulutettiin välittömästi elämiseen, eikä lisätuotetta syntynyt. Tuotantovoimien alhainen taso rajoitti ihmisten lukumäärän (asukastiheyden) hyvin alhaiseksi.

Ihmiseen johtanut kehityslinja, jossa työ alkoi muuttua biologista valintaa ohjaavaksi tekijäksi, syntyi nykytiedon perusteella noin seitsemän miljoonaa (hominidit) vuotta sitten Afrikassa. Näyttää myös siltä, että löytöjä ihmiseen johtavasta kehityslinjasta löytyy edelleen ajallisesti yhä kauempaa. Runsaat kaksi miljoonaa vuotta sitten elivät Afrikan pystyihmiset, jotka valmistivat alkeellisia kivityökaluja. Lähes miljoona vuotta sitten eli eri puolilla Aasiassa, Afrikassa ja Euroopassa nykyihmisen ja neandertalinihmisen edeltäjä (Heidelbergin ihminen). Nykyihmisen muodostama kehittyneempi alkuyhteisö syntyi 40000-30000 eaa. Rinnalla eli mm. neandertalinihmisten muodostamia yhteisöjä. Voidaan oikeutetusti väittää, että alkukantaiset kädelliset, jotka omaksuivat työn tekemisen ja alkoivat edetä tätä kehityslinjaa pitkin, muodostivat jo alkuyhteiskunnan. Tässä opintoaineistossa hyväksymme lähtökohdaksi, että yhteiskunta on työn ympäristö, jossa tapahtuu ihmisen kehitys *Homo sapiens* -ihmiseksi sosiaalisen ja biologisen evoluution vaikuttaessa rinnakkain.

4.2. Alkuyhteiskunta-yhteisömistus

Alkuyhteiskunnallisille tuotantosuhteille oli ominaista tuotantovälineiden yhteisömistus ja yhteistyö. Omistussuhteet olivat yhteiskunnan luonnollinen perusta ja keskeinen omistuksen kohde oli maa, jonka alueella harjoitettiin metsästystä, kalastusta tai keräilyä. Yhteisö hallitsi aluettaan ja puolusti sitä. Yhteisö saattoi omistaa myös yhteisiä pyyntivälineitä yms. Jokainen yhteisön jäsen omisti henkilökohtaiset työvälineensä. Tuotannon tulokset jaettiin kaikkien yhteisön jäsenten kesken tasapuolisesti. Tällä varmistettiin, että mahdollisimman moni yhteisön jäsen pysyi hengissä ja työkykyisenä. Alkuyhteisölliset tuotantosuhteet olivat seurausta tuotantovoimien hyvin alhaisesta tasosta. Työ tuotti vain sen, mitä välittömästi kulutettiin elämän ylläpitämiseksi. Toisen ihmisen työtä ei ollut mahdollista riistää, koska tuotteita riitti vain välittömään kulutukseen.

4.3. Tuotantosuhteet määräsivät yhteisön muodon

Alkuyhteisöllinen järjestelmä rakentui suvun tai verisukulaisuuden perustalle, mutta tähän yhteisöön saattoi kuulua myös verisukulaisuuden ulkopuolisia jäseniä. Nämä ensimmäiset kehittyneemmät alkuyhteisöt elivät metsästyskult-

tuuria ja heiltä ovat peräisin monet mm. Euroopasta löytyneet metsästysaiheiset kalliomaalaukset. Työvälineet (metsästysvälineet) valmistettiin kivistä ja luusta ja käytössä oli myös pidemmän kantomatkan aseita, kuten keihäs ja jousi. Metsästyksessä ja kalastuksessa käytettiin yhteisiä pyydyksiä (kuopat) ja yhteistoimintaa (saarroitus).

Tärkeää on huomata, että sukuyhteisön perustana olivat tuotantosuhteet. Tuotantovoimien kehittymättömyys teki välttämättömäksi verisukulaisuuteen perustuvan yhteisömuodon (suku, heimo), joka näissä oloissa toimi parhaiten. Yhteisöllä oli johtaja, joka ei nauttinut mitään etuoikeuksia. Alkukantaisen yhteiskunnan jäsenten keskinäinen työ perustui yksinkertaiseen yhteistoimintaan. Se oli huomattavan työvoimamäärän samanaikaista käyttöä samankaltaisten työtehtävien suorittamiseen. Tämä antoi alkuihmiselle mahdollisuuden tehdä sellaisia tehtäviä, joiden tekeminen yhden ihmisen voimin ei ollut mahdollista. Tuotantovoimien kehittyessä myös alkuihmiselle kehittyi yksinkertainen tai luonnollinen työnjako. Se perustui työnjakoon naisten ja miesten välillä sekä aikuisten, lasten ja vanhusten välillä. Tuotantovoimien kehittyessä luonnollinen työnjako vakiintui. Miehet erikoistuivat metsästykseseen, joka johti karjanhoidon kehittymiseen. Naiset erikoistuivat keräilyyn, joka myöhemmin johti maanviljelykseen.

4.4. Matriarkaalinen ja patriarkaalinen sukujärjestelmä

Alusta saakka kaikki kädelliset, myös ihmiset, elivät laumoissa. Alkuyhteisöllisen talouden ilmaantuessa muodostui sukujärjestelmä. Yhteistä työtä varten ihmiset saattoivat järjestäytyä vain suvun perusteella. Sukulaisuus laskettiin äidin kautta. Tällaista äitijohtoista yhteisöä kutsuttiin matriarkaliseksi. On vahvoja perusteita olettaa, että sukujärjestelmän varhaisessa vaiheessa suvun johtoasema oli naisella. Keräily (viljely) antoi varmemmat mahdollisuudet toimeentuloon. Koska perhejärjestelmä ei alussa tuotantovoimien alhaisen tason vuoksi ollut vielä kehittynyt, sukulaisuus voitiin laskea vain äidin puolelta. Tuotantovoimien kehitys johti karjanhoidon ja kehittyneempien viljelymuotojen syntymiseen. Näissä miehet alkoivat esittää ratkaisevaa osaa. Karjanhoidon ja kehittyneemmän maanviljelyn syntyminen johtivat siihen, että alkoi syntyä lisätuotetta ja muodostua yksityistä omaisuutta. Tämä synnytti kysymyksen perinnönjaosta ja kuvaan astui isyyden tunteminen. Syntyi perhejärjestelmä. Sukulaisuutta alettiin laskea isän puolelta ja isästä tuli suvun pää. Syntyi patriarkaatti. Tässä vaiheessa ei alkuyhteisössä voi erottaa vielä ihmisryhmää, joka erottuu muista hallitsemaan toisia yhteisön jäseniä.

4.5. Alkukantaisen yhteisön filosofia, tiede ja taide

Arkeologien paljastamissa esinelöydöissä selviää, että nykyihmistä edeltäneillä ihmislajeilla oli paljon tietoa ympäröivästä maailmasta. Rakentaessaan kivistä, luusta, nahasta ym. esineitä ja työkaluja tuli tietää, miten työn esineet valitaan ja työstetään. Kun ei ollut kirjoitettua kieltä, kerrottiin suvussa periytyviä runoja ja kertomuksia, joihin varastoitiin suvun historiaa, uskomuksia ja hankittua tietoa. Näitä samoja asioita toimittivat erilaiset luola- ja kalliomaalaukset. Alkuyhteisölliset ihmiset hankkivat työmenetelmien kehittämiseksi ja maailman ymmärtämiseksi tietoja tarkkailemalla ympärillä olevaa luontoa ja maailmaa. Ei tyydytty pelkkiin aistihavaintoihin, vaan tehtiin myös johtopäätöksiä. Luonnon ilmiöille haettiin järkiperäistä selitystä ja kokonaisvaltaista maailmankuvaa. Tämä tieto oli ns. luonnonfilosofiaa. Siinä missä tiedot eivät riittäneet asioiden kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen, aukot paikattiin yhteisön perintöön liittyvillä uskomuksilla tai myyteillä. Tämä luonnonfilosofinen-mytologinen maailmankatsomus oli välttämätön vaihe inhimillisen tiedon kehityksessä. Jo silloin asetettiin monia kysymyksiä ja esitettiin monia tietoja maailmasta.

Useasti arkeologit ja historioitsijat tekevät esimerkiksi hautalöydöistä johtopäätöksen, että haudatut ihmiset olivat jo omaksuneet uskonnolliset käsitykset ja katsovat tämän kuuluvan jollain tavalla ihmisluonteeseen. Kysymys on kuitenkin siitä, että näillä ihmisillä oli muotoutumassa luonnonfilosofinen-mytologinen maailmankatsomus. Uskontoa yhteiskunnallisena instituutiona ei silloin vielä ollut muodostunut. Luonnonfilosofinen maailmanselitys on lähtökohdiltaan materialistinen, kun idealistinen maailmanselitys uskonnon tapaan ilmaantuu vasta luokkayhteiskunnassa.

4.6. Tuotantovoimien kehitys ja kaksi suurta työnjakoa

Alkuyhteisössä työmenetelmät kehittyivät hitaasti. Kiven muokkaaminen kehittyi ja jousi yleistyi. Mesoliittikauden loppupuolella (jääkauden jälkeinen kivikausi, Euraasiassa 13000-7000 vuotta eaa), johon ajoittuu viimeisen jääkauden loppu, alettiin viljellä maata ja kesyttää kotieläimiä. Tapahtui historian ensimmäinen suuri työnjako, kun karjanhoito erosi maanviljelyksestä. Tähän saakka kaikki oli otettu luonnosta suoraan, mutta nyt aloitettiin elämänvälineiden tuotanto. Alettiin muodostaa pysyvää asutusta. Esim. Jerikossa tiedetään olleen pysyvä maanviljelyskulttuuri 8000 vuotta sitten. Maanviljelystä ja kiinteää kyläasutusta muodostui Lähi-itään, Niilin, Eufratin ja Tigriksen varsille noin 5000 vuotta sitten ja muualle Välimeren ympäristöön ja Keski-Eurooppaan n. 3500 vuotta sitten. Jokien suistoille ja rannoille sekä ympäröiville soille, savanneille ja tasangoille rakennettiin soiden kuivaamiseksi kanavia ja veden pidättämiseksi ylempänä patoja. Viljelyskelpoisen maan pinta-ala laajeni ja alkeellisemminkin puisilla työka-

luilla kyettiin näillä mailla tuottamaan parempia satoja. Sama kehitys tapahtui vähän eri aikoina Kiinassa ja Intiassa sekä Amerikan mantereella. Neoliittikaudella (6000- 2000 vuotta eaa.) kehittyivät savenvalu, kudonta ja metallien valmistus. Pronssia alettiin valmistaa Lähi-Idässä noin 3500 eaa. Nämä keksinnöt loivat perustan toiselle työnjaolle, kun käsityöläisammatit erosivat omaksi ryhmäkseen.

4.7. Perhe alkuyhteiskunnassa

Kapitalismin kirjallisuudessa ja historiantutkimuksessa on säästeliäästi käsitelty perhettä ja sen historiaa. Yleinen käsitys perheestä pohjautuu edelleenkin vanhatestamentillisiin tarinoihin ja Mooseksen kymmeneen käskyyn. Selkeästi kysymystä tarkasteli Friedrich Engels 1884 teoksessaan ”Perheen yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä”, jossa hän käsitteli asiaa yhdistettynä Lewis H. Morganin tutkimuksiin. Perhe, kuten muutkin ihmisyyshistorian muodot ovat historiallisia kategorioita, jotka ovat saaneet muotonsa tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden kehityksen vuorovaikutuksessa. Ennen sukuyhteisöä ei ollut perhettä vaan voimassa olivat säätelemättömät sukupuolisuhteet.

Perhe syntyi sukuyhteisössä. Ensin oli ryhmäavioliitto, yhden suvun kaikki naiset olivat toisen suvun kaikkien miesten mahdollisia vaimoja. Isyyttä ei tunnettu ja lapset kuuluivat äidin perheeseen. Sen muodostivat äidin puoleiset sukulaiset. Tuotantovoimien kehitys teki mahdolliseksi erillisten parien yhteisen pysyvän yhdyselämän, joka perustui perheen yhteiseen talouteen. Tämä oli yhteydessä yksityisomaisuuden syntymiseen ja siirtymiseen matriarkaattista patriarkaattiin. Perheenpääksi tuli nyt mies. Vaimo ja lapset asuivat hänen kanssaan. Perheellä oli omaisuutta, jonka lapset perivät. Perheyhteisön tuleva kehitys liittyi kiinteästi yksityisomistuksen ja luokkayhteiskunnan kehitykseen.

4.8. Sukujärjestelmän hajoaminen ja varhaisen luokkayhteiskunnan synty

Mitä tuotantovoimien alalla tapahtunut määrällinen kehitys merkitsi tuotantosuhteille? Tuotantovoimien määrällinen taso ylitti rajan, jossa työ alkoi tuottaa enemmän kuin, mitä ihminen tarvitsi välttämättömään elämiseen. Lisätuotetta alkoi syntyä siinä vaiheessa, kun alkoi muodostua maanviljelykseen perustuva pysyvä asutus. Aiempaa pienemmät yksiköt kykenivät hoitamaan omaa talouttaan ja perheet muodostuivat omiksi talousyksiköiksi. Suvun sisällä kullekin perheelle erotettiin oma ala suvulle kuuluvasta maasta. Tällainen yhteisötalonpoika teki työtä omalla palstallaan ja osallistui yhteisiin töihin mm. patojen rakentamisessa ja kanavien kaivuussa.

Lisätuotteen ilmaantuminen ja yksityisomaisuuden syntyminen alkoi välittömästi jakaa alkuyhteisöä sisäisesti toisilleen vastakkaisiin luokkiin, koska nyt on mahdollista kerätä rikkauksia. Ensimmäisenä lisätuotteen riistoon pääsevät käsiksi entiset suvun päälliköt, joiden tehtävät muuttuvat perinnöllisiksi. Varhaisista ajoista saakka alkuyhteisöt joutuivat myös sotiin kiistellessään asuinalueista. Silloin voitettua karkotettiin tai otettiin yhteisön tasa-arvoiseksi jäseniksi, koska tuotantovoimien alhaisuuden vuoksi muu ei ollut mahdollista. Lisätuotteen ilmaantumisen jälkeen sotien luonne muuttui ratkaisevasti, sillä nyt voitiin sotavangit alistaa orjiksi, koska tuotantovoimien taso teki mahdolliseksi saada heidän työstään lisätuotetta. Sukujen päämiehet ja sotapäälliköt alkoivat kerätä rikkauksia. Sotia alettiin käydä rikastumisen toivossa. Perheiden luonne muuttui. Lisätuote synnytti yksityisomistuksen ja siitä seurasi tarve järjestää perinnönjako. Maa, viljelysmaa vakiintui perheiden omistukseen, mutta laidun- ja metsäalueet olivat vielä pitkään yhteisön hallussa. Perheiden välillä tapahtui polarisoitumista. Toiset perheet velkaantuivat ja joutuivat jopa velkaorjiksi, kun taas toiset perheet, maanomistajat, rikastuivat.

Tuotantovoimien määrällisen kasvun seurauksena ja lisätuotteen ilmaantua alkuyhteisö alkoi jakaantua toisilleen vastakkaisiin luokkiin ja ryhmiin. Sotapäälliköistä ja suvun päämiehistä muodostuivat suurriikkaat, sotavangeista ja velkaorjista muodostui orjia. Tavalliset työtätekevät viljelijät jakaantuivat rikkaisiin ja köyhiin. Muodostui rikas yläluokka. Rikkaimmat saivat rikkautensa riistämällä köyhiä talonpoikia tai orjia. Alkoi muodostua varhainen luokkayhteiskunta, joka oli orja- tai feodaalivaltion esiaste.

5. Orjanomistuksellinen yhteiskuntataloudellinen muodostuma

5.1. Sukujärjestelmän rappeutuminen ja varhaisen luokkayhteiskunnan muodostuminen

Alkuyhteiskunta alkoi polarisoitua ja hajota toisilleen eriarvoisiin sosiaalisiin ryhmiin ja yhteiskuntaluokkiin silloin, kun työ alkoi tuottaa lisätuotetta. Pääsääntöisesti se tapahtui siinä vaiheessa, kun alettiin siirtyä pysyvään maanviljelykulttuuriin. Kun tuotantomenetelmät kykenivät tuottamaan ylijäämää, alkoi syntyä myös yksityisomaisuutta sekä kasaantua rikkauksia. Ensi vaiheessa sukujen päähenkilöt ja sotapäälliköt kykenivät hyötymään syntyvästä lisätuotteesta. Sukujen valinnalliset päämiehet taistelivat itselleen pysyvän aseman. Sotavangit kannatti ottaa orjiksi, koska heidän työnsä tuotti lisätuotetta. Yksityisomistuksen myötä syntyi tarve perinnönjakoon. Perheestä tuli yhteiskunnan

keskeinen talousyksikkö. Viljelymaa vakiintui perheiden omistukseen ja perheiden välinen varallisuuden polarisoituminen alkoi.

Yhteiskunnan polarisoituessa sukuyhteisössä alettiin erottaa jokaiselle perheelle oma ala maata. Viljelymaa siirtyi hiljalleen perheiden yksityisomaisuudeksi, kuten kaikki maan ja oman talouden hoitoon tarvittava irtaimisto. Edelleenkin laidunmaat ja metsät säilyivät suvun omistuksessa.

Alkoi sosiaalinen erilaistuminen. Sukujen ja heimojen eliitti (suvun päämies, sotilasjohtaja, shamaani) saattoi kasata yksityisomaisuutta. Perheistä muodostui erisuuruisten omaisuuksien haltijoita. Rikkaammat perheet esiintyivät luoton antajina, joista köyhät perheet tulivat riippuvaisiksi. Velallisen omaisuus tai työ oli velkojen takuuna. Kehittyi riisto eli toisen työn korvaukseton anastus.

Heimo- ja sukujärjestelmä muuttui vastakohdakseen. Sen tehtävänä oli vuosituhansien ajan yhteisten asioiden hoitaminen. Nyt se muuttui omaa kansaa vastaan toimivaksi sorron välineeksi. Jatkuvista sodista muodostui yhteiskunnan uudelle eliitille tuloa tuottavaa toimintaa. Orjuuden vakiintuessa sotia alettiin käydä orjien hankkimiseksi. Tuotantovoimien kehitys johti kyllä hyödykkeiden määrän kasvuun, mutta aiheutti perusteellisia muutoksia yhteiskuntaelämän kaikilla alueilla. Euraasian alueella muodostui varhainen luokkayhteiskunta, joka oli orja- tai feodaalivaltion esiaste.

Orjanomistuksellisessa yhteisössä tuotantovoimien kehitys nopeutui. Tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastavuuden lain mukaisesti yhteiskunnallinen kehitys nopeutui niin, että kun Euraasiassa tuotantovoimat saavuttivat tarpeeksi korkean tason, eivät kaikki maapallon asutetut alueet suinkaan siirtyneet alkuyhteiskunnallisesta vaiheesta orjayhteisöön, vaan ne saattoivat omaksua muualla saavutetun tuotantovoimien tason ja siirtyä suoraan feodalismiin tai jopa kapitalismiin ja sosialismiin.

Yhteiskunta alkoi jakaantua toisilleen vastakkaisiin luokkiin. Edelleen vapaat talonpojat ja käsityöammatin harjoittajat olivat suurin yhteiskunnallinen ryhmä ja ansaitsivat toimeentulonsa omalla ja perheensä työllä. Alkoi muodostua suuria omaisuuksia ja myös orjia omistava eliitti. Orjien työn hyödyntäminen antoi omistajille muihin yhteiskunnan jäseniin verrattuna suuria taloudellisia etuja. Orjien määrä ei kuitenkaan ollut vielä suuri. Tavallisen pientalonpoikaiton ja käsityöläisten työ muodosti uuden kehittymässä olevan yhteiskuntataloudellisen muodostuman taloudellisen perustan.

5.3. Naapuriyhteisö ja kaupunkivaltio

Orjuuden ja riiston vakiintumisen alkaessa suvut eivät voineet enää hallita alueitaan (jokien rannat, savannit, metsät, suot) entiseen tapaan. Yhteisö muuttui naapuriyhteisöksi, jossa yhteisötalonpojat toistensa naapureina harjoittivat elinkeinotoimintaansa ja asutusta. Vaikka yhteisötalonpoika kykeni hoitamaan itsenäisesti perheensä voimin oman maansa ja omat työnsä, tällaisessa yhteisössä tarvittiin kuitenkin monenlaista infrastruktuuria ja yhteistoimintaa. Oli hoidettava yhteiset väylät ja kastelukanavat sekä osallistuttava uuden maan raivaukseen. Piti hoitaa hallinnon, väkivaltakoneiston ja vartiointin tehtävät (armeija, poliisi, rajavartiointi).

Yhteisön jakaantuminen luokkiin ja yhteisten välttämättömien tehtävien hoitaminen muodostivat suuria ristiriitoja eri luokkien ja sosiaalisten ryhmien välille. Orjat taistelivat isäntiään vastaan. Yhteisötalonpojat ja käsityöläiset kävivät vastustamaan työvelvollisuutta ja veroja. Tästä yhteiskunnan muutoksesta seurasi, että entisen sukuyhteisön rikkain ylimystö asemaansa ja taloudelliseen voimaansa tukeutuen yhdisti voimansa, loi armeijan ja muodosti valtiollisen yhteisön, jolle luotiin hallintokoneisto, väkivaltakoneisto (armeija, poliisi), lait, infrastruktuuri (tiet, kasteluverkot) sekä vahvistettiin valtion rajat. Voimakeinoilla voitiin murtaa orjien ja yhteisötalonpoikien vastarinta.

Ensimmäiset valtiotyyppiset muodostelmat olivat ns. kaupunkivaltioita. Valtion tehtävänä oli alusta saakka turvata yläluokan asema ja toiminta, varmistaa riiston jatkuminen ja suojata yläluokan omaisuutta. Orjanomistuksellinen riistoon perustuva tuotantotapa oli laadullinen muutos siinä määrällisessä kehityksessä, joka tapahtui alkuyhteisöllisen tuotantotavan sisällä. Pienimuotoiset kaupunkivaltiot syntyivät ratkaisuna niihin ristiriitoihin, joihin alkuyhteiskunta tuotantovoimien määrällisen kehityksen myötä yhä enenevässä määrin törmäsi.

Orjanomistuksellinen valtio ja tuotantotapa syntyi vastauksena sille, että kasvaneet tuotantovoimat eivät mahtuneet alkuyhteiskunnallisiin tuotantosuhteisiin. Alkuyhteisön jakaantuminen eriarvoisiin luokkiin johti yhteiskunnan sisäisiin ristiriitoihin, jotka muodostuivat tuotantovoimien kehityksen esteeksi. Siitä Marx totesi: että toisilleen vastakkaiset luokat olisivat tuhonneet toisensa keskinäisessä taistelussa, ellei yläluokka olisi muodostanut orjavaltiota. Valtio on hallitsevan luokan vallan välikappale, totesi Marx [Engels, perheen yksityisomistuksen ja valtion alkuperä, 6. sak-

sankielinen painos ss. 177-178]. Valtion syntymisellä oli myös toinen funktio. Se edisti tuotantovoimien kehitystä, koska se mahdollisti laajassa mitassa infrastruktuurin rakentamisen.

5.4. Orjanomistusjärjestelmän tuotantosuhteet

Orjanomistusjärjestelmässä sekä tuotantovälineet että työntekijät olivat orjanomistajan yksityisomaisuutta. Tästä seurasi jyrkkä luokkavastakohtaisuus orjan ja orjanomistajan välillä. Järjestelmän myötä kehittyi luokkaristiriitoja myös vapaiden kansalaisten välille. Rikkaita orjanomistajia oli hyvin vähän ja pääosa vapaista kansalaisista eli vaatimatonta elämää. Pientalonpojat joutuivat ristiriitoihin orjatyövoimaa käyttävän suurviljelyksen kanssa. Koska yhteiskunta jakaantui luokkiin, joiden edut olivat sovittamattomasti ristiriidassa, syntyi valtio hallitsevan luokan kurinpitovälineeksi.

Tuotteiden jakotapa oli orjanomistusyhteiskunnassa erikoinen. Orjanomistaja anastaa orjien tuottaman lisätuotteen ja näin syntyi riisto. Näyttää siltä, että koko orjan työ on lisätyötä, joka hyödyttää omistajaa. Orja tarvitsi niukan määrän ravintoa ym. hyödykkeitä työvoimansa uusintamiseen (= välttämätön työ). Orjien erikoinen riistotapa aiheutti sen, että välttämätönkin työ esiintyi muodollisesti lisätyönä.

Orjanomistusjärjestelmän tuotantosuhteista seuraa, että orja ei ole kiinnostunut tuotannosta, työvälineistä eikä tuotannon parantamisesta. Orja saatiin työhön vain fyysisen pakon avulla. Kun myös vapaat ihmiset irtautuivat yhä enemmän fyysisestä työstä, ei heitäkään kiinnostanut tuotantovoimien kehittäminen. Näiden seikkojen takia orjatyön tuottavuus oli vähäinen. Se oli kannattavaa vain, jos orjia sai halvalla. Orjien uusintamistapa muodostui erikoiseksi. Orjaa ei yleensä kannattanut kasvattaa lapsesta saakka, vaan orjia saatiin suurin joukoin sodissa. Tämän vuoksi alettiin myös käydä lisää sotia.

Orjanomistusjärjestelmän aikana tuotanto myyntiä varten eli tavarantuotanto kehittyi huomattavasti. Luontaistalous oli kuitenkin pitkään vallitseva. Suuri osa maatalouden tuotannosta meni orjanomistajan ja orjien käyttöön.

Kaupunkivaltioiden syntyminen edisti käsityötä ja kauppaa. Kaupungeista kehittyi tavarantuotannon ja vaihdon keskuksia, kun taas ympäröivällä maaseudulla elettiin omavaraistaloudessa. Kaupunkivaltioiden rajat kävivät kasvaneille tuotantovoimille ahtaiksi. Tämän takia naapureina sijaitsevat kaupunkivaltiot kävivät poliittista kädenvääntöä ja loppujen lopuksi sotia, joiden tuloksena erilliset kaupunkivaltiot yhdistettiin isoiksi orjavaltioiksi. Esimerkiksi Egypti yhdistyi yhtenäiseksi orjavaltioksi noin 3200 eaa. Orjanomistusjärjestelmän kukoistuskaudella orjien määrä kehittyi niin suureksi, että merkittävä osa yhteiskunnan asukkaista muodostui orjista. Tämä edellytti voimakasta armeijaa ja varustautumista alistettujen luokkien kapinointiin.

5.5. Orjanomistusjärjestelmän merkitys tuotantovoimien kehitykselle

Orjanomistusjärjestelmä oli omana aikanaan edistysellinen ja se vei eteenpäin tuotantovoimien kehitystä. Tärkeimpiä orjanomistusyhteiskunnan saavutuksia oli suurtuotantoon siirtyminen. Rakennettiin kastelujärjestelmiä, joilla voitiin lisätä maatalouden tuottavuutta. Myös kaivostoiminta lisääntyi, rakennettiin erilaisia monumentteja, teitä, siltoja, vesijohtoja ym. Suurituotanto edistyi myös maanviljelyksessä. Perustettiin suurtiloja ja orjatyötä käyttäviä käsityölaitoksia.

Toinen orjanomistusjärjestelmän merkittävä saavutus oli yhteiskunnallisen työnjaon edelleen kehittäminen. Syntyi erilaisia käsityöammatteja. Samoin työvälineet kehittyivät, vaikkakaan eivät kovin pitkälle. Orjanomistusjärjestelmän edut olivat ennen kaikkea yhteistoiminnan tuomia etuja. Teknistä työnjakoa ei juuri sovellettu. Myös määrätietoinen työn johto otettiin käyttöön.

Tekninen kehitys jäi myös vaatimattomaksi. Kenelläkään ei ollut kiinnostusta tuotantokaluston kehittämiseen. Orjanomistajat halveksivat työtä ja orjat eivät olleet kiinnostuneita työkalujen kehittämisestä, koska siitä ei ollut heille mitään hyötyä. Sodankäyntiin tarvittavaa teknologiaa sen sijaan kehitettiin.

Orjanomistusjärjestelmä mahdollisti myös tieteen ja taiteen kehityksen ts. henkisen työn eroamisen ruumiillisesta työstä. Filosofiaa kehitettiin, samoin matematiikkaa, fysiikkaa ja lääketiedettä. Tämä edistys ei olisi ollut mahdollista, ellei orjatyö olisi vapauttanut osaa ihmisistä ruumiillisesta työstä. Vähitellen vapaan yläluokan kiinnostus myös henkiseen työhön väheni ja myös henkistä työtä alettiin antaa orjien tehtäväksi (esim. opetus).

5.6. Luokkayhteiskunnan historiallisen kehitysprosessin muotoutuminen

Yhteiskuntakehityksen lainalaisuudet erilaisissa olosuhteissa ohjaavat historiallista kehitystä. Valtaosalle ihmisiä historia näyttyy erilaisen sattumanvaraisten tapahtumien jonona. Monet näkevät tämän taustalla merkittävien yksilöiden, kuninkaiden ja sotapäälliköiden, teot ja vaikutuksen.

Asia on kuitenkin päinvastoin. Marx jo totesi: ”Ihmiskunta asettaa itselleen aina vain sellaisia tehtäviä, jotka se voi ratkaista, sillä lähemmin asiaa tarkasteltaessa havaitaan aina tehtävän ilmaantuvan vasta sitten, kun sen ratkaisemisen aineelliset ehdot ovat jo olemassa tai ainakin tulemisensa prosessissa.” [Marx, kansantaloustieteen arvostelua, Kansankulttuuri 1970 Helsinki s. 17-18]

Tuotantovoimien kehitys synnyttää aina uusia mahdollisuuksia, joiden perusteella yhteiskunnan päättäjät suunnittelevat toimenpiteensä. Luokkavaltioiden maantieteellinen alue laajenee. Uudet valtiolliset muodostumat syntyvät nojautuen edeltävään aineelliseen perustaan.

5.7. Orjanomistuksellisen yhteiskunnan kehittyminen Egyptissä

Klassisen esimerkin orjavaltion syntymisestä ja sisäisestä kehityksestä tarjoaa Egypti. Noin 3500 eaa. siellä alkoi muodostua naapuriyhteisö ja kaupunkivaltiot. Luomansa väkivaltakoneiston turvin kaupunkivaltioiden yläluokka ei alistanut pelkästään omaa kansaansa, vaan järjesti jatkuvia sotia naapurivaltioita vastaan.

Luokkajaon seurauksena muodostuneet pienehköt kaupunkivaltiot jakautuivat jo myöhemmälle isolle orjavaltille tyypillisiin luokkiin ja yhteiskuntakerroksiin. Tällaisten varhaisten kaupunkivaltioiden taloudellisena perustana olivat pientalonpojat ja käsityöammatit. Kaupunkivaltiot muodostuivat sotilaallisen pakotuksen turvin, jossa rikkaat ja yleensä omistajat muodostivat armeijan rungon. Köyhät talonpojat, käsityöläiset yms. maksoivat veroa ja suorittivat työpalvelua infrastruktuuriin (tiet, kasteluverkosto) rakentamiseksi. Rikkaimmat saivat muihin nähden etuoikeuksia. Esimerkiksi vesi päästettiin ensin heidän pelloilleen. Varhaisessa Egyptissä muodostui n. 40 kaupunkivaltiota (noomia). Myös Mesopotamiassa, Intiassa ja Kiinassa sekä monilla antiikin korkeakulttuurien alueilla kehitys noudatteli samaa kaavaa.

Egyptin noomit kävivät keskenään jatkuvia sotia. Voittaneen noomin kuningas liitti voitettujen valtion alueet omiin alueisiinsa. Sodat jatkuivat, kunnes Egyptin alueella oli kaksi isoa orjavaltiota: eteläinen Ylä-Egypti ja pohjoinen Ala-Egypti. Näiden välinen sota kesti pitkään, kunnes n. vuonna 3200 eaa. voitolle pääsi eteläinen Ylä-Egypti. Syntyi maailman ensimmäinen iso maailmanvalta, orjanomistuksellinen Egyptin valtakunta.

Egyptin kehitys ilmensi yleisesti orjavaltion sisäisen yhteiskuntakehityksen dialektiikkaa

Hyväksi esimerkiksi tarkastella orjavaltion sisäistä poliittista kehitystä sopii juuri Egypti. Varhaisen Egyptin valta-aika kesti 3200 - 525 eaa., jolloin persialaisten sotajoukot valloittivat Egyptin. Egyptin historiassa hallitsivat vuoron perään useat hallitussuunnat tai hallitsijasuvut. Hallitsijasukujen vaihtuminen oli pitkälti seurausta valtion sisäisestä luokka-taistelusta.

Orjavaltio perustui orjien ja vapaiden talonpoikien työn riistoon. Rikkaat tarvitsivat tuotannon määrälliseksi kasvatamiseksi yhä enemmän orjia. Siksi varustettiin alituisesti uusia sotaretkiä. Egypti orjuutti naapurikansoja mm. nuubialaisia (Etiopia) ja palestiinalaisia (silloinen Kaanaa). Vapailta talonpojilta ja käsityöläisiltä kerättiin veroja mm. kastelujärjestelmien, teiden ja sotalaitoksen kehittämiseen. Lisäksi heillä oli velvollisuuksia osallistua työ- ja asepalveluun. Kaikki käsityöläiset ja talonpojat eivät kyenneet näissä oloissa selviytymään vaan velkaantuivat. Osa ajautui velkaorjuuteen.

Köyhä kansa taisteli alituisesti tätä kärjistyvää riistoa vastaan. Ajoittain syntyi köyhän kansan kapinoita. Yhteiskunnallisten ristiriitojen kärjistyessä äärimmilleen johtivat tällaiset kapinat hallitsijadynastioiden kukistumiseen. Tämä tapahtui esim. siten, että yhteiskunnallisten ristiriitojen kärjistyessä, vallasta taistelevat mahtisuvut lupasivat köyhälle kansanosalle tukea ja saivat heiltä apua. Kävi myös niin, että riistetyt kansanosat (talonpojat, orjat) yksin ottivat valan. Tuotantovoimien taso ei kuitenkaan sallinut toisenlaisia tuotantosuhteita. Tapahtui yleensä niin, että valtaajat kostivat sortajilleen ja asettivat valtaan uuden hallitsijasuvun, joka lupasi heille parempaa hallintoa. Monesti faaraot myös kostivat julmasti kapinoitsijoille. Nämä hallitusten vaihdokset kuitenkin korjasivat ristiriitoja ja veivät tuotantovoimien kehitystä eteenpäin. Tällä tavalla Egyptin historiassa valta vaihtui lukuisten hallitsijasukujen (dynastioiden) välillä, ja samalla tuotantovoimat kehittyivät.

Egyptiä sen historian aikana ehti hallita yli 30 hallitsijasukua. Pitkällä aikajänteellä sisäiset kapinat ja kärjistyvät yhteiskunnalliset ristiriidat heikensivät valtiota ja alkoivat jarruttaa tuotantovoimien kehitystä. Orjavaltille oli aina ulkoisia vihollisia ja tällaisessa tilanteessa köyhä kansanosa saattoi asettua valtion vihollisen tueksi. Samassa tilanteessa myös orjanomistajat saattoivat asettua ulkoisen vihollisen tueksi. Tämä näkyi muinaisten orjavaltojen kohdalla silloin, kun lähinaapurissa voimistui toinen orjavaltio.

5.8. Orjanomistuksellinen tuotantotapa Mesopotamiassa ja Babyloniassa

Eufraatin ja Tigrisin alue Mesopotamia (kaksoisvirran maa) oli myrkyllisten soitten, kevättulvien ja hyönteisten aluetta, jossa alkuyhteisöllinen ihminen ei tullut toimeen. Kun tuotantovoimien kehityksen tuloksena opittiin muokkaamaan ja viljelemään maata sekä rakentamaan vesijärjestelmiä, hedelmällinen maa alkoi tuottaa runsaasti lisätuotetta. Kuten Egyptissä, Mesopotamiassa kehittyivät naapuriyhteisö ja orjanomistukselliset kaupunkivaltiot n. 3000 eaa. Kuparin valmistus opittiin samaan aikaan kuin Egyptissä.

Mesopotamia oli kuitenkin Egyptiä edullisemmassa geopoliittisessa asemassa silloisen lännen ja idän välisten kauppareiden varrella. Kaupunkivaltioiden yhdistymisprosessin tuloksena myös Etelä-Mesopotamiaan syntyi iso orjavaltio Babylonia samannimisen kaupunkivaltion mukaan. Babylonian orjavaltio syntyi varhaisessa vaiheessa, koska näillä alueilla oli mahdollisuus jo alkeellisimmillakin työkaluilla tuottaa runsaasti lisätuotetta. Köyhän kansanosan ja orjien alistamiseksi myös Babyloniassa syntyivät kaikki luokkavallan instituutiot: sotaväki, vankilat, verotus, virkamiehet. Laajimmilleen Babylonia kehittyi noin 1800 eaa. kuningas Hammurabin aikana, jolloin maahan synnytettiin ”Hammurabin lainsäädäntö” suojaamaan omistavan luokan oikeuksia.

5.9. Orjanomistuksellinen tuotantotapa Assyriassa

Mesopotamian pohjoisosassa Tigris-joen varrella sijaitsi Assyria. Siellä vallitsi karumpi ilmasto ja oli vähemmän viljelykseen sopivaa maata. Tigrisin varrella oli viljelykseen sopivaa maata. Näissä oloissa kyettiin tuottamaan lisätuotetta myöhemmin kuin Egyptissä ja Etelä-Mesopotamiassa. Lisätuotteen aikaansaamiseksi oli välttämätöntä omaksua nopeasti muualla kehittyneet tuotantomenetelmät ja kehittää niitä edelleen. Tämä edellytti Assyrian olosuhteissa ankarampaa työtä. Siksi assyrialaiset kykenivät kehittämään uusia keksintöjä, mm. raudan valmistus puuhiilen avulla jo noin v. 1000 eaa.

Assyriassa kehittyi orjanomistuksellinen valtio Egyptiä ja Mesopotamiaa myöhemmin, mutta näistä geopoliittisista syistä kehitys oli nopeampaa ja se ylti korkeammalle tasolle. Raudan käytön omaksuminen teki Assyriasta talous- ja sotilasmahdin (rautaiset aseet, aura, lapio ja kuokka sekä rautanaulat).

Assyria syntyi aikana, jolloin myös sen naapurivaltioissa tuotettiin lisätuotetta ja Assyrialla itsellään oli niukasti viljelysmaata. Assyrian rikkaat aloittivat laajentumispolitiikan. Tätä edesauttoi se, että eteläiset naapurit Egypti ja Mesopotamia olivat yhteiskunnallisesti heikentyneet eri yhteiskuntaluokkien keskinäisten ristiriitojen ja luokkataistelun seurauksena. Assyria alkoi kehittää sotavoimia. Kasvanut lisätuote teki mahdolliseksi lisätä määrällisesti sotaväkeä ja varustaa se rautaan perustuvilla uusilla aseilla.

Assyria aloitti luokkayhteiskuntaan kuuluvan suurten valloitus sotien aikakauden. Tämä johti maailmanvaltaan, kun maa väliaikaisesti kykeni valtaamaan Mesopotamian, Syyrian, Palestiinan ja Egyptin v. 670 eaa. Maailmanvaltana Assyria ei kestänyt pitkään, koska sen oma väestö oli pieni ja Assyrian alistamat kansat, orjat ja riistetyt talonpojat taistelivat vastaan. Köyhät talonpojat joutuivat palvelemaan armeijassa, tekemään töitä infrastruktuurin rakennustöissä ja maksamaan veroja. Talonpojat velkaantuivat ja heitä kuoli sodissa. Armeijaa jouduttiin täydentämään valloitetujen maiden kansalaisista. Tämä heikensi valtiota ja armeijaa. Assyrian valtakausi kesti vain noin kaksi vuosisataa 800 – 605 eaa, jolloin Assyrian viholliset yhdessä tuhosivat sen pääkaupungin Niniven. Babylon ja Egypti itsenäistyivät uudelleen.

5.10. Orjanomistuksellinen tuotantotapa Persiassa

Assyriaa ajallisesti hieman myöhemmin syntyi Iranin ylätasangolle, jossa asui persialaisia heimoja, Persian kuningaskunta. Omaksuttuaan muilta kansoilta raudan valmistuksen sekä uudet tuotantomenetelmät kyettiin Persiassa, jossa löytyi kuparia, rautaa ja metsiä kehittämään nopeasti tuotantovoimia. Kuningas Kyyros yhdisti persialaiset heimot yhdeksi valtioksi. Rikastumisen toivossa aloittivat vuorostaan Persian orjanomistajat laajentumisen. Persialaiset valtasivat ensin Vähä-Aasian ja Kaukasian ja sitten Babylonian v. 538 eaa. sekä vähän myöhemmin (525 eaa.) Egyptin. Assyrian tapaan Persiasta muodostui orjanomistuksellinen maailmanvalta, jonka alueet ulottuivat Egyptistä ja Egeanmerestä Araljärvelle ja Intiaan saakka.

Persialaisten voittoihin ei vaikuttanut pelkästään se, että heidän tuotantovoimansa ja aseistuksensa olivat kehittyneitä. Babyloniassa ja Egyptissä kärjistyvät orjien ja talonpoikien sekä rikkaiden ristiriidat ja heikensivät yhteiskuntarakennetta. Varsinkin orjanomistajat olettivat näissä oloissa saavansa Persialta tukea valtapyrkimyksilleen. Persian hallitsijat riistivät säälimättömästi alistamia kansoja ja määräisivät niille raskaita veroja. Persian Aasiassa alistamat kansat nousivat kapinaan silloin, kun Persian joukot taistelivat Egyptissä. Silloinen kuningas Dareios I kykeni vielä yhdistämään hajoamassa olevan valtakunnan. Persian valtakunta pysyi vielä koossa noin kaksi vuosisataa, kunnes se hävisi v. 330 sodissa uudelle valloitus sotiin ryhtyneelle kreikkalaismakedonialaiselle orjavaltille.

5.11. Orjanomistuksellinen tuotantotapa Kreikassa

Kreikan luonto soveltui huonosti maanviljelykseen. Lähes jokaista laaksoa ja saarta asutti oma heimo. Varhainen sukuun ja heimoon perustuva luokkayhteiskunta Kreikassa syntyi noin 1000 eaa. Viljelysmaan niukkuus sai Kreikan niemimaan asukkaat tekemään lähiseuduille kauppa- ja ryöstöretkiä heti, kun työn lisätuote antoi mahdollisuuden varustaa retkikuntia. Näiltä matkoilta ovat peräisin Kreikan monet myytit ja runot.

Kreikassa opittiin savenvalanta ja metallien käsittely, jolloin kreikkalaiset elättivät itseään paljolti kaupalla ja käsityöllä. Rautaisilla työkaluilla myös maa saatiin tuottamaan lisätuotetta. Aikaisempien orjavaltioiden tapaan hedelmällisin maa siirtyi ylimyksille, monien talonpoikien ajautuessa velkaorjuuteen. Kehitys johti myös Kreikassa VIII-VI vuosisadalla eaa. orjanomistuksellisten kaupunkivaltioiden syntyyn. Merkittävä näistä valtioista oli Attika, jonka keskus oli Ateena. Edullisen asemansa ansiosta Attika sai suuria tuloja kaupasta. Attikan väestö jakaantui edellisten orjavaltioiden tapaan luokkiin. Attikan paras maa ja keskeinen omaisuus kasaantuivat rikkaille, joita sanottiin aristokraateiksi ja joiden velkaorjuuteen monet kansalaiset joutuivat.

Noin 600 eaa. tavallinen kansa (demos) nousi kapinaan aristokraatteja vastaan. Tämän kapinan kansa voitti. Arkontti Solonin esittämien reformien perusteella omien kansalaisten velkaorjuus poistettiin, eikä Ateenan kansalaisia enää saanut muuttaa velkaorjiksi. Sitä vastoin muualta tuotuja orjia voitiin edelleen pitää orjina ja orjuuden merkitys kasvoi edelleen. Kansan saama vapaus perustui siihen, että Välimeren rannalla edullisessa paikassa sijaitseva Attika/Ateena sai tuloja kaupasta, käsityöammateista sekä öljyn ja viinien tuotannosta.

Tähän ateenalaisen kansan vapautteen perustui Kreikan korkea sivistys, sillä suuren lisätuotteen ansiosta varsinkin yläluokalle jäi aikaa tieteiden ja taiteiden harjoittamiseen. Kaikesta huolimatta myös Ateena vahvistui orjanomistusvaltiona. Raskaimmat työt Kreikassa teetettiin orjilla ja orjuuden merkitys talouden perustana kaikissa Kreikan valtioissa kasvoi. Myöhemmin kehittyneenä Ateenan valtiojärjestelmää sanottiin demokratiaksi. Se oli kuitenkin demokratiaa vain Ateenan väestölle ja tässä mielessä se oli orjanomistuksellista demokratiaa. Kreikan niemimaalle kehittyi useita orjanomistuksellisia kaupunkivaltioita. Lisäksi kreikkalaiset perustivat lisää kaupunkivaltioita, siirtokuntia tai kolonioita eri puolille Välimeren ja Mustanmeren rannikkoa.

Noin 500 eaa. käytiin Persian ja Kreikan kaupunkivaltioiden liiton kesken sotia, joiden tuloksena kreikkalaiset kykenivät pitämään Persian pois maaperältään. Persialaissotien tulokseen auttoi kreikkalaisten edistyminen tuotantovoimien ja siihen liittyen tieteiden ja taiteiden alueilla. Persialaisia vastaan käydyin sodan tuloksena Ateenan asema Kreikan valtioiden keskuudessa vahvistui, sillä se johti Persian vastaista ns. Ateenan meriliittoa. Näiden sotien tuloksena kreikkalaiset saivat paljon orjia. Orjatyön riistolla oli taloudessa määrävä merkitys. Orjien voimalla liikkuvat laivat, viljeltiin maa, hankittiin metalleja ja marmoria, valmistettiin käsityötuotteita jne.

Kreikassa käytiin 5. vuosisadan loppupuolella eaa. eri valtioiden välillä sotia vallasta (ns. peleponnesolaissodat). Persialaissotien tuloksen perusteella Ateena pyrki Kreikan johtoon. Sparta vaati Ateenaa purkamaan meriliiton uhkaimmalla sitä sodalla, joka alkoi v. 431 eaa. Kreikan valtiot liittoutuivat Spartan ja Ateenan johtamien blokkien ympärille. Sota johti Kreikan talouselämän kaaokseen. Ateena kärsi tappion Spartan liittolaista Syrakusaa vastaan tekemällään sotaretkellä. Lopputuloksena liitto Persian kanssa auttoi Spartan johtaman blokin voittoon.

Spartan johdossa luokkaristiriidat Kreikassa kuitenkin kärjistyivät. Spartan Persialle luovuttamat siirtokunnat Vähä-Aasian rannikolta heikensivät koko Kreikkaa. Sparta vastaan muodostui kreikkalaisten kaupunkien liitto, jota köyhä kansa tuki. Ratkaisevassa taistelussa Sparta lyötiin. Sodat olivat hävittäneet maataloutta. Talonpoikien määrä väheni ja suurtilat valtasivat alueita. Sotaväkeen oli palkettava sotilaita. Luokkataistelun kärjistymisen ja sotien vuoksi Kreikka heikentyi ja Persia alkoi sekaantua sen asioihin. Tässä vaiheessa rikkaat alkoivat asettaa toiveensa pohjoisemman naapurinsa voimistuvan Makedonian apuun.

5.12. Kreikkalaismakedonialainen orjavaltio loi maailmanvallan

Pohjoisessa Makedoniassa asuvat kansat olivat saavuttaneet varhaisen luokkayhteiskunnan. Enemmistö väestöstä oli vielä vapaita talonpoikia ja valta oli aristokraateilla. Filippos II yhdisti 300-luvulla eaa. alueen kaupungit ja valtiot yhdeksi Makedonian kuningaskunnaksi. Hänen johdolla Makedonian yläluokka aloitti tunkeutumisen etelään. Kreikkalainen yläluokka, orjanomistajat yms., jotka kärsivät menetyksiä Kreikan luokkataistelussa ja Persian politiikan seurauksena, asettuivat hyökkäävän Makedonian puolelle. Osa kreikan valtioista taisteli sitkeästi Makedoniaa vastaan. Keski-Kreikassa käydyin Khaironeian taistelun jälkeen koko Kreikka yhdistettiin Makedonian kanssa v. 338 eaa. Välittömästi tämän jälkeen kreikkalaismakedonialaiset joukot lähtivät sotaretkelle Persiaa vastaan.

Perussyynä sotaretkelle oli uusien orjien, rikkauksien ja kaupallisten sekä poliittisten yhteyksien hankkiminen kreikkalaiselle ja makedonialaiselle aristokratialle. Pääosa rikkaista tuki Makedoniaa ja köyhtyneet talonpojat ja käsityö-

läiset liittyivät Filippos II:n sotaväkeen palkkasotilaina. Filippos II kuoli kuitenkin salamurhaajan uhrina ja hänen tilalleen nousi hänen kyvykäs poikansa Aleksanteri.

Kreikkalaismakedonialaiset joukot etenivät Aleksanterin johdolla rannikkoa pitkin ja valloittivat v. 334 eaa. Vähän-Aasian ja Egyptin. Samana vuonna ne löivät Persian Dareios III:n johtamat sotajoukot Mesopotamiassa. Tähän johti se, että Persian hallitsemat kansat olivat kyllästyneet ylimysten ja rikkaiden voimistuvaan riistoon, eivätkä he halunneet enää tukea isäntiään.

Kreikkalaismakedonialainen valta ulotettiin Keski-Aasiaan ja Intiaan saakka. Näillä alueilla kansat tekivät hyökkääjille ankaraa vastarintaa. Kuten aiemmin Assyria tämä maailmanvalta hajosi hyvin nopeasti, kun Aleksanteri kuoli kuume-
tautiin v. 323 eaa. Kreikkalaismakedonialainen maailmanvalta oli sen aikaiselle tuotantovoimien tasolle liian vaikea säilyttää kokonaisena. Maailmanvalta pirstoutui useiksi valtioiksi, joista tärkeimmät olivat Syyria, Egypti ja Makedonia. Vallan näissä valtioissa ottivat Aleksanterin sotapäälliköt.

Kreikkalaiset ja makedonialaiset rikkaat saivat Aleksanterin valloittamilla alueilla haltuunsa suuria maa-alueita ja muuttuivat orjanomistajiksi. Monet kauppiat ja käsityöläiset siirtyivät harjoittamaan ammattiaan Aasiaan ja Egyptiin. Tämä edisti Välimeren itäisen alueen kehitystä ja merkittävimmäksi kaupungiksi täällä kohosi Aleksanterin mukaan nimetty Aleksandria.

5.13. Orjanomistuksellinen tuotantotapa Roomassa

Noin 700 eaa. alkoivat Apenniinien (Italia) niemimaan kansat vuorostaan saavuttaa varhaisen luokkayhteiskunnan. He elivät sukuyhteisössä ja harjoittivat maanviljelyä ja karjanhoitoa. Syntyneistä kaupunkivaltioista Rooma alkoi ensin laajentaa aluettaan valtaamalla naapurikyliä ja kaupunkeja. Roomassa kehittyi orjanomistusjärjestelmä. Sen alkuperäiset asukkaat, patriisit, työskentelivät yhdessä orjiensa kanssa. Alussa Rooma oli kuningaskunta, mutta v. 510 eaa. roomalaiset karkottivat kuninkaan ja tekivät Roomasta patriisien hallitseman tasavallan (res publica). Patriisit riistivät ei-roomalaista alkuperää olevaa Roomaan liitettyjen alueiden väestöä, joita sanottiin plebeijeiksi.

Ateenan tapaan myös Roomassa oli kaupungin alkuperäisen väestön tasavaltalainen hallintotapa. Lopuksi myös plebeijit taistelivat oikeuden osallistua tasavallan hallintoon. Plebeijit saivat asettaa kansantribuuneja, jotka lausumalla sanan "veto" saivat estettyä päätöksen, jonka arvioivat olevan plebeijeille vahingollinen. Lopuksi Roomassa kehittyi patriisien ja plebeijien rikkaita ylimyssukuja, joiden käsiin keskittyi suuret määrät omaisuutta ja orjia. Noin v. 250 eaa. Rooma oli "yhdistänyt" koko Italian niemimaan "tasavaltalaisesti" hallitukseksi valtioksi, jossa vallitsi orjanomistuksellinen tuotantotapa. Aiemmin kreikkalaiset olivat perustaneet kauppa- ja siirtokuntia eri puolille Välimeren ja Mustanmeren aluetta. Näistä kehittyi itsenäisiä orjanomistuksellisia kaupunkivaltioita, jotka asuttivat Rooman orjanomistajien seuraavaksi haluamia saaria mm. Sisiliä, Korsikaa ja Sardiniaa.

Rooman laajeneminen

Suurin este Rooman orjanomistajien laajentumispyrkimyksille oli Afrikan pohjoisrannikolla sijaitseva, aiemmin kreikkalainen siirtokunta Karthago, joka piti hallussaan koko Pohjois-Afrikan rannikkoa ja hallitsi suurta osaa Välimeren alueen kaupasta. Karthagossa vallitsi Roomaa pidemmälle kehittynyt orjanomistuksellinen tuotantotapa. Siellä ei esimerkiksi ollut vapaita talonpoikia, vaan suuret maanomistajat teettivät kaikki maatyöt orjatyövoimalla. Karthagossa oli verstaiteja, joissa työskenteli suuret määrät orjia. Luokkaristiriidat olivat hyvin kärjistyneitä.

Rooma kävi Karthagoa vastaan 264- 150 eaa. sotia alueen hallinnasta (puunilaissodat), jotka päättyivät Rooman voittoon ja Karthagon hävitykseen. Tämä avasi lopullisesti Rooman rikkaille tien Välimeren alueen valloitukseen. Noin v. 150 eaa. roomalaiset valtasivat Makedonian (ja samalla Kreikan). Tavallinen kansa taisteli Rooman valloitusta vastaan, mutta rikkaat kreikkalaiset orjanomistajat liittoutuivat roomalaisten kanssa. Kerrotaan, että Korintin kaupungin asukkaat tekivät roomalaisille ankaraa vastarintaa ja kun roomalaiset saivat voiton, he myivät kaikki kaupungin asukkaat orjiksi. Espanjan valloitus vei roomalaisilta noin 70 vuotta.

Rooman ulkopuolisia alueita sanottiin provinseiksi. Provinssit määrättiin maksamaan veroa. Rooman virkamies sai myydä orjaksi asukkaan, joka ei kyennyt maksamaan verojaan. Roomassa orjatyöhön perustuvat tuotantovoimat kehittyivät korkealle tasolle. Espanjan hopeakaivoksissa työskenteli 40 000 orjaa ja suuressa laivassa saattoi olla lähes 200 soutuorjaa. Erään sotaretken jälkeen myytiin 150 000 vankia orjiksi.

Orjanomistukselliset luokkasuhteet kärjistyvät Roomassa

Roomassa lähes kaikki työt alettiin teettää orjatyövoimalla ja orjanomistuksellinen tuotantotapa saavutti siellä korkeimman kehitysasteensa. Roomalle, kuten aiemmillekin orjavaltioille oli tyypillistä se, että vapaa talonpoika oli velvollinen palvelemaan asevoimissa. Tämä velkaannutti talonpoikia, jotka menettivät maansa ja osa ajautui velkaorjuu-

teen. Tämän vuoksi Roomassa käytiin ankaraa taistelua maanomistusolojen uudistamisesta ja maan jakamisesta maattomille (peltolaki). Tätä kannattivat orjanomistuksellista demokratiaa puolustavat demokraatit. Demokraatit kuitenkin kukistettiin ja talonpoikien kurjistuminen jatkui. Kun armeijaan ei enää talonpoikaiston heikennettyä saatu luotettavaa väkeä, jouduttiin armeija muuttamaan palkka-armeijaksi.

Voimakkaan riiston ja sorron seurauksena orjat nousivat usein kapinaan. Vuosina 138-132 eaa. kapinalliset orjat pitivät hallussaan lähes koko Sisiliää. Kapinan kukistuttua tuhansia orjia naulittiin ristiin. Noin 70 eaa. nousivat orjat suureen kapinaan Spartacusen johdolla. Kapina kukistettiin ja 6 000 orjaa naulittiin ristiin. Luokkataistelu Roomassa kärjistyi ja pysyäkseen vallassa orjanomistajien oli pakko yhä useammin rikkoa tasavallan lakeja. Loppujen lopuksi Rooman orjanomistajat olivat pakotettuja hylkäämään tasavallan ja asettamaan valtaan keisarin. Valtaan nousi v. 49 eaa. Julius Caesar (Gallian valloittaja), joka voitettuaan vallasta käydyn kansalaissodan, lopullisesti tuhosi Rooman tasavallan. Näihin aikoihin Roomaan virtasi valtakunnan kaikista osista maansa menettäneitä talonpoikia sekä käsi-työläisiä. Keisarin valta lujitti orjanomistajien asemaa.

Poliittinen tilanne siirtyi uuteen vaiheeseen

Ajanlaskumme alun jälkeen Rooman orjavaltiossa sekä koko Välimeren alueen politiikassa alkoi tapahtua muutos. Ensimmäisellä vuosisadalla Rooma kykeni vielä valtaamaan Britannian, daakialaisten alueet Tonavan varrelta sekä Mesopotamian. Sotaretki Intiaan epäonnistui.

Samaan aikaan noin vuosina 100-200 germaaniset kansat olivat saavuttaneet varhaisen luokkayhteiskunnan vaiheen. Saavutettuaan tuotantovoimien tason, jossa kyettiin tuottamaan lisätuotetta, he varustivat retkikuntia muuttaakseen joukoittain etelämmäksi Rooman hallitsemalle alueelle, jossa tiesivät voivansa tuottaa enemmän ja helpoiten lisätuotetta. Germaanien heimot yhdistyivät liittokunniksi ja aloittivat joukkomittaisen siirtymisen etelään. Vuoden 200 vaiheilla Rooman oli pakko siirtyä valloituksesta puolustukseen.

Tässä vaiheessa kävi yhä selvemmäksi, miten orjanomistukselliset tuotantosuhteet muuttuivat tuotantovoimien kehityksen jarruksi. Orjat eivät olleet kiinnostuneet työnsä tuloksesta, koska tuotteen määrä ei vaikuttanut heidän asemaansa. Roomassa kehitettiin tehokkaampi kyntöaura sekä vesimylly viljan jauhamiseen. Orjatalouksissa näitä ei voitu käyttää, koska orjat rikkoivat ne. Niitä voitiin käyttää vain provinssissa, joissa oli säilynyt vapaita talonpoikia. Käsityöverstaissa, joissa orjat olivat työvoimana, voitiin edelleenkin käyttää vain vanhentuneita työkaluja.

Feodalismi alkaa muotoutua

Orjanomistusyhteiskunnassa orja ei ollut kiinnostunut tuotannon kehittämisestä. Vain pientalonpojat olivat jossain määrin kehitystä edistävä tekijä. Pientalonpojat joutuivat kuitenkin suurtilojen (latifundiot) jalkoihin, velkaantuivat ja joutuivat koronkiskurien uhreiksi. Myös alituiset sodat lisäsivät veroja ja kurjistivat pientalonpoikia. Pientalonpojat muodostivat myös pääosan sotilaista.

Latifundioiden omistajat ryhtyivät jakamaan maata vuokralle pieninä palstoina entisille orjilleen ja vapaille vuokraajille. Näitä vuokraajia nimitettiin kolonneiksi. Sadosta he maksoivat maavuokran ja veron valtiolle. Vuokra käsitti yleensä 5/6 koko sadosta. Vuokraajat eivät voineet poistua vuokraamaltaan maalta ja uhkana oli velkaorjuus. Muodostui puolivapaiden vuokraajien, kolonnien, luokka. Kolonnijärjestelmä merkitsi uuden tuotantotavan alkeiden syntymistä orjanomistusjärjestelmän uumenissa. Kolonnit olivat orjia kiinnostuneempia tuotannon kehittämisestä, koska he hyötyivät hieman tuottavuuden kasvusta. Tässä oli uuden yhteiskuntajärjestelmän siemen, uuden tuotantotavan alku vanhan yhteiskunnan sisällä.

Rooman orjanomistusjärjestelmän rappeutuminen ja tuho

Orjanomistuksellisessa tuotantotavassa lisätuotteen määrä oli suoraan verrannollinen orjien määrään. Orjanomistusjärjestelmä pystyi tiettyyn rajaan saakka edistämään tuotantovoimien kehitystä, mutta muuttui sen jälkeen tuotantovoimien jarruksi.

Tilansa menettäneitä pientalonpoikia virtasi kaupunkeihin ja heistä tuli kaupunkien ryysyköyhälistöä, joka eli almujen varassa. Pitääkseen tämän väen hiljaisena jakoi valtio heille ilmaiseksi leipää ja sirkushuveja. Pahimmillaan Roomassa jaettiin leipää 800 000 köyhälle. Pientalonpoikaiston häviämistä seurasi armeijan rappeutuminen. Siirryttiin palkka-armeijaan, jonka luotettavuus oli aiempaa huonompi. Armeijan rappeutumisesta seurasi sotaonnan kääntäminen. Koska sodat olivat orjien saannin tärkein lähde, orjien saanti vaikeutui. Tästä seurasi orjien hintojen nousu ja lopulta tuotannon muuttuminen kannattamattomaksi.

Kolmannella vuosisadalla kapinat voimistuivat ja monet provinssit erosivat Roomasta. Voimakkaan sotaväen turvin keisari kykeni vielä kerran väliaikaisesti palauttamaan keisarin vallan provinsseihin. Luokkataistelu voimistui edelleen

300-luvulla ja verot kurjistivat myös pieniä ja keskisuuria orjanomistajia. Eri puolilla Roomaa mm. Galliassa ja Pohjois-Afrikassa syntyi laajoja kapinaliikkeitä.

Goottien kapinan tuloksena Rooma jakaantui kahtia v. 395 Itä- ja Länsi-Roomaksi. Goottien uusi hyökkäys Alarikin johdolla autioitti kaupungin v. 410. Samaan aikaan orjat ja kolonnit aloittivat kapinan koko Italiassa ja germaanien heimot tunkeutuivat eri puolille valtakuntaa edeten Gallian ja Espanjan kautta Pohjois-Afrikkaan, josta käsin vandaalien heimo tuhosi uudelleen Rooman. Vuonna 476 germaanit tuhosivat Länsi-Rooman viimeisen keisarin. Maatalouden rappiota seurasi käsityön ja kaupan rappio. Kaupungit menettivät aiemman mahtiasemansa ja painopiste siirtyi maaseudulle.

5.14. Orjanomistuksellinen tuotantotapa Intiassa

Antiikin yhteiskuntien tutkiminen paljastaa orjanomistuksellisten yhteiskuntamuodostumien syntyneen yhteiskunta-kehityksen lainalaisuuksien ohjaamana samansuuntaisesti. Maantieteellisistä ja kansantieteellisistä seikoista riippuen tämä kehitys sai eri alueilla erilaisia muotoja. Intiassa ja Kiinassa kehitys poikkesi toisistaan, ja samalla ne monin tavoin erosivat Lähi-idän ja Euroopan kehityksestä.

Pysyvä kyläasutus syntyi Indus-alueella

Intian niemimaalla virtasi kaksi jokea, lännessä Indus ja idässä Ganges. Molemmat saivat alkunsa Himalajan jäätiköiltä. Kuten Niili, Eufrat ja Tigris myös trooppisen metsän peittämä Gangesin laakso oli hyvin vaikeasti raivattavissa.

Indus-joen laakso oli ilmastoltaan kuivempi. Itse virta oli v. 8000 - 6000 eaa. paljon nykyistä runsasvetisempi. Maanviljelyyn perustuvaa asutusta alkoi syntyä sinne jo v. 8000 eaa. Kivikauden menetelmillä asutusta voitiin raivata laakson ja vuorten yhtymäkohdan alueille. Yksi tällainen alue oli Mehrgarh, jossa harjoitettiin pysyvää maanviljelystä samaan aikaan kuin Jerikossa v. 8000- 7000 eaa.

Naapuriyhteisö ja varhainen luokkayhteiskunta syntyvät

Vuonna 7000 eaa Induksen alueella oli useita maatalouskylä, joissa viljeltiin ohraa ja kasvatettiin lampaita. Keramiikan valmistusta, nautakarjan kasvatusta sekä puuvillan, pellavan ja sokeriruohon viljelystä harjoitettiin noin v. 6000 eaa. Kuparia alueella käytettiin jo 4800 eaa. Tuotantomenetelmät kehittyivät ja asutus alkoi siirtyä Indus-joen tasangolle noin v. 4000 eaa. Yleensä kaikki kylät linnoitettiin korkeilla muureilla. Naapuriyhteisö ja varhainen luokkayhteiskunta muotoutuivat.

Indus-kulttuuri rakentui orjanomistuksellisista kaupunkivaltioista

Noin v. 3300 eaa. Indus-laakson alueelle oli muodostunut laajalti paikallisia ns. esiharappalaisia kulttuureja, joissa oli suuria linnoitettuja kyliä. Niiden ympärillä viljeltiin maata ja kasvatettiin karjaa. Kirjoitustaito omaksuttiin noin 3000 eaa.

Ensimmäinen tunnettu korkeakulttuuri oli noin 2800- 1800 eaa. vaikuttanut Indus-kulttuuri. Ihmiset elivät maanviljelyksellä ja karjan kasvatuksella. Rakennettiin merkittäviä kaupunkeja, kuten Harappa. Talot oli rakennettu poltetuista tiilistä. Käytössä oli kastelujärjestelmät vesivarastoineen. Kaupungeissa oli merkittäviä käsityökeskuksia. Indus-kulttuuri kävi laajaa kauppaa mm. Lähi-idän, Mesopotamian, Babylonin, Sumerin ja Välimeren rannikkokaupunkien kanssa. Kaupungeista on kaivettu esiin suuria taloja, jotka lienevät olleet kuninkaan asuin- ja hallintorakennuksia. Samoin on löytynyt alueita, joissa on paljon pieniä köyhien ihmisten asumuksia.

Tämä kertoo kaupunkivaltioiden kehittymisestä. Varhainen luokkayhteiskunta oli jakautunut köyhiin sekä rikkaisiin ja yhteiskuntaluokat olivat alkaneet muotoutua. Orjuus lienee ollut ns. patriarkaalista orjuutta, jossa orjat elivät isäntiensä kanssa samassa taloudessa. Yhtenäistä Intian kuningaskuntaa tai keskushallintoa ei ollut, vaan alueella oli lukuisia pieniä kyläyhteisöjä ja kaupunkivaltioita.

Indus-kulttuuri ei ehtinyt kehittyä orjanomistukselliseksi suurvallaksi

Indus-alueen korkeakulttuuri alkoi kadota nopeasti noin 1800 eaa. Siihen on kaksi syytä. Alueen luoteispuolella eli indo-iranilaisia (arjalaisia) paimentolaiskansoja, jotka pyrkivät ulottamaan asutuksensa hedelmällisempään Indus-alueen laaksoon. Heillä sukuyhteisö alkoi hajota ja he etsivät nopeasti mahdollisuutta lisätuotteen hankkimiseksi.

Lähi-idän yhteiskuntahistoria osoitti, että tällainen maahantunkeutuminen onnistui siinä vaiheessa, kun kärjistyvät luokkaristiriidat heikensi valtiota. Tilanne Indus-alueella ei vielä ollut tällainen, eikä yhtenäistä valtiota ollut muodostunut. Erilliset kaupunkivaltiot eivät olleet kehittyneet vahvoiksi torjumaan ulkoista hyökkäystä.

Samaan aikaan muodostui uusi maantieteellinen tekijä, joka vaikutti alueen yhteiskuntakehitykseen. Indus-alue ja sen joet alkoivat kuivua. Kasteluvesijärjestelmien varassa toimiva maatalous ei tuottanut entisen kaltaisia satoja. Heikentyvien satojen ja arjalaisten hyökkäysten paineessa asukkaat aloittivat muuttoliikkeen Gangesin tasangon länsiosiin ja kaakkoon.

Orjanomistukselliset yhteiskuntamuodostumat lujittuivat Intiassa

Arjalaiset olivat paimentolaisia, mutta monin tavoin teknisesti edistyneempiä. Heillä oli hevosia, puolapyöräiset sotatavut ja he elivät rautakautta. Intiassa he omaksuivat Indus-kulttuurin tuotantomenetelmiä, muodostivat pysyvää asutusta ja alkoivat harjoittaa maanviljelystä. Arjalaisväestö sulautui jäljelle jääneeseen paikalliseen väestöön.

Rautaisten työvälineiden avulla he kykenivät raivaamaan Ganges-joen alajuoksun ja laajensivat asutuksen itään koko Gangesin alajuoksulle. Muodostui naapuriyhteisö ja rakennettiin laaja kanava- ja kasteluverkosto. Näin saavutettiin runsaita satoja ja lisätuotetta.

Arjalaisten vakiinnutettua asemansa Intiassa, alkoi syntyä orjanomistusjärjestelmä ja valtio. Jo paimentolaisajalla arjalaisten heimojen ja sukujen johdossa toimivat valinnalliset radžat. Intiassa radžojen asema muuttui periytyväksi kuninkaan vallaksi. Radžat alkoivat muodostaa sotajoukkoja, joiden päätehtävä oli sodankäynti sotasaaliin hankkimiseksi. Vangit otettiin orjiksi.

Radžan palvelijat keräsivät verot yhteisötalonpojilta ja heistä kehittyi vähitellen virkamiehiä. Muodostui valtioita, joissa oli kuningasvalta, sotaväki ja virkamiehet. Arjalaiset papit eli brahmaanit saivat merkittävän aseman yhteiskunnassa. Brahmaanit loivat nykypäiviin saakka jatkuneen kastilaitoksen, joka lujitti orjajärjestelmää ja eriarvoisuutta. He myös kehittivät hindulaisuuden, joka muodosti valtiolle yhteisen arvoperustan.

Aleksanteri makedonialaisen vierailu joudutti yhteiskuntakehitystä

Vuoteen 500 eaa. tullessa arjalaisheimot olivat levittäytyneet koko Pohjois-Intiaan. Alueella oli 16 merkittävää orjanomistuksellista valtiota. Näistä Magadha valtasi 400-luvulla eaa. naapurivaltiot Kosalan ja Kashin ja perusti pääkaupungiksi Pataliputran Gangesin varrelle. Magadha oli voimakkaimmillaan Nanda-dynastian aikana 300-luvulla eaa.

Vuonna 326 eaa. Intiaan saapui valloitusretkelle Aleksanteri makedonialaisen armeija. Luoteis-Intiassa monet paikalliset kuninkaat antautuivat, mutta Kuningas Poros kävi armeijansa kanssa Hydraspesjoella taistelun Aleksanterin joukkoja vastaan. Poroksen joukot kärsivät tappion. Aleksanterin joukkojen keskuudessa levisi kuitenkin huhu idempänä sijaitsevista isoista jokiasteista sekä Poroksen joukkoja suuremmista armeijoista. Makedonialaiset tekivät lakon ja Aleksanterin oli käännytävä takaisin. Makedonialaisten vetäytyminen jätti Luoteis-Intiaan valtatyhjiön, jota hyödyn-tämällä Chandragupta Maurya organisoi Magadhan ja sen pääkaupungin Pataliputran valtauksen ja perusti Maurya-dynastian. Maurya-dynastian aikana (326-232 eaa.) niemimaan eteläisintä kärkeä lukuun ottamatta kaikki Intian niemimaan alueet liitettiin orjanomistukselliseen Maurya-imperiumiin.

Valtakunta ja sen hallinto oli hyvin organisoitu ja sitä piti koossa hyvin järjestetty iso armeija, joka ylläpidettiin ankaralla lainsäädännöllä sekä talonpoikain ja käsityöläisten verotuksella. Verot veivät lähes kokonaan ihmisten toimeentulon. Kanava- ja väyläverkosto sekä julkinen rakentaminen perustuivat kokonaan orjien työhön.

Hajaannuksesta huolimatta orjanomistuksellinen yhtenäiskulttuuri syntyi Intiassa

Chandraguptan pojanpojan Ašokan (hallitsi 269-232 eaa.) jälkeen Maurya-valtakunta alkoi hajota. Maahan tunkeutui koko ajan ulkoa muita kansoja. Kreikkansukuisia kansoja tuli lännestä. He perustivat valtion Gandrahan alueelle. Kun Kiinassa Han-dynastia yhdisti Kiinan, siirtyi idästä paimentolaisia Intiaan. Keski-Aasiasta vaelsi skyyttejä (shakat), jotka valtasivat Intian länsiosista kreikkalaisvallan. Skyyttien jälkeen alueelle saapuivat yuezhi-kansat, jotka pakottivat kreikkalaiskansat etelämmäksi. Yuezhit perustivat Gandaharin alueelle Kužan valtakunnan. Ašokan jälkeen valtasi hajaannus 500 vuotta ja maa koostui lukuisista orjanomistuksellisista pienistä kuningaskunnista.

Hajaannuksesta huolimatta tuotantovoimat ja tiede alueella kehittyivät. Orjat viljelivät hallitsijain ja ylimystön maita, rakensivat kanavia ja vesialtaita, kuivattivat soita ja työskentelivät kaivoksissa. Orjien ohella oli paljon vapaita viljelijöitä. Heitä verotettiin raskaasti. Käsityöläiset valmistasivat puuvillakankaita, silkkiä, koruja ym. Kauppiaat kuljettivat tuotteita Kiinaan, Keski-Aasiaan, Välimeren satamiin ja Arabiaan.

Intiassa kehitettiin kirjoituskieli noin 1500-1000 eaa. Matemaattiset tieteet kehittyivät pitkälle. Vaikka maa oli hajainen, kokonaisuutta kyettiin säätelämään uskontoon (hindulaisuus ja buddhalaisuus) perustuvan yhteisen arvo-maailman kautta. Matematiikassa intialaiset kehittivät nykyisen numerojärjestelmän sekä numeron nolla, jonka keksi matemaatikko Aryabkata. Hän myös esitti ensimmäisenä selkeän teorian aurinkokeskeisestä maailmankuvasta.

5.15. Orjanomistuksellinen yhteiskunta Kiinassa

Kiinan koillisosassa sijaitsee suuri hedelmällinen Kiinan tasanko, jonka halki virtaa vuorilta lähtevä Huang He -joki (keltainen joki). Etelämpänä virtaa Kiinan toinen suuri joki, Jangtse-joki. Alkujaan nämäkin jokilaaksot olivat ihmiselle vaarallisten tulvien, tiheän kasvillisuuden, myrkkykäärmeiden ja hyönteisparvien takia soveltumattomia alueita.

Myös Kiinan alueella ihmiset omaksuivat maanviljelyn neoliittikaudella noin 7000 eaa. Viljeltiin hirssiä, soijaa, riisiä, hampua ja kesyttiin vesipuhveleita sekä kasvatettiin sikoja. Maanviljely-yhteisöjä arkeologit ovat löytäneet Kiinasta jo ajalta 5000–3000 eaa. Tällainen oli mm. Banpon kylä Keltaisen joen varrella. Sinne sijoittuu myös Longshanin kulttuuri 3. vuosituhannella eaa. Näillä alueilla kivikautisilla työvälineillä laajennettiin maanviljelyä, tuotettiin dreijan avulla hienoa keramiikkaa, joka merkittiin kirjoitusmerkeillä. Asutus Kiinassa syntyi suku- ja heimoyhteisöjen perustalta. Rakennettiin tulvapatoja ja kastelujärjestelmiä. Tuotantovoimat alkoivat tuottaa lisätuotetta, kehittyi varhainen luokkayhteiskunta ja kaupunkivaltioita.

Xia-dynastia loi Kiinan ensimmäisen orjavaltion

Perimätiedon mukaan Huang he -joen tasangolla vaikutti jo 3. vuosituhannella eaa. valtio, jota hallitsivat kolme hallitsijaa ja viisi keisaria. Tästä ei ole täyttä varmuutta, mutta tiedetään, että vuosina 2100–1600 eaa. Kiinan tasangolla syntyi Xia-dynastian hallitsema valtio. Sen pääkaupunki sijaitsi Huang he -joen varrella Erlitoun alueella. Silloin elettiin pronssikautta ja kaupungista löytyi asuintaloja, työpajoja ja hallintorakennuksia. Tämä osoittaa keskushallinnon tarvikkeen paljon varoja sotavoiman, infran, hallinnon, kasteluverkoston ja palatsielämän ylläpitoon. Varat otettiin veroina talonpojilta sekä velkaorjuuteen ajautuneiden yhteisötalonpoikain ja orjuutettujen sotavankien työstä.

Shang-dynastian aikana orjavaltio vakiintui

Shang-dynastia kaappasi vallan Xia-dynastialta noin v. 1750 eaa. ja hallitsi valtiollista Kiinaa vuosina 1600–1046 eaa. Tältä ajalta löytyy kirjoitettua tietoa Kiinan vaiheista ns. oraakkeliuikirjoituksista. Dynastia hallitsi huomattavaa osaa Pohjois-Kiinasta, mutta vaikutusalue ulottui hallinnollista aluetta paljon laajemmalle.

Dynastian aikana käytiin paljon sotia ympäröiviä kansoja vastaan. Kuninkaat viettivät loisteliasta palatsielämää. Sotien kautta saatiin paljon uusia orjia. Nämä lienevät olleet suoraan kuninkaan tai valtion orjia, jotka rakensivat mm. valtion infrastruktuuria ja maatalouden järjestelmiä. Merkittävää oli, miten orjavaltiota pidettiin koossa ja hallittiin. Kuninkaat pitivät yllä klaani- ja satraappijärjestelmää, jossa kuninkaat antoivat läheisille sukulaisilleen ja ansioituneille virkamiehille valtakunnasta alueen hallittavaksi. Klaani- tai satraappijärjestelmään ilmeisesti helpotti laajan valtakunnan hallitsemista. Toisaalta valtakunnan ajautuessa kriisiin se saattoi helpottaa valtakunnan hajoamista.

Kiinassa vakiintui orjanomistusjärjestelmä ja orjavaltio toisella vuosituhannella eaa. Sotavankien ohella orjuuteen voitiin tuomita vapaa talonpoika, joka ei kyennyt suoriutumaan veloistaan. Orjanomistajat kohtelivat julmasti orjiaan. Orjille asetettiin valtava työtaakka ja heitä myös uhrattiin jumalille esimerkiksi hyvän sadon tai sateen toivossa. Hallitsijoiden hautakammioista on löydetty heidän mukanaan elävältä haudattuja orjia.

Shang-dynastia hallitsi noin 500 vuotta 1600–1100 eaa. Se oli orjavaltio, jossa kehittyivät tuotantovoimat, tiede, taide ja sotalaitos ym. Edistys perustui köyhän talonpojan ja orjuutetun ihmisen yhä kiristyvään riistoon. Tätä kuvaa sekin, että historiassa Shang-dynastian viimeinen keisari esitetään turmeltuneena tyrannina.

Feodaalinen Zhou-dynastia

Dynastian länsirajalla (Wei-joen laaksossa) vaikutti Zhou-heimo, joka noin vuonna 1100 eaa. valloitti hyvin nopeasti Shang-valtion, valtasi Kiinan tasangon ja asettui Huangho- ja Jangtsekiang-jokien alajuoksuille. Muodostui Tšoun keisarikunta (1122–256 eaa.). Tämä on selitettävissä siten, että Shang-valtion sisäiset yhteiskuntaryhmien väliset jännitteet olivat kiristyneet äärimmilleen ja osa väestöstä asettui hyökkääjän tueksi.

Zhou-kuninkaat laajensivat vähitellen valtaansa sotien ja valloitusten avulla laajalle Jangtsejoesta pohjoiseen. Zhou-kaudella siirryttiin raudan käyttöön, kehitettiin maanviljelyä sekä tie- ja kanavaverkostoa. Lisäksi vahvistettiin voimakkaasti oppia hallitsijan taivaallisesta mandaatista, jolla perusteltiin Shang-dynastian kaatuminen sekä hallitsijan ns. taivaan pojan laillisuus.

Zhou-valtiossa hallitsijalla olikin rajaton valta. Häntä pidettiin kaiken maan ja kaikkien orjien omistajana. Heimojen johtajien ja sukujen vanhimpien perilliset muodostivat ylimystön. Alkoi kehittyä feodaalinen läänitysjärjestelmä, jossa hallitsija läänitti maat omalle ja liittolaistensa klaaneille. Zhou-kuninkailla oli suoraan hallinnassaan pääkaupunki ja sen läheiset alueet. Läänityksinä jaetut vasallivaltiot maksoivat Zhou-kuninkaalle veroa. Läänityksien mukana seurasi talonpoikia, jotka muuttuivat vasallin orjiksi. Hiljalleen vasallit rikastuivat niin, että eivät enää halunneet totella ku-

ningasta. Tässä vaiheessa noin vuonna 770 eaa. paimentolaiset hyökkäsivät Keski-Aasiasta käsin Zhou-valtakunnan pääkaupunkiin ja surmasivat silloisen kuninkaan Youn. Vasallit eivät enää asettuneet tukemaan kuningastaan.

Pääkaupunki muutettiin itään ja muodostui Itäinen Zhou. Kuninkaan uskonnollinen asema oli niin vahva, että Zhou-dynastia säilyi symbolisena vielä 500 vuotta. Valtakunta jakaantui sataan keskenään vallasta taistelevaan valtioon. Itäisen Zhoun loppuaikaa kutsutaan taistelevien läänitysvaltioiden ajaksi. Silloin Kiinan eri valtiot kävivät toisiaan vastaan ankaraa sotaa ja niissä oli poliittista juonittelua. Huolimatta sodista tuotantovoimat ja kulttuuri kehittyivät. Kehitettiin kastelujärjestelmiä ja kanavaverkostoja. Raudan käyttö monipuolistui ja yleistyi. Syntyi Kiinan kirjallisuus ja kirjakieli sekä filosofian puolella mm. kungfutselaisuus ja taolaisuus.

Kansankapina syrjäytti Qin-dynastian

Valtakunnan länsirajalla sijainnut Qin-valtio hyötyi asemastaan ja muodosti rauta-aseistuksella varustetun mahtavan armeijan. Taistelevien läänitysvaltioiden aika päättyi Qin-valtion voittoon, joka ensimmäisenä historiassa yhdisti Kiinan yhdeksi valtioksi. Qin-valtion viimeinen kuningas Zheng muutti nimekseen Qin Shi Huangdi ja julistautui v. 221 eaa. Qin-dynastian (221-206 eaa.) ensimmäiseksi keisariksi. Uusi valtakunta kohtasi suuria vaikeuksia. Hallintoa uudistettiin. Maa jaettiin maakuntiin ja ne edelleen prefektuureihin. Hallintoon nimettiin sotilaskuvernööri ja siviiliasioita hoitava maaherra. Näiden lisäksi nimitettiin virkamiehiä. Zhou-dynastian aikainen läänityslaitos mitätöitiin ja feodaaliylimystön asema murrettiin.

Maahan oli luotava yhtenäiskulttuuri. Oli yhtenäistettävä kieleen ja kirjoitukseen liittyvät eri valtioiden erot. Samoin oli tehtävä mitta- ja rahayksiköille. Maan eri osien välistä tieverkostoa oli uudistettava. Pohjoisen paimentolaiskansoja vastaan alettiin jatkaa Kiinan muurin rakentamista. Kaikkiin näihin julkisten rakennusten, väylien ja linnoituslaitteiden rakennustöihin koottiin vuosittain miljoonittain orjia ja talonpoikia. Kiinan muuria oli rakentamassa kaksi miljoonaa orjaa ja talonpoikaa. Ne söivät voimavaroja ja rasittivat kansaa. Tämän seurauksena syttyi sotilaiden, orjien ja talonpoikain kapina, joka Liu Bangin johdolla kukisti hyvin nopeasti Tsin-keisarikunnan (206 eaa.).

Jenaniassa 1939 tovereidensa kanssa laatimassaan tutkielmassa Mao Tse-Tung tiivisti: Kiinan kansa ”joutui kuitenkin orjanomistusjärjestelmästä feodaaliseen järjestelmään siirryttyään hitaan taloudellisen, poliittisen ja kulttuurikehityksen pitkään aikakauteen. Tämän feodaalisen järjestelmän aikakausi, joka alkoi Zhou- ja Qin hallitsijasuvuista, jatkui suunnilleen 3000 vuotta.”

6. Feodalistinen tuotantotapa

6.1. Feodalismi ratkaisi orjavaltion monia ristiriitoja

Alkuyhteisöllisestä yhteiskuntataloudellisesta muodostumasta kehittyi sekä orjanomistuksellisia että feodalistisia luokkayhteiskuntia. Se, millainen yhteiskunta syntyi, johtui tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden lain sekä geopolittisten tekijäin yhteisvaikutuksesta.

Orjavaltion sisäisten ristiriitojen kärjistyminen johti usein valtion hallitsijadynastian vaihdokseen kuten Egyptissä, jossa hallitsivat useat hallitsijasuvut. Sisäisten ristiriitojen kärjistyminen johti myös siihen, että lähialueelle syntyneet uudet orjavaltiot kykenivät nostamaan tuotantovoimiensa tasoa niin, että se riitti heikentyneen naapurin alistamiseen. Varhaiselle maailmanhistorialle oli leimallista yhä uusien orjanomistuksellisten maailmanvaltojen syntyminen (Egypti, Mesopotamia, Assyria, Persia, Kreikka, Kreikkalais-makedonialainen maailmanvalta, Rooma).

Lopulta tuotantovoimat kohosivat sellaiselle tasolle, että uudet valtiomuodostumat (germaanit, frankit, slaavit, arabit) eivät omaksuneetkaan enää klassista orjanomistuksellista tuotantotapaa, vaan siirtyivät varhaisesta luokkayhteiskunnasta feodalismiin. Feodalistisissa olosuhteissa kyettiin tuottamaan enemmän ja nopeammin lisätuotetta kuin orjanomistuksellisessa yhteiskunnassa.

Roomaa seuranneissa valtiomuodostumissa vallitsivat feodalistiset tuotantosuhteet. Tämä koski niitä kansoja, jotka olivat eläneet varhaisen luokkayhteiskunnan yhteisössä muinaisen Rooman alueella ja sen naapurina, sekä uusia luokkavaltoja, jotka syntyivät siellä, missä tuotantovoimat vasta Rooman häviön jälkeen saavuttivat varhaisen luokkayhteiskunnan asteen (Venäjä ja slaavit, useat Keski-Aasian kansat, Pohjoismaat, Arabia). Rooman ajautuminen sisäiseen rappioon nopeutti Rooman naapurikansojen yhteiskunnallista kehitystä, koska Rooman valloitus edellytti nopeutetusti valtiollisen organisaation kehittämistä.

Feodalismi oli laadullinen muutos siinä määrällisessä yhteiskuntakehityksessä, joka tapahtui orjayhteiskunnan sisällä. Feodalistinen tuotantotapa syntyi ratkaisuna niihin ristiriitoihin, joihin orjayhteiskunta määrällisen kehityksen myötä yhä enenevässä määrin törmäsi.

6.2. Feodalistisen tuotantotavan peruspiirteet

Feodalistisissa tuotantosuhteissa ruhtinas, maaherra, läänittäjä, kartanonherra tms. omisti maan tai hallitsi sitä. Maata viljeli talonpoika, joka ei saanut lähteä maaltaan pois, mutta häntä ei myöskään saanut ajaa maaltaan pois. Oikeudesta viljellä maata maaorja maksoi maanomistajalle maanvuokraa (veroa). Tällainen maaorjatalonpoika oli orjaa huomattavasti paremmassa asemassa, koska hänellä oli oikeuksia. Maaorjatalonpojat saivat perustaa perheen ja oman taloutensa. He saivat pitää sen osan viljelemänsä maan tuotteesta, joka maanvuokran jälkeen jäi jäljelle. Maaorjatalonpoika voitiin myydä, mutta vain maan mukana.

Feodalistisen yhteiskunnan huipulla hallitsi kuningas (tsaari, keisari yms.), jolle feodaaliherrat olivat puolestaan alamaisia. Feodaaliherroilla oli omat sotajoukkonsa, jotka suojelivat feodaaliherran omaisuutta. Feodaalimaanomistajat olivat hyvinkin itsenäisiä. Feodalistisessa yhteiskunnassa käytiin alituisen taistelua kuninkaan keskusvallan ja feodaaliherrojen välillä maaorjien tuottaman tuotteen uudelleenjaosta.

Aina ei ollut selvää, kuka oli kuningas ja kuinka hyvin feodaalit tottelivat kuningasta. Feodalistinen yhteiskunta saattoi syntyä tilanteessa, jossa työn maksimaalinen tuottavuus voitiin turvata vain antamalla yhteiskunnan työtätekeväle perusluokalle oikeuksia ja vapauksia enemmän, kuin mitä orjilla oli ollut. Tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa niin Euroopassa kuin muuallakin maailmassa väestö kasvoi ja siirryttiin lopullisesti pois heimo- ja sukujärjestelmästä. Ne yhteiskunnat, jotka saavuttivat varhaisen luokkayhteiskunnan asteen, tekivät ahkerasti kauppa- ja ryöstöretkiä sinne, missä yhteiskunnallinen kehitys oli pidemmällä. Tämä oli syynä viikinkien, germaanien, frankkien, slaavien, mongolien ja arabien joukkosiirtymisiin ja liikehdintöihin.

Mahdollisuus joukkosiirtymisiin edellytti lisätuotetta, joka mahdollisti retkikuntien varustamisen. Lopputuloksena oli, että myös kansat, jotka eivät olleet orjayhteiskunnan vaihetta eläneet siirtyivät feodalismiin. Antiikin orjavaltiot tavallaan loivat sen tuotannollisen, tieteellisen ja teknisen perustan, jolta myöhemmin muodostuneet varhaiset luokkayhteisöt saattoivat siirtyä suoraan feodalismiin.

Varsinkin feodalismien alkuaikoina kansojen vaellukset ja maanomistajien taistelu vallasta synnyttivät tilanteen, missä aseelliset ryöstelyt ja taistelut muuttuivat yhteiskuntaelämän normiksi. Tämä vahvisti feodalistiselle yhteiskunnalle tyypillistä jakoa pieniin ruhtinaskuntiin ja puoli-itsenäisiin pikkuvaltioihin, sillä ruhtinaan ja feodaaliherran velvollisuutena ja etuna oli antaa suojaa alueensa väestölle.

6.3. Feodalististen tuotantosuhteiden ja tuotantovoimien sisäinen kehitys

Orjanomistuksellisessa yhteiskunnassa orjanomistaja, joka oli yksityinen henkilö tai valtio, riisti orjalta kaiken lisätuotteen. Orjalle jäi vain niin paljon, että hän kykeni ylläpitämään työkykynsä. Monissa tilanteissa orja kulutettiin loppuun muutamassa vuodessa. Orjanomistuksellisessa yhteiskunnassa myös vapaita talonpoikia ja käsityöläistä riistettiin siten, että he olivat velvollisia maksamaan veroa.

Feodalistisessa yhteiskunnassa pääosan työstä tekivät maaorjatalonpojat, jotka omistivat oman taloutensa ja siinä tarvittavat työvälineet. Maaorjatalonpojan riisto tapahtui kolmessa perusmuodossa: työ maanomistajalle, tuotekorko ja rahakorko.

Alussa maaorjatalonpoika suoritti työkorkoa eli hän teki työtä ensin maanomistajan pellolla ja vasta sen jälkeen omalla palstallaan. Tämä muistutti Suomen taksvärkkijärjestelmää. Siinä oma työ ja feodaaliherralle tehtävä työ olivat selvästi erillään toisistaan. Työkorko oli Euroopassa vallalla silloin, kun vanhan orjayhteiskunnan häviäminen vähensi kauppaa ja tavarataloutta. Silloin elettiin paljolti kartanotaloutta niin, että feodaalisen talouden piirissä tuotettiin kaikki, mitä tarvittiin.

Askel eteenpäin tapahtui, kun siirryttiin tuotekorkoon. Siihen päädyttiin, kun tuotantovoimat ja kauppa elpyivät määrällisesti, jolloin myös käsityöläisten tuottamia tavaroita ostettiin kauppiailta. Tuotekorkoon siirryttäessä maaorjatalonpoika sai viljeltäväkseen enemmän maata, mutta veron tai maavuokran hän joutui suorittamaan tuotteina. Silloin hän ei enää tiennyt, minkä osan työajastaan hän teki työtä feodaaliherralle. Tuotekorkona talonpoika joutui maksamaan suurimman osan tuotannostaan.

Kolmantena muotona oli rahakorko. Se syntyi feodalismien loppuvaiheessa, kun feodalistisen yhteiskunnan sisällä tuotantovoimat (käsityö) ja kauppa kehittyivät ja yhä enemmän tavaraa oli markkinoilla. Yhteiskunnallisen työnjaon määrällisen kehityksen tuloksena tuotteita alettiin ostaa markkinoilta ja siirryttiin pois kartanotaloudesta. Silloin feodaalihera alkoi periä maanvuokran rahana. Tämä merkitsi maaorjatalonpojan kohdalla muutosta, sillä nyt hän joutui vaihtamaan ensin tuotteensa rahaksi, jolla suoritti maavuokran.

Feodalismi voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen tuotantovoimien kehittyneisyyden perusteella. Kartanotaloudessa kaikki tuotettiin itsenäisesti. Myös käsityöt tehtiin linnan (kartanon) läheisyydessä. Ylellisyystarvikkeita tuotiin feodaaliherrojen kulutukseen mm. itämailta, ja niitä välittivät aseistetut kauppiat. Lähinnä kartanotaloudessa feodaaliset tuotantosuhteet vastasivat parhaiten tuotantovoimien tasoa.

Toisessa vaiheessa kehittyi kaupunkitalous. Silloin käsityöläiset erkaantuivat maataloudesta ja alkoivat harjoittaa ammattiaan feodaalisten linnojen tai luostarien läheisyydessä. Tämän tuotantovoimien määrällisen kehityksen tuloksena alkoivat syntyä keskiaikaiset kaupungit. Käsityötä harjoittavia maaorjia alettiin kutsua porvareiksi (burger), joka tulee Saksan sanasta burg (linna).

Käsityöläisten vaurastuttua, he pyrkivät eroon feodaaliherran ylivallasta. Ensin he taistelivat itselleen oikeuden kaupunkien hallintoon ja lopuksi he joko ostivat kaupungit irti feodaaliherran holhouksesta tai taistelivat itsensä vapaaksi aseellisesti. Kaupunkitalous vastasi feodalististen tuotantovoimien vaihetta, jossa siirryttiin maanvuokrassa tuotekorosta rahakorkoon. Kaupunkien porvareista syntyi feodaaliaateliston rinnalle uusi luokka, josta maaorjatalonpoika joutui riippuvaiseksi. Yleistä oli, että maaorjatalonpojat joutuivat ottamaan velkaa maankoron maksamiseen ja velkaantuivat kaupunkien kauppiaille, koronkiskureille ja porvareille.

Tuotantovoimien kasvu feodalistisen yhteiskunnan sisällä johti edelleen kansallistalouteen. Tuotantovoimien kehitys johti kapitalistiseen manufaktuurituotantoon, jossa suuri määrä porvarin palkkaamia köyhtyneitä käsityöläisiä työskenteli porvarin omistamassa käsityöpajassa, jota sanottiin manufaktuuriksi. Tällöin feodaalinen ruhtinaskunta ei riittänyt markkina-alueeksi, vaan tarvittiin laajempia alueita. Porvaristo tuki politiikkaa, jossa valtaa keskitettiin hallitsijalle ja pyrittiin eroon läänien ja ruhtinaskuntien muodostamasta valtakunnan pirstoutuneisuudesta, joka tulli- yms. rajoineen haittasi kaupan ja tuotannon kehitystä.

6.4. Feodalismien kehitys eri puolilla maailmaa

Yhteiskuntajärjestelmänä feodalismi on ollut olemassa jossain muodossa lähes kaikkialla maailmassa. Länsi-Euroopassa feodalismien aikakausi käsittää ajan Rooman hajoamisesta 400-luvulta aina Euroopan porvarillisiin vallankumouksiin saakka. Venäjällä feodalismien ajan katsotaan olleen 800-luvulta vuoden 1861 talonpoikaisreformiin saakka. Kiinassa feodalistinen järjestelmä jatkui n. 2000 vuotta.

Maailman eri alueilla feodalistisen järjestelmän syntymekanismit olivat geopolittisten tekijöiden vaikutuksesta hieman erilaiset, mutta järjestelmän syntymekanismien ja toiminnan peruspiirteet olivat kaikkialla samat.

Maantieteellisen sijaintinsa vuoksi mongoli- ja arabikansojen, skandinaavien ja myös Venäjän alueella tuotantovoimien kehitys oli alussa hitaampaa kuin Euraasian viljavimmilla alueilla. Varhainen luokkayhteiskunta näillä alueilla muodostui ympäröiviä alueita myöhemmin. Feodalistiseen laajentumiskehitykseen herättiin siinä vaiheessa, kun lähinaapurien piirissä olivat muodostuneet feodalistiset tuotantosuhteet ja feodaaliset valtaryhmittymät, ruhtinaskunnat yms. kävivät keskinäistä kamppailua vallasta.

Mongolikansojen ja arabikansojen alueilla tuotantovoimat eivät olleet verrattavissa ympäröivien alueiden tuotantovoimien tasoon, mutta heille oli mahdollista laajentaa alueitaan naapurikansojen alueille, joita heikensi feodaalinen pirstoutuneisuus. Varsinkin arabi- ja mongolikansoilla oli yksi etu naapureihin nähden: He kykenivät muodostamaan ratsuväkeen perustuvan nopeasti liikkuvan sotavoiman. Laajentumisperitiikka kävi mahdolliseksi, kun omat tuotantovoimat tuottivat lisätuotetta sen määrän, mikä tarvittiin yhteiskunnan välttämättömän infrastruktuurin rakentamiseen ja sotavoiman luomiseen. He eivät kuitenkaan kyenneet luomaan valloittamilleen alueille tarpeeksi kehittyneitä tuotantovoimia ja pysyviä valtioita. Ison armeijan ja jatkuvien sotien ylläpito perustui väestön ja etenkin valloitetujen alueiden alkuperäisen väestön säälimättömään verotukseen ja edellytti jatkuvaa laajentumista. Kun se mahdollisuus oli käytetty loppuun, kykenivät heidän alistamansa kansat palauttamaan vallan takaisin alkuperäisille hallitsijoille.

Arabien, mongolien ja skandinaavien vaikutus maailman kehitykseen oli suuri. Historiallisesti lyhyessä ajassa he nostivat kansoja sukusyhteisöstä suoraan feodalistiseen kehitysvaiheeseen.

6.5. Feodalistisen tuotantotavan muodostuminen Bysantissa ja Roomassa

Germaanit, frankit, slaavit ja muut varhaista sukujärjestelmää elävät kansat murskasivat Rooman, jonka jälkeen germaaniheimojen valtaamista Länsi-Rooman alueista tuli kuningaskuntia ja germaaniheimojen sotapäälliköistä niiden kuninkaita. Tullessa 500-luvun alkuun entisen Länsi-Rooman keisarikunnan alueelle olivat muodostuneet seuraavat kuningaskunnat: Italiaan Itägoottien kuningaskunta, Espanjaan Länsigoottien kuningaskunta, Galliaan Frankkien kuningaskunta ja Pohjois-Afrikkaan Vandaalien kuningaskunta. Britanniassa käytiin taistelua paikallisen väestön ja sinne

siirtyneiden germaaniheimojen välillä. Kuninkaat ja germaanien ylimystö ottivat itselleen suuret maatilat latifundiot, joilla työskenteli orjia ja kolonneja. Hajonneen Rooman pääväestön muodostivat kolonnijärjestelmään siirtyneet suurmaanomistajat, vapautuneet orjat, kolonnit, pientalonpojat ja käsityöläiset.

Orjille ja kolonneille annettiin viljeltäviksi maapalstat, joista he maksoivat maanvuokraa eli veroa. Kaikkialle Länsi-Eurooppaan syntyi myös suuri vapaa talonpoikaisto niistä tavallisista germaaneista, jotka asettuivat asumaan roomalaisilta vallatuille alueille. Entisten valloittajaheimojen alueilla, joissa elettiin sukujärjestelmän hajoamisen (varhaisen luokkayhteisön) aikaa, kylien maat olivat vielä yhteisiä, mutta valloittajaheimojen johtajilla, kuninkailla ja sotapäälliköillä oli suuria maa-alueita ja syntynyt tilanne nopeutti sukujärjestelmän hajoamista.

Maat siirtyivät nopeasti yksityisten perheiden omistukseen. Koko Länsi-Euroopan alueella muodostui näin kahta tietä suurmaanomistajien ohella vapaiden talonpoikain joukko. Tämä vapaa talonpoikaisto kuitenkin polarisoitui nopeasti niin, että velkaantumisen ja erilaisten yhteiskunnallisten rasitteiden (verot, sotapalvelu) vuoksi suurin osa vapaista talonpojista ajautui nopeasti maanvuokraajiksi tai maaorjiksi. Tähän johtivat monet tekijät:

1. Yksityisomistuksen syntyminen takia osa talonpojista köyhtyi nopeasti toisen osan rikastuessa.
2. Suurmaanomistajat pyrkivät voimistamaan valtiovaltaa lujittaakseen valtaansa itseensä riippuvaisuussuhteissa oleviin talonpoikiin nähden.
3. Sotilasjohtajat keskittivät valtaa itselleen tukeutuen sukuylimystöön, suurmaanomistajiin.
4. Maata viljelevälle talonpojalle asetettiin monia rasituksia (sotapalvelus, ryöstöt, verotus) ja nopeasti suurin osa talonpojista ajautui maaorjuuteen.
5. Rooman valtakunnan häviön jälkeinen aika useiden vuosisatojen ajan oli niin vaarallista ja sotaista, että talonpoikien oli useasti pakko antautua feodaaliherran suojelukseseen. Muutoin eläminen olisi ollut mahdotonta.

Feodalisointiprosessi tapahtui eri alueilla vähän eri tavoilla, mutta perusasia oli kaikkialla sama. Entiset vapaat talonpojat joutuivat riippuvaisiksi feodaaliomistajista, jotka anastivat heidän maansa. Entisten orjien, kolonien ja vapaiden talonpoikien eroavuudet hioutuivat pois, ja heistä tuli yhtenäinen maaorjatalonpoikaiston joukko.

Nopeasti Länsi-Eurooppaan muodostui kattava feodalistinen järjestelmä. Tyypillisen esimerkin tästä muodostavat frankit. Jo 400-luvulla frankkien heimot yhdistyivät ja kuninkaansa Klodovikin johdolla valtasivat roomalaisten hallinta-alueet Galliassa. Suurmaanomistus syntyi niin, että Klodovik ja häntä lähellä olevat sotapäälliköt ja avustajat saivat haltuunsa suuret tilat, tilukset ja latifundiot.

Roomalaisilta vallatuilla tiloilla asuneet orjat ja kolonnit muutettiin maanvuokraajiksi tai maaorjiksi. Frankkien keskuudessa suurmaanomistus syntyi myös toista tietä siten, että osa kyläyhteisöjen vapaista talonpojista onnistui saatamaan muita talonpoikia omiksi maanvuokraajikseen. Frankkien feodalistisiin tuotantosuhteisiin perustuva tuotantotapa kehittyi Kaarle Suuren aikana valtioksi, joka hallitsi hetkellisesti koko Länsi-Eurooppaa.

Vuonna 843 Kaarle Suuren valtakunnan hajoamisen tuloksena syntyivät feodalistiset Ranska, Italia ja Saksa, jotka puolestaan jakaantuivat lukuisiin feodaalien (ruhtinaat, kreivit, herttuat) hallitsemiin ruhtinaskuntiin. 900-1100-luvuilla kaikki maa Länsi-Euroopassa oli siirtynyt vapailta talonpojilta feodalistiseen omistukseen. Samoihin aikoihin syntyi uusia feodalistisia valtioita: Länsi-Eurooppaan muodostui Englanti ja Itä-Eurooppaan Puola ja Tšekki.

Orjuuden loppu ja feodalismi Bysantissa

Rooman valtakunta hajosi v. 395 Länsi- ja Itä-Roomaksi. Itä-Rooman (Bysantti) pääkaupungiksi tuli Konstantinopoli (Byzantium). Itä-Roomaan kuuluivat Balkanin niemimaa, Egypti ja Aasian provinssit. Bysantissa talouden rappio ei ollut niin syvä kuin lännessä. Siellä säilyi vapaata talonpoikaistoa, jonka piiristä voitiin täydentää armeijan rivejä.

Bysantissa oli vireitä kaupunkeja: Konstantinopoli, Antiokia ja Aleksandria, joista käsin käytiin laajasti kauppaa mm. Iranin, Intian ja Kiinan kanssa, sekä tuotettiin runsaasti käsityötuotteita. Kauppa tuotti hallitukselle suuria voittoja ja viljakauppa oli kokonaan keisarillisen hallituksen käsissä. Orjia, kolonneja ja kaupunkien käsityöläisiä riistettiin ja verotettiin ankarasti. Näiden tulojen varassa keisari kykeni pitkään puolustamaan valtakuntansa vakautta. Orjia ja kolonneja alkoi kuitenkin paeta vuoristoon, jossa ne muodostivat hallituksen virkamiehiä vastaan taistelevia sissi-osastoja.

Orjanomistuksellisen yhteiskuntamuodon restauraatio Länsi-Roomaan ei onnistunut

Keisari Justinianuksen hallituskaudella (527-565) politiikan tavoitteeksi otettiin Rooman keisarikunnan aikaisen orjanomistusjärjestelmän palauttaminen sekä entisen Länsi-Rooman siirtäminen takaisin orjanomistusaikaan. Pohjois-Afrikassa aloitettiin sota Vandaalien- ja Pohjois-Italiassa Itägoottien kuningaskuntaa vastaan.

Näiden alueiden kansat eivät halunneet orjanomistuksellista järjestelmää takaisin, vaan taistelivat ankarasti Justinianuksen joukkoja vastaan. Bysantin sotavoimat onnistuivat valloittamaan nämä alueet ja laajenemaan myös muille alueille aiheuttaen samalla väestölle suunnatonta tuhoa. Keisarikunnan koko väestö maksoi näiden sotien kustannukset raskaina veroina. Kansan tyytymättömyys kärjistyi. Seurasi jatkuvia orjien ja kolonniin kansankapinoita pääkaupungissa ja eri puolilla valtakuntaa.

Bysantin uusi suuruus jäi väliaikaiseksi. Langobardien heimot työntyivät 500-luvun lopulla Pohjois-Italiaan. Seuraavan vuosisadan lopulla arabit (katso: Islam ja feodalismi) valtasivat Bysantilta Syyrian, Palestiinan ja Egyptin. Voimakkaan orjanomistuksellisen riiston ja verorasituksen vuoksi väestö näillä alueilla vihasi Bysanttia, eikä tehnyt vastarintaa valloittajille.

Slaavilaisia heimoja asui Elbe-joen, Itämeren, Volgan, Donin, Mustanmeren ja Balkanin rajoittamalla alueella. Yhteiskuntaluokkien välisten ristiriitojen kärjistyessä Bysantissa, alkoi alueelle siirtyä 500-luvulla slaavilaisia kansanryhmiä. Yhdistyneiden slaaviheimojen keskuudessa tuotantovoimat ja sotataidot kehittyivät nopeasti. Bysantissa orjat, kolonnit ja kaupunkien köyhät kokivat slaavilaiset vapauttajina orjanomistajista ja raskaista veroista.

Feodalismi syrjäytti orjanomistuksellisen yhteiskuntamuodon Bysantissa

Balkanin pohjoispuolen slaavilaiset kansat, serbit, kroaatit ja bulgaarit asuttivat keisarikunnan pohjoiset osat sekä siirtyivät suurin joukoin myös Vähä-Aasiaan. Asuttamallaan alueilla slaavit karkottivat pois bysantilaiset maanomistajat ja asettuivat heidän mailleen. Orjat ja kolonnit saivat vapauden ja heistä tuli vapaita talonpoikia. Slaavit tunnustivat keisarin vallan, palvelivat keisarin sotajoukoissa ja maksoivat veroa. Tämän siirtolaisuuden johdosta Bysantti pysyi pystyssä 1000 vuotta Länsi-Rooman hajoamisen jälkeen.

Monille keisarikunnan alueille jäi paljon ylimysten (suurmaanomistajien) maita, joissa työskenteli kolonneja ja orjia. Rikkaat maanomistajat eivät voineet riistää orjiaan ja kolonnejaan entiseen tapaan, koska orjat saattoivat paeta slaavilaisten puolelle. Orjatyö ei ollut enää edullista maanomistajille. Siksi maanomistajat alkoivat vuokrata vapaille talonpojille maata. Orjien määrä väheni ja heidän riistonsa keveni. Orjanomistukseen perustuva yhteiskuntajärjestys alkoi hävitä.

Bysantissa, kuten tätä ennen Länsi-Rooman alueella, alkoi 600-700-luvuilla entisistä orjista ja kolonneista muodostua vapaata talonpoikaistoa. Tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa Bysantin keisarikunta säilytti edelleen keisarivallan ja osan alueistaan. Bysantissa käsityö, kauppa ja kaupungit säilyivät elinvoimaisina, mutta maanomistajaylimistö säilyi voimakkaana ja tuki keisarivaltaa.

Feodalismi lujitti otettaan Bysantissa

Feodalismi vakiintui ja vahvistui Bysantissa 800-1000-luvuilla, kun talonpojat jälleen joutuivat riippuvaisiksi suurista maanomistajista. Kuten monesti historiassa aikaisemminkin, sota- ja katovuosina talonpojat velkaantuivat suurille maanomistajille ja joutuivat lopulta luovuttamaan maansa suurtilalliselle. Samoin vapaata viljelijää köyhdyttivät keisarillisen hallituksen määräämät raskaat verot. Talonpoikaistosta tuli feodaalisia maaorjia. Viljelijät joutuivat tekemään työtä maanomistajain pelloilla tai suorittamaan viljelemästään maasta tuoteveroa. Alistetut ihmiset kapinoivat ja v. 820 koko Vähä-Aasia oli sotatilassa. Kapinalliset piirittivät Konstantinopolia. Hallitus kykeni tukahduttamaan kapinan ja kapinan johtajat teloitettiin.

Bysantti oli menettänyt valtaosan hallitsemistaan alueista, mutta se oli edelleen 900-1000-luvuilla voimakas. Konstantinopoli oli Euroopan mahtavin kaupunki, joka kävi kauppaa Aasiaan, Eurooppaan ja slaavien alueille pohjoiseen. Sivistys, tiede, taide ja tuotantovoimat olivat edellä muuta Eurooppaa. Suuret feodaalimistajat rikastuivat ja kasvativat omaisuuttaan nopeasti. Heidän voimansa ja itsenäisyytensä keisariin nähden kasvoivat. Hallitsemillaan alueilla he muodostivat omia vahvoja sotilasosastoja ja pyrkivät saavuttamaan alueillaan täyden itsenäisyyden ja irtaantumaan keisarin määräysvallasta. Keisarikunta heikkeni ja alkoi hajota feodaaliseksi alueiksi. 1000-luvun lopulla keisarikunta kykeni vaivoin torjumaan ulkoa tulevien paimentolaisten ja normannien hyökkäykset.

Feodalistiset ristiretket ennakoivat idän ja lännen vastakkainasettelua

Feodalismille oli tyypillistä, että valtakunnat ja ruhtinaskunnat kävivät alituisen keskenään hyökkäys- ja ryöstösotia. Euroopan feodaalit himoitsivat itämaiden rikkauksia, joista olivat kuulleet. Paavit toivoivat voivansa kääntää Bysantin kirkon omaan uskoonsa. Eri syistä Euroopan feodaalit, papit, kauppiat ja talonpojat ottivat vastaan kehotuksen lähteä vapauttamaan Jerusalemiä, pyhää maata, muslimeilta takaisin kristityille.

Vuonna 1099 ristiretkeläiset valtasivat Jerusalemin kovien taisteluiden jälkeen ja järjestivät hirvittävän joukkoteurastuksen. Ketään kaupunkilaista ei armahdettu. He perustivat Jerusalemin feodaalisen kuningaskunnan ja saivat vallat-

tua myös Palestiinan ja Syyrian, koska alueen muslimiuskoiset feodalistiset kuningaskunnat kävivät keskinäisiä sotia. 1100-luvulla pienet muslimifeodalistiset valtiot yhdistyivät yhdeksi valtioksi. Tämän jälkeen sulttaani Saladinin (Salad-ad-Din) joukot aiheuttivat ristiretkeläisille tappion Genesaretin järven luona v. 1187 ja valtasivat Jerusalemin takaisin muslimille.

Ristiretkeläiset saivat Euroopasta apua (IV ristiretki), mutta eivät enää yrittäneetkään edetä Palestiinaan, vaan valloittivat v. 1204 salakavalalla rynnäköllä Konstantinopolin, jossa he ryöstivät omaisuutta, tuhosivat taideteoksia, surmasivat armotta väestöä ja saivat suuren sotasaaliin. Bysanttilaiset vetäytyivät Vähään-Aasiaan, josta käsin he tekivät rosvoritareille vastarintaa. Vuonna 1261 kreikkalaiset valloittivat Konstantinopolin takaisin ja Bysantin keisarikunta pystytettiin uudelleen. Bysantti ei kuitenkaan enää toipunut länsimaiden ristiretkeläisten toimeenpanemasta hävityksestä. Ristiretkien johdosta Bysantin kauppa siirtyi genovalaisten ja venetsialaisten kauppiaiden haltuun.

Uudet feodaalivaltiot vahvistuivat Bysantin ympärillä

Pohjoisesta käsin Bysanttia ahdistivat nyt Serbia ja Bulgaria. Uusi vihollinen ilmaantui turkkilaisten taholta, kun islamaisuuteen 900-luvulla kääntyneet turkkilaiset loivat feodaalisen seldžukkien sunnivaltion 1000-luvulla, joka nopeasti hajaantui toisiaan vastaan taisteleviksi feodaalisiksi ruhtinaskunniksi.

Osman yhdisti näistä pienistä turkkilaisista alueista Marmarameren kaakkoispuolella laajenevan feodaalisen Osmannien valtakunnan. Osmannit suuntautuivat Balkanille, koska huomasivat, että keskinäisten feodaalisten sotien heikentämät Bulgaria ja Serbia eivät kyenneet voimakkaaseen vastarintaan. Osmannit tuottivat Serbialle Kosovo Poljessa suurtappion 1389 ja valtasivat myös Bulgarian 1396. Bysantti ja Konstantinopoli olivat nyt täysin Osmannien saartamia. Turkkilaisten ja Bysantin lopputaistelu kuitenkin siirtyi.

Keski-Aasian alueella 1300-luvun lopulla feodaaliruhtinas Timur yhdisti paimentolaisheimoja ja ruhtinaita käyttäen hyväkseen feodaalien keskinäisiä riitoja. Timur loi ison valtion, jonka pääkaupunki oli Samarkand, johon kuuluivat 1400-luvun alussa mm. Keski-Aasia, Iran, Pohjois-Intia, Syyria ja Vähä-Aasia.

Ankaran lähellä v. 1402 Timurin armeija aiheutti Osmannien joukoille tappion ja Osmannien sulttaani joutui Timurin vangiksi. Tämä pysäytti väliaikaisesti turkkilaisten etenemisen v. 1453. Sulttaani Muhammed II:n johdolla turkkilaiset uudistivat hyökkäyksensä Bysantin valloittamiseksi ja Konstantinopoli vallattiin rynnäköllä 53 päivän piirityksen jälkeen. Osmannit tekivät Konstantinopolista laajenevan imperiuminsa pääkaupungin ja antoivat sille uuden nimen, Istanbul.

Euroopan kartta piirtyi Bysantin ympärillä lähelle nykymuotoa

Tuotantovoimien kehityksen ja jatkuvan alueellisen kilpailun vauhdittamana viimeisetkin Bysantin ympärillä elävät kansat siirtyivät varhaisesta luokkayhteiskunnasta feodaalisen luokkayhteisön vaiheeseen. Ensimmäisten suurten orjavaltioiden kohdalla jo ilmeni, että niiden naapurina sukuyhteisössä elävät kansat kykenivät lyhyessä ajassa saavuttamaan valtiollisessa kehityksessä vahvemmat ja vanhemmat naapurinsa. Tämä edellytti tuotantovoimien kasvua ja kykyä ottaa huomioon vallitsevat luokkataistelun olosuhteet. Yhteiskuntakehitykseen tuli mukaan politiikan taito.

Samoista syistä mm. Vähä-Aasian, Pohjois-Afrikan, Mustanmeren, Keski-Aasian alueilla nousi toinen toisensa jälkeen uusia feodalistisia valtioita. Valtiot kasvoivat niin, että syntyneitä valtiota oli lähes mahdoton hallita. Siksi ne yleensä hajosivat pienemmiksi orjanomistukselliseksi tai feodaaliseksi valtioiksi. Bysantin 1000-vuotisen historian kuluessa muotoutui alueen maantieteellinen kartta, joka hyvin alkoi muistuttaa nykyistä maantieteellistä jakoa.

6.7. Venäjän kehitys feodaalivaltioksi

Venäjällä yhteisöjärjestelmän hajotessa syntyi varhainen luokkayhteiskunta (patriarkaalinen orjuus). Mutta kehitys ei kulkenut orjanomistuksellista vaan feodalistista tietä. Itäslaavien alueella muodostui iso slaavien alue, joka ulottui lännessä Karpaatteihin, pohjoisessa Laatokkaan, idässä Don-jokeen ja etelässä Mustaan mereen. Pääkaupungiksi muodostui Kiova (Kiev). Muinainen Venäjä joutui torjumaan rajoillaan myös ulkoisia paimentolaisheimoja. Germaanien tapaan slaavilaiset heimot hyökkäsivät Roomaa vastaan 200-luvulla ja taistelivat Mustanmeren rannikon kaupunkien vapauttamiseksi. Siirtyminen alkukantaisesta yhteisöstä feodalismiin tapahtui Venäjällä silloin, kun Länsi-Euroopassa orjanomistusjärjestelmä oli jo kaatunut. Bysantin vaikutuksesta Venäjä kääntyi kristinuskoon, koska se palveli parhaiten voimistuvan feodaaliylimystön valtaa. Venäjällä heimoruhtinaat ja kirkko anastivat maan ja riippumattomat talonpojat joutuivat maanvuokraajiksi, maaorjuuteen.

Itäslaavit muodostivat 800-luvulla suuren valtion, jonka pääkaupunki oli Kiova ja 1000-luvulla Venäjä jakaantui feodalistiselle yhteiskunnalle tyypillisiin ruhtinaskuntiin, jotka kilvoittelivat vallasta. 600-luvun vaiheilla Bysantti oli menettänyt jo suurimman osan alueistaan.

Venäjällä varhainen luokkayhteiskunta alkoi syntyä 1. vuosituhannella ja 700-800-luvuilla oli muodostunut sukuyli-mystö. Ruhtinaskunnat alkoivat muodostua ja köyhä maaton väestö joutui alistumaan feodaaliseen riistoon. Ruotsalaiset viikingit aloittivat ryöstöretkensä 800-luvulla. Samalle ajalle ajoittui kilpailu alueiden herruudesta ja heimojen johtajuudesta. Kronikoiden mukaan viikinkipäällikkö Rurik saapui Venäjälle v. 862 ja sai haltuunsa heimopäälliköiden keskinäisten taistelujen jälkeen paikallisen Novgorodin johtajuuden ja asettui nykyisen Novgorodin kupeeseen Rurikinlinnaan. Novgorodin kaupunkia ei silloin vielä ollut. Rurikin kuoleman (v. 879) jälkeen seuraaja Oleg sai hallintaansa Kiovan ja muodosti siitä hallinta-alueensa pääkaupungin. Olegin seuraaja, Rurikin poika Igor, yritti hyökätä Bysanttiin. Hyökkäys epäonnistui ja sen jälkeen Kiovan ja Bysantin välille solmittiin rauha ja kauppasuhteet v. 945.

Skandinaaviset hallitsijasuvut slaavilaistuivat nopeasti. Igor antoi pojalleen nimen Svjatoslav. Venäjällä syntyi useita kaupunkeja, jotka kävivät kauppaa Bysanttiin ja Länsi-Eurooppaan. Kaupungeissa kauppa ja käsityöt kukoistivat. Lu-kutaito oli johtavan kansanosan keskuudessa tavallista. Venäjä joutui torjumaan rajoillaan ulkoisia paimentolaishei-moja ja ruhtinas Svjatoslav kuoli taistelussa petsenegejä vastaan. Svjatoslavin pojat Jaropolk, Oleg ja Vladimir ajau-tuivat taistelemaan keskenään Kiovan Venäjän hallinnasta. Ruotsista saamansa avun turvin Vladimir sai Novgorodin ja Kiovan hallintaansa. Vladimirin jälkeen hänen poikansa kävivät vuorostaan valtataistelun ja Novgodoria hallinnut Jaroslavl nousi myös Kiovan hallitsijaksi. Hän kykeni yhdistämään maan. Hänen aikanaan toimitettiin kirjoitettu laki ja oikeus (russkaja pravda).

Kiovan valta oli laajimmillaan 1000-luvun alussa. Feodaalisten sukujen riitojen tuloksena kumaanit etelästä pääsivät hyökkäilemään ja mm. 1160 Smolenskista ryöstettiin 10 000 orjaa. Kumeenien hyökkäilyjen takia Kiovan Venäjän asukkaat alkoivat paeta pohjoiseen, mm. Novgorodiin. Maa hajosi useaan eri valtakeskukseen, joita olivat Vladimir, Suzdal sekä Novgorod. Suzdalin Andrei yritti valloittaa Novgorodin v. 1169, mutta epäonnistui. Novgorod kilpaili alu-eista saksalaisen ritarikunnan ja ruotsalaisten kanssa. Novgorodin ruhtinas Aleksanteri Nevski torjui v. 1240 Nevalla ruotsalaisten hyökkäyksen. Hän torjui myös saksalaisen ritarikunnan hyökkäyksen 1242 Peipsijärven jäällä käydyssä jäätaistelussa. Karjala joutui liitettyksi Novgorodiin.

Vaarallinen uhka tuli idästä, kun mongolit hyökkäsivät 1223 Venäjälle ja hävittivät laajoja alueita. Yhteistä venäjän ruhtinaskuntien rintamaa mongoleja vastaan ei saatu muodostettua. Mongolit jatkoivat hyökkäyksiään ja tuhosivat Vladimirin, Suzdalin ja Kiovan v. 1240. Mongolit perustivat Kultainen Odra -valtion, joka keräsi verot Venäjän ruhti-naskunnilta.

Moskovan Dimitri Donskoin hallitsema ruhtinaskunta lopetti verojen maksun. Vuonna 1380 Kulikovin taistelussa Donskoin joukot löivät mongolit. Mongolien kostoretken tuloksena v. 1382 verojen maksu palautettiin vielä 100 vuodeksi.

Vuonna 1395 Timur Lenk heikensi Kultaisen Ordan valtaa. Moskovan valta laajeni ja Novgorod kärsi Moskovalle tap-pion 1470 Selenin taistelussa. Tämän jälkeen livana III kaudella 1462-1505 Moskova voitti ruhtinaiden taistelun venä-läisellä alueella. Kultainen Odra hajosi ja 1502 Kultaisen Odran tuhosi Krimin kaanikunta.

livana Julman aikana 1552 Tataarien kaanikunta valloitettiin ja Kazan joutui Venäjän haltuun. Moskovan vallan laa-jentumista itään auttoi Stroganovin kauppiassuku, jolle v. 1558 annettiin hallittavaksi laajoja alueita Uralin alueelta. Tämän johdolla valloitettiin Siperian pääkaupunki Sibir ja valloitettiin Siperian kaanikunta. Suolakapinan jälkeen jul-kaistiin v. 1649 laki, jossa talonpoikaisväestön asema heikkeni. Talonpojat karkailivat isänniltään ja uusi laki teki ta-lonpojista maaorjia.

6.8. Skandinavin feodaaliset yhteiskunnat

Skandinaviassa kehitys noudatteli samoja piirteitä kuin arabien ja mongolien alueilla. Kun maanviljelystä kehittämällä kyettiin tuottamaan lisätuotetta, ymmärsivät paikalliset suurmaanomistajat, että pelkästään maanviljelyä kehittä-mällä omaisuuksien kasaaminen tapahtuu hitaasti. Siksi suuntauduttiin rosvo- ja kaupparetkille (viikinkiretket), jotka ulottuivat pitkälle Venäjälle, Bysanttiin, Välimerelle, Pohjanmeren ja Britannian rannikolle sekä Pohjois-Atlantin saa-rille. Matkoillaan Viikingit vaikuttivat alueelliseen kehitykseen, paikallisten valtapiirien välienselvittelyyn ja muodos-tivat jopa alueellisia ruhtinaskuntia.

Tanskan, Norjan ja Ruotsin alueilla siirryttiin ensimmäisen vuosituhannen keskivaiheilla varhaiseen luokkayhteiskun-taan. Euroopassa tämä oli myrskyisää aikaa. Pohjoismaiden alueella historiakehityksessä ilmeni hyvin selkeästi maan-tieteellisen tekijän vaikutus. Alkuyhteisön hajoamisprosessi tapahtui muuta Eurooppaa myöhemmin. Lisätuotteen aikaansaaminen näillä alueilla vaati ankaraa työtä. Omaksuttuaan muualla kehitettyjä uusia työmenetelmiä, luon-nonolojen ankaruuden vuoksi kyettiin uusia työmenetelmiä myös hyödyntämään tehokkaasti.

Pronssikausi alkoi eteläisessä Skandinaviassa paljon muuta Eurooppaa myöhemmin, n. 1500 eaa. Raudan valmistus otettiin käyttöön n. 500–400 eaa. Skandinavia siirtyi maanviljelykseen n. 3000 eaa. Pohjoisilla alueilla harjoitettiin pitkään erätaloutta ja kaskeamista. Pääelinkeinoksi muodostui Tanskan ja Ruotsin eteläisillä tasangoilla yhdistetty maatalous ja karjanhoito. Varhaisen luokkayhteiskunnan syntyvaiheessa alkoi kehittyä työnjako ja omiksi ammateiksi eriytyivät mm. seppä, malminnostaja ja savenvalaja. Samoihin aikoihin syntyi myös riimukirjoitus, joka sai vaikutteita Rooman germaanisista provinsseista.

Tuotantovoimat Skandinavian maissa kuitenkin edistyivät. Tanskan sekä Ruotsin ja Norjan eteläosien tasankoja raivattiin pelloiksi 500-luvulta alkaen. Otettiin käyttöön kaariaura. Hitaasti alkoi kasaantua lisätuotetta. Rikkaimmat alkoivatkin varustaa retkikuntia ryöstö- ja kauppamatkoille nopeamman rikastumisen toivossa. Näille ns. viikinkiretkille (n. vuosina 800–1050) oli helppo saada mukaan tavallisia talonpoikia ja muuta köyhempää väkeä. Tanskasta ja Norjasta nämä viikingit matkasivat rannikkoa pitkin Länsi-Eurooppaan, Välimeren alueelle, Britanniaan ja Islantiin. Ruotsista viikingit (varjagit) matkasivat yleensä Suomeen ja Venäjälle aina Mustalle merelle ja Bysanttiin saakka. Kaupan ja ryöstelyn lisäksi he saivat hallintaansa hallinnollisia alueita ja sekaantuivat paikallisten hallitsijoiden keskinäisiin taisteluihin. Vuonna 911 Kaarle Yksinkertainen saadakseen viikinkien ryöstelyt loppumaan antoi Reinen suulta Tanskan Rollolle Normandian herttuakunnan. Skandinaavit oppivat Euroopassa paljon feodalismin toiminnasta.

toistoa edelliseen kpl

Kristinusko alkoi levitä. Tanskassa vaikutti lähetyssaarnaajia vuodesta 820. Normandian ja Brittein-saarten Viikingit alkoivat kääntyä kristinuskoon. 900-luvun lopulla kristinuskoon kastettiin Tanskan Harald Sinihammas, Norjan Olavi Trygvelinpoika ja Ruotsin Olavi sylikingas. Alamaisten käännitys kesti pidempään. Tanskan Pohjanmeren rannikon merkittävimmän satamakaupungin Riben tuomiokirkkoa alettiin rakentaa n. vuonna 1000. Tämä heijasti feodaaliyh-teiskunnan merkittävää vakiintumista, koska varat kirkon rakentamiseen otettiin alueen talonpojilta, ja kirkon valta tuki feodalistiselle yhteiskunnalle lojaalia arvomaailmaa.

Ruotsin Viikinkien vaikutus Venäjän feodalismin muodostumiseen oli merkittävä. Kauppaa käytiin Bysanttiin saakka. Historiallisten kronikoiden mukaan Rurik tuli Novgorodiin v. 862. Silloin Venäjällä alkoivat muodostua feodalistiset ruhtinaskunnat. Nopeasti viikingit sulautuivat slaaveihin.

Luokkayhteiskunta muodostui Skandinaviassa 1000-luvun lopulla. Suku menetti merkityksensä yhteisönä. Yhteiskunta jakaantui kolmeen perusluokkaan, ylhäisöön, täysivaltaisiin ja maattomiin. Valtioiksi viikinkiaikana muodostuivat Tanska Norja ja Ruotsi, joista muodostui varhaisfeodalistisia valtioita. Viikinkiajan valtio periytyi sukuyhteisöstä, orjanomistuksesta ja esifeodaalisista muodoista.

Maanviljelystä tuli 1200-luvulla ylimystön toimeentulon päälähde. Tasangot Tanskassa, Skånessa, Kaakkois-Norjassa sekä Etelä- ja Keski-Ruotsissa raivattiin. Näillä alueilla kasvoi kuninkaiden ja katolisen kirkon suurmaanomistus. Tässä vaiheessa muodostui riistetty ei-vapaa talonpoikaisto: talonpoikaisto köyhtyi (verorasitus, sotapalvelu ja heistä tuli maanvuokraajia, siirtoasutustilat julistettiin kuninkaan omaisuudeksi, orjat sidottiin maahan ja vapaiden verorasitus kasvoi.

Jokaisessa Skandinavian maassa kasvoi kuninkaan valta. Feodaalinen keskittyminen kesti Norjassa 150 vuotta ja Ruotsissa 200 vuotta. Skandinaaviset feodaalien erityispiirteitä:

1. He saivat aikaan pysyvän verotuksen,
2. Heille muodostui monia erikoisoikeuksia,
3. Uskotuille rakennettiin kivilinnoituksia ja
4. Vakinainen sotaväki synnytettiin nostoväen tilalle.

Maanomistajien joutuminen riistetyn luokan asemaan lujitti Skandinaviassa kuninkaan valtaa. Maakuntalait heijastelivat esifeodalismin pirstoutuneisuutta. Kuninkaat pyrkivät keskittämään valtaa käsiinsä. Kuninkaiden keskittämis- ja veropolitiikka kohtasi kaikkien kansalaisryhmien raivon.

Tanskassa kuninkaat lisäsivät valtaansa ja heidän tulonsa kasvoivat. Valdemar II:n aikana muotoutui säätyjakojärjestelmä. Norjan talonpoikain kapinan (virsukinttujen kapina) lopullisena tuloksena nostettiin kuninkaaksi Sverre Sigurdsson. Lopuksi hänen johdollaan myös Norjasta tuli keskitetty feodaalivaltio. Maakuntalait korvattiin valtakunnallisella lainsäädännöllä 1200-luvun lopulla.

Ruotsin maakuntien keskinäinen yhteys oli heikko. Birger Jaarli tukahdutti ylimystön kapinan ja julkaistiin ensimmäiset lait. Rakennettiin kivilinnoituksellisia linnoitusläänejä hallintoalueiden keskuksiksi. Kuninkaan voudista tuli linnoi-

tusläänien käskynhaltija. Muodostui läänitysjärjestelmä. Skandinavian feodalismin pääpiirteet muotoutuivat 1200-luvun lopulla.

Kuninkaiden vallalla ei ollut vielä perimysjärjestelmää. Tästä seurasi aseellisia yhteenottoja. Kuninkaan valta vahvistui, kun kuningas saattoi lyöttää rahaa, säätää pysyvät verot, nimittää paikallisen ylimystön edusmiehet. Yhteiskunnan tärkeimmät säädöt: aatelisto, papisto, talonpojat ja kaupunkien porvarit olivat muotoutuneet.

Feodalismin vakiintuminen johti hyökkäävään ja laajentumishaluiseen ulkopolitiikkaan. Tanska suuntautui saarille, Eestiin (Baltiaan) ja Slesvik-Holsteiniin. Ruotsi suuntautui Venäjälle sekä Suomeen ja Norja Pohjois-Atlantin saarille.

6.9. Feodalismi Intiassa

Gupta-valtakunta (noin 300-700)

Suurin osa Pohjois-Intiaa kuului 300-luvulta alkaen Gupta-sukujen hallitsemaan valtioon. Gupta-valtakunta oli orjanomistusvaltakunta, mutta sen aikana alkoi Intian siirtyminen feodalistisiin tuotantosuhteisiin.

Orjat viljelivät hallitsijan ja ylimystön maita, orjat rakensivat laajoja kastelukanaavia, kuivattivat soita ja työskentelivät kaivoksissa. Taitavat käsityöläiset valmistivat hienoja puuvillakankaita, silkkiä ja koriste-esineitä helmistä ja jalokivistä. Kauppiaat kävivät vilkasta kauppaa Kiinan, Keski-Aasian, Bysantin ja arabialaisten kanssa. Orjien ohella valtakunnassa oli vapaita talonpoikia, jotka maksoivat veroa.

Pääkaupunkiin Pataliputraan rakennettiin temppeleitä ja palatseja. Matemaattiset tieteet, lääketiede ja kirjallisuus kukoistivat. Guptasuvun hallitsijat pitivät bramiineita suurella arvossa. Braamiinit uskottelivat tavalliselle kansalle, että kansan on toteltava jumalien tahtoa sekä oltava nöyriä ja kuuliaisia.

Orjien ylläpitäminen edellytti jatkuvia sotia, joiden avulla saatiin uusia orjia. Tämän mahdollisuuden ehtyessä katseet kääntyivät vapaisiin talonpoikiin ja niiden verotus ym. rasitus alkoi kasvaa. Talonpojat joutuivat vähitellen maaorjan asemaan. Alkoi syntyä feodaalinen järjestelmä. Hunnit ja muut paimentolaiskansat alkoivat tehdä 400-luvulla yhä enemmän hyökkäyksiä Guptan valtakunnan alueelle. Gupta-valtakunta joutui käymään sotia ja kykeni torjumaan v. 455 paimentolaiset. Näissä sodissa se kuitenkin heikkeni niin paljon, että lopulta paikalliset mahtihenkilöt ottivat alueillaan vallan. 400-luvun lopulla hunnien heimot aloittivat uudelleen hyökkäyksensä ja Guptan valtakunta hajosi lopullisesti itsenäisiksi feodaaliseksi ruhtinaskunniksi 500-luvun loppuun tullessa. Rooman tavoin Intiassa orjanomituksellinen yhteiskunta päättyi ulkopuolisten kansojen hyökkäykseen.

Intian keskiaika (n. 700-1200)

Intian feodaalista keskiaikaa leimaa erikokoisten kuningaskuntien muotoutuminen Intian niemimaalle ja sen reuna-alueille. Kuningaskunnat koostuivat yleensä pääkaupungista, jossa hallitsija ja keskusbyrokraatia pitivät feodaalivaltaa käsissään, sekä ympäröivistä vasallialueista. Kuningaskunnat olivat usein sodassa keskenään ja valta vaihtui usein.

Kulttuurierot etelän ja pohjoisen välillä laimenivat. Hindulaisuudesta tuli vallitseva uskonto ja buddhalaisuus hävisi kokonaan keskiajan loppupuolella turkkilaisten kansojen hävitettyä Naladan. Brahmana-papiston valta vahvistui ja syntyi paljon uskonnollisia ja filosofisia suuntauksia. Keskinäisen kahinoinnin vuoksi Intian niemimaa eristäytyi ulkomaailmasta. Keskiajan lopulla muslimit Afganistanin alueelta alkoivat tehdä ryöstöretkiä Intian niemimaalle.

Muslimivallan leviäminen (n. 1200-1500)

Hindukuningaskuntien kausi päättyi pääosin turkinsukuisten ja afgaanien toistuviin hyökkäyksiin aluksi Pohjois-Intiaan ja myöhemmin muuallekin. Turkkilaiset perustivat 1200-luvulla Delhin sulttaanikunnan, joka laajeni vähitellen.

Kaupungit laajenivat ja kaupunkeihin toimitettujen tavaroiden myötä rahatalous ja sisäinen kauppa laajenivat. Kylissä väestön pieni yläkerrostuma zamindarit vastasivat verojen perinnästä ja pitivät hallussaan suuria maa-aloja. Huonoina vuosina nämä tosin köyhtyivät tavallisen maanviljelijän tasolle. Maanviljelijöiden alapuolella oli suuri maaton, alimpiin kasteihin kuuluva väestö, joka toimi työvoimareservinä. Armeija koostui suurelta osin orjista. Orjien määrä alkoi vähentyä 1300-luvulta alkaen, alkoi syntyä vapaata työvoimaa.

Vuonna 1498 Vasco da Gaman johtamat portugalilaiset saapuivat Intiaan tarkoituksenaan anastaa itselleen arabialaisten kauppiaiden hallitsema maustemonopoli. Portugalilaisilla oli saapuessaan Intiaan paavin lupa ryöstää muslimien omaisuus, valloittaa heidän alueensa ja ottaa heidät orjiksi. Portugalilaiset olivat kuitenkin liian huonosti varustautuneita tällaiseen urakkaan. Myöskään maustekaupan monopolin anastus ei onnistunut.

Intian talonpojat viljelivät mausteita, kuten pippuria, saadakseen varoja verojen maksuun. Tästä huolimatta he joutuivat ottamaan usein velkaa verojen maksuun. Tämän seurauksena talonpojat velkautuivat koronkiskureille (korko saattoi olla jopa 12,5 % kuukaudessa) ja menettivät vähitellen maansa ja joutuivat maatyöläisiksi.

Moguli-imperiumi (n.1500–1750)

Moguli imperiumi oli laajimmillaan suurinta osaa Intiasta sekä osia Afganistanista ja Persiasta hallinnut valtakunta, joka oli olemassa vuosina 1526–1857. Valtakunnan perusti timuridihallitsija Babur vuonna 1526 lyödessään Delhin sulttaanikunnan viimeisen hallitsijan Ibrahim Lodin. Sana moguli merkitsee mongolia; mogulit pitivät itseään mongolien jälkeläisinä, sekä suvun isänpuoleisen kantaisän Timur Lenkin, että Baburin äidin kautta. Mogulit olivat islamuskoisia, mutta valtakunnan asukkaista suurin osa oli hinduja. Hallintojärjestelmä kehitettiin persialaisen mallin mukaan. Ylin aristokratia nautti korkeaa palkkaa, mutta omaisuus ja arvonimet eivät olleet perinnöllisiä. Näin hallitsija esti, ettei vaarallisia sukulaneja päässyt syntymään.

Maanviljelijät joutuivat luovuttamaan veroina puolet sadostaan. Verot kiristyivät mogulikaudella niin paljon, että maanviljelijät hylkäsivät joukoittain kyllä ja lähtivät kaupunkeihin. Kun verotusta ei voitu enää lisätä, valtion oli laajennettava aluettaan sadakseen haltuunsa lisää verotettavia. Tällöin maanviljelijät eivät valtiotkaan enää investoineet maatalouteen. Ylijäämä käytettiin sodankäyntiin ja yläluokan elättämiseen.

Kauppiailla ei ollut oikeuksia, vaan hallitsijat saattoivat milloin tahansa takavarikoida kauppiaan omaisuuden. Tämä ei suosinut investointeja, vaan rahat pyrittiin käyttämään ylelliseen elämään. Intiassa alkoi syntyä 1600-luvulla pieneteollisuutta ja kauppa vilkastui. Orjakauppa oli myös vilkasta. Suuria määriä orjia vietiin muille muslimialueille. Kansa eli köyhyydessä, joka ei juuri poikennut eurooppalaisten talonpoikien tilanteesta. Kuten Kiinassakin myös Intiassa työvoima oli halpaa ja pääomat kalliita, mikä edisti sitoutumista työvoimavaltaiseen toimintaan.

Moguli-imperiumi kaatui siihen, että varat eivät riittäneet ylläpitämään niin suurta väkivaltakoneistoa, joka olisi tarvittu imperiumin laajentamiseen ja säilyttämiseen. Maa hajaantui jälleen pieniksi ruhtinaskunniksi. Mogulivaltaa seuranneet valtakunnat sotivat toisiaan vastaan ja hävittivät mm. toistensa kastelujärjestelmiä. Tämä johti maatalouden pahenevaan taantumiseen.

Brittiläinen Intia (n.1750-1947)

Britit operoivat aluksi Itä-Intian kauppakomppanian nimissä. Kauppakomppania alkoi aluksi ohjailla Intian puuvillantuotantoa omien tarpeittensa mukaan. Komppania hankki suuria voittoja ryöstämällä Bengalin valtion kassan ja ottamalla haltuunsa alueiden verotuksen. Tämä lisäsi entisestään talonpoikien verotaakkaa. Britit alkoivat tuottaa myös oopiumia ja viedä sitä Kiinaan. Sen avulla avautuivat lopulta Briteille vuosisatoja kiinni olleet Kiinan markkinat.

Maatalous elätti suurimman osan Intian väestöstä. Intian väestönkasvu oli hidasta ja suhteellinen osuus maailman väestössä laski 1000-luvulla useita vuosisatoja peräkkäin. Tämän arvellaan johtuneen siitä, että elintarviketuotanto ei kasvanut samaan tahtiin kuin muualla maailmassa.

Intian maatalous kehittyi korkealle asteelle hyvin varhain, jo noin 2000 vuotta sitten. Tuolloin käytettiin härkien vetämiä rautavannaksisia auroja ja kasteluun käytettiin vesipyörää. Kehitys kuitenkin pysähtyi. Tämä johtui ennen muuta hankalista luonnonolosuhteiden muuttumisesta (monsuunisateet, pitkät kuivuudet). Hankalat luonnonolosuhteet lisäsivät ihmisten joutumista orjuuteen. Vaikka Intian kastilaitos edisti vakautta, se esti osaltaan kuitenkin yhteiskunnan kehitystä ja teknologian uudistumista. Intia erosi Kiinasta siinä, että siellä ei ollut voimakasta keskusvaltaa. Kiinassa keskusvalta panosti maanviljelyyn ja yritti edistää sitä. Intiassa sitä vastoin niinä aikoina, jolloin keskusvaltaa oli, maanviljelijöiden riisto koveni. Tämän vuoksi väestö kasvoi Kiinassa mutta ei Intiassa.

Intialainen käsityö oli korkeatasoista. Rukilla kehrättiin jo varhain, samoin raakapuuvillan karstausvälineistö oli käytössä varhain. Tämän vuoksi intialaisen puuvillalangan tuotanto kasvoi ja hinta laski. 1700-luvulle tultaessa Eurooppaan tuotiin paljon intialaista puuvillatavaraa. Teollisen vallankumouksen myötä 1700-luvun jälkipuoliskolla suunta kääntyi. Britit kykenivät tuottamaan tekstiilituotteita intialaisia halvemmalla.

6.10. Feodalismi Kiinassa

Qin-dynastia (221 eaa-207 eaa.) yhdisti Kiinan

Valtakunnan länsirajalle sijoittuva Qin-valtio hyötyi asemastaan ja muodosti rauta-aseistuksella varustetun mahtavan armeijan. Taistelevien läänitysvaltioiden aika päättyi Qin-valtion voittoon, joka ensimmäisenä historiassa yhdisti Kiinan yhdeksi valtioksi. Qin-valtion viimeinen kuningas Zheng muutti nimekseen Qin Shi Huangdi ja julistautui v. 221 eaa. Qin-dynastian (221-206 eaa.) ensimmäiseksi keisariksi. Kiinan yhdistäminen tapahtui samaan aikaan kuin Roo-

man valtakunnan nousu. Kiinalainen sivilisaatio perustuu Zhou kauden filosofialle ja Qin-Han-kausien yhteiskunnallisen konfutselais-legalistiselle instituutiolle. Qin-dynastian aikainen hallinto oli hyvin brutaali tavallisen ihmisen näkökulmasta.

Merkittävä uudistus oli n. 350 eaa. tehty maatalousuudistus, jossa maatalousmaa jaettiin tasan pienviljelijäperheille. Samalla maanomistuksen mukana tuli velvollisuus palvella armeijassa. Myös muualta tulevia ihmisiä kannustettiin muuttamaan alueelle. Rakennettiin myös laajoja kastelujärjestelmiä. Tarkoituksena oli lisätä valtion verotuloja ja taata armeijan miesvahvuus. Koko valtio organisoitiin sodan käyntiä silmällä pitäen. Tuolta ajalta ovat peräisin edelleenkin käytössä olevat siviilihallinnon Xian-piirikunnat. Keisari vahvisti valtaansa pakottamalla valloitetujen alueiden ylimystön muuttamaan pääkaupunkiin. Myös yksityiset aseet kerättiin pois.

Veronkantoa varten kaikki kansalaiset saivat sukunimet. Keisari Qinshi Huangdi loi yhtenäiskulttuurin koko valtakunnan alueelle. Tämän ominaispiirteitä olivat mm. kirjotusjärjestelmä, kalenteri, raha ja mitat. Jopa vaunun akseleiden leveys standardoitiin. Tavalliselta kansalta kiellettiin kirjallisuus. Tieto rajattiin vain pienen eliitin piiriin. Qin-dynastia jäi lopulta lyhytaikaiseksi. Keisarin ajatus siitä, että kaikki työn tuottama lisäarvo pitää käyttää sotimiseen, ei toiminut.

Qin-dynastian aikana tehtiin myös 7000 kilometriä uusia teitä valtakunnan eri osien yhdistämiseksi ja aloitettiin Kiinan muurin rakentaminen. Muuria rakensi 100 000 pakkotyöhön määrättyä ihmistä. Vielä suurempi panostus tehtiin hallitsijan hautamuistomerkkiin (kuuluisa terrakotta-armeija), jonka kimpussa raatoi 700 000 pakkotyöhön tuomittua ihmistä. Nämä orjat otettiin työväestön keskuudesta.

Qin-dynastian hallitusvalta aiheutti suurta tyytymättömyyttä. Kun keisari 210 eaa. kuoli, ei valtakuntaa kyetty pitämään koossa. Dynastia kaatui v. 207 eaa. talonpoikaiskapinan seurauksena. Kapina kukistui nopeasti ja vallan otti vanha aatelisto. Lopulta valtaan nousi läntinen Han-valtio (202 eaa-220 jaa) ja keisariksi talonpoikaistaustainen Zu.

Jenaniissa 1939 tovereidensa kanssa laatimassaan tutkielmassa Mao Tse Tung toteaa: "Kiinan kansa joutui kuitenkin orjanomistujajärjestelmästä feodaaliseen järjestelmään siirryttyään hitaan taloudellisen, poliittisen ja kulttuurikehityksen pitkään aikauteen. Tämän feodaalisen järjestelmän aikakausi, joka alkoi Zhou- ja Qin- hallitsijasuvuista, jatkui suunnilleen 3000 vuotta."

Han-dynastia

Han-dynastian hallinto oli sekoitus konfutselaisuutta, Qin-dynastian aikaista legalismia ja sitä edeltäneen Zhou-dynastian feodalismia. Handynastia oli feodalistisempi kuin edeltäjänsä. Tämä johtui siitä, että uusi dynastia nousi valtaan entisten Zhou-ajan aatelissukujen tuella. Valtakunnan itäisiin osiin nimitettiin lääninherrat, jotka alkoivat kuitenkin vähitellen taistella keskenään. Läntistä osaa keisari hallitsi Qin-dynastian opein. Lopulta keisari vakiinnutti vallan koko valtakunnassa.

Han-dynastian suurin ero Qin-dynastiaan oli se, että konfutselaisuus nostettiin takaisin valtioideologiaksi. Väestö jaettiin säätyihin, jotka olivat järjestyksessä oppineet, talonpojat, käsityöläiset ja kauppiat. Kauppaisiin suhtauduttiin epäluuloisesti. Niiden elämää säädeltiin tarkasti, jotta hyödytön voitontavoittelu pidettäisiin minimissään. Kauppiat eivät myöskään saaneet omistaa maata tai ryhtyä virkamiehiksi. Kauppa kuitenkin lisääntyi ja kaupungit kasvoivat. Otettiin käyttöön ruutukaava ja eri säädyt asuivat omissa kortteleissaan. Kuri oli edelleen kovaa Qin-dynastian periaatteiden mukaisesti. Orjuutta oli edelleen, mutta orjien määrä ei ylittänyt yhtä prosenttia väestöstä (Kreikan kaupunkivaltioissa 30-50 %).

Maatilat olivat Han-kauden alussa pääosin pienviljelijöiden omistamia. Talonpojat elivät usein nälkäkuoleman rajalla ja heistä tuli katovuosien ym. seurauksena helposti torppareita. Lisäksi ankara verotus johti lopulta suurmaanomistukseen. Suurmaanomistajat pystyivät hankkimaan rautaisia työkaluja, rakentamaan kaivoja ja palkkaamaan omia palkkasotilaita. Valtion kannalta tämä oli ongelma, sillä verotus perustui maahan ja siihen ajatukseen, että tilat ovat pientiloja. Vero kannettiin henkilöverona, seitsemän prosenttia verona sadosta. Verovajeen paikkaamiseksi pienmaanomistajien verotusta lisättiin.

Han-dynastiaa ympäröivät naapurimaat yritettiin ostaa rauhallisiksi vasallivaltioiksi samaan tapaan kuin Roomassa. Tämä rasitti Han-dynastiaa merkittävästi, sillä tähän kului pahimmillaan 10 % valtion budjetista, eikä lopputulos ollut kuitenkaan varmaa. Kiinalaisten ongelma oli siinä, että paimentolaiskansojen ratsusodankäynti ja sotataktiikka olivat paljon kiinalaista kehittyneempiä aina 1600-luvulle saakka. Elinolot ja taisteluelot olivat samankaltaisia, mikä mahdollisti kokonaisten heimojen siirtymisen ratsaille omaisuus mukanaan. Kiinalaisten piti taas mobilisoida joukkoja pitkään ja järjestää heille huolto pitkien matkojen takaa.

Han-dynastian aikana käytiin kauppaa silkkien kautta Eurooppaan ja Burman kautta Intiaan. Silkkiteillä kaupankäynti oli kuitenkin yleensä kauppaa naapurikansojen kanssa ja hyvin harvoin kauppaa käytiin koko reitin osalta Kiinasta Roomaan ja takaisin. Kauppa oli Kiinalle hyvin ylijäämäistä.

Ajanlaskumme alussa valtaistuimelle astui Wang Man vallankaappauksen seurauksena. Hän yritti parantaa pienviljelijöiden asemaa kansallistamalla maan ja jakamalla sen takasin köyhille. Hän yritti myös lakkauttaa talonpoikain velkaorjuuden. Uudistus kuitenkin peruttiin vastarinnan takia ja luonnonkatastrofien aiheuttama nälänhätä sekä kansan elämän kurjistuminen johtivat laajaan kansankapinaan (punakulmaisten kapina). Kapinalliset piirittivät pääkaupungin (Chang'an), jonka asukkaat asettuivat kapinallisten puolelle. Keisari teloitettiin. Tuotantovoimat eivät mahdollistaneet vielä korkeamman yhteiskuntamuodon kehittämistä. Varusmiesarmeijasta siirryttiin palkka-armeijaan. Kapina osoitti, että talonpojat, joilla on armeijakoulutus, voivat olla hallitsevalle luokalle vaarallisia.

Kapinalliset katsoivat aiempien yhteiskunnallisten onnettomuuksien johtuneen huonosta hallitsijasta ja sallivat ylhäisön asettaa uuden hallitsijan. Tämä heikensi merkittävästi keskusvaltaa. Tähän vaiheeseen päättyi läntisen Han'n aika ja alkoi itäisen Han'n aika. Uusi hallitsija joutui tekemään myönnytyksiä kapinallisille, mutta muutamassa vuosikymmenessä palautettiin vanha järjestys, ja maanomistusolosuhteet kehittyivät feodalismiin suuntaan. Talonpojat menettivät sotapalvelun, verojen yms. rasitteiden vuoksi itsenäisyytensä.

Han-kauden lopulla Kiina kävi jatkuvia sotia paimentolaisia vastaan. Sodat huononsivat edelleen talonpoikien asemaa, jotka joutuivat maanvuokraajan asemaan. Laaja 20 vuotta kestänyt "keltaturbaanisten" kansankapina kehittyi 100-luvun lopulla. Se tukahdutettiin raastasti. Tästä seurasi sisäisten kiistojen vuoksi Han-dynastian loppu.

Pitkä hajaannuksen kausi

Länsi-Rooman luhistuminen ja Han-dynastian kukistuminen muistuttivat toisiaan yllättävän paljon. Molemmissa tapauksissa seurasi heikon keskusvallan ja vahvan feodaalivaatelijan ja maaorjuuden kausi. Molemmilla alueilla oli laajoja kansainvaelluksia ja syntyi laaja uskonto, josta muodostui valtionuskonto. Lännessä kristinusko ja Kiinassa buddhalaisuus.

Han-dynastiaa seurasi 360 vuotta kestänyt hajaannuksen kausi, jolloin Kiina jakaantui lukuisiin keskenään sotiviin feodaalivaltioihin. Tätä tilannetta käyttivät Mantshuriassa, Tiibetissä ja Mongoliassa asuvat paimentolaiset hyväkseen ja saivat valtaansa lähes koko Pohjois-Kiinan. Talonpojat pakenivat joukoittain etelään, jossa säilyi riippumattomia kiinalaisia valtioita. Siellä talonpojat joutuivat ylimysten maaorjiksi. Keskusvalta yritti rajoittaa maaorjien määrää, sillä ne olivat poissa valtion käytöstä. Feodalismiin kuului, että vahvat paikallisruhtinaat saivat keisarilta alueensa siviili- ja sotilashallinnon sekä verot.

Pohjoisessa paimentolaisvalloituksen tuloksena alkoi Euroopan keskiaikaa muistuttava aika ja valloittajat tekivät asukkaista maaorjia. Tällä tavalla feodalismi vahvistui sekä pohjoisessa että etelässä. Hajaannuksen kaudella Kiinaan saapui buddhalaisuus. Se menestyi, koska se hyväksyi konfutselaisuuden ja taolaisuuden alemman asteen totuuksina. Buddhalaiset harjoittivat aktiivista lähetystyötä. Buddhalaisuus toi Kiinaan paratiisin, helvetin ja kiirastulen.

Vaikka kausi olikin poliittisesti epävakaa, teknologia ja maailmantuntemus lisääntyivät huomattavasti. Omaksuttiin posliinin lasitus (helleeneiltä), keksittiin ruuti, hevosen länget ja kylvökoneita. Lisäksi omaksuttiin riisin siirtoviljely, viljelykierto, lannoitus ja tyypeä sitovien kasvien käyttö sekä teen käyttö. Kiinalainen maataloustuotanto tuotti paljon enemmän kuin eurooppalainen, mutta vaati myös paljon enemmän työvoimaa. Myös kauppa kasvoi.

Sui-dynastia palautti Kiinan yhtenäisyyden

Kiinan yhtenäisyyden palautti Sui-dynastia (581-619). Tuolloin rakennettiin suuri kanava yhdistämään Jangtse- ja Huanghe-joki. Se vei miljoonalta rakentajalta 20 vuotta. Se mahdollisti kuitenkin etelässä kasvatetun viljan kuljettamisen pohjoiseen ja valtakunnan yhtenäisyyden. Sui-dynastia jäi lyhytikäiseksi keisarin massiivisten rakennushankkeiden ja Koreaa (Koguryo) vastaan käydyin sodan vuoksi.

Sui-dynastia oli onnistunut alistamaan alaisuuteensa alueita Keski-Aasiaan saakka, mutta Korean alistaminen ei onnistunut. Keisari hävisi kaksi sotaretkeään Koreaan, vaikka hänellä oli miljoonan miehen vahvuinen sotajoukko.

Tang-dynastia vapautti Kiinan paimentolaisista

Keisari murhattiin 618 ja alkoi Tang-dynastia (618-907), joka lopullisesti vapautti kiinan paimentolaisten vallasta ja laajensi Kiinan rajoja suuremmaksi kuin koskaan. Valtakunta ulottui Persian rajoille ja pääosaan Vietnamia. Tang-dynastian aika oli jatkuvaa taistelua keskusvallan ja alueiden kanssa. Viimeisen 150 vuoden aikana Kiinassa oli yli 200 paikallista kapinaa.

Sui- ja Tang-dynastiain aikana aateliston asema vaihteli. Talonpoikien laillinen asema muuttui Tang-dynastian ajalla huomattavasti. Se pyrki noudattamaan Sui-dynastian maanjakojärjestelmää, jossa vapaille viljelijöille annettiin vakiomäärä valtion maata vastineeksi verovelvollisuudesta. Orjat ja maaorjat eivät maksaneet henkiveroja, joten valtio yritti estää feodaalien vallan kasvun. Talonpoikien asema vahvistuikin ja se lisäsi dynastian valtaa.

Järjestelmä romahti An Lushanin kapinassa. Sen seurauksena maan pohjoisosissa miljoonat talonpojat olivat kuolleet tai paenneet etelään. Vuonna 800 vain viisi prosenttia tiloista oli riippumattomien talonpoikien hallussa ja maksoi veroja. Verotusjärjestelmä romahti. Kapinan jälkeen maanomistuksen rajoitukset purettiin ja maata saivat omistaa kaikki siihen kykenevät.

Tang-dynastia oli talouskasvun aikaa. Dynastia suhtautui avoimesti ympäröivään maailmaan ja kauppa islamilaisen maailman kanssa voimistui. Pääkaupunki Chang'an oli maailman suurin kaupunki. Tutkintojärjestelmä otettiin virkamiesten rekrytoinnin perustaksi. Verovelvolliset kirjattiin henkikirjoihin.

Viiden dynastian kausi ja Song-dynastia

Tang-dynastian kaaduttua alkoi levoton viiden dynastian aika, joka kesti viitisenkymmentä vuotta. Lopulta maa yhdistyi Song-dynastiaksi (907-1270). Suuri muutos Song-dynastiassa oli, että se ei enää nojautunut aatelistoon, joka oli tuhoutunut Tang-dynastian lopun sodissa, vaan virkamieskuntaan. Eurooppalaiseen feodaalivaltioon verrattuna keskusvallan rooli oli suurempi ja valtio oli paremmin järjestetty.

Song-dynastia hallitsi lopulta noin puolta Tang-dynastian alueista. Dynastia maksoi pakkoveroa rajanaapureilleen, mikä takasi rauhallisen kauden rajoilla. Keisari asetti siviilihallinnon sotilashallinnon edelle, mikä käytännössä lopetti merkittävät kapinat. Dynastia joutui kuitenkin pitämään kohtuullisen suurta 1,2 miljoonan ihmisen armeijaa raja-alueilla varmuuden vuoksi. Sotilasmenot veivätkin 75-80 % valtion tuloista.

Song-kaudella maatalous elpyi voimaperäisemmän riisinviljelyn ja lisääntyvän alueellisen erikoistumisen vuoksi. Kaupungit ja markkinat kasvoivat. Naisen asema alkoi heiketä. Riisinviljely oli hyvin tuottoisaa ja perheen elatukseen riitti pieni peltotilkku. Useimpien maa-ala oli alle puoli hehtaaria.

Lopulta pohjoiset kansat valloittivat Song-dynastian alueet pohjoisessa. Etelässä Song-dynastia jatkui 1200-luvulle saakka. Mongolit, joiden armeijan sotilaat kenraaleita myöten olivat Han-kiinalaisia, löivät lopulta Song-dynastian 1270-luvulla ja Kiina joutui ensimmäistä kertaa kokonaan täysin vieraan vallan alle.

Song-dynastian aikana konfutselaisuus nousi uuteen arvoonsa ja kehittyi uuskonfutselaisuuteen. Uuskonfutselaisuuskaan ei tarjonnut kansalle pelastusta, kuten buddhalaisuus ja taolaisuus. Song-kauden rauhallisen ajanjakson vuoksi tie ja teknologia kehittyi. Tutkittiin tähtitiedettä ja rakennettiin vesikelloja mittaamaan aikaa ja taivaankappaleiden liikettä. Kehitettiin kompassi, koneellinen silkintuotanto, rautaa alettiin valmistaa kivihiilen avulla, ruuti tuli sotilaskäyttöön ja kehitettiin alkeellisia ohjuksia. Song-kauden laivanrakennus oli myös kehittyneintä tuon ajan maailmassa. Konfutselaisuus esti kuitenkin tieteen systemaattisen kehityksen, koska se ei antanut sijaa tieteelliselle skepsismille. Suuret keksinnöt ja tekniset innovaatiot olivat pistemäisiä, eivätkä systemaattisen tieteellisen työn tuloksia.

Song-kaudella otettiin käyttöön myös paperiraha, sillä kupari ja rauta haluttiin säästää muuhun käyttöön. Lisäksi pelättiin, että pohjoiset kansat voivat sulattaa haltuunsa saamat kiinalaiset rahat omiin tarpeisiinsa. Paperirahasta kuitenkin luovuttiin myöhemmin valtion ryhtyessä painamaan sitä katteetta. Veronkantoa parannettiin ja Song-kauden verot tuottivatkin kolme kertaa enemmän kuin Tang-kaudella. Kaupankäynti oli vilkasta. Kiinaan tuotiin mausteita ja vietiin silkkiä ja posliinia. Suuri osa kaupasta oli islamilaiden kauppiaiden käsissä, vaikka kiinalaiset kauppalaivat kävivät Afrikassa saakka.

Mongolien aika - Ynn dynastia

Valloitetuun Kiinaan mongoleilla oli kaksi vaihtoehtoa. Ryöstää maa, kuten muualla oli tehty, tai ryhtyä hallitsemaan sitä kiinalaisella tavalla. Mongolit valitsivat jälkimmäisen tavan. Mongolit käyttivät hallinnassaan hyväksi kiinalaista traditioita ja tapoja. He yhdistivät kaiken taivaan alla, mikä oli konfutselainen ihanne. Väestö jaettiin neljään ryhmään, joista ensimmäinen oli mongolit, toisena Keski-Aasian liittolaiskansojen jäsenet, kolmanneksi pohjoiskiinalaiset ja neljänneksi han-kiinalaiset.

Mongolien alaisuudessa viljelijöitä verotettiin ankarammin kuin Song-kaudella ja pakollinen taksvärkkityö palasi maanviljelijöiden velvollisuudeksi. Kauppiaiden olot paranivat merkittävästi. Mongolit suosivat kauppaa verotulojen toivossa. Tuolloin mm. paperi, ruuti ja raudan valaminen siirtyivät Eurooppaan. Mongolit arvostivat teitä ja kulkuyhteyksiä, mutta eivät nähneet tarpeen panostaa kastelujärjestelmiin.

Mongoleilla oli oma oikeusjärjestelmä ja verovapaus. Verot maksoivat kiinalaiset. Heille ei annettu korkeita virkoja. Mongolit rakensivat pääkaupungin Khanbaliqin nykyisen Pekingin paikalle. Alueelle pakkosiirrettiin väestöä etelästä. Kiinan politiikan painopiste siirtyi etelästä pohjoiseen. Mongolit pysyivät vallassa suurviljelijöiden tuella, sillä he turvasivat suurviljelijöiden oikeudet. Lopulta mongolien valta alkoi rakoilla. Ns. pieni jääkausi aiheutti nälänhätää ja lisäsi tyytymättömyyttä. Myös 1340-1360 valtakunta kärsi kolmesta suuresta epidemiasta, ilmeisesti paiserutosta, joka tappoi miljoonia ihmistä.

Ming-dynastia

Mongoliaikaa seurasi Ming-dynastia (1368-1644). Dynastia rakennutti uudelleen Kiinan muurin. Kiinalaiset toteuttivat monia ”löytöretkiä” ja kävivät mm. Afrikassa ja ilmeisesti Pohjois-Amerikassakin. Keisarillisen palatsin tulipalo kuitenkin lopetti nämä matkat retket, koska sitä pidettiin huonona enteena. Matkat olivat myös kalliita eivätkä olleet kannattavia, vaikka lisäsivät kaupankäyntiä. Tuotantovoimien kehitys ei todennäköisesti ollut riittävällä tasolla löytöretkien jatkamiseksi.

Ming-kaudella keisari ylläpiti mongolikaudelta peräisin olevan sääty- ja ammattikuntajaon, mutta lakkautti etnisen jaon. Johtava sääty oli vallassääty (oppineet), sitten tulivat maanviljelijät, käsityöläiset ja kauppiaat. Ming-dynastia oli ainoa talonpoikaiston valtaan nostama dynastia. Se yrittikin uudistaa talonpoikain asemaa palaamalla pientiloihin, mutta maatalouden kehitys johti nopeasti suurtiloihin. Maatalouden tuottavuus kasvoi, mutta se ei pysynyt väestönkasvun mukana. Talonpoikien verotus kiristyi äärimmilleen. Kiinalaiset historioitsijat pitivät kuitenkin Ming-dynastian loppuaikaa feodalismien taantumisen aikana.

Taloudessa yleistyivät tehdasmaiset tuotantojärjestelyt mm. tekstiili-, keramiikka-, tiili- ja laivanrakennussektoreilla. Kaupankäynti oli tuottoisaa ja kauppiassuvut olivat äärimmäisen rikkaita, vaikka niiden asema olikin säätyasteikon alimmalla tasolla. Alettiin nähdä, että valtion ei tulisi puuttua markkinoiden toimintaan, vaikka valtiolla olisikin velvollisuus vastata kansalaistensa hyvinvoinnista. Ming-dynastian aikaan alkoi Kiinan sulkeutuminen muulta maailmalta.

Qing dynastia (1644- 1911)

Ming-dynastia kaatui mantsujen valloitukseen. Valtaan noussut Qing-dynastia (1644-1911) yhdisti Kiinan suuremaksi kuin koskaan ennen, valloittaen mm. Mongolian, Turkestanin ja Tiibetin. Qing dynastia ei ryhtynyt maa uudistukseen. Dynastia hyväksyi Ming-kauden lopun torpparijärjestelmän, jossa pääosa viljelysmaasta oli suurmaaomistajien hallussa ja maata viljelivät pahoin velkaantuneet vapaat talonpojat. Maaomistajat asuivat kaupungeissa, mutta eivät yleensä olleet kiinnostuneet siitä, mitä viljeltiin, kunhan vuokra maksettiin ajoissa. Jonkin verran oli myös orjuutta, mutta se oli harvinaista. Qing-dynastian aika oli luonteeltaan puolifeodaalinen.

Qing kauden lopulla porvariston vaikutus kasvoi ja muutkin säädyt alkoivat harjoittaa liiketoimintaa. Qing-kauden kiinalaisten elintaso oli eurooppalaisia korkeampi. Eräät taloushistorioitsijat näkevät, että Kiinassa oli tuolloin näkyvissä siirtyminen kapitalismiin, mutta kolonialismi pysäytti tämän kehityksen.

Useiden vuosisatojen ajan aina 1600-luvulle saakka Kiinaa voidaan pitää maailman parhaiten organisoituna taloutena. Kiinan maatalouden ominaispiirre on ollut riisin viljely. Se oli erittäin tuottoisaa ja riisisatoja saatiin parhaimmillaan kolme vuodessa. Maatalouden tuottama lisäarvo mahdollisti korkean kaupungistumisasteen jo 1000-luvulla. Riisin viljelyn tuottavuutta ei voitu lisätä koneellistamalla tuotantoa. Tuotanto oli hyvin työvoimavaltaista. Maatalouden lisäksi muiden toimialojen kasvu oli hidasta.

6.11. Feodalismi arabialaisen kulttuurin piirissä

Arabien alueilla muodostui feodaalinen valtakunta 600-700-luvuilla. Aavikoilla ja aroilla asuvat beduiiniheimot olivat paimentolaisia. Heille oli muodostunut varhainen luokkayhteisö ja sukuylimystö, joka omisti suuria karjalaumoja. Sitä vastoin köyhä väki ei omistanut mitään, vaan palveli sukuylimystöä. Beduiinit kasvattivat kameleja, lampaista ja hevosia. Hedelmällisillä alueilla viljeltiin maata ja kasvatettiin hedelmäpuita.

Punaisenmeren rannikkoa pitkin kulki ensimmäisellä vuosituhannella vilkas karavaanitie Bysantista ja Persiasta Afrikkaan ja Intiaan. Sen varrella sijaitseville keitailla oli muodostunut joitain kauppakaupunkeja mm. Medina ja Mekka. Bysantin alueelle alkoi 500-luvun lopulla siirtyä slaavilaista väestöä. Samaan aikaan Bysantissa orjat ja kolonnit alkoivat kapinoida. Myös beduiinit alkoivat kapinoida sukuylimystöä vastaan. Tässä vaiheessa arabiheimojen ylimystö näki välttämättömäksi yhdistyä kapinoivia kansalaisiaan sekä Persiaa ja Bysanttia vastaan, jotka pyrkivät hallitsemaan kauppateitä Intiaan.

Beduiiniheimoilla oli silloin omat heimouskontonsa. Arabilaisen sukuylimystön tavoitteita palvelemaan soveltui v. 610 Muhammedin saarnaama islamilainen ajatusmalli, jonka avulla arabilaiset heimot saatiin yhdistymään yhteisen arvomaailman ja feodalistisen luokkavaltion alaisuuteen. Arabit saavuttivat nopeasti menestystä, koska heidän naapurinsa Bysantti ja Iranin keisarikunta olivat heikentyneitä keskinäisten sotiensa seurauksena. Noin v. 650 arabit olivat valloittaneet Bysantin maakunnat Syyrian ja Egyptin sekä Iranin keisarikunnan. Vuonna 711 arabit ylittivät Gibraltarin salmen ja valloittivat länsigoottien hallussaan pitämän Pyreneiden niemimaan (Espanjan). Idässä arabit etenivät Keski-Aasiaan saakka.

Arabit muodostivat feodalistisen arabialaisen kalifikunnan, jossa kalifit ja ylimystö omistivat kaiken maan, joilla työ- ja muuta veroa maksavat talonpojat elivät. Kalifikunnassa työskenteli myös orjia, joilla teetettiin raskaimmat työt, kuten malmien louhinta ja kastelukanavien kaivaminen. Talonpojan asema oli riippuvainen vedestä ja kanavia saattoivat kaivattaa vain orjia omistavat ylimykset ja valtio. Tämä voimisti talonpojan feodaalista riippuvuutta feodaaliherrasta.

Jatkuvat valloitus sodat, feodaaliomistajien ylellinen elämä ja alistettujen kansojen hallitseminen voimistivat väestön riistoa ja verorasitusta. Kalifikunnan kaupungeissa kukoistivat käsityöammatit ja kauppa kehittyi merkittävästi. Arabit tekivät kauppamatkoja Länsi-Euroopan kaupunkeihin saakka. Raskaan feodaalisen verotuksen johdosta talonpojat ja paikalliset ylimykset alkoivat kapinoida arabialaisia valloittajia vastaan. Kalifikunta alkoikin rakoilla jo vuoden 750 vaiheilla. Se oli liian suuri monikansallinen ja monikulttuurinen alue hallittavaksi.

Arabialainen kalifikunta hajosi useaksi feodalistiseksi hallintoalueeksi, joista merkittävin oli Bagdadin kalifikunta (Abbasidien dynastia tai Bagdadin kalifit). Bagdad muodostui Etu-Aasian voimakkaimmaksi kaupungiksi, jonne kauppiaat tulivat mm. Intiasta, Kiinasta ja Venäjältä saakka. Arabilaiset olivat hallitsemillaan alueilla valloittajia ja sortivat varsinkin reuna-alueilla väestöä ankarasti. Keski-Aasian ja Kaukasian alueilla puhkesi isoja kansankapinoita feodaalien riistoa vastaan. Hajaannusta edisti se, että feodaaliomistajat rikastuivat nopeasti ja pyrkivät itsenäistymään keskusvallasta. Tämä kehitys heikensi myös Bagdadin kalifikuntaa. Se hajosi lopullisesti, kun turkmenilaiset heimot Keski-Aasiassa muodostivat laajan Seldzükien islamilaisen valtion, joka valtasi Bagdadin v. 1055. Myös tämä valtio alkoi hajota nopeasti itsenäisiksi ruhtinaskunniksi 1100-luvulla.

6.12. Mongolien feodalistinen maailmanvalta

Mongolien heimot vaelsivat Sisä-Aasian ylätasangoilla ja aroilla kasvattaen mm. nautoja, lampaita ja hevosia. He viettivät liikkuvaa paimentolaiselämää ja kuljettivat karjansa ohella mukanaan asumuksensa (jurtat) ja kaiken omaisuutensa. Mongoleilla oli hyvin lujat sukulaisyhteydet. Jo 1000-luvulle tultaessa heidän keskuudessaan oli siirrytty varhaiseen luokkayhteiskuntaan. Suku-ylimykset (ruhtinaat) omistivat isoja karjalaumoja sekä laidunmaita. Muut suvun jäsenet tekivät työtä sukuylimystölle. Siinä vaiheessa, kun feodaalinen kehitys synnytti maailmassa ruhtinaskuntien ja valtioiden välille sotia, alkoivat mongolien ruhtinaat kehittää omia laajentumissuunnitelmiaan.

Mongolien ylimystön kokous valitsi v. 1206 Ruhtinas Temutšinin ylikaaniksi, joka otti nimekseen Tšingis-kaanin. Hän yhdisti mongolien heimot. Perinteisestä mongolien taistelutaktiikasta kehitettiin ratsuväkeen perustuva nopealiikkeen isolle armeijalle sopiva taktiikka. Aloitettiin valloitus sodat. Ensimmäisenä yhdistettiin Etelä-Siperian mongolien heimot, minkä jälkeen vallattiin Pohjois-Kiina (Peking). Seuraavaksi vallattiin Keski-Aasia ja ryöstettiin alueen kaupungit. Keski-Aasiasta käsin osa mongolien sotavoimasta marssi länteen (tunnusteluretki, ja Kalkajoella 1223 käydyssä taistelussa yhdistyneet Venäjän ruhtinaat liittolaisineen kärsivät murskatappion.

Tšingis-kaanin kuoleman (1227) jälkeen Mongolivaltakunta jaettiin kaanikunniksi Tšingis-kaanin neljän pojan, Jotšin, Tšagatain, Toluin ja Ögödein kesken. Jotši-kaanin poika Batu jatkoi Euroopan valloitusta ja johti mm. Krimin valloitusta v. 1135. Tämän jälkeen Batu johti armeijansa Volgalle (130 000 sotilasta) ja tuhosi asutukset Volgan varrella ja alkoi sen jälkeen alistaa Venäjän ruhtinaskuntia.

Novgorod säästyi, koska sitä suojasivat ympärillä olevat sankat metsät ja suot. Novgorod ja Pihkova joutuivat mak samaan mongoleille lunnaita ja Batun sotajoukot kääntyivät v. 1240 etelään ja tuhosivat Kiovan. Tämän jälkeen he pyrkivät saavuttamaan ”suuren meren” (valloittamaan Euroopan) ja hyökkäsivät kolmessa ryhmässä länteen. He etenivät Puolaan sekä Unkariin ja löivät saksalaisen ritarikunnan joukot.

Suurkaanin kuolema v. 1241 keskeytti suunnitelmat läntisen Euroopan valloittamisesta, koska mongolitavan mukaan Batun oli pakko lähteä valitsemaan uutta kaania Batu perusti valtakunnan pääkaupungiksi Sarain v. 1242 Volgalle n. 120 km. Astrahanista pohjoiseen. Batun kuoleman jälkeen v. 1255 hänen veljensä Berge yhdisti Itäisen- ja Läntisen Ordan ja muodostui Kultainen Orda. Sarai oli 1300-luvulla Euraasian suurin, puolen miljoonan asukkaan, kaupunki. Kultaisen Ordan armeijassa oli 300 000 sotilasta.

Orda menetti nopeasti siteensä mongoliperinteeseen, vaikka valtakunnan hallitsija ja tärkeimmät virkamiehet valittiin mongolien keskuudesta. Ordan alueella paikalliset ruhtinaskunnat olivat lähinnä Ordan vasalleja tai liittolaisia. Venäläiset, armenialaiset, krimiläiset ja muut vasallivaltiot maksoivat Ordalle veroa. Laajassa valtakunnassa asukkaisiin kohdistui moninkertainen feodaalinen riisto. Feodaalinen hallinto keräsi talonpojilta veron paikallisiin tarpeisiin ja myös Ordan kassaan.

Vuonna 1340 paiserutto (musta surma) heikensi Kultaista Ordaa ja heti sen jälkeen se ajautui laajoihin sisällissotiin. Myös Dneprin alajuoksulla alueita siirtyi Liettuan hallintaan. Silloin Moskova ja Astrahan pyrkivät irtaantumaan Kultaisesta Ordasta ja ruhtinas Dimitri Donskoin kokoamat joukot voittivat tataarien joukot v. 1380 Kulikovan taistelussa ja lopettivat veron maksun Ordalle.

Kultainen Orda kuitenkin kosti tämän ja Moskova hävitettiin v. 1382 ja joutui vielä maksamaan veroa Ordalle lähes 100 vuotta. Lopullisen kuoliniskun Orda sai, kun Timur Lenkin armeija v. 1395 löi Kultaisen Ordan joukot ja hävitti pääkaupungin Sarain. Orda hajosi 1440-luvulla kahdeksaan erilliseen kaanikuntaan. Krimin kaanikunnan joukot tuhosivat v. 1502 Sarain uudelleen ja v. 1552 Moskovon Venäjä otti haltuunsa Kazanin kaanikunnan ja sen jälkeen v. 1556 Astrahanin kaanikunnan ja sen pääkaupungin.

Kirjallisuutta:

Anon. (1960): Yleinen Historia: Karjalan ASTN:n kustannusliike, Petroskoi.
Bai Shouyi (1982): An outline history of China. Foreign language press. Beijing
Kan, A. (1960), Skandinavian maiden historia, Progress, Moskova.
Kirkinen, H. (toim) (2000): Venäjän Historia. Otava 2000
Manfred, A.Z. 1974: A Short History of the World. Vol 1. Progress. Moskova.
Michaelson, C.: Terrakotta-armeija ja Kiinan aarteet. Museokeskus Vapriikki
Miettinen, J.O. 1999: Intia – kaupunkeja, kulttuuria, historiaa. Otava. Keuruu.
Paltemaa, L. (2018): Lyhyt johdatus Kiinan historiaan. Turun yliopisto. Turku
Söderberg, J. (2017): Maailman taloushistoria – esiteollinen aika. Vastapaino. Tampere.

7. Kapitalistinen tuotantotapa

7.1. Feodalismien rappio ja kapitalististen tuotantosuhteiden syntyminen

Feodalistisen yhteiskunnan sisällä käytiin lukuisia talonpoikaissotia, joihin talonpojat ryhtyivät feodalistisen sarron vastustamiseksi. Porvaristo muodostui jo varhain feodalismien sisällä valtaa tavoittelevaksi luokaksi. Tuotantovoimien määrällinen kehitys merkitsi sitä, että ensin käsityöläiset erosivat omaksi ryhmäkseen. Tämän jälkeen kaupan ja käsityötuotannon kasvun seurauksena käsityöläiset vaativat ja saivat riippumattomuuden feodaalisista rajoituksista ja saattoivat harjoittaa itsenäisesti ammatiaan.

Tuotannon muuttuessa teollisuusmaiseksi manufaktuuriuotannoksi porvaristo tuki kuninkaan keskusvallan kasvua omien etujensa vuoksi. Porvaristo myös tuki merkantilistista talouspolitiikkaa, jossa suosittiin oman maan tuotannon kehittämistä ja asetettiin esteitä tavaroiden tuonnille. Tämän politiikan tuloksena syntyivät kansallisvaltiot. Porvaristo harjoitti politiikkaa, joka tuki näitä päämääriä. Porvaristo myös tuki sotia näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Poliittikkansa tueksi porvaristo usein sai myös maaorjatalonpoikaiston, joka taisteli porvariston puolella.

7.2. Tavaratuotanto ja arvolaki

Tuotantovoimien kehitys feodalistisen yhteiskunnan sisällä johti ennen kaikkea porvariston ja käsityöläisten johtaman tavaratuotannon kehitykseen, jossa feodalistisella tuotantotavalla ei ollut osuutta. Tavara on markkinoilla myytäväksi tarkoitettu tuote. Tavaratuotannon kehittyessä feodaaliaatelisto piti kuitenkin kiinni vallastaan, mutta feodalistiset tuotantosuhteet kävivät lopuksi niin suureksi tuotantovoimien kehityksen esteeksi, että kapitalistiluokka (porvaristo) syrjäytti kokonaan heidät vallasta.

Marx selvitti pääomassaan, miten feodalistiset tuotantosuhteet muuttuivat tuotantovoimien kehityksen esteeksi. Marxin kuvaama arvolaki sai yhä suuremman merkityksen, kun tuotteita alettiin joukkomitassa tuottaa tavaraksi myyntiä varten, ja kun kapitalistit perustivat suuria manufaktuureja sekä koneellisia tehtaita ja siirryttiin tavaratalouteen.

Arvolain mukaan tavarain arvo (hintaa) markkinoilla määräytyy sen mukaan, miten paljon sen tuottamiseen käytetään keskimäärin työtä. Kapitalisti, joka kykenee sarramaan tavarain myyntiin pienemmällä työajalla ja pienemmin kustan-

nuksin, kuin muut tuottajat sillä hetkellä keskimäärin kykenevät, saa tuotteestaan myydessään sillä hetkellä vallitsevalla hinnalla enemmän voittoa, kuin muut tuottajat. Ylimääräistä voittoa kapitalisti saa niin pitkään, kunnes muutkin kapitalistit omaksuvat samat menetelmät tuotannossa.

Arvolaki johtaa kapitalistien keskinäiseen kilpailuun, ja se on kapitalistisen tuotannon keskeinen laki. Tavarahan arvoon perustuva kilpailu edellyttää kuitenkin, että kapitalistien tulee voida käydä vapaasti kauppaa ja keskinäistä kilpailua. Tällaisen kilpailun vallitessa myös kapitalistisessa tuotantolaitoksessa työskentelevä työntekijän on oltava täysin vapaa liikkumaan ja menemään minne haluaa, jolloin kapitalisti voi aina halutessaan palkata työvoimaa mahdollisimman halvalla.

Kapitalistisessa kilpailutaloudessa työvoima muuttuu tavaraksi. Feodalistisessa yhteiskunnassa ihminen oli sidottu maahan, eikä voinut liikkua oman tahtonsa mukaan. Kilpailua ja samalla tuotantovoimien kehitystä rajoittivat feodalistiset tuotantosuhteet, eikä kapitalistinen teollisuus voinut kehittyä, ellei feodaalisia rajoituksia purettu.

Porvariston tavoitteet selkeiden markkina-alueiden muodostamiseksi olivat johtaneet suurten kansallisvaltioiden syntymiseen. Lopulta porvarillinen vallankumous johti koko feodaalilaitoksen romuttamiseen, maaorjuuden lakkauttamiseen, feodaalisten etuoikeuksien mitätöimiseen ja kapitalistisen yhteiskunnan muodostamiseen. Näissä porvarillisissa vallankumouksissa kapitalistiluokkaa auttoivat ennen kaikkea maattomat feodaalitalonpojat sekä kaupunkien tehdastyöläiset.

Kapitalismi oli laadullinen muutos feodaalisen tuotantotavan sisällä tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden määrällisessä kehityksessä. Kapitalistinen tuotantotapa syntyi ratkaisuna niihin ristiriitoihin, joihin feodaalisyhteiskunta määrällisen kehityksen myötä yhä enenevässä määrin törmäsi.

7.3. Kapitalistisen tuotantotavan edellytykset

Kapitalistisen tuotantotavan edellytykset ovat:

1. Riittävän suuri määrä henkilökohtaisesta riippuvuudesta ja tuotantovälineistä vapaita työläisiä;
2. Riittävän suuret rahapääomat keskittyneinä suurten tuotantolaitosten perustamista varten; ja
3. Riittävän laajat markkinat tavarahan myyntiä varten.

Nämä edellytykset syntyivät feodaalisen tuotantotavan sisällä. Tätä prosessia Marx kutsuu alkuperäiseksi kasautumiseksi.

Kapitalistisen tuotantotavan edellytykset syntyivät ensiksi Italiassa. Maaorjuus lakkautettiin, talonpojat vapautettiin feodaalisesta riippuvuudesta ja samalla tärkeimmästä tuotantovälineestä, maasta. Maansa menettäneet talonpojat olivat pakotettuja siirtymään kaupunkiin ja he muodostivat runsaslukuisen proletariaatin. Samaan aikaan käytiin laajaa kansainvälistä kauppaa. Nämä seikat vaikuttivat manufaktuuri tuotannon kehittymiseen 1300-luvulta lähtien. Italian tuotanto kuitenkin taantui kauppareittien siirryttyä Välimereltä Atlantille.

Kapitalismin kehitys puhtaimmassa muodossaan näkyy Englannin historiassa. Palkkatyöläisiä alettiin käyttää jo 1200- ja 1300-luvuilla, mutta pääosin maataloudessa. Palkkatyöläisten joukko muodostui vapautetuista maaorjista ja omaisuutensa menettäneistä, aiemmin itsenäisistä talonpojista. Palkkatyöläisten osuus kasvoi jatkuvasti ja lisääntyi erityisesti 1300-luvulla tapahtuneen maaorjuuden häviämisen jälkeen.

Itsenäiset talonpohjat olivat kuitenkin vallitsevana Englannissa, mikä merkitsi sitä, että manufaktuuri laajentumiselle välttämätöntä vapaata palkkatyöväestöä ei ollut riittävästi. Eikä ollut myöskään riittävän laajoja kotimarkkinoita, sillä talonpoikaisto oli pääosin omavaraista. Ulkomaan markkinat laajenivat ja vallitsevasta tilanteesta muodostui kehityksen jarru. Pääomien kasaantuminen ja vapaan palkkatyöväestön muodostuminen oli liian hidasta tuotantovoimien tarpeisiin. Porvaristo korjasi tilanteen anastamalla pientuottajien tuotantovälineet väkivalloin keskittäen ne porvariston haltuun pääomaksi.

Alkuperäinen kasaantuminen tapahtui kaikkialla varsin häikäilemättömällä tavalla. Pientuottajat erotettiin tuotantovälineistään ja tuotantovälineet keskitettiin harvojen käsiin pääomaksi. Tämä vaihe edelsi kaikkialla varsinaista kapitalistista riistoa ja kasaantumista. Alkuperäinen kasaantuminen muodosti kapitalistisen tuotantotavan esihistorian.

(Ks. lisätietoja Marxin Pääoma osa I, 24. luku.)

7.4. Vapaan proletariaatin luominen

Englannissa väestö oli pääosin itsenäisiä viljelijöitä vielä 1400-luvulla. Vuosisadan loppupuolella palkkatyöläisten määrä alkoi kasvaa ja heidän asemansa heikentyä työvoiman tarjonnan lisääntyessä. Ensimmäinen suuri palkkatyö-

läisten lisäys tapahtui, kun lääninherrojen palveluskunnat hajotettiin tavaroiden vaihdon lisääntyessä. Suurilukuista palveluskuntaa ei enää tarvittu käyttötavaroiden valmistukseen. Tämän jälkeen alkoi talonpoikien maiden anastaminen jatkuen 1800-luvun alkupuolelle saakka. Alkususäys tälle kehitykselle oli Flanderin villamanufaktuurien kehitymisestä aiheutunut villan hinnan kohoaminen. Tätä varten tarvittiin villaa ja Englannin uusi aatelisto ryhtyi laajentamaan lampaiden kasvatusta. Pientalonpojilta varastettiin viljelysmaat ja ennen kaikkea yhteismaat otettiin lammaslaitumiksi. Samalla yhteismailla sijainneet talonpoikain asunnot ja kokonaiset kylät hävitettiin.

Toinen vaihe talonpoikain pakkoluovuttamisessa tapahtui 1500-luvulla uskonpuhdistuksen ja sitä seuranneen kirkon omaisuuden varastamisen yhteydessä. Noin kolmannes maasta kuului kirkolle ja luostareille. Uskonpuhdistuksen aikana kirkolta anastetut maat luovutettiin ja myytiin pilkkahinnalla keinottelijoille, kuninkaan suosikeille ja kapitalistisille maanvuokraajille. Maita perinnöllisen käyttöoikeuden nojalla viljelleet talonpojat häädettiin.

Stuartien valtaan paluun ja ns. Mainion vallankumouksen myötä 1600-luvun jälkipuoliskolla feodaalinen maanomistusoikeus muutettiin yksityisomistusoikeudeksi, mikä mahdollisti maan vapaan oston ja myynnin sekä purki maahan liittyneet rasitukset. Myös tämän myötä proletariaatti lisääntyi.

Vuosina 1750–1810 säädettiin parlamentissa yli 2900 lakia yhteismaiden aitaamisesta, minkä myötä vielä talonpoikain käytössä olleet maat liitettiin suurtiloihin. 1800-luvulla toimeenpantiin vielä ns. maatilojen puhdistus, jossa suurtilojen liepeillä asuneiden pientalonpoikien maat liitettiin suurtiloihin. Näiden toimenpiteiden myötä itsenäinen talonpoikaisto oli lopullisesti tuhottu ja kehittyvälle teollisuudelle oli tarjolla runsaasti edullista työvoimaa.

Samankaltainen kehitys toteutui monissa muissakin maissa. Suomessa suurteollisuus alkoi kehittyä voimakkaasti vasta 1800-luvun loppupuolella. Maatalouden kehitystaso oli alhainen ja maaseudulla oli jo tuolloin paljon suhteellista liikaväestöä [suhteellinen liikaväestö on käsite, joka viittaa siihen osaan työväestöstä, joka on työttömänä tai alityöllistettynä, mutta kuitenkin työmarkkinoiden ja pääoman kierron kannalta oleellinen osa kapitalistista järjestelmää.]. Liikaväestön lisääntymistä rajoittivat uusien torppien perustaminen sekä kaupunkiin muuttota palkollislainsäädäntö. Nuo esteet raivattiin kuitenkin 1850-luvulta lähtien.

Katovuodet 1860-luvulla ajoivat liikkeelle maaseudun tilatonta väestöstä ja talonpoikia. Samaan aikaan nouseva metsäteollisuus käytti hyväkseen talonpoikien tietämättömyyttä ja sai haltuunsa puoli-ilmaiseksi metsät ja usein koko tilan. Myös tavarain vaihdon kehittyminen teki työttömäksi itsenäisiä talonpoikia. Tuotteita voitiin ostaa vain rahalla eikä sen saaminen ollut helppoa. Myös verojen maksu kävi usein ylivoimaiseksi. Samalla viinan kotipoltto, joka oli merkittävä tulonlähde maaseudulla, kiellettiin 1866. Tämä kehitys lisäsi tilojen siirtymistä metsäyhtiöiden haltuun. Savossa ja Pohjois-Karjalassa kaskiviljelyn vaihtuminen peltoviljelykseen karkotti runsaasti maatonta väestöstä teollisuusseuduille.

Tällä tavalla muodostui kaikkialla kapitalistisen suurteollisuuden tarvitsema palkkatyöläisten luokka, etupäässä talonpoikien tuotantovälineiden pakkoluovuttamisen kautta. Itsenäisyytensä menettäneet talonpojat ja käsityöläiset eivät kuitenkaan alistuneet kapitalistiseen riistoon ja työkuriin vapaaehtoisesti.

Yhteiskunta opetti työväestön työkuriin säätämällä lainsäädäntöä, kuten irtolaislakeja, joiden avulla työläiset pakotettiin työhön kapitalistisiin manufaktuureihin huonoilla työehdoilla. Irtolaislainsäädännön nojalla teloitettiin esimerkiksi Englannissa vuosina 1509–1547 72 000 henkilöä.

Työvoiman tarjonta oli kapitalistisen tuotannon alkupuolella vähäistä kysyntään nähden ja tuotantoa voitiin laajentaa alhaisen koneellistamisasteen vuoksi vain työläisten määrää lisäämällä. Tämä johti aika-ajoin työpalkan kohoamiseen. Vapaan työväestön määrän lisääntyessä tilanne muuttui. Ryhdyttiin säätämään lakeja, joilla pidennettiin työpäivää ja alennettiin työpalkkaa. Esim. Englannissa määrättiin vuosina 1349 ja 1360 säädetyillä laeilla korkein työpalkka, jonka ylittämistä rangaistiin palkan maksajaa, mutta eritoten palkan saajaa. 1500-luvulta lähtien rahan arvo aleni nopeasti, mikä huononsi työläisten asemaa entisestään.

Samaan aikaan käytiin taistelua työläisten ns. salaliittoutumista vastaan. Taistelua perusteltiin työn vapauden turvaamisella. Näin tapahtui alkuperäisen kasautumisen ensimmäinen puoli.

7.5. Kapitalismin synty

Englannin maaseudulle oli muodostunut kapitalistinen maanvuokraajien luokka. Löytöretkiä seurannut jalometallien hinnan lasku oli heille suotuisaa, sillä maataloustuotteiden hinnat kohosivat nopeasti rahan arvon aletessa ja työpalkkojen pysyessä lähes entisinä. Pitkääaikaisten vuokrasopimusten vuoksi maan hinta ei kohonnut vastaavasti. Tämä lisäsi maanvuokralaisten voittoja ja pääomien kasaantumista heidän käsiinsä.

Pääomien kasaantuminen tapahtui paljon nopeammin teollisuuskapitalisteille. Teollisuusporvaristo hyödynsi kasautumisessa siirtomaiden ryöstöä, kauppasotia, valtionlainoja sekä verotus- ja suojatullijärjestelmiä.

Siirtomaiden ryöstöä harjoitettiin monessa muodossa. Ensimmäisessä vaiheessa valloitetujen alueiden väestöltä varastettiin sen hallussa olleet rikkaudet. Toisessa vaiheessa alkuperäisväestö pakotettiin orjatyöhön mm. kaivoksiin. Esimerkiksi espanjalaiset tappoivat lyhyessä ajassa kaivoksissa ja muussa pakkotyössä 10–15 miljoonaa intiaania. Tällä tavoin saadut pääomat virtasivat Eurooppaan ja niillä perustettiin uusia kapitalistisia tuotantolaitoksia.

Valtavia pääomia saatiin myös siirtomaakaupalla. Suoranaiseen ryöstöön perustuva kauppa ylsi usein 400 % voittoon, eivätkä 2000 % voitotkaan olleet harvinaisia. Yksi tärkeimmistä alkuperäisen kasaantumisen menetelmistä oli orjakauppa. Kauppasodat olivat myös oleellinen osa alkuperäistä kasaantumista. Kauppasodissa Englanti saavutti voiton ja yksinoikeuden siirtomaiden ryöstämiseen.

Kolmas raharikkauksien lähde oli valtionlainojen liikkeelle laskeminen. Koronkiskurit antoivat valtiolle lainoja, joilla valtio piti yllä valtiokoneistoa. Korkojen maksamiseksi valtio verotti pääosin työläisiä ja pientuottajia. Esimerkiksi Englannin valtionvelka kasvoi vuosina 1697–1815 21 miljoonasta 800 miljoonaan puntaan.

Suojatullien avulla turvattiin oman maan teollisuus muiden maiden kilpailulta. Tämä mahdollisti sille korkeammat hinnat kotimaan markkinoilla ja usein myös ulkomaiden markkinoilla vientipalkkioiden avulla. Työläiset maksoivat kapitalistien voitot ylihintaisina kulutustarvikkeina ja veroina, joilla vientipalkkiot rahoitettiin.

Suomessa pääomien alkuperäinen kasautuminen tapahtui muuta Eurooppaa myöhemmin. Tietämättömiltä talonpojilta ostettiin puuta pilkkahinnalla. Nälkävuosien aikana Ahlström ja muut puutavarakauppiat rikastuivat vaihtamalla puutavaraa ulkomailta tuotuun viljaan. Myös valtionapu oli tärkeässä osassa. Se ilmeni teollisuuden avustuksina, verohelpotuksina ja työläisten riistovapauden myöntämisenä (esim. 14–17 tuntinen työpäivä). Valtiolla on ollut kaikissa maissa suuri merkitys alkuperäisessä kasaautumisessa. Se on osallistunut tavalla tai toisella tuotantovälineiden riistämiseen pieniltä tavarantuohtajilta ja avustanut porvaristoa pääomien kasaamisessa.

7.6. Kapitalistisen tuotantotavan alkuvaihe

Kapitalistisen tuotantotavan synnyn perussyy oli kiihtyvällä vauhdilla tapahtuva tuotantovoimien kasvu. Eriytynyt merkitys oli raudan sulatuksessa ja käsittelyssä tapahtuneella edistyksellä. 1200-luvulla opittiin rakentamaan entistä parempia uuneja, joilla hyötysuhdetta voitiin kasvattaa. 1300-luvulla malmin sisältämästä raudasta saatiin irti jo 40 %. 1400-luvulla opittiin raudan valaminen, samoin kuin keksittiin vesivoimalla käyvä väkivasara, langanvetopenkki ja valssauslaitteet.

Myös kulutustavarapuolella tapahtui edistystä. 1200-luvulla keksittiin käsin pyöritettävä rukki ja vuonna 1530 siihen poljin. Hieman ennen tätä siirryttiin myös vaakasuoriin kangaspuihin. Ruuti sai aikaan vallankumouksen sotateknikassa. Keksittiin myös paperin valmistus, kirjapainotaito, kompassi, merikortti ja aura.

Kaupungit olivat tuotantovoimien kehityksen johdossa ja niissä yhteiskunnallisen työnjaon kehitys oli nopeinta. Erikoistuminen paransi työvälineitä ja valmistusmenetelmiä ja sitä myötä työn tuottavuuden kohoamisen ja tuotteiden määrän lisääntymisen. Vaihto lisääntyi.

Markkinoiden laajentuminen voimisti kilpailua käsityöläisten välillä. Käsityöläisten määrä kasvoi, samoin kuin erot käsityöläisten välillä. Osa sai myynnistä enemmän rahaa kuin niiden yksilöllinen arvo oli, kun taas toiset jäivät sen alle. Ensiksi mainitut rikastuivat ja alkoivat käyttää varsinaista palkkatyötä. Ensin palkkatyötä esiintyi 1300-luvulla Italiassa ja Saksassa sekä pian tuon jälkeen Englannissa. Palkkatyöläiset koostuivat vararikkoon joutuneista käsityöläisistä, talonpojista ja kaupunkeihin paenneista maaorjista.

Feodalismin aikana alkoi kehittyä kauppiaita, jotka ottivat tehtäväkseen tuotteiden välittämisen kuluttajille. Markkinoiden laajentuminen teki mahdolliseksi talonpoikain ja käsityöläisten huolehtia itse tavaroidensa myynnistä. Vähitellen kauppiat saivat koko tavaravaihdon haltuunsa mm. sen vuoksi, että suurkauppa tuli edullisemmaksi tavarayksikköä kohti.

Suurkaupan taloudellinen edullisuus johti lopulta siihen, että pientuottaja tuli kauppapääomasta riippuvaiseksi. Tämä johti pientuottajien riistoon seuraavilla tavoilla:

1. Kauppias ei valmiita tuotteita ostaessaan maksanut niistä täyttä arvoa;
2. Kauppapääoma harjoitti koronkiskontaa antaen korkealla korolla lainoja hätään joutuneille pientuottajille. Tällä oli suuri merkitys omaisuuksien kasautumisessa rikkaille;
3. Kauppiat alkoivat maksaa ostamia tuotteita tavaroilla, joiden laatu oli huonoa mutta hinta suuri; ja

4. Kauppiat maksoivat tuotteensa raaka-aineilla ja muilla tuotannossa välttämättömillä tarvikkeilla, mikä johti tuottajan lopullisesti eristykseen markkinoista;

Seuraava askel oli käsityöläisten täydellinen itsenäisyyden menetys. Kauppias jakoi raaka-aineet ja työvälineet käsityöläisille, eivätkä nämä saaneet enää työskennellä muille kauppiaille. Siirryttiin ns. kustannusjärjestelmään, jossa kauppias kustansi käsityöläisten työtilat ja raaka-aineet. [Kustannustyöjärjestelmä oli tuotannon muoto, jossa kauppias tai pääomaomistaja toimitti raaka-aineet (esim. villaa, pellavaa) yksittäisille maaseudun käsityöläisille tai perheille, jotka työskentelivät kotona. Nämä työntekijät valmistivat tuotteita käsin (esim. lankaa, kankaita, vaatteita) ja palauttivat valmiit tai osittain valmiit tuotteet takaisin pääomistajalle, joka myi ne markkinoilla. Työntekijöille maksettiin palkkio kappaleen mukaan, ei tuntipalkkaa. He eivät omistaneet tuotteita tai raaka-aineita.] Kauppias oli tässä vaiheessa jo teollisuuskapitalisti ja käsityöläinen palkkatyöläinen.

Kustannusjärjestelmä ei merkinnyt muutoksia tuotannossa. Käsityöläisten tuottama lisätyö joutui kuitenkin kauppiaille, mikä merkitsi käsityöläisen taloudellisen aseman heikkenemistä ja esti tuotantovälineiden kaikenlaisen kehittämisen. Kustannusjärjestelmä ei siis vapauttanut työläistä täydellisesti tuotantovälineistä, eli ei tehnyt hänestä täydellistä palkkatyöläistä. Kustannusjärjestelmässä työvoiman tavaraluonne ei ollut täysin kehittynyt, eikä riisto tapahtunut lisäarvon anastamisen muodossa.

7.7. Yksinkertainen kapitalistinen yhteistyö

Siirtyminen yksityisestä tuotannosta verstaasiin, joissa työskenteli useampi työläinen, vaikkakin ilman työnjakoa, synnytti uuden tuotantovoiman kohottaessaan yhdessä työskentelevien työläisten työn tuottavuutta. Tämä johtuu seuraavista syistä:

1. Yhteistyö synnyttää työläisissä kilpailua ja lisää työtehoa;
2. Yksinkertaisen yhteistoiminnan avulla muodostuu suurempi joukkovoima kuin siihen osallistuvien työläisten yksityisten voimien summa (esim. suurten kappaleiden siirtäminen);
3. Työläisten yksilölliset eroavaisuudet tasoittuvat kapitalistisessa verstaassa;
4. Monilla aloilla voidaan säästää työaika yhteistyön avulla, vaikka kaikki suorittaisivatkin samaa työtä (esim. tiilien heittäminen ketjussa henkilöltä toiselle);
5. Yhteistyön avulla työtä voidaan suorittaa laajalla alueella samaan aikaan (esim. rautateiden rakentaminen);
6. Yhteistyö tekee mahdolliseksi keskittää samaan paikkaan suuren joukon työläisiä (esim. voimaperäinen maatalous);
7. Yhteistyö on välttämätöntä alueilla, joissa työ on suoritettava aika ajoin nopeasti (esim. sadonkorjuu)

Yksinkertainen kapitalistinen yhteistyö on lisäksi paljon edullisempaa käsityöläistuotantoon verrattuna sen vuoksi, että tuotantovälineitä tarvitaan vähemmän. Jokainen työläinen ei tarvitse omia tuotantovälineitään tai omaa verstaasta. Yleiskustannukset tavarayksikköä kohti ovat pienemmät, raaka-aineet tukkuostoina halvemmat, työn tuottavuus suurempi ja myyntimahdollisuudet paremmat. Yhteistyö on toki ollut käytössä aiemminkin, mutta sen merkitys kapitalismia edeltäneissä tuotantotavoissa oli toisarvoinen.

7.8. Työnjako ja manufaktuuri

Kapitalistisen kehityksen seuraavaan vaiheeseen manufaktuuriteollisuuteen siirtyminen tapahtui 1500- ja 1600-luvuilla löytöretkien jälkeen. Sisäisten markkinoiden ahtaus muodostui kapitalistisen kehityksen esteeksi, sillä tavarantuotanto teollisuudessa kehittyi nopeammin kuin maataloudessa, jossa feodaaliset tuotantosuhteet hidastivat vaihdon kehitystä.

Löytöretkien tarkoitus oli ensisijaisesti uusien alueiden väestön keräämien rikkauksien anastaminen. Tavaratalouden ansioista kullalla voitiin hankkia kaikkia muita tavaroita. Uusien maiden löytäminen laajensi ulkomaankauppaa, mutta se joudutti myös kotimaan rahatalouden kehitystä. Euroopassa tämä näkyi ennen kaikkea Espanjan, Portugalin, Hollannin ja Englannin kehittymisenä ja vastaavasti Välimeren alueen maiden taantumisenä. Löytöretket antoivat voimakkaan sysäyksen kapitalististen suhteiden kehitykselle.

Vähitellen kapitalistit huomasivat, että parhaimmat tulokset yhteistyössä saavutetaan työnjaon avulla. Syntyivät ns. manufaktuurit. Järjestelmällinen työnjako sai aikaan työn tuottavuuden huomattavan nousun. Tuotantokustannukset alenivat, jolloin ne pystyivät kilpailemaan toisaalta pientuotannon kanssa, mutta myös sellaisten kapitalististen tuotantolaitosten kanssa, joissa ei ollut työnjakoa. Tämä kaikki joudutti pientuotannon rappeutumista, teollisuus-pääoman voimistumista ja palkkatyöläisten käytön lisääntymistä.

Manufaktuureja syntyi kahdella tavalla. Samaan tuotantolaitokseen koottiin joukko erilaisten ammattien harjoittajia tai saman alan käsityöläiset voitiin yhdistää samaan verstaaseen, jossa sitten toimeenpantiin työnjako. Työnjaon myötä työn tuote ei ollut enää yksittäisen työläisen vaan kollektiivin työn tulosta. Se oli muuttunut yhteiskunnalliseksi tuotteeksi.

Työnjako mahdollisti myös tuotantovälineiden kehittymisen. Työkalut yksinkertaistuivat ja erikoistuivat ja tämä loi perustan koneiden kehittämiseksi. Manufaktuurit eivät kuitenkaan pystyneet lopullisesti voittamaan pientuotantoa, sillä manufaktuuri tuotannonkin perusta oli käsityössä.

Työläisten asema heikkeni manufaktuurilaitokseen siirryttäessä. Työnjaon seurauksena työläiset joutuivat tekemään yksitoikkoisia sarjoja. Samalla työläisten riippuvuus kapitalisteista kasvoi, koska heidän ammattitaitonsa kapeni.

7.9. Teollisuuskapitalismiin siirtyminen

Manufaktuurilaitos kohotti työn tuottavuutta, mutta se edellytti työläiseltä tiettyä osaamista. Tämän vuoksi työläinen ei ollut välittömästi korvattavissa toisella, eikä sen vuoksi palkkoja saatu painettua niin alhaisiksi, että ne olisivat tyydyttäneet kapitalisteja. Käsityön säilyminen tuotannon perustana puolestaan asetti ahtaavat rajat työn tuottavuuden kohottamiselle.

Koneellisen teollisuuden syntyminen poisti esteet työn tuottavuuden kasvattamiselta. Teollinen vallankumous eli siirtyminen suurtuotantoon alkoi Englannissa 1700-luvun puolivälissä ja muualla 1800-luvun lopulla. Teollisen vallankumouksen edellytykset olivat riittävän pitkälle kehittynyt kapitalistinen tuotanto ja riittävät tekniset taidot.

Teollisuuskapitalismi alkoi kutomateollisuudesta. Uuden sukkulamallin ja kehrukoneen keksiminen sekä höyrykoneen parantaminen soveltuvaksi teollisuuskäyttöön mahdollistivat teollisen vallankumouksen. Teollinen vallankumous ei kuitenkaan ollut näiden keksintöjen seuraus, vaan sen mahdollistivat kapitalistisen tuotannon tarpeet.

7.10. Koneiden käyttöönoton edellytykset ja seuraukset

Koneiden käyttö on lisääntynyt tavattomasti teollisen vallankumouksen myötä. Edelleen on kuitenkin raskaita työvaiheita, joita ei ole koneellistettu. Kapitalistit eivät ota koneita käyttöön helpottaakseen työläisten työtä, vaan hankkiakseen lisäarvoa. Lisäarvon tuottoa edistävät asiat määräävät myös koneiden käytön rajat. Koneita käytetään vain, jos sen käyttö lisää kapitalistin voittoa. Koneen arvo sisältyy osana pysyvään pääomaan, eikä se tuotannossa kulutettuna luo uutta arvoa. Työläinen käyttää konetta ja siirtää sen arvon uuteen tuotteeseen.

Koneet ovat kalliimpia kuin käsityöläisten palkkaaminen, mutta niiden käyttö on kuitenkin edullista. Tämä johtuu siitä, että koneiden arvo siirtyy tavaroihin vähitellen, koneen käyttöänsä kuluessa. Yleisenä lakina koneiden käyttöönotossa on, että koneen arvon täytyy olla pienempi kuin sen syrjäyttämän työvoiman arvo. Mitä pienempi työvoiman arvo on eli mitä pienemmät työpalkat ovat, sitä tehokkaampia ja halvempia koneiden täytyy olla, jotta ne otettaisiin käyttöön. Koneiden ottaminen käyttöön kapitalistisissa maissa määräytyy siis koneen tehokkuuden ja arvon perusteella sekä kaikkien niiden seikkojen perusteella, jotka määräävät työvoiman arvon kussakin maassa.

Koneellisen suurtuotannon kehittyminen voimistaa kapitalismin aikana työvoiman riistämistä. Koneellistaminen myös mahdollisti nais- ja lapsityövoiman käyttämisen aikaisempaa helpommin. Työvoiman arvo laskee, koska siihen eivät enää sisälly koko työläisperheen ylläpitokustannukset.

Työvoiman arvo alenee myös sen vuoksi, että konetyö vähentää yksinkertaisuutensa vuoksi koulutuskustannuksia supistaen oppiajan muutamiksi päiviksi tai viikoiksi. Kapitalisti voi korvata työläisen milloin vain toisella, minkä vuoksi hänen riippuvuutensa yksittäisestä kapitalistista kasvaa. Automaation kasvaessa ammattitaitoisen työvoiman tarve kasvaa ja kouluttamattomalla väestöllä on suuri vaara pudota työmarkkinoiden ulkopuolelle, suhteellisen liikkaväestön riveihin.

Kone on tehokas keino lisätä työn tuottavuutta. Kuluessaan kone siis siirtää arvonsa uuteen tuotteeseen. Koneen kulumista on kahta lajia. Aineellinen kuluminen johtuu fyysikaalisten seikkojen aiheuttamasta turmeltumisesta. Moraalinen kuluminen taas johtuu koneen vanhenemisesta rakenteellisesti ja malliltaan.

Koneellinen suurteollisuus kärjistää yhteiskunnan luokkavastakohtia. Koneellisen suurteollisuuden tärkein merkitys on siinä, että se tekee työn yhä enemmän yhteiskunnalliseksi. Kehittämällä valtavasti tuotantovoimia se tekee välttämättömäksi suunnitelmallisen tuotannon. Se luo vähitellen aineelliset ja subjektiiviset edellytykset korvata kapitalistinen tuotantotapa sosialistisella tuotantotavalla, joka vastaa tuotantovoimien nykyistä kehitystasoa.

7.11. Kilpailukapitalismista imperialismiin

Kapitalismissa voi erottaa eri kehitysvaiheita, kuten yksityinen kilpailukapitalismi, monopolikapitalismi ja imperialismi. Pisimpään kestänyt vaihe oli yksityinen kilpailukapitalismi, joka oli voimissaan kapitalismin alkua ajoilta 1800-luvun puoliväliin saakka. Yksityinen kilpailukapitalismi oli talouskriisin myötä 1800-luvun lopulla tullut tiensä päähän ja kokenut vararikon. Engels kirjoitti, että seurauksena ovat yleinen krooninen liikatuotanto, poljetut hinnat, alenevat, jopa kokonaan häviävät voitot. Uusi tilanne pakotti suurteollisuuden harjoittajat liittymään yhteen kartelleiksi voidakseen säädellä tuotantoa. Siirryttiin kilpailukapitalismista monopolikapitalismiin.

Seuraava askel kapitalismin sisäisessä kehityksessä oli 1930-luvulla, jolloin taas talouskriisin myötä siirryttiin monopolikapitalismin ja porvarillisen valtion väliseen liittoon. Tässäkin voidaan erottaa erilaisia talouspoliittisia vaiheita. Toisen maailmansodan jälkeen syntynyt keynesiläisyys turvasi tuolloin parhaalla tavalla porvariston edut. 1970-luvun puolivälin jälkeen alkanut uusliberalismi taas on globalisaatiovaiheessa olevan kapitalismin talouspolitiikkaa.

Lenin on kuvannut ansiokkaasti imperialismien olemuksen teoksessaan Imperialismi kapitalismin korkeimpana vaiheena. Kapitalismi muuttui kapitalistiseksi imperialismiksi saavutettuaan riittävän korkean kehitystason, jolloin kapitalismin eräät perusominaisuudet alkoivat muuttua vastakohdiksi. Taloudellisesti tässä on tärkeintä vapaan kilpailun muuttuminen monopoliksi. Lenin nostaa esiin viisi imperialismien tunnusmerkkiä:

1. Tuotannon ja pääoman keskittyminen, joka on saavuttanut niin korkean kehitystason, että se on luonut monopolit, jotka esittävät ratkaisevaa osaa talouselämässä,
2. Pankkipääoman sulautuminen yhteen teollisuuspääoman kanssa ja finanssiharvoinvallon muodostuminen tämän finanssipääoman pohjalta,
3. Pääoman vienti, erotuksena tavarain viennistä, saa erityisen tärkeän merkityksen,
4. Muodostuu kapitalistien kansainvälisiä monopoliliittoja, jotka jakavat maailman, sekä
5. Maapallon alueellinen jako on suoritettu loppuun.

Imperialismin synty ajoittuu 1800-luvun loppupuolelle, jolloin eräät keksinnöt ja tekniset innovaatiot aiheuttivat painopisteen siirtymisen kevyestä teollisuudesta raskaaseen teollisuuteen. Raskas teollisuus synnytti nopeasti tilanteen, jossa suurteollisuus edellytti lisää raaka-ainelähteitä ja uusia markkina-alueita. Tämä lisäsi kiinnostusta siirtomaihin.

Suurteollisuuden syntyä joudutti vuoden 1873 talouspula, joka tuhosi suuren määrän pieniä ja keskisuuria yrityksiä. Tapahtui laajaa tuotannon ja pääomien keskittymistä tärkeimmillä teollisuuden aloilla.

Tässä vaiheessa yleistyi myös osakeyhtiömuotoinen omistus, joka mahdollisti suurempien pääomien hankkimisen investointien toteuttamiseksi. Osakeyhtiömuotoinen omistus syntyi ennen imperialistista vaihetta, mutta tuli luonteenomaiseksi omistumuodoksi juuri imperialismien kaudella. Tähän ajanjaksoon liittyy myös pankkien luonteen muuttuminen. Pankit ryhtyivät antamaan pitkäaikaisia luottoja ja perustamaan omia teollisuusyrityksiä. Pankki- ja teollisuuspääoma sulautuivat yhteen ns. finanssipääomaksi.

Voittojen ylläpitämiseksi riiston astetta pitää koko ajan kasvattaa. Tämä on imperialismia eteenpäin vievä voima.

Lenin määritteli, että imperialistisessa vaiheessa pääomien vienti saa suuren merkityksen. Kehityksissä voitto oli tavallisesti suuri, sillä pääomia on vähän, maan hinta verrattain alhainen, työpalkka pieni ja raaka-aineet halpoja. Kun nämä maat tulivat maailmankapitalismin vaihdon piiriin, pääomien vienti tuli välttämättömäksi sen vuoksi, että kehittyneissä maissa voittoa tuottavia sijoitusmahdollisuuksia oli vähän, kun taas kehityksissä tilanne oli päinvastoin.

Imperialismi johtuu kapitalismin taloudellisen tilanteen kehittymisestä. Se ei ole poliittinen ratkaisu, ts. siitä ei voida päästä irti politiikkaa muuttamalla. Imperialismia ei saa myöskään samaistaa kolonialismiin, joka kylläkin liittyy eräisiin imperialismien piirteisiin (pääomien vienti, siirtomaiden hankinta) mutta ei ole sen ydin. Imperialismin ydin on monopolikapitalismi. Nykyinen uusliberalistinen globalisaation kausi voidaan ajatella joko imperialismien restauraationa tai siitä kehittyneenä kapitalismin uusliberalistisena muotona. Näkökannasta riippumatta olennaista on se, että kyse on kapitalismin taloudellisesta kehityksestä, jonka dynamiikan Marx on kuvannut Pääomassaan.

Suomi ja imperialismi

Kapitalismin läpimurto tapahtui Suomessa noin 1860-1870-luvuilla ja kilpailukapitalismi kehittyi monopolistiseksi vuosisadan vaihteesta 1920-luvun alkuun. Valtiomonopolistinen kapitalismi sai määräävän aseman 1960-luvun jälkeen. Vuodesta 2023 Suomi on ollut täysimääräinen imperialistisen leirin jäsen ja imperialismia edistävä valtio. Kapitalismin kehitys ja Suomen suhde imperialismiin voidaan jakaa seuraaviin vaiheisiin:

1. Teollisuuskapitalismin läpimurto 1900-luvun alkuun saakka ja siihen liittyvä Suomen suhteellisen taloudellisen riippumattomuus imperialismiin eri keskuksista.
1. Vuosisadan vaihteen jälkeen Suomen irtoamiskehitys Venäjästä ja ajautuminen saksalaisen imperialismiin vuoteen 1918 mennessä.
2. 1920–1930-lukujen neuvostovastaisen ulko- ja talouspolitiikan kausi ja uusi ajautuminen saksalaisen imperialismiin piiriin.
2. Vuodesta 1944 alkanut jakso, jolloin käytiin taistelu Paasikivi-Kekkosen linjan sisällöstä (YYA) ja vaarallinen kehitys imperialismiin keskustien suuntaan (GATT, Maailmanpankki, EFTA, OECD, EEC)
3. 1990-luvun alusta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ajautuminen osaksi eurooppalaista imperialismia (EU:n jäsenyys, NATO:n rauhankumppanuus)
4. 2020-luvun alusta täysimääräinen asemoituminen imperialismiin leiriin globaalia etelää ja demokratiaa vastaan yksinapaisen USA-johtoisen maailman puolustamiseksi (NATO-jäsenyys)

Keskimääräisen voiton suhdeluku pyrkii laskemaan

Imperialismista puhuttaessa ei voi sivuuttaa voiton suhdeluvun laskutendenssin lakia. Kilpailun ja tuottavuuden kohoamisen seurauksena pääoman elimellinen kokoonpano väistämättä nousee. Tämä tarkoittaa sitä, että yhtä työntekijää kohden tarvitaan yhä enemmän kalliita koneita ja laitteita. Tämän seurauksena työvoiman määrä kiinteään pääomaan (koneisiin ja laitteisiin) nähden laskee. Koska lisäarvon ainoa lähde on edelleenkin vain työvoima eikä mikään muu, laskee voiton suhdeluku $[p' = m/(c+v)]$, koska koneiden osuus c vastaavasti kasvaa. Tämä tarkoittaa, että voitoilla on taipumus laskea suhteessa sijoitettuun pääomaan sitä enemmän, mitä enemmän tuotanto turvautuu koneisiin. Tämä on keskimääräisen voiton suhdeluvun laskutendenssin laki. [Marx, K. Pääoma, osa III, kolmas osasto tai Nevalainen-Peltonen: Marxilainen kansantaloustiede. Kansankulttuuri 1966. s. 300]

On huomattava, että tämä ei kuitenkaan tarkoita voittojen laskua, sillä kapitalisteilla on paljon keinoja kompensoida tätä laskutendenssiä.

7.12. Kapitalismin kehitys toisen maailmansodan jälkeen

Pääomien tuhoutuminen kriiseissä muodostaa pohjan uudelle nousulle. Kapitalismissa yksityinen pääoma voi saavuttaa suuremman voiton tuotantovoimia kehittämällä. Uudesta tuottavuustasosta tulee standardi, jossa kaikkien kapitalistien on pysyttävä mukana konkurssin uhalla. Viimeisin tällainen mullistus on ollut siirtyminen tietokoneperusteiseen tuotantotapaan. Tämä hightech-kapitalismi on tuottanut maailmanlaajuisesti epävakaisuutta niin tuotannossa, politiikassa kuin elinolosuhteissakin.

Perinteisesti tuotantovoimien kehityksen myötä ns. huono pääoma on tuhoutunut. [Jos jokin osa pääomasta ei tuota lisäarvoa – esim. jos se seisoo tyhjänä (rakennukset, koneet käyttämättä) tai ei ole sijoitettuna tuotantoon – se on huonoa pääomaa.]. Tämän pääoman suurimittaista tuhoamista pyrittiin estämään mm. keynesiläisellä politiikalla, joka nojautui valtionvelkaan. Nämä toimet eivät kuitenkaan estä kapitalismin kriisiytymistä, vaan ainoastaan siirtävät sitä.

Marx esitti, että kapitalismiin liittyy aina tendenssi, jossa työvoimaa säästävät tekniset innovaatiot laskevat voiton suhdelukua. Tämän tendenssin keskeyttää ajoittain pääoman tuhoutuminen kriiseissä. Tuhoutumisessa on kyse yleensä pääoman arvon tuhoutumisesta, mutta tuhoutuminen voi olla myös fyysistä.

Taloudellisen laskukauden aikana koneet ja laitteet ovat käyttämättömiä ja rapistuvat, velat jäävät maksamatta ja finanssivarallisuuden (asuntolaina, velkakirjat) hinta laskee. Tämän vuoksi pääoman arvoa tuhoutuu. Pääoman tuhoutuminen on kuitenkin myös nousukausien pääasiallinen syy, koska se parantaa tuottavuutta. Jos voittoaste ei ole tarpeeksi korkea, kapitalisti ei sijoita tuotantoon eikä palkkaa työvoimaa.

Mikäli yritys voi tuottaa voittoa kolme miljoonaa euroa ja siihen sijoitetun pääoman arvo on 100 miljoonaa euroa (voiton suhdeluku on 3 %). Jos pääoman arvon tuhoutumisen seurauksena uusi omistaja voi hankkia yrityksen 10 miljoonalla eurolla, voiton suhdeluku on 30 %. Tämä on kannustin uudelle nousukaudelle, vaikka kysyntä ei lisääntyisikään.

Toisen maailmansodan jälkeen poliittinen tilanne erityisesti Euroopassa muuttui. Sosialististen maiden syntymisen myötä kapitalistit joutuivat muuttamaan väliaikaisesti politiikkaansa. Päättäjät näkivät, että 1930-luvun lamaan liittynyt työväestön radikalisoituminen voisi toistua, jos markkinatalouden annettaisiin toimia vapaasti. Siirryttiin keynesiläiseen talouspolitiikkaan. Samaan aikaan vahvistunut sosialistien liike rajoitti imperialismiin edistymistä. Sosialismiin tukeutunut työväenliike onnistui taistelullaan parantamaan myös kapitalististen maiden työväenluokan hy-

vinvointia. Hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen oli hyödyllistä myös kapitalisteille, sillä näin valtio otti hyvinvointivaltiomallin puitteissa vastatakseen osan työvoiman uusintamisen kustannuksista. Näitä kustannuksia ei tarvinnut sisällyttää työvoiman välittömiin palkkoihin, mikä paransi lisäarvon tuottamisen edellytyksiä.

Keynesiläinen talouspolitiikka ei luonnollisesti pystynyt estämään kapitalismiin kuuluvia talouspulia. 1970- ja 1980-luvun laskukausilla pääomien tuhoutumista yritettiin estää lisäämällä valtion velkaa ja velkavakuuksia. Amerikkalaisen professorin Andrew Klimanin mukaan maailmantalous ei koskaan toipunut 1970-luvun laskukaudesta. Tosin uusliberalistinen politiikka hidasti väliaikaisesti voiton suhdeluvun laskutendenssiä.

Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa pidettiin kapitalismista sosialismiin siirtymisen aikakautena. Leninin imperia-lismiteoriaa pidettiin lopullisena, mikä johti siihen, että imperialismiin jatkuvan kehityksen analysointi sosialistisissa maissa laiminlyötiin.

Neuvostalouden pysähtyminen 1970- ja 1980-luvuilla jäi havaitsematta, samoin kuin uusliberalismin nousu 1970-luvulta alkaen. 1980-luvulla Reagan haastoi Neuvostoliiton varustelukierteeseen, mikä osaltaan taittoi Neuvostoliiton taloudellisen selkärangan eikä reaalismialismista ollut enää kilpailijaksi sopeutuvalle imperialismille. Neuvostoliitto oli jo 1960-luvulta alkaen linjannut, että Neuvostoliitto ohittaa lyhyellä aikavälillä kapitalismin aineellisessa hyvinvoinnissa. Kun tämä virheellisesti asetettu tavoite jäi saavuttamatta, jäi loogiseksi vastaukseksi, että sosialismi petti lupauksensa.

1990-luvulta alkaen kapitalismin globalisaation vaihe on merkinnyt konservatiivisen politiikan voimistumista. Sekä kapitalistinen luokka että työväenluokan johto ovat omaksuneet nationalistisen ja konservatiivisen politiikan. Tämä tapahtui siksi, että työväenluokan johto kokee tarpeelliseksi suojata omat etunsa mm. siirtolaisia vastaan. Siirtolaiset pudottavat työvoiman hintaa kehittyneissä kapitalistisissa maissa ja luovat osaltaan edellytyksiä perinteisestä hyvinvointipolitiikasta irtautumiseen.

Kapitalismissa luokkien välinen tasapaino on perustunut pitkään valtion olemassaololle. Valtion suhteellinen itsenäisyys antoi mahdollisuuden käyttää valtion kautta yhteiskunnallisia resursseja yhteiskuntaluokkien välisten suhteiden tasaamiseen. Globaali kapitalismi ei enää tarvitse valtiota suojaamaan etujaan. Kansallisten valtioiden puitteissa politiikalla on yhä vähemmän tekemistä kansantalouden kanssa. Keskeiset kansantalouteen vaikuttavat tekijät ovat kansallisen edustuslaitoksen ulottumattomissa. Tämän vuoksi valtioilla on yhä suurempia vaikeuksia hankkia varoja hyvinvointipalveluiden ylläpitämiseen.

7.13. Uusliberalismin nousu

Vuosien 1974–1975 ja 1980–1982 talouden taantumukset sekä työväenluokan ja sosialismin vaikeudet ja niitä seuranneet hallitsevan luokan hyökkäykset työväenluokkaa ja kolmatta maailmaa vastaan johtivat kapitalismin rajuun uudelleenjärjestelyyn ja saivat aikaan kapitalistisen uuden aallon kasvun. Riistoastetta kasvatettiin ja tehdasteollisuutta järjesteltiin alueellisesti uudelleen. Valtava työvoimareservi luotiin kehitysmaihin ja kehittyviin maihin, mutta myös teollisuusmaihin, joista työpaikkoja siirtyi miljoonittain Itä-Aasiaan. Lisäksi tehtiin suuria panostuksia ulkomaisiin suoriin sijoituksiin, otettiin käyttöön uutta teknologiaa ja uusia työorganisaation ja työprosessin tehostamisen keinoja. Arvon virtaus etelästä pohjoiseen kiihtyi.

Samaan aikaan tapahtui kapitalistisen rahatalouden laajamittainen uudelleenjärjestely, minkä takia syntyi kasvava taloudellinen epävarmuus ja sen myötä erilaiset riskeiltä suojaavat rahoitusinstrumentit. Finanssikeinottelu lisääntyi räjähdysmäisesti ja finanssivoittojen osuus kokonaisvoitoista kasvoi. Tämä loi **sittemmin** puhjetun finanssikuplan.

Valtavalla velanotolla USA onnistui estämään pääomien laajamittaisen tuhoutumisen vuoden 1996 jälkeen. Tämä aiheutti vaikeasti hallittavan velkataakan, joka johtaa edelleen talouskasvun hidastumiseen korkotasojen nousun myötä. Pitkällä tähtäimellä ei ole mahdollista käyttää velkaa talouden kasvattamiseen nopeammin, kuin mitä tuotannossa luodun uuden arvon määrä sallii. Nykykäytäntö luo kuplia, jotka väistämättä puhkeavat. Voidaan olettaa, että seuraavista kriiseistä tulee yhä vakavampia.

On mahdollista, että jossain seuraavassa romahduksessa on kyse niin vakavasta sisäisestä ristiriidasta, että siitä selviäminen edellyttää siirtymistä sosialistiseen omistukseen. Lenin kirjoitti teoksessaan Uhkaava katastrofi ja kuinka sitä vastaan on taisteltava, että mikään kapina ei synnytä sosialismia, ellei sosialismi ole kypsytynyt taloudellisesti **[vii-te]**. Eikä kapinaa synny, ellei alistettu sosiaalinen ryhmä nouse kapinaan hallitsevan luokan harjoittamaa politiikkaa vastaan. Tällainen kapina voi syntyä, jos alistettu luokka menettää taloudellisen kriisin yhteydessä ne taloudelliset edut ja mahdollisuudet, joilla hallitseva luokka on pitänyt kansaa tyytyväisenä.

Aikoina, jolloin järjestellään uudelleen pääomaa vastareaktiona tuottavuuden kriisille, vallitsee voiton suhdeluvun laskutendenssiä hillitsevä vastatendenssi, ellei työväenluokan vastarinta pysty estämään sitä. Marx kuvasi Pääomas-
saan vastaan vaikuttavina tekijöinä, joihin kapitalisti turvautuu kohottaakseen voittotasoa, lisäarvoa,

1. työläisen riistoasteen nostamisen,
2. työpalkan polkemisen alle yleisesti sovitun palkkatason,
3. suhteellisen liikaväestön synnyttämisen,
4. ulkomaankaupan hyväksikäytön esim. halpatyövoiman suhteen sekä
5. osakepääoman lisääntymisen.

Luokkavastarinta puuttuu nykypäivän maailmassa, jolloin kriisi tarjoaa mahdollisuuden uudelleenjärjestelylle. Tämä luo olosuhteet tuottavuuden ja voittoasteiden kasvulle ja mahdollistaa kapitalismin laajentumisen.

Globalisoituvaan pääomaan liittyy sen arvologiikan tehostaminen. Tämä tapahtuu välttämättömyyshyödykkeiden hintojen subvention poistamisella, työntekijöiden työmarkkinasuojan heikentämisellä, valtionyhtiöiden yksityistämällä ja julkisen terveydenhuollon ja sosiaalietuuksien heikentämisellä. Palkkojen polkeminen on yksi tärkeimmistä keinoista voiton suhdeluvun kohottamiseksi. Viimeisen 25 vuoden aikana tämä on tapahtunut seuraavasti:

1. Tuotanto on sijoittunut uudelleen halpatyövoiman maihin;
2. Globaali työvoimareservi on huomattavasti kasvanut maaomaisuuden pakkoluovutuksen seurauksena erityisesti Kiinassa ja Intiassa;
3. Suhteellinen lisäarvo on kasvanut työn tuottavuuden myötä;
4. Absoluuttinen lisäarvo on kasvanut työtuntien määrän lisääntyessä erityisesti USA:ssa; sekä
5. Reaalipalkkoja on leikattu suoraan tai välillisesti julkisten palveluiden ja subventioiden alasajon myötä.

Vaikka uusliberalistiset ideologit pitävätkin valtion omistusta huonona asiana periaatteellisista syistä, ovat yhä useammat ryhtyneet puhumaan kansallistamisesta avoimesti ja sopusoinnussa markkinatalousjärjestelmän kanssa. Tällöin yritykset, jotka ovat liian suuria kaatumaan otettaisiin valtion haltuun ja pilkottaisiin harkitusti. Kriisien kustannukset hoidettaisiin velkarahalla ja leikkaamalla edelleen valtion palveluita. Näin pankkikriisi hoidettiin Suomessa 1990-luvulla.

7.14. Työväenluokan muutos

Teollisuustyöväenluokan koko on kasvanut globalisaation myötä merkittävästi, noin 100 miljoonasta 900 miljoonaan. Uusliberalistisella kaudella maataloudesta elantonsa saaneiden ihmisten määrä on laskenut niin, että ensimmäistä kertaa maailmanhistoriassa suurin osa ihmisistä elää kaupungeissa. Viimeisen 25 vuoden aikana maaseudun äärimäinen köyhdyttäminen, maanomistuksen menettäminen ja sodat ovat paisuttaneet globaalia palkkatyöläisluokkaa ja työvoimareserviä etenkin kapitalismin ydinalueiden ulkopuolella.

Kehittyneiden maiden työväenluokka on muuttunut. Yhä pienempi osa työväenluokasta saa toimeentulonsa teollisuustyöstä. Henkinen työ ja palveluammatit ovat sitä vastoin lisääntyneet. Porvarilliset sosiologit puhuvat työväenluokan häviämisestä länsimaissa ja keskiluokan synnystä. Uusliberalistien mukaan luokat ovat hävinneet kokonaan.

Työväenluokalla tarkoitetaan kaikkia niitä henkilöitä, jotka ovat mukana tuotantoketjussa, joka tuottaa lisäarvon mutta eivät omista tuotantovälineitä. He saavat pääosan tuloistaan palkkatulona. Yli 98 % kansasta kuuluu edelleenkin työväenluokkaan. Työväenluokan asemassa ovat yhteiskunnassa myös riiston kohteeksi joutuva viljelijäväestö ja ammatinharjoittajat. Nämä luokat kuuluvat myös työtätekevään luokkaan.

Ihmisiä pyritään luokittelemaan erilaisiin ryhmiin muulla tavoin kuin tuotantovälineiden omistussuhteiden mukaan. Työn ja pääoman ristiriita ei kuitenkaan ole hävinnyt mihinkään. Työtätekevien ihmisten luokkatietoisuus on herättävä muutoksen aikaan saamiseksi. Sen sijaan vanha jako työväestöön ja sivistyneistöön on vanhentunut, sillä nyky-aikana valtaosa työväestöstä kuuluu myös sivistyneistöön ainakin länsimaissa.

7.15. Uusimperialismin teoria

Imperialismissa on erotettavissa useita vaiheita ja niidentunnistaminen ja analysointi on tärkeää. Näin voidaan suunnata oikein työväenluokan imperialisminvastaista toimintaa. Kiinalaisten tutkijoiden mukaan 2020-luvulla eletään ns. uusimperialismin aikaa. Uusimperialismi on uusi kansainvälisen monopolikapitalismin vaihe, johon kapitalismi on kehittynyt vapaan kilpailukapitalismin, yksityisen monopolikapitalismin ja valtiomonopolistisen vaiheen jälkeen. Lisäksi uusimperialismin kaudelle on tyypillistä uudenlainen kansainvälisen monopolikapitalismin laajentuminen sekä

uusi järjestelmä, jonka kautta kehittyneiden maiden vähemmistö hallitsee maailmaa ja toteuttaa uutta taloudellisen, poliittisen, kulttuurisen ja sotilaallisen hegemonian politiikkaa. Uusimperialismin viisi keskeistä ominaisuutta ovat:

1. Uusi tuotannon ja jakelun monopoli. Tuotannon ja kierron kansainvälistyminen ja pääoman lisääntyvä keskittyminen synnyttää jättimäisiä monikansallisia monopoliyrityksiä, joiden varallisuus on suurempi kuin koko-naisten maiden omaisuus.
2. Rahoituspääoman uusi monopoli, jolla on ratkaiseva rooli globaalissa talouselämässä ja joka synnyttää talouden finansialisoitumisen.
3. Yhdysvaltain dollarin ja henkisen omaisuuden monopoli, joka aiheuttaa epätasaista kansainvälistä työnjakoa sekä globaalin talouden ja varallisuuden polarisoitumista.
4. Kansainvälisen oligarkkiliiton uusi monopoli. On syntynyt oligarkkisen kapitalismin kansainvälinen monopoli-liitto, johon kuuluu yksi hegemoninen hallitsija ja useita muita satelliitteja, ja joka asettaa taloudellisen perustan rahapolitiikalle, vulgaariselle kulttuurille ja sotilaallisille uhille.
5. Taloudellisten kriisien voimistuminen. Kapitalismin globalisoituneet ristiriidat ja järjestelmän erilaiset kriisit voimistuvat, joka luo uudenlaisen monopolistisen siirtymäkauden ja kuolevan nykykapitalismin ajan imperialismin muodon.

Uusimperialismi on siirtymävaihe ja kuolevaa myöhäiskapitalismia

Leninin imperialismiteoria kuvasi monopolikapitalismin siirtymäkauden ja kuolevan luonteen yli vuosisata sitten. Useimmat kapitalistiset yhteiskunnat eivät kuitenkaan ole hävinneet lukuun ottamatta hyvin pientä määrää maita, joissa sosialismia edelleen rakennetaan. Kapitalistiset maat kehittyvät edelleen. Tämä herättää kysymyksen, kuinka arvioimme nykyisen kapitalismin siirtymäkauden luonnetta tai sen taipumusta rappeutua ja tuhoutua?

Jos käytämme historiallista materialistista menetelmää, uusimperialismin luonnetta voidaan luonnehtia kahden seikan perusteella. Ensinnäkin, kuten kaikki maailmassa, imperialistinen järjestelmä muuttuu jatkuvasti. Se on ohimenevä ilmiö ihmiskunnan historiassa, eikä se ole ikuinen. Toiseksi uusimperialismin aikakaudella kehittyneet kapitalistiset maat ovat käyneet läpi monia teknologisia ja institutionaalisia uudistuksia. Ne ovat tehneet muutoksia tuotantosuhteisiinsa ja ylärakenteeseensa, kuten makrotalouden sääntely ja tulonjaon ja sosiaaliturvan muutokset. Ne ovat luoneet perustan kapitalismin kehittymiselle ja viivästyttäneet sen tuhoa. Korkeat ja matalat kasvuluvut seuraavat toisiaan ja Leninin arvioima rappeutumisaika on pidentynyt huomattavasti. Talouden globalisaatioprosessissa kehittyneet kapitalistiset maat ovat ehdottoman hallitsevassa asemassa.

7.16. Imperialismin vastavoimat

Suuret sosialistiset maat, kuten entinen Neuvostoliitto ja Kiina, rikastuvat ja vahvistuvat rauhanomaisen kilpailun kautta, joten oli väistämätöntä, että ne joutuvat kohtaamaan Yhdysvaltojen hegemoniset tavoitteet. Tätä ei välttämättä täysin ymmärretty Neuvostoliitossa, eikä myöskään Kiinassa. Kiinassa Deng Xiaoping lanseerasi rauhanomaisen vaurastumisen politiikan, jonka mukaisesti USA antaisi Kiinan vaurastua rauhassa. Vasta viimeisten vuosien aikana Kiina on havahtunut siihen tosiasiaan, että imperialismi ei hyväksy moninapaisen maailman syntyä.

USA:n imperialismia vastaan on muodostumassa rintama, BRICS-maat [BRICS-maat on alun perin viiden kehittyvän talouden, Brasilian, Venäjän, Intian, Kiinan ja Etelä-Afrikan, muodostama liittouma. Lyhenne tulee maiden englanninkielisten nimien alkukirjaimista. Sittemmin liittoumaan on liittynyt muitakin maita]. Niiden taloudet ovat kasvaneet 2000-luvulla nopeasti. BRICS-maiden piirissä on mm. ryhdytty edistämään dollarista luopumista kaupankäynnin valuuttana. Dollarin hegemonia perustuu sen rooliin kiertovälineenä kansainvälisissä liiketoimissa. Dollarin syrjäytyminen tästä roolista merkitsisi tämän hegemonian heikentämistä. Tällä on suuri merkitys USA:n imperialismille.

Dollarin hegemonia antaa Yhdysvalloille kaksi etua: ensinnäkin, kun dollari on varantovaluutta, Yhdysvaltojen ei tarvitse huolehtia maksutaseongelmista toisin kuin muiden maiden. Se voi suorittaa maksunsa laskemalla liikkeeseen velkakirjoja muille maille, koska nämä dollarimuotoiset velkakirjat ovat turvallinen varallisuuden säilyttämismuoto. Toiseksi amerikkalaisten pankkien liiketoiminta kasvaa huomattavasti ja ne ovat suurimmat edunsaajat, kun dollari on maailmankaupan kiertoväline.

Dollarin hegemonia myös pakottaa kolmannen maailman toimijat tuottamaan hyödykkeitä imperialistien määräämillä hinnoilla, joka takaa imperialistisissa maissa asuvien ihmisten tarpeiden tyydyttämisen niin, että tuotteista ei makseta oikeaa hintaa ja hinnat eivät kohoa tuotantomäärien muuttuessa.

BRICS-maiden yhteistyön tiivistyminen on positiivinen signaali, mutta se ei luultavasti tarkoita imperialismien luhistumista ainakaan lyhyellä tähtämellä. Imperialismi on yksi vaihe kapitalismin historiassa ja on osoittautunut, että se on hyvin muuntautumiskykyinen.

8. Sosialistinen ja kommunistinen yhteiskuntajärjestelmä

8.1. Vaistonvarainen sosialistinen ja kommunistinen ajattelu vanhalla ajalla

Ajatus kommunismista eli ihmisten mielissä jo antiikin aikana. Vjateslav Volginin (Esseitä sosialismin historiasta) mukaan muinaisessa Kreikassa kommunismi ilmeni mm. taruna ihmiskunnan kulta-ajasta. Tarut syntyivät vastapainoksi riistoyhteiskunnalle, joka muotoutui alkukantaisen yhteiskunnan hajottua luokkiin. Haluttiin päästä tilanteeseen, jossa ei ole riistoa ja sortoa.

Varhain työväenluokan edeltäjien piirissä alkoi muotoutua ajatus sosialistisesta ja kommunistisesta yhteiskunnasta. Engels mainitsee kirjassaan Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi, että proletariaatin edeltäjien taholla esiintyi liikehdintää jo 1500–1600-luvuilla. Näitä näkemyksiä edustivat mm. anabaptistit, Thomas Münze (1489-1525), Francois-Noel Babeuf (1760–1796), sekä Englannissa levellerit. He esittivät yhteisomistukseen perustuvaa yhteiskuntaa.

Myöhemmin 1800-luvulla tällaista ajattelua edustivat utopistisocialistit. He kannattivat yksityisomistuksen lakkauttamista ja alkukantaisen yhdenvertaisuuskommunismien aatteita. Näiden työväenluokan esiasteiden piirissä kehittyi kypsimmäisiä yhteiskuntateorioita ja ihanteellisen yhteiskunnan utopistisia kuvauksia. Ne olivat yrityksiä ratkaista yhteiskunnallisia epäkohtia vaiheessa, jossa feodalistisen yhteiskunnan sisälle alkoi ilmaantua porvarillisten luokkasuhteiden mukanaan tuomia sosiaalisia ongelmia ja uusia orastavia valistusajan aatteita.

Ensimmäinen esitys tieteellisestä yhteiskuntakehityksestä ja sen lainalaisuuksiin perustuvasta sosialistisesta ja kommunistisesta yhteiskuntamuodosta oli Marxin ja Engelsin 1848 ilmestynyt Kommunistinen manifesti. Sen ensimmäisessä luvussa Marx ja Engels esittivät proletariaatin vallankumouksen välttämättömyyden ja nostivat esiin ajatuksen työväenluokan vallasta tai proletariaatin diktatuurista: "Ensimmäisenä askeleena työväen vallankumouksessa on proletariaatin nouseminen hallitsevaksi luokaksi ja demokratian valloittaminen." "Proletariaatti käyttää poliittista herruuttaan ottaakseen vähitellen pois porvaristolta pääoman, keskittääkseen kaikki tuotantovälineet valtion, so. hallitsevaksi luokaksi järjestyneen proletariaatin haltuun." [Marx, Engels: Kommunistinen manifesti teoksessa Marx Engels Valitut teokset kolmessa osassa, KI Edistys]

8.2. Hyppäys luokkayhteiskunnasta sosialismiin on laadullinen muutos

Sosialistinen ja kommunistinen tuotantotapa ja yhteiskuntataloudellinen muodostuma sekä siihen johtava vallankumous poikkeavat ratkaisevasti sitä edeltäneistä luokkayhteiskunnista. Orjanomistuksellinen-, feodaalinen- ja kapitalistinen yhteiskunta perustuvat kaikki yksityisomistukseen ja sen välityksellä tapahtuvaan ihmisen riistoon.

Siirtyminen orjayhteisöstä feodalismiin ja siitä edelleen kapitalismiin merkitsivät tuotantovälineiden yksityisomistuksen ja niihin perustuvan riiston muodon muuttumista toisenlaiseksi. Siksi feodalistiset tuotantosuhteet syntyivät jo orjayhteisön sisällä ja kapitalistiset tuotantomuodot syntyivät feodalismien sisällä. Feodaalimistaja saattoi jo feodalismien aikana realisoida omaisuutensa kapitalistiseen tuotantoon ja kapitalistisessa kumouksessa poliittinen valta saatettiin vain vastaamaan muuttuneita taloudellisia ja yhteiskunnallisia suhteita.

Sosialistisessa vallankumouksessa tuotantovälineiden kapitalistinen yksityisomistus vaihdetaan yhteiskunnalliseen omistukseen. Samalla lopetetaan ihmisten toisiin ihmisiin kohdistama työvoiman riisto. Tämä merkitsee sitä, että luokkavaltio ei vähitellen kasva sosialistiseksi valtioksi, vaan jossain vaiheessa tarvitaan hyppäyksellinen perinpohjainen muutos, vallankumous.

8.3. Kapitalismin perusristiriita ja vallankumouksen välttämättömyys

Kehittyessään kapitalismi luo teollisuudessa ja maataloudessa suurtuotannon. Tähän sen pakottaa tavaratuotannon arvolaki. Kapitalistisen yrityksen pitää alituisesti laajentua, mikä voi tapahtua vain riistämällä entistä enemmän lisäarvoa, ryöstämällä tai sodankäynnillä. Tuotantovoimien kehitys synnyttää sellaista tuotantokalustoa ja sellaisia tuotantomenetelmiä, jotka vaativat satojen ja tuhansien työläisten työn yhdistämistä. Se on samalla työn ja tuotannon yhteiskunnallistamista, kun miljoonien ihmisten työn tuotto joutuu kapitalistien yksityisomaisuudeksi.

Kapitalismin perusristiriita on marxilaisten mukaan tuotannon yhteiskunnallisen luonteen ja yksityisomistuksellisen kapitalistisen riiston välinen ristiriita. Tämä ristiriita johtaa ihmiskunnan yhä syveneisiin kriiseihin, sotiin ja talouspu-

liin. Nämä yhteiskunnalliset ristiriidat voidaan purkaa yhteiskunnallistamalla kaikki tuotantovälineet ja suuntaamalla yhteiskunta sosialistiselle kehitysuralle.

Viime aikoina alettu on alettu entistä enemmän käyttää käsitettä antroposeeni, jolla tarkoitetaan nykyajan vaihetta, jossa imperialistisessa ja uusliberalistisessa markkinakapitalismin vaiheessa olevasta ihmiskunnasta, on tullut maapalloa muokkaava geologinen voima, joka on keskeinen pandemioiden ja ilmastomuutoksen aiheuttaja. Tämä on selkeästi yhteydessä kapitalismin perusristiriitaan. **Ks, luku xx**

8.4. Pariisin kommuuni, ensimmäinen työväenluokan hallitsema valtio

Pariisin kommuunia voidaan pitää ensimmäisenä työväenluokan hallitsemana valtiona. Pariisin kommuunin syntyminen taustalla oli Saksan ja Ranskan sota vuosina 1870–1871. Työläisten vaatimuksesta julistettiin 4.9.1870 Ranskan tasavalta. Sen hallitus solmi kuitenkin Saksan kanssa sopimuksen, minkä perusteella Saksa miehitti merkittävän osan Ranskaa. Ranskan kansalliskokous siirrettiin etelään ja hallituksen johtoon tuli Adolphe Thiers.

Pariisiin perustettiin kansalliskaarti, jossa enemmistönä olivat työläiset. Pariisin työläisistä ja pikkuporvaristosta tuli aseellinen voima. Tämä muodosti haasteen Thiersin hallitukselle, joka pyrki riisumaan kansalliskaartin aseista ja riistämään siltä sen hankkimat tykit. Pariisin naiset estivät tykkien luovuttamisen. Tämän jälkeen lyhyessä verettömässä kapinassa valta siirtyi 18.3.1871 kansalliskaartin keskuskomitealle. Yleisillä vaaleilla 10 päivää myöhemmin valittiin ja perustettiin Pariisin kommuuni.

Kommunardit eivät tunteneet Marxin ja Engelsin teoksia, mutta heillä oli selkeä luokkavaisto. Marxin ja Engelsin 1848 arvio, että porvarillinen valtiokoneisto on hävitettävä, osoittautui oikeaksi. Porvarillinen valtiokoneisto hävitettiin siten, että korkein virkamiehistö ja armeija pakenivat ja salainen poliisi ajettiin alas.

Kommuunissa toteutettiin valtiovallan ja kansan uudenlaiset suhteet. Valtiovallan elimet olivat valittuja ja virkamiesten palkat vastasivat työläisten palkkoja. Kommuuni oli laajan demokraattisen valvonnan alainen. Se ehti suorittaa toimia, jotka suuntautuivat työväenluokan aseman parantamiseen. Näitä olivat mm. yötyön kieltäminen, maksuttoman koulutuksen toteuttaminen ja porvariston asuntojen osoittaminen työläisille.

Kommunardit ymmärsivät tilanteen vaikeudet, eivätkä pitäneet kiirettä sosialististen uudistusten kanssa. Ensimmäinen sosialistinen uudistus oli 16.4.1871 annettu asetus, jonka mukaan verstaat, joiden omistajat olivat paenneet, luovutettiin yhteiskunnalliseen omistukseen.

Thiers aloitti sisällissodan Pariisia vastaan ja 21.5.1871 Thiersin joukot murtautuivat Pariisiin. Kaupunki paloi, kun kommunardit sytyttivät porvarien taloja palamaan hidastaakseen hallituksen joukkojen etenemistä. Varsinainen verilöylyn viikko oli 21.-27.5. ja viimeinen barrikadi kukistui 28.5.1871. Sen jälkeen hallituksen joukot teloittivat muutamassa päivässä 30 000 kommunardia.

Pariisin kommuunissa työväenluokka piti ensimmäistä kertaa maailmassa hallussaan valtiollista valtaa ja osoitti kykenevänsä siihen. Kommuunin ansiosta sosialismista tuli merkittävä voima Euroopassa. Sen kokemuksen perusteella Euroopassa perustettiin useita kansallisia puolueita. Kapitalistit pitivät jo silloin kommuunia suurena vaarana. Tästä osoituksena on, että vaikka saksalaiset piirittivät Pariisia, preussilaiset piiritysjoukot laskivat ranskalaiset Thiersin joukot aseimensa kautta hyökkäämään Pariisiin.

8.5. Toisen internationaalin vararikko

Pariisissa perustettiin 14.7.1889 kansallisten työväenpuolueiden liitoksi toinen internationaali. Sen Stuttgartin kokouksessa 1907 Lenin sai Rosa Luxemburgin avustuksella aikaan muutoksen konferenssin asiakirjaan. Sen mukaisesti sodan vaaran torjumiseksi kaikki internationaalin puolueet äänestävät varustelumäärärahojen lisäämistä vastaan ja käyttävät tilannetta hyväkseen työväenluokan aktivoimiseksi.

Internationaalin Baselin konferenssissa 1912 hyväksyttiin Baselin manifesti. Siinä sovittiin, että sodan syttyessä (enakoitiin ensimmäistä maailmansotaa) kaikkien sosialidemokraattien velvollisuus on taistella hallituksiensa politiikkaa vastaan, jouduttaa kapitalismin romahdusta ja muuttaa imperialistinen sota kapitalismin vastaiseksi vallankumoukseksi.

Sodan alettua toisen internationaalin keskustalaiset Kautskyn johdolla asettuivat kuitenkin hallitustensa sotapolitiikan kannalle. Ainoastaan Venäjän puolue pysyi Baselin manifestin takana. Serbian ja Unkarin sosialidemokraattiset puolueet tuomitsivat sodan imperialistisena sotana ja myöhemmin Bulgarian puolueen vasemmisto ja Romanian puolue asettuivat Venäjän puolueen kannalle. Saksassa Karl Liebknecht asettui neljä kuukautta sodan alkamisen jälkeen vastustamaan sotamäärärahojen lisäämistä.

8.6. Venäjän vallankumous

Venäjällä lokakuun vallankumous 1917 aloitti maailmassa uuden, kapitalismista sosialismiin siirtymisen aikakauden. Tätä arviota ei muuta sosialistisen yhteiskuntamuodon viime vuosikymmenten vaikeudet. Ne päinvastoin ovat vain osoitus hyvin monimutkaisesta yhteiskuntakehityksen tendenssistä. Länsimaissa porvarillisdemokraattiset vallankumoukset tapahtuivat ennen työväenluokan syntymistä. Vaikka työväenluokka ei ollut vielä syntynyt, oli kuitenkin työväenjärjestöjä. Nämä auttoivat porvariluokan valtaannousua, sillä porvaristo oli feodalismin verrattuna edistysellinen. Venäjällä työväenpuolue (bolševikit) perustettiin 1903 ja kaksi vuotta myöhemmin 1905 tapahtui Venäjän ensimmäinen porvarillisdemokraattinen vallankumous, joka Leninin johdolla kehittyi 1917 työväen- ja talonpoikain sosialistiseksi vallankumoukseksi.

Tsaarin Venäjä oli puolifeodaalinen valtio, jossa maaorjuus lakkautettiin 1861, mutta köyhien talonpoikain oli edelleen pakko vuokrata maata. Venäjällä kehittyi läntisten kapitalistien toimesta työväenluokka, jonka määrä ylty kolme miljoonaa vuoteen 1905 mennessä. Venäjän kapitalismi kulki jälkijunassa. Talonpoikain keskuudessa toimivat pikkuporvarilliset marxilaisuutta vastustavat narodnikit. Leninin veli tuomittiin kuolemaan osallisuudesta narodnikkien suunnitelmaan tsaarin murhaamiseksi.

Lenin valitsi toisen tien ja ryhtyi tutkimaan marxilaisuutta ja näki tieteellisen yhteiskuntateorian tienä työväenluokan vapautukseen. Lenin organisoi Volgan varrella marxilaisia kerhoja ja siirtyi sitten 1893 Pietariin. Hän asetti tavoitteeksi yhdistää marxilaiset kerhot vallankumoukselliseksi puolueeksi. Narodnikkien pikkuporvarillisen vaikutuksen eliminoinniseksi Lenin osoitti työväenluokan merkityksen ja päätteli, että tsaarinvalta voidaan kaataa vain luomalla työväen ja talonpoikain liitto.

Syksyllä 1895 Pietarin marxilaiset kerhot yhdistettiin järjestöksi nimeltä Taisteluliitto työväenluokan vapauttamiseksi. Järjestön perustana olivat tehtaiden työläiskerhot. Alettiin organisoida agitaatiota ja lakkotoimintaa. Tämä myös johti ongelmiin. Joidenkin menestyksellisten lakkotaistelujen jälkeen eräät sosialidemokraatit esittivät, että pitää käydä vain taloudellista taistelua ja hylätä poliittinen taistelu (ns. ekonomismi). Teoksessaan Mitä on tehtävä Lenin osoitti näiden ekonomistien olevan Venäjällä kansainvälisen kaytskylaisen opportunistin muunnos.

Tsaarin poliisi hajotti Pietarin taisteluliiton 1895 ja useita sen aktiiveja tuomittiin kolmen vuoden karkotukseen Siperiaan. Siellä Lenin kirjoitti marxilaisen puolueen ohjelman ja loi suunnitelman marxilaisen puolueen perustamiseksi. Sen mukaan piti myös perustaa lehti ajamaan vallankumouksellista ohjelmaa.

Puolueen perustaminen 1903

Karkotuksen jälkeen Lenin kävi tapaamassa eri puolille Venäjää perustettujen taisteluliittojen edustajia ja organisoivat heistä lehden toimittajia ja aktivisteja. Tsaarin poliisi seurasi Leninin toimintaa ja kesällä 1900 Lenin siirtyi Saksaan. Vallankumouksellisen Iskan ensimmäinen numero julkaistiin Leipzigin joulukuussa 1900. Saksasta Lenin kirjoitti 1902 kirjan Mitä on tehtävä, jossa hän perusteli marxilaiseen teoriaan perustuen puolueen välttämättömyyden.

Heinäkuussa 1903 aloitettiin Venäjän sosialidemokraattisen työväenpuolueen (VSDTP) toinen edustajakokous. Täällä ankaran taistelun jälkeen hyväksyttiin puolueelle vallankumouksellinen ohjelma, jossa asetettiin tavoitteeksi työväenluokan ja talonpoikaiston valta. Leniniläiset saivat enemmistön puolueen keskuskomiteassa ja Iskan toimituskunnassa. Tästä eteenpäin leniniläisiä marxilaisia nimitettiin enemmistöksi (bolševikit) ja opportunisteja, ekonomisteja, vähemmistöksi (mensevikit). Pian tämän jälkeen mensevikit onnistuivat valtaamaan Iskan toimituskunnan.

Kypsyminen porvarillisdemokraattiseen vallankumoukseen

Talouspula Venäjällä 1900-1903 kärjisti luokkataistelua. Bakussa käytiin joulukuussa 1904 bolševikkien johdolla työläisten voittoon päätynyt lakko. Pietarin Putilovin tehtailla alkoi 3.1.1905 neljän työläisen irtisanomisesta alkanut lakko. Myös Venäjän tappioon kääntynyt sota Japania vastaan 1904-1905 kärjisti tilannetta.

Lakkoliike laajentui ja tammikuussa 1905 lakkoihin osallistui jo 800 000 työläistä. Liikehdintä muuttui poliittiseksi, kun toimintaan alkoivat osallistua myös talonpojat. Todellinen syyte liikehdinnälle oli, kun pappi Gaponin johdolla organisoitiin kansanjoukot viemään tsaarille vetoamusta kansan elinolojen parantamiseksi. Tämä päättyi katastrofiin, kun poliisi ampui 5000 työläistä 9.1.1905. Lakkolaisten määrä lokakuussa koko keisarikunnan alueella oli jo kaksi miljoonaa. Tehtaat, posti ja lennätin keskeyttivät työnsä. Tsaari joutui sallimaan yhdistymis- ja kokoontumisvapauden 17.10.1905, sekä kutsumaan koolle duuman.

Bolševikkien vaatimuksesta pidettiin Lontoossa huhtikuussa 1905 VSDTP:n kolmas edustajakokous, jossa määriteltiin taktiikka alkaneeseen vallankumoukseen. Tähän eivät mensevikit osallistuneet, vaan pitivät oman konferenssinsa. He vaativat työväenluokkaa tukemaan porvaristoa, joka oli heidän mielestään vallankumouksen päävoima.

Bolsevikkien linja oli toinen. Sen mukaan vallankumous oli porvarillisdemokraattinen. Sen tehtävänä oli maaorjuuden rippeiden hävittäminen ja tsaarin kukistaminen. Katsottiin, että demokraattisen kumouksen voi suorittaa työväenluokka liitossa talonpoikain kanssa. On muodostettava väliaikainen vallankumoushallitus, jossa valta kuuluu työläisille ja talonpojille. Ei pidä rajoittua porvarillisdemokraattiseen vaiheeseen, vaan on edettävä sen kehittämiseen sosialistiseksi.

Neuvostot syntyivät - vallankumousliike ei laajentunut yleiseksi kapinaksi

Vallankumouksellisen liikehdinnän voimistuessa alettiin eri puolilla Venäjää perustaa vallan elimiksi neuvostoja. Moskovian neuvoston 7.12.1905 organisoima lakko johti 17.12.1905 saakka kestäneeseen aseelliseen kapinaan. Taiseluja käytiin monissa suurissa kaupungeissa. Liike ei kuitenkaan kehittynyt yleiseksi kapinaksi ja alkoi hiljalleen laantua. Tsaarin hallinto tukahdutti liikehdinnän lopullisesti 1907.

Epäonnistuneen porvarillisdemokraattisen kumouksen jälkeen seurasi taantumuskausi. Tsaarin poliisi alkoi vainota vallankumouksellisia. Horjuvat ainekset joutuivat paniikkiin. Toiminta siirrettiin maan alle. Lenin siirtyi maanpakoon Sveitsiin.

Puolue perääntyi kuitenkin järjestelmällisesti. Toiminnassa käytettiin laillisia järjestöjä: ammattiliittoja, osuuskuntia, työväenklubeja ja valtakunnanduumaa. Vaikeana aikana puolueen piirissä syntyi monenlaisia kuppikuntia. Jopa bolsevikkien piirissä levisivät useat mystiikkaa ja idealistista filosofiaa lähestyvät opit. Tätä edesauttoivat uusimman fysiikan löydöt, joita ei osattu yleistää. Tämän johdosta Lenin kirjoitti teoksen ”Materialismi ja empiriokritisismi”, jossa hän antoi iskun mystikoille ja idealisteille sekä antoi marxilaisen sisällön tieteen uusille löydöille.

Työväenliike nousee - Prahan konferenssi

Vuodesta 1910 työväenliike alkoi aktivoitua. Järjestettiin lakkoja ja joukkokokouksia. Vuonna 1912 puolue järjesti puoluekokousta vastaavan Prahan konferenssin, jossa käsiteltiin mm. kysymystä, miten käyttää hyväksi julkisen toiminnan muotoja sekä määriteltiin puolueen linja uuteen vallankumoukselliseen nousuun. Konferenssi myös muodosti puolueesta yhtenäisen bolsevikkipuolueen. Perustettiin myös ensimmäinen laajalevikkinen julkinen sanomalehti Pravda. Sen ensimmäinen numero ilmestyi 22.4.1912.

Lakkoliike alkoi uudelleen. Suuri lakko käytiin Lena-joen kultakaivoksilla. Toukokuussa 1911 lakossa oli 300 000 työläistä. Eri tapahtumissa vaadittiin maan pakkoluovutusta ja kahdeksan tunnin työpäivää. Vuoden 1914 alkupuolella lakossa oli jo 1,5 miljoonaa työläistä. Kun maailmansota syttyi, bolsevikit noudattivat periaatetta, jonka mukaan ”imperialistinen sota on muutettava oman maan porvariston vastaiseksi kansalaissodaksi. Hallitseva luokka on voitettava, että voidaan allekirjoittaa oikeudenmukainen rauha”. [Ks. Zimmerwaldin julistus syyskuu 1915]

Bolsevikit harjoittivat valistustyötä armeijan piirissä. Venäjän sosiaalisia ongelmia ei ollut ratkaistu, vaan vallankumouksellinen tilanne kehittyi ja kriisi kärjistyi sodan aikana. Maassa esiintyi lakkoliikehdintää ja tsaarin armeija kärsi tappioita. Naiset alkoivat kapinoida. Venäjä alkoi lähestyä toista vallankumousta.

Porvarillisdemokraattinen helmikuun vallankumous

Sota vaikutti kielteisesti maatalouteen ja liikenteeseen. Tsaari ei voinut turvata voittoja rintamalla. Putilovin tehtailla alkoi bolsevikkien aloitteesta 23.2.1917 koko Venäjälle levinnyt lakkoliike. Siinä vaiheessa bolsevikit kehottivat työläisiä aseelliseen kapinaan 26.2.1917. Kapina voitti seuraavana päivänä, kun Petrogradin varusväki kieltäytyi ampuhasta työläisiä.

Bolsevikit kehottivat työläisiä muodostamaan väliaikaisen vallankumoushallituksen, säätämään kahdeksan tunnin työaikalain, lopettamaan sodan ja aloittamaan maareformin. Porvaristo ei enää uskaltanut esittää monarkian säilyttämistä. Työläiset alkoivat perustaa neuvostoja ja sotilaat komiteoita. Syntyi Petrogradin työläisten ja sotilaiden neuvostojen komitea. Uusi väliaikainen porvarillinen hallitus muodostettiin 2.3.1917.

Itsevaltiudesta tehtiin loppu ja uusi hallitus julisti porvarillisia vapauksia. Vuoden 1917 Petrogradin neuvostojen enemmistö oli kuitenkin pikkuporvarillisilla puolueilla, sekä mensevikeillä ja esserrillä. Näiden puolueiden edustajat muodostivat bolsevikeilta salassa väliaikaisen hallituksen, johon kuului tilanherroja ja porvareita.

Neuvostojen valta taas perustui aseistettuihin työläisiin ja vallankumouksellisiin sotilaisiin. Siksi väliaikainen hallitus ei voinut hyväksyä ainoatakaan lakia ilman neuvostoja. Neuvostot taas tunnustivat väliaikaisen porvarillisen hallituksen, joka kuitenkin ei hyväksynyt ainoatakaan kansan esittämää uudistusta. Voitiin tehdä vain sellaisia päätöksiä, jotka kumpikin poliittinen voima hyväksyi. Siksi tätä vaihetta sanottiinkin kaksoisvallaksi. Bolsevikkien toiminta oli

kuitenkin laillista ja Pravda alkoi jälleen ilmestyä (5.3.1917). Bolsevikit aloittivat järjestöllisen organisoinnin ja poliittisen selvitystyön.

Lenin oli edelleen maanpaossa ja lähetti toimintaohjeita puolueelle [Lenin, Kirjeitä kaukaa]. Niiden keskeisin sisältö oli, että

1. väliaikaiseen hallitukseen ei missään nimessä saa luottaa;
2. kaikki hankkeet yhdistymisestä mensevikkien kanssa vaarantavat vallankumouksen; sekä
3. on välittömästi aloitettava selvitystyö työläisten ja sotilaiden ym. keskuudessa.

Leninin ohjeet eivät kuitenkaan saavuttaneet Pravdan lukijoita, koska toimituskunnan jäsen Kamenev julkaisi vesitetynä vain yhden Leninin kirjeen. Puolueen johtajan poissaolo olikin suureksi vaaraksi vallankumoukselle.

Vaikeuksien jälkeen Lenin palasi 3.4.1917 Venäjälle. Heti Suomen asemalla järjestetyssä joukkokokouksessa Lenin kehotti työläisiä, talonpoikia ja sotilaita taisteluun sosialistisen vallankumouksen puolesta. Seuraavana päivänä bolsevikkien kokouksessa Lenin esitti kuuluisat huhtikuun teesit. Niiden keskeinen sisältö oli:

1. Ei saa antaa mitään tukea väliaikaiselle hallitukselle;
2. on siirryttävä porvarillisesta vallankumouksesta sosialistiseen vallankumoukseen; ja
3. on irtauduttava kaksoisvallasta ja otettava valta neuvostojen käsiin.

Lenin esitti, että on jatkettava valistustyötä, jolla hankitaan enemmistö neuvostoissa. Teesit käsiteltiin suurimmissa puoluejärjestöissä kahdessa viikossa ja puoluekonferenssi 24.-29.4.1917 päätti ohjata porvarillisdemokraattisen kumouksen sosialistiseen suuntaan.

Bolsevikit valmistautuivat huhtikuun jälkeen vallankumoukseen rauhanomaisin keinoin. Kesällä heidän kannatuksensa alkoi lujittua, kun selvisi, että hallituksen linja ei johda mihinkään. Puolueen jäsenmäärä oli nyt 200 000. Petrogradin tehdaskomiteoissa bolsevikeilla oli ¾ enemmistö. Myös vastavallankumous valmistautui vastaiskuun. Sotarintamalla armeijan organisoima hyökkäys epäonnistui ja sen seurauksena työläiset siirtyivät kadulle vaatimaan kaiken vallan siirtämistä neuvostoille. Hallitus hyökkäsi rintamalta siirrettyjen asevoimien tuella 3.7.1917 mielenosoittajien kimppuun. Pravdan toimitus tuhottiin, mielenosoittajia ammuttiin ja annettiin käsky Leninin vangitsemisesta. Puolue onnistui siirtämään Leninin turvaan Suomen puolelle. Sosialisti Kerenskin johdolla kaikki valta siirtyi imperialistista politiikkaa toteuttavalle väliaikaiselle hallitukselle.

Tilanne Venäjällä muuttui. Lenin teki arvion, jonka mukaan vallankumouksen rauhanomainen vaihe päättyi. Vallassa oli täysin porvarillinen hallitus. Lenin esitti tunnuksen ”Kaikki valta neuvostoille” väliaikaista hylkäämistä ja valmistautumista kaatamaan väliaikainen hallitus aseellisesti.

Nämä esitykset hyväksyttiin 26.7.-3.8.1917 pidetyssä puolueen kuudennessa edustajakokouksessa. Alettiin hankkia aseita ja perustaa punakaartilaisosastoja. Esiin nousi kysymys, miten suhtautua porvarilliseen valtioon. Syksyllä 1917 Lenin viimeisteli vallankumouksen kehittämiseksi teoksensa ”Valtio ja vallankumous”. Siinä hän kehitti edelleen Marxin ja Engelsin näkemyksiä valtiosta ja työväenluokan vallasta.

Kornilovin kapina

Heinäkuun jälkeen kansa alkoi herätä. Taloudellinen kriisi syveni. Työläiset ja sotilaat alkoivat joukoittain erota mensevikeistä ja esserristä. Kun selvisi, että hallitus ei aio toteuttaa kansan vaatimuksia, alkoivat neuvostot nopeasti siirtyä vallankumouksen puolelle. Myös porvaristo ryhtyi laajentamaan vastahyökkäystään. Vallankumouksellisia joukko-osastoja riisuttiin aseista ja alettiin siirtää rintamalle. Petrogradiin siirrettiin hallitukselle uskollisia joukkoja. Kerenski alkoi ulkomaisten imperialistien, tilanherrain ja porvariensa kanssa järjestää tsaarille uskollisen kenraali Kornilovin avulla Petrogradiin Etelä-Venäjältä vastavallankumouksellisia joukkoja. Nämä eivät osanneet venäjän kieltä ja Kornilov oletti, että nämä eivät siksi saa yhteyttä Pietarin väestöön.

Kerenski kuitenkin pelästyi liittolaistaan Kornilovia ja joutui hyväksymään käskyn työläisten mobilisoimiseksi Pietarin puolustamiseen. Tämän tehtävän organisoivat bolsevikit. Jaettiin aseet ja perustettiin työläisosastoja. Pietarin puolustukseen vedettiin mukaan varusväki ja Itämeren laivasto. Voimasuhteet olivat muuttuneet niin, että Pietarin puolustus oli bolsevikkien käsissä. Bolsevikit organisoivat liikkeelle agitaattoreita, jotka lähtivät Kornilovin armeijaa vastaan ja soluttautuivat kornilovilaisten joukkoon. Ja niin taitavia olivat bolsevikkien agitaattorit, että kapina kuivui kasaan ja jopa kasakat kieltäytyivät hyökkäämästä Petrogradiin.

Kornilovin kapinan aikana tapahtui lopullisesti neuvostojen vasemmistolautuminen. Elokuussa Petrogradin neuvostossa bolsevikit saivat enemmistön ja se julisti tunnuksen kaikki valta neuvostoille. Syyskuussa Moskovan neuvoston

ohella Venäjällä yli 250 neuvostoa tukivat tunnusta kaikki valta neuvostoilta, mutta nyt tunnus tarkoitti aseellista kapinaa. Kornilovin kapinan jälkeen vallitsi joitain päiviä tilanne, jolloin valta olisi voinut siirtyä rauhanomaisesti neuvostoilta, mutta mensevikit ja eserrät eivät tähän suostuneet ja siirtyivät yhä enemmän oikealle. Tilanne meni ohi ja ainoa tie oli aseellisen kapinan valmistelu.

Lokakuun vallankumous voitti

Hallituksen politiikka johti kriisiin, syntyi elintarvikepula ja valtiontalous meni vararikkoon. Moskovan ja Pietarin varuskunnat sekä Itämeren laivasto siirtyivät vallankumouksen puolelle. Lokakuussa 10.10.1917 Lenin palasi Pietariin ja heti sen jälkeen kokoontui puolueen keskuskomitea, joka hyväksyi päätöksen kapinan valmisteluista. Tätä varten perustettiin esikunta, jonka johtoon tuli Lenin.

Kapinaan valmistaudittiin koko maassa. Moskovan ja Pietarin aluekonferenssien lisäksi 30 aluekonferenssia olivat päätöksen kannalla. Samaan aikaan valmisteltiin neuvostojen toista yleisvenäläistä edustajakokousta 25.10.1917. Lokakuussa Petrogradin punakaartin vahvuus oli 40 000 ja muualla 200 000 henkilöä. Pietarin varuskunnan vahvuus oli 150 000 sotilasta ja Itämeren laivaston 80 000 matruusia.

Kapina päätettiin siirtää alkavaksi päivää ennen neuvostojen toisen yleisvenäläisen kokouksen alkamista 24.10. Kerenskin hallitus lähetti 24.10. aamulla panssariautoja tuhoamaan bolševikkien toimistoja ja lehtien toimituksia. Vallankumoukselliset joukot olivat vastassa Kerenskin joukkoja häätäen heidät pois.

Lenin saapui Smolnaan vallankumouksen johtokeskukseen 24.10. yöllä. Samana yönä piiritettiin Talvipalatsi. Päivällä 25.10. miehitetiin asemat, posti ja lennätin, Nevan sillat, ministeriöt ja valtionpankki. Yöllä 25.-26.10. panssarilaiva Auroran merkkilaukauksesta alkoi työläisten, sotilaiden ja matruusien väkiryntäys Talvipalatsiin, jonne väliaikainen hallitus oli linnoittautunut.

Väliaikainen hallitus vangittiin. Vallankumous toteutettiin suunnitelmien mukaan lokakuun 25.-26. päivinä (marraskuun 7-8. päivinä), jolloin vallankumous saavutti voiton Petrogradissa. Moskovassa vallankumous voitti 25.10.-2.11.1917 (7-15.11.1917). Lokakuun 25. päivänä Petrogradissa alkaneelle neuvostojen toiselle yleisvenäläiselle edustajakokoukselle, jossa iso enemmistö oli siirtynyt bolševikeille, voitiin ilmoittaa kaiken vallan maassa siirtyneen työläisten, talonpoikain ja sotilaiden neuvostoilta. Tämä kokous hyväksyi ensimmäisinä lakeinaan kaikille sotaikäisille maille ehdotuksen rauhasta sekä päätöksen maan kansallistamisesta ja luovuttamisesta talonpoikain haltuun. Saman kokouksessa ilmoitettiin kaiken vallan maassa siirtyneen neuvostojen käsiin, valittiin uudelle valalle hallitus sekä kansankomissaarien neuvosto, jonka johtoon valittiin Lenin.

Sosialistinen vallankumous

Sekä Pariisin kommuuni että lokakuun vallankumous osoittivat, että valta ei siirry kapitalisteilta työväenluokalle ilman laadullista vallankumouksellista tilannetta ja vaihetta. Nämä ovat kaksi klassista esimerkkiä työväenluokan vallankumouksesta. On virheellistä ajatella, että sosialistiseen yhteiskuntajärjestykseen siirtyminen tapahtuisi tämän jälkeen muuallakin samalla tavalla, sillä koskaan ei tule kahta samanlaista aikaa. Silti jokaisessa vallankumousprosessissa, joissa yhteiskunnallinen valta siirtyy omistavalta luokalta työväenluokalle, on yhteismitallisia vaihteita, jotka on tunnistettava ja ymmärrettävä oikein.

Lokakuun vallankumous muutti ratkaisevasti maailman tilannetta, koska tuotantovälineiden yksityinen omistusmuoto sai kilpailijan. Kapitalismi ei ollutkaan enää ainoa yhteiskuntajärjestelmä maailmassa. Huolimatta sosialistisen elämänmuodon 1990 jälkeen kokemista vaikeuksista on osoitettavissa, että lokakuun vallankumous aloitti kapitalismista sosialismiin siirtymisen aikakauden maailmassa. Tämä aikakausi jatkuu edelleen.

Näiden klassisten vallankumousten merkitys oli niin suuri, että kapitalistipiirit laittoivat isoja voimia likoon torjuakseen sosialistisen yhteiskuntakehityksen. Niinpä Pariisin kommuunin yhteydessä sotaa käyvät valtiot, Ranska ja Saksa, kykenivät liittoutumaan kommuunin kukistamiseksi. Samoin sodasta selvinneet maat Euroopassa näkivät tarpeelliseksi liittoutua intervention aloittamiseksi nuorta Neuvosto-Venäjää vastaan.

Neuvostovaltion voitto maahantunkeutujista

Maailmansodan lopulla saksalaisitvaltalaiset joukot aloittivat hyökkäyksen koko rintamalla ja miehittivät suuren osan Länsi-Venäjää. Juuri muodostettu puna-armeija pysäytti hyökkäyksen 23.2.1918. Neuvostovalle tappiollisen 3.3.1918 solmitun Brest-Litovskin rauhan jälkeen saksalaiset jäivät valloittamilleen alueille.

Alkukesällä 1918 ensimmäisen maailmansodan ympärysvaltioiden joukot (mm. Iso-Britannia, Ranska, Venäjän keisarikunta, Serbia, Italia, Portugali, Romania, Kreikka) yhdessä tsaarin kenraaleiden kanssa nousivat maihin pohjoisessa,

idässä ja etelässä. Nuori puna-armeija kykeni jo syksyllä 1918 vapauttamaan interventiojoukkojen miehittämiä alueita. Ensimmäinen maailmansota päättyi Saksan tappioon ja Brest-Litovskin rauhansopimus mitätöitiin. Puna-armeija vapautti Saksan miehittämät alueet. Ympärysvallat voimistivat otettaan, asettuivat Saksan tilalle Saksan miehittämille alueille mm. Ukrainaan ja Taka-Kaukasiaan, lähettivät joukkoja Jäämerelle, Kauko-Itään, Mustalle merelle ja Itämerelle.

Ympärysvallat organisoivat 1919–1920 kolme sotaretkeä neuvostovallan kaatamiseksi. Idästä varustettiin Koltšakin armeija, joka koordinoi toimintaansa yhdessä Jäämerelle rantautuneiden Britannian joukkojen kanssa. Etelästä organisoitiin valkokenraali Denikinin johtama armeija ja Baltian suunnalta kenraali Judenitšin armeija.

Puna-armeijan vahvuus oli silloin runsaat miljoona sotilasta. Puolue, nuorisoliitto ja ammattiliitot mobilisoivat riveistään kevään 1919 aikana 100 000 sotilasta. Neuvostotasavaltojen kesken syntyi sotilaspoliittinen liitto 1.6.1919. Leninin johtama puolustusliitto organisoivat toimintaa vihollisen karkottamiseksi.

Koltšakin armeija idässä pyrki koordinoimaan hyökkäystä kohti Moskovaa pohjoisen maahantunkeutujien ja etelän Denikinin kanssa. Puna-armeijan itäinen rintama voitti Koltšakin päävoimat keväällä 1919 Permin lähistöllä Uralilla. Uralin alue ja Länsi-Siperia vapautettiin. Samalla suomalaiset valkokaartit ajettiin takaisin Suomeen ja Judenitšin armeijan hyökkäys Petrogradiin torjuttiin marraskuun alussa 1919.

Denikinin armeijan hyökkäys etelästä alkoi elokuussa. Sitä tukivat Puolan tilanherrojen joukot lännessä sekä Judenitšin joukot Baltian suunnalla. Puna-armeijan etelärintamalle saatiin vahvennuksia ja siitä erotettiin erikseen kaakkoinen rintama. Hyökkäys Denikinin joukkoja vastaan alkoi 11.10.1919 Orelin ja Voronetšin suunnalla, jossa Denikinin armeija kärsi tappion. Budjonnyin ratsuväkiarmeija tuhosi Denikinin armeijan lopullisesti Etelä-Ukrainassa vuoden 1920 alussa.

Marraskuun alussa 1919 murskattiin Judenitšin armeija sen pyrkiessä valloittamaan Petrogradin. Pohjoisella rintamalla vuoden 1920 alussa lyötiin valkokaartilaisjoukot sekä maahantunkeutujat. Arkangeli sekä Muurmansk valloitettiin takaisin.

Ententen kolmannen sotaretken runkona olivat Krimillä majaileva kenraali Wrangelin armeija ja tilanherrojen Puolan armeija, joka tunkeutui keväällä 1920 Valko-Venäjälle ja Ukrainaan. Neuvostomaan puolustukseen saatiin nyt apua muilta rintamilta ja kesä-heinäkuussa muodostetun länsirintaman joukot vapauttivat Ukrainan ja Valko-Venäjän. Lokakuussa puna-armeijan joukot tuhosivat Kenraali Wrangelin armeijan Krimillä. Vuoden 1920 loppuun mennessä hyökkääjien perusvoimat oli tuhottu. Vuoden 1922 alkupäivinä valkosuomalaiset häädettiin lopullisesti Karjalasta. Kansalaissodan viimeiset taistelut käytiin, kun valkokaartilaisten ja maahantunkeutujien viimeinen linnake Vladivostok vapautettiin 25.10.1922.

Kansalaissodan voitto ja sen merkitys

Maailman kapitalistit eivät halunneet hyväksyä sosialismin voittoa Venäjällä. Yli neljä vuotta kestänyt kansalaissota ja 15 ulkomaisen valtion asevoimien maahantunkeutuminen oli aiheuttanut mittaamattomat aineelliset vahingot ja riistänyt yli seitsemän miljoonan neuvostomaan ihmisen hengen.

Vasta nyt uusi Neuvostomaa oli valmis aloittamaan rauhanomaisen rakennustyön sosialismin kehittämiseksi. Kansalaissodan aikana koko neuvostovaltio jouduttiin organisoimaan yhdeksi suureksi taisteluleiriksi. Tämä vaihe asetti heti alussa uuden neuvostovaltion yhtenäisyyden ja valtiollisen organisointikyvyn koetukselle.

Kansalaissodan taisteluissa syntyi lokakuun vallankumouksen yhteydessä syntyneiden neuvostovaltojen yhteistyö ja rakennettiin perusta Neuvostoliiton syntymiselle. Sillä, että neuvostomaa selvisi tässä voittajana, oli kansainvälisen luokkataistelun kannalta suuri merkitys. Muodostui kansainvälisen työväenluokan solidaarisuus. USA:n työläisistä lähtenyt ”Näpit irti Venäjästä”-kampanja oli yhteistä maailmanlaajuisia luokkataistelua, joka osaltaan pakotti imperialisteja irtaantumaan Neuvosto-Venäjän vastaisista interventiosodista.

Neuvosto-Venäjä avasi tien sosialistiselle käytännölle

Neuvosto-Venäjä oli nyt ensimmäinen työläisten ja talonpoikain hallitsema sosialistinen valtio maailmassa. Tätä ennen sosialistiselle kehitys- ja rakennustyölle ei vielä ollut käytännön perinteitä ja pohjaa. Kapitalistisessa markkinataloudessa yhteiskuntakehitystä ohjasi alkuvoimaisesti markkinavoimat ja arvolaki. Puolueen ja neuvostohallituksen täytyi ratkaista kaikki käytännön sosialistisen rakennustyön kysymykset ensimmäistä kertaa maailmassa. Tästä käytännöstä muodostuisi myös sosialistisen rakennustyön ensimmäinen esimerkki ja kokemus, josta seuraavat sosialismia ja kommunismia rakentavat ottivat oppia.

Sotakommunismi ja uusi talouspolitiikka

Kansalaissodan oloissa koko kansantalous, teollisuus ja maatalous keskitettiin palvelemaan sosialismin rakentamista. Kaikki teollisuuslaitokset kansallistettiin. Viljelijät joutuivat luovuttamaan kaikki ylimääräiset elintarvikkeet. Elettiin sotakommunismin aikaa.

Sota oli heikentänyt taloutta. Kun v. 1913 teollisuuden palveluksessa oli 2,6 miljoonaa työläistä, oli heitä v. 1921 vain 1,2 miljoonaa. Kansalaissodan vuosina väestö ymmärsi tämän sotakommunismin talouspolitiikan välttämättömyyden, mutta ei hyväksynyt sitä enää sodan jälkeen. Ymmärrettiin, että siirtyminen kapitalismista sosialismiin tarvitsee siirtymäajan.

Puolue päättikin 10. edustajakokouksessaan maaliskuussa 1921 siirtymisestä uuteen talouspolitiikkaan (NEP). Siinä palautettiin kapitalismin elementtejä. Elintarvikkeiden luovutusvelvollisuus muutettiin luontaisveroksi. Hyväksyttiin asetukset tavaravaihdon ja rahatalouden sallimisesta. Ulkomaisille yrityksille annettiin oikeus toimia neuvostomaassa. Valtiovalta ja kansantalouden avainasemat pidettiin neuvostovaltion käsissä.

GOELRO ja jälleenrakennus

Joulukuussa 1920 neuvostojen yleisvenäläinen edustajakokous käsitteli jälleenrakennustyötä. Kokouksen päätökset edellyttivät teollisuustuotannon lisäämistä 80 - 100 % sotaa edeltävään tasoon verrattuna. Kaikki uusi teollisuus suunniteltiin sähkövoiman varaan. Suunnitelmassa tärkein alue olikin GOELRO eli Neuvostovenäjän sähköistämisojelma. Tunnetut ovat Leninin sanat: ”Kommunismi on sama kuin koko maan sähköistäminen.”

GOELRO edellytti 30 suuren yhteisteholtaan 1,5 miljoonaa kw kehittävän voimalaitoksen rakentamista lähimmän 10 - 15 vuoden aikana. Sähköistämissuunnitelman toteuttaminen alkoi vuosina 1921 - 1922. Neuvostovalta sai lujan otteen maan kehittämisestä. Vuoden 1925 lopulla Neuvostoliiton suurteollisuuden tuotanto oli 75 % ja maataloustuotanto 87 % sotaa edeltävästä tasosta. Jälleenrakennus suoritettiin loppuun vuosina 1925 - 1926. GOELRO eteni menestyksellisesti.

Vallankumouksen 10-vuotispäivänä tuotettiin ensimmäiset kotimaiset traktorit, kuorma-autot, hyökkäysvaunut ja lentokoneet. Sähkövoiman tuotanto oli 2,5-kertainen vallankumousta edeltäneeseen tasoon nähden ja teollisuuden osuus kansantulosta oli n. 42 %.

Suunnitelmatalous

Jälleenrakennus jo osoitti uuden piirteen sosialistisessa taloudessa. Kapitalistisessa markkinataloudessa tuotantovoimien ohjaus tapahtuu alkuvoimaisesti markkinoiden ja arvolain perusteella, joka puolestaan perustuu tuotantovälineiden yksityisomistukseen ja työvoiman riistoon.

Sosialistisessa taloudessa siirryttiin suunnitelmatalouteen. Jo vuonna 1921 Leninin aloitteesta perustettiin Gosplan, tieteellisen taloussuunnittelun keskuselin. Alusta saakka oli selvää, että sosialismissa tuotannon hallinnon sisältö ja mittasuhteet tulevat käsittämään koko kansantalouden. Kun sosialismi toteuttaa tuotantovälineiden yhteiskunnallisen omistuksen, poistaa se samalla tuotannon yhteiskunnallisen luonteen ja kapitalistisen anastuksen välisen ristiriidan. Yhteiskunnallisen työn tuotteet eivät enää joudu kapitalistien omistukseen. Siksi sosialistiset tuotantosuhteet tekevät mahdolliseksi tuotannon ja koko talouden suunnittelun koko yhteiskunnan mittakaavassa.

Ensimmäinen viisivuotiskausi ja maatalouden kollektivisointi

Joulukuussa 1922 perustettu Neuvostoliitto määritteli ensimmäisen viisivuotiskauden periaatteet joulukuussa 1927. Vuonna 1928 teollisuustuotanto oli jo 132 % sotaa edeltävästä tasosta ja elintarviketuotanto saavutti sotaa edeltävän tason.

Maatalouden piirissä oli kuitenkin edelleen 25 miljoonaa lähes luontaistaloudessa elävää pientilaa, jotka eivät kyenneet myymään viljaa markkinoille. Markkinoilta saatiin viljaa vain noin ¼ sotaa edeltävästä määrästä. Tässä tilanteessa sosialistinen teollistaminen ei voinut kehittyä kapitalismia synnyttävän maatalouden pohjalta. Siksi NKP:n 15. edustajakokous suuntautui maatalouden kollektivisointiin. Neuvostojen viides edustajakokous hyväksyi ensimmäisen viisivuotissuunnitelman vuonna 1929. Suunnitelman mukaan teollisuuden tuli kasvaa 1,5-kertaisesti, koneiden rakennustuotannon 3,5-kertaiseksi ja sähköntuotannon nelinkertaiseksi.

Vuonna 1929 alkoi maatalouden kollektivisointi. Vuoden 1930 alussa kollektiivitaloihin kuului jo viisi miljoonaa (22 % talouksista) taloutta. Samana vuonna kollektiivitaloudet toimittivat markkinoille jo huomattavasti yksityistalouksia enemmän viljaa. Kauden aikana (1929-1933) käynnistettiin 1500 uusimmalla koneistolla varustettua laitosta ja mm.

Volgogradin traktoritehdas tuotti 40 000 traktoria vuodessa. Uusina teollisuuden lajeina oli synnytetty traktori-, auto-, lentokone-, työstökone-, raskas koneenrakennus-, maatalouskone-, rauta- ja teräs- sekä kemianteollisuus.

Maataloudessa oli kollektivisoinnin piirissä 61,5 % talouksista ja 77,7 % viljelysmaasta. Maatalous, joiden piirissä työ oli aiemmin tehty pelkästään ihmistyön ja vetoeläinten voimin, sai käyttöönsä 121000 traktoria ja lukemattoman määrän maatalouskoneita. Goelro suunnitelma ylitettiin huomattavasti.

Toinen ja kolmas viisivuotiskausi ja sota

Toisella viisivuotiskaudella (1933–1937) kiinnitettiin huomio rautametallurgian kehittämiseen [Ks. tarkemmin Matti Laitinen: Neuvostoliiton rakentamisesta kaunokirjallisuudessa I-II, Kansan ääni numerot 3/2021 ja 4/2021] ja kansantalous kehittyi nopeasti. Valmistui mm. 4500 suurta uutta tuotantolaitosta, mm. suuret Uralin ja Kramatovskin konepajat, Tsheljabinskin traktoritehdas ja Jefremovskin kautsutehdas.

Koneenrakennusteollisuus loi teknisen perustan maataloudelle ja kolhoosijärjestelmälle. Kolhooseihin kuului v. 1937 jo 93 % talouksista ja 99 % viljelyalasta. Maatalouden käytössä oli silloin jo 129 000 leikkuupuimuria. Myös ihmisten aineellisen hyvinvoinnin kasvuun voitiin kiinnittää huomiota. Asuinpinta-alaa rakennettiin 67 miljoonaa neliömetriä. Teollisuustuotteiden ja elintarvikkeiden säännöstely voitiin poistaa joulukuussa 1934.

Puolueen 18. edustajakokous hyväksyi kolmannen viisivuotissuunnitelman vuosille 1938–1942. Suunnitelma edellytti sähkövoiman, koneenrakennuksen, kemian teollisuuden ja erikoisteräksen tuotannon nopeaa kasvua. Jotkut paikalliset viranomaiset syyllistyivät laittomuuksiin kollektivisointia jouduttaakseen. NKP:n keskuskomitea korjasi 14.3.1930 päätöksellään näitä virheitä ja totesi: Vasemmistolaisella äkkijyrkkyydellä ei ole mitään tekemistä puoluelinjan kanssa.

Sosialismin vastavoimat alkoivat aktivoitua. Monilla alueilla syntyi järjestäytynyttä vastarintaa keinottelijoiden (nepmannien), entisten maanomistajien ja tehtaanomistajien sekä ulkomaisten asiamiesten toimesta. Neuvostoliitto edistyi ulkopoliittisesti ja taloudellisesti ja saavutti länsimaita taloudessa samalla, kun länsimaita koetteli talouskriisi. Samaan aikaan imperialistit aloittivat uudelleen maailman jakoon tähtäävän sodan valmistelun. Sota alkoi 1939 (mm. Halhin-Golin taistelu ja talvisota).

Aivan valmistautumattomana sotaan ei jouduttu. Neuvostoliiton talouselämän hyvä kehitys vuonna 1940 oli maan asemahdin voiman lähde. Vallankumouksen jälkeen Neuvostoliitto ehti toteuttaa jälleenrakennusohjelman, sähköistämishajelman sekä kaksi viisivuotissuunnitelmaa. Kolmatta viisivuotista (1938–42) ei ehditty viedä loppuun maan joutuessa fasisin Saksan ja sen liittolaisten (Suomi, Unkari, Romania) hyökkäyksen kohteeksi.

Maatalouden kollektivisointi oli suoritettu loppuun. Kolhoosit ja sovhoosit kykenivät turvaamaan elintarvikehuollon. Vuonna 1940 teollisuustuotanto ylitti vallankumousta edeltäneen tason 8,5-kertaisesti, kemianteollisuus 22-kertaisesti, metalliteollisuus 35-kertaisesti ja kansantulo 5,4-kertaisesti.

8.7. Sosialistinen vallankumous Mongoliassa

Mongolien maailmanvallan jälkeen valtakunta hajaantui pieniin kaanikuntiin, eikä lopulta pystynyt vastustamaan mantšurien hyökkäyksiä. Mantšuurit valloittivat Mongolian vuonna 1691. Mantšuralaiset feodaaliherrat jakoivat Mongolian pieniin hallintoalueisiin estääkseen Mongolian uuden nousun.

Karja oli mongolialaisen feodaaliyhteiskunnan päätuotantoväline ja tuotantosuhteet perustuivat feodaaliherrojen maanomistukseen, valtaviin karjamääriin ja osin arat-maaorjien omistukseen. [Aratit olivat alistettuja feodaaliherroille: eli lamoille (buddhalaisluostarit) ja maallisille ruhtinaille. He tekivät työtä herrojen hyväksi: paimensivat karjaa, antoivat veroja ja suorituksia, palvelivat erilaisissa tehtävissä. He eivät olleet täysin vapaita: he eivät voineet vapaasti vaihtaa paikkaa tai toimeentuloa ilman herransa lupaa. Aratien täytyi usein luovuttaa osan tuotannostaan (esim. lihaa, villaa, maitoa, työtä) hallitsijalleen tai luostarille.] Mongolian tapauksessa feodaalimaanomistuksen erikoisuus oli siinä, että maata käytettiin enimmäkseen luonnollisena laidunmaana. Aratit joutuivat suorittamaan paikallisille ja mantšuralaisille feodaaliherroille maksuja rahana sekä luonnontuotteina. Koko kauppa oli ulkomaisten kauppiaiden hallinnassa, jotka feodaaliherrojen ohella riistivät arateja.

Buddhalaisuus saapui Mongoliaan 1500-luvulla ja lamalaisuudesta tuli maan virallinen uskonto. Lamalaisuus ulotti vaikutuksensa kaikille elämänaloille ja se palveli laajan luostariverkoston avulla sekä kotimaisia että ulkomaisia riistäjiä. 1900-luvun alussa maassa oli n. 700 luostaria ja niissä 100 000 lamaa, jotka elivät kansan kustannuksella. Mongolian papisto ei ollut kuitenkaan yhtenäistä. Alemman asteiset laamat olivat ylempien laamojen hallinnassa ja alemman asteiset laamat osallistuivat myöhemmin vallankumouksen toteuttamiseen.

Aratien ankanan riiston takia erilaisia kansannousuja oli säännöllisesti, mutta ne kukistettiin aina verisesti. 1900-luvun alussa kansainvälinen pääoma alkoi levittäytyä Kiinaan, mikä heijastui myös Mongoliaan. Kauppa kehittyi voimakkaasti tietyn mongolialaisen väestönosan keskuudessa ja Mongoliasta tuli Kiinan puolisiirtomaa. Tämä aiheutti lisärasituksia arateille feodaalirasitteiden päälle.

Itsenäistyminen ja autonomia

Tilanteen kärjistyminen aiheutti laajan kansannousun. Samaan aikaan Kiinassa Mantsu-dynastia syrjäytettiin. Mongolialaiset feodaaliylimykset ottivat kansallisen vapautusliikkeen johdon käsiinsä ja julistivat 1. joulukuuta 1911 itsenäiseksi Mongolian, johon sisältyi Ulko- ja Sisä-Mongolia sekä Tuva. Kahdeksannesta Jebtsundamba Khutuktusta tehtiin Bogd Khan eli pyhä hallitsija. Uusi hallinto tukeutui tsaarin Venäjään.

Kiinalainen **comprador-porvaristo** ei kuitenkaan hyväksynyt itsenäisyyttä ja sai aikaan ns. kolmisopimuksen Kiinan, Venäjän ja Mongolian välillä. Sopimus takasi Kiinan ylivallan Ulko-Mongoliassa (=nykyinen Mongolia) ja Mongolia sai autonomisen aseman. Riistäjät vaihtuivat, mutta riisto jatkui. Sisä-Mongolia jäi osaksi Kiinaa ja Tuva itsenäistyi ja liittyi myöhemmin (1944) osaksi Neuvostoliittoa.

Lokakuun vallankumouksen vaikutukset

Lokakuun vallankumous Venäjällä muutti tilannetta myös Mongoliassa. Vallanpitäjät alkoivat pelätä asemansa puolesta. Kiinalaiset toivat Mongoliaan sotajoukkoja 1918–1919. Mongolian autonomia lopetettiin mongolialaisen feodaali ylimystön tuella ja Mongoliasta tuli Kiinan maakunta. Vuonna 1919 muodostettiin Urgassa (nykyään Ulan Bator) kaksi toisistaan riippumatonta maanaista vallankumousryhmää. Damdiny Suhe-Batorin (Damdiny Sühbaatar) johtamat vallankumoukselliset kokosivat laajat kansanjoukot taisteluun ja alkoi imperialismin ja feodalismien vastainen vallankumous.

Japanilaiset keräsivät Kaukoidässä valkokaartijoukkojen jäännökset taistelemaan tuoretta neuvostovaltaa vastaan ja murskaamaan Mongolian vapautusliikkeen. Paroni Roman von Ungern-Stenbergin johtama armeija hyökkäsi Mongoliaan 1921 ja samaan aikaan kiinalaisten armeija yritti saada koko Mongolian valtaansa. Ungern-Stenbergin joukot saapuivat Mongoliaan kiinalaisten syrjäyttämän kuninkaallisen ja uskonnollisen johtajan Bogdo-kaanin kutsumina vapauttajina. Tammikuussa 1921 Ungern-Stenberg pyrki useaan otteeseen valloittamaan pääkaupungin Urgan, mutta hänet torjuttiin ja hän kärsi raskaita tappioita. Helmikuussa 1921 hän ajoi kiinalaiset kaupungista ilman taisteluja. Paroni nostatti Bogdo-kaanin takaisin valtaan, mutta piti tätä kontrollissaan.

Maaliskuun 13. päivä Mongolia julistautui itsenäiseksi monarkiaksi, jonka diktaattoriksi tuli Ungern-Stenberg ja hengelliseksi johtajaksi Bogdo-kaani. Ungern-Stenbergin ajatusmaailma oli erikoinen sekoitus venäläistä nationalismia ja itämaisia uskomuksia, kuten buddhalaisuutta. Hän uskoi olevansa Tsingis-kaanin reinkarnaatio, mistä johtuen hänestä on käytetty nimitystä Ungern-kaani. Hänet tunnettiin myös nimellä hulluparoni. Hänen lyhyt hallituskautensa Mongoliassa oli ryöstelyn ja väestöön kohdistuneen terrorin leimaama. Tiibetin 13. Dalai Lama tuki Ungern-Stenbergiä ja lähetti tämän avuksi oman henkivartijansa ja satoja sotilaita.

Vallankumoukselliset jatkoivat maanalaista valistustyötä ja organisoivat taisteluosastoja. Mongolian kansanpuolue piti ensimmäisen kokouksensa 1.3.1921. Väliaikainen demokraattinen hallitus valittiin 13.3.1921 työtätekevien joukkojen kokouksessa. Tästä tuli vapaustaistelun johto-organisaatio. Talonpoikien lisäksi taisteluun otti osaa sivistyneistöä ja osa feodaaliherroista.

Mongolian vallankumous alkoi 18. maaliskuuta v.1921, kun 400 vapaaehtoista Damdiny Suhe-Batorin johtamaa sotilasta hyökkäsi 2 000 miehen kiinalaisen varuskunnan kimppuun Kyakhtassa Mongolian pohjoisrajalla ja kiinalaisarmeija pakotettiin lähtemään maasta. Väliaikainen hallitus pyysi Neuvosto-Venäjältä apua valkokaartilaisien kukistamiseen ja yhdessä puna-armeijan kanssa joukot aiheuttivat suuria tappioita valkokaartilaisille. Pääkaupunki Urga vapautettiin heinäkuussa ja demokraattinen hallitus muodostettiin 11.7.1921. Vuoden loppuun mennessä koko maa oli vapautettu ja valkokaartilaisjoukot hävitetty. Mongolia ja Neuvosto-Venäjä tekivät 5.11.1921 sopimuksen, jossa maat tunnustivat toisensa.

Vallankumouksen jälkeen

Uusi hallitus ryhtyi demokratisoimaan maata, mutta se osoittautui erittäin vaikeaksi feodaaliherrojen, kauppiaiden ja kirkon sabotaasin vuoksi. Kuitenkin tärkeimmät demokraattiset uudistukset toteutettiin vuosina 1921–1924. Näitä olivat maaorjuuden lopettaminen, ulkomaisten velkojen lakkauttaminen, rajoitukset ulkomaiselle pääomalle sekä kauppa- ja kulutusosuuskuntien muodostaminen. Ylimysten ja kirkon omaisuutta ryhdyttiin verottamaan ja verotuloilla lujitettiin talonpoikaisluokan asemaa feodaaliluokkaa vastaan.

Vuosien 1922–1924 aikana koko vanha hallintojärjestelmä purettiin ja talonpojat tulivat mukaan alueiden hallintoon. Myös maakysymykseen ryhdyttiin puuttumaan uudelleen ruhtinaiden omistamien laitumien uudelleenorganisoinnilla. Vaikka ruhtinaat menettivätkin maa-alueiden omistuksen, he omistivat edelleen suuria karjalaumoja ja ruhtinaiden omistukset saivat kulakkityyppisen talouksien piirteitä. [Kulakkitalous viittaa pienimuotoiseen kapitalistiseen tuotantoon maaseudulla, jossa talonpoika ei elä pelkästään omasta työstä, vaan riistää toisia työntekijöitä, kerää voittoa ja toimii markkinalogiikan ehdoilla]. Sama koski luostarien omistamia karjalaumoja.

Vuonna 1923 Neuvosto-Venäjä ja Mongolia allekirjoittivat ensimmäisen kauppasopimuksen, joka oli Mongolian kannalta edullinen. Huolimatta demokraattisista uudistuksista, vuonna 1924 kauppavaihdosta oli ulkomaisissa käsissä 86,4 %. Ulkomainen pääoma tuki Mongolian taantumuksellisia piirejä, mikä aiheutti paljon ongelmia taloudessa. Myös hallituksessa oli henkilöitä, jotka halusivat edistää kansallisen porvariston etuja. Kapitalistiset ainekset käyttivät myös perustettuja osuuskuntia omien etujensa ajamiseen.

Kohti maareformia

Mongolian kansan vallankumouksellisen puolueen kolmas kongressi hyväksyi v. 1924 politiikan, jonka mukaan Mongolian ainoa hyväksyttävä tie on ei-kapitalistinen tie. Tämä oli haastava linjanveto, sillä Mongoliassa ei tuolloin ollut proletariaattia eikä teollisuutta. Talous oli yksipuolinen ja perustui karjankasvatukseen, väestö oli miltei kokonaan lukutaidotonta ja buddhalaisen kirkon voimakkaan ideologian alainen.

Feodaaliylimystön omaisuuden takavarikoimiseen liittyvät haasteet osoittautuivat erittäin merkittäviksi. Työhön paneuduttiin systemaattisesti ja syksyllä 1929 ja talvella 1929–1930 kansanvalta takavarikoi noin 600 feodaaliomistajan tilaa (pakkoluovutettavia suurtiloja oli yhteensä 729). Osa karjasta ja omaisuudesta luovutettiin maatalousosuuksunnille ja loput jaettiin köyhien paimentolaisten kesken. Takavarikoinnit jatkuivat 1930–1931 ja yhteensä 1000 maallisen tai kirkollisen feodaaliylimystön tilaa takavarikoitiin vuoden 1932 toukokuuhun mennessä.

Toinen toimenpide, joka toteutettiin 1930–1931 oli kampanja, jossa vaadittiin veroja luostarien tiluksista, pysyvien palkkojen vahvistamista luostareiden maatyöläisille sekä luostarien karjan jakamista köyhille. Tämä lopetti kirkon suorittaman julman riiston. Köyhille talonpojille ryhdyttiin myöntämään luottoja, eläinlääkäriverkosto luotiin koko maahan ja heinäkorjuuseen talven varalle ryhdyttiin panostamaan valtion toimesta.

Kapitalististen maiden kauppayhtiöistä eroon pääsy kesti kymmenen vuotta. Sitä ei tehty kerralla vaan vähitellen. Erityisesti kuluttajaosuuskuntien muodostaminen osoittautui tärkeäksi. Valtion finanssi-, kaupp- ja luottojärjestelmän luomisella, valtion ja osuuskuntien teollisuuden perustamisella ja kehittämisellä, nykyaikaisilla kuljetus- ja liikenneyhteyksillä pystyttiin lopulta romuttamaan feodaaliylimysten taloudellinen mahti ja poistamaan nousevat kapitalistiset elementit. Teollisuus siirtyi kokonaan yhteiskunnalliseen omistukseen ja yksityisomistus säilyi osin karjataloudessa. Arat-kulakit [Arat-kulakit olivat varakkaita arateja, eli paimentolaisia, jotka omistivat suhteellisen paljon karjaa tai palkkasivat muita työhönsä. Arateja, joilla oli palkattua työvoimaa, pidettiin kurissa verotuksella.]

Mongolian valtiollista itsenäisyyttä uhkasivat jatkuvasti kiinalaiset militaristit ja japanilaiset imperialistit. Sen vuoksi merkittävä osa valtion budjetista (50–60 %) jouduttiin käyttämään puolustukseen. Vuosina 1935–1936 ja 1939 japanilaiset militaristit alkoivat järjestelmällisesti provosoida sotilaallisia konflikteja Halhin-Golin ja Bulan-Dersin alueella. Vuonna 1939 suuret japanilaiset sotilasmuodostelmat hyökkäsivät Mongolian alueelle. Yhdessä puna-armeijan kanssa mongolialaiset murskasivat japanilaiset joukot elo-syyskuun vaihteessa 1939. Selkkauksen seuraus oli se, että Japani oli vakuuttunut Neuvostoliiton sotilaallisesta voimasta ja pidättyi enää hyökkäämästä sitä vastaan.

Teollistaminen

Vallankumouksen voiton jälkeen valtio sekä kaupp- ja kulutusosuuskunnat ottivat hallintaansa pienet käsityö ja puolikäsiyöryitykset, jotka olivat olleet Bogdo-Gegenin hallituksen tai ulkomaalaisten hallussa. Näitä olivat villanpuhdistuslaitokset, pienet nahanmuokkausverstaat, Urgan sähkölaitos sekä Nalaihän hiilikaivokset.

Näitä yrityksiä laajennettiin ja modernisoitiin. Hiilikaivoksia koneellistettiin ja uusia kaivoksia avattiin. Teollisuuden kehittämiseen ei ollut varoja ja sitä tehtiin hyvin pitkälti Neuvosto-Venäjäältä saaduilla edullisilla lainoilla. Ensimmäinen suuri yritys, Ulan Batorin teollisuuskompleksi rakennettiin 1934. Kompleksia laajennettiin huopatehtaalla 1936 ja villakutomolla 1940. Työväestö kompleksiin saatiin maatyöläisistä, köyhistä maanviljelijöistä ja alemman tason laimoista.

Vuodesta 1940 vuoteen 1947 teollisuustuotanto kasvoi 450 % ja osuustoiminnallinen teollisuus 88 %. 1970-luvulle tultaessa Mongoliasta oli kehittynyt teollisagraarinen maa.

Maatalouden kehitys

Vallankumouksen jälkeen maa siirrettiin koko kansan omaisuudeksi. Ennen maatalouden osuustoiminnallistamista Mongoliassa oli yli 200 000 aratien pientä paimentolaistaloutta. Hallitus tuki näiden tuottajien toimintaa niin, että ne voisivat tuottaa ylijäämää, mikä lisäisi aratien varallisuutta. Vuonna 1956 63 % arateista oli luettavissa keskivarak-kaiksi.

Karjankasvatus pysyi jatkuvasti pientuottajien käsissä, mihin liittyi haasteita. Yksityistalouksissa oli hyvin suuria koeroja. Muutamilla oli jopa tuhat päätä karjaa, toisilla sata ja toisilla vain muutama eläin. Tämä kehitys olisi johtanut joidenkin aratien rikastumiseen ja joidenkin köyhtymiseen. Oli välttämätöntä osuustoiminnallistaa karjankasvatus. Työ oli kuitenkin vaikeaa ja vaati paljon informaatiota, jotta osuustoiminnan hyödyt tunnistettiin. Vuosina 1930–1932 vaikutti vasemmistopoikkeama, joka pyrki nopeuttamaan kollektivisointia ottamatta huomioon tasavallan kehityksen historiallisesta vaiheesta määräytyviä erikoispiirteitä. Vasemmistopoikkeaman aikana organisoitiin useita satoja kollektiivitaloja ja joillakin alueilla 40–80 % väestöstä oli kollektivisoinnin piirissä. Nämä kollektiivit eivät kyenneet innostamaan jäseniään moraalisesti eikä materiaalisesti. Tämän seurauksena hyvin alkanut kehitys sai takapakkia ja eläinten määrä väliaikaisesti kääntyi laskuun.

Puolue tuomitsi nämä toimet kolmannessa täysistunnossa vuonna 1932. Puolue päätti lakkauttaa toimimattomat kollektiivitalot ja kehittää vain lupaavimpia tiloja täysin vapaaehtoisuuden pohjalta. Samaan aikaan puolue ryhtyi selvittämään tarkoituksenmukaisten ja helpommin saavutettavien yhteistyömuotojen etsimistä karjankasvattajien keskuuteen.

Keskeinen merkitys oli aratien tuotantoyhtymällä ATY, joka syntyi vuonna 1934. ATYihin liittyi pääosin köyhiä ja vain perheiden päämiehet. He itse päättivät, mitkä tuotantovaiheet tulevat sosialisoinnin kohteeksi ja osallistujille maksettiin pääasiassa samaa palkkaa. Sosialisoidun talouden tuloista luovutettiin osa ATYlle kollektiivisena tulona ja osa jaettiin yhteenliittymän jäsenille korvauksena karjanhoidosta ja muusta työstä. ATY-järjestelmä sai aratit vakuuttuneiksi kollektiivisen työn ja maatalouden yhteistoiminnan eduista.

Vuonna 1940 Mongoliassa oli noin 90 ATY-tilaa ja vuosina 1948–1952 tilojen määrä kolminkertaistui. ATY-tilojen karjamäärä kasvoi nopeammin kuin yksityistalouksien ja tämä innosti arateja liittymään yhteen. Samaan aikaan kehitettiin valtiontiloja, joilla voitiin ottaa käyttöön ja kehittää modernia teknologiaa. Mongoliassa oli vuonna 1932 kolme karjan- ja viisi viljankasvatukseen suuntautunutta valtiontilaa, vuonna 1943 niitä oli 10 ja vuonna 1955 18. Lisäksi otettiin käyttöön kone- ja niittoasemia.

Valtiontilat ja niittoasemat lisäsivät osaamista ja tuottavuutta ja veivät kapitalistisilta aineksilta mahdollisuuden riistää köyhiä arateja. Hyvien kokemusten perusteella syntyi vuonna 1956 kansanliike vapaaehtoisen yhteistoiminnan kehittämiseksi. Valtio perusti sellaisen tuotteiden luovutusjärjestelmän, joka edisti ATY-tilojen talouden kehittämistä ja antoi aineellisia kannustimia niiden jäsenille. Tämä lisäsi niiden taloudellista toimintaa.

Maareformi vietiin loppuun

ATY-tilojen työläisten konferenssissa vuonna 1955 hyväksyttiin uudet tilojen mallisäännöt ja tuotantoyhtymät nimettiin uudelleen maanviljelysosuuskunniksi (MOK).

Uusien sääntöjen mukaan osuuskuntaan liittyy koko perhe, myös nuorisot, joka on saavuttanut 16 vuoden iän. Jokaisen osuuskunnan jäsenen on työskenneltävä vähintään 75 työpäiväyksikköä vuodessa. Uusien sääntöjen mukaan muodostettiin jakamattomia varantoja julkisista tuloista ja sosialisoiduista tuotantovälineistä. Noin 25–30 % kollektivisoidusta karjasta ja MOK:n jäsenten liittymismaksut sisällytettiin jakamattomiin varantoihin. Rahastoja perustettiin myös sivistyksellisiä ym. asioita varten.

Säännöt säätelivät myös jäsenten henkilökohtaista karjanomistusta. Esimerkiksi arometsäalueella karjan enimmäismäärä oli 100 päätä ja Gobin autiomaassa 150 päätä. Vuodesta 1956 koneasemat alkoivat antaa MOK:lle laajennettua palvelua. Vuoden 1957 loppuun mennessä n. 33 % arat-perheistä oli liittynyt vapaaehtoisesti osuustoimintataloihin. Maatalouden osuustoiminnallistaminen saatiin loppuun vuonna 1959, jolloin maassa oli 389 MOK-tilaa joihin kuului 99,3 % aratien maataloista ja 73,3 % aratien karjan kokonaismäärästä. Tuotantovälineiden sosialistinen omistus oli voittanut kaikilla kansantalouden sektoreilla.

Sitten MOK:t yhteen sulautuivat suuremmiksi kokonaisuuksiksi. Myös mallisääntöjä uudistettiin niin, että yksityisesti omistetun karjan määrää vähennettiin, sillä suuret yksityiset karjalalaumat vähensivät MOK:n jäsenten yhteiskunnallista työtä. Uudet karjamäärät olivat 10 päätä perheenjäsentä kohden (max 50 päätä). Gobin alueella enimmäismäärä oli 15 ja 75 päätä. Osuustoiminnan toteuttamisen yhteydessä maareformi saatettiin loppuun, jolloin

osuuskunnille ja valtiontiloille jaettiin laidun-, heinänkasvatus- ja viljelykelpoiset alueet sekä metsät ja vesialueet. Tällä oli suuri merkitys karjanhoidon tehostamiselle.

Maatalouden tuottavuus kasvoi reformien myötä ja samaan aikaan panostettiin jatkojalostusteollisuuden kehittämiseen. Esimerkiksi vuosien 1957 ja 1959 välisenä aikana villan, maidon ja lihan tuotanto kasvoi osuuskunnissa 150-240 %, viljan kokonaistuotanto 400 % ja heinän kokonaistuotanto 150 %.

Valtiontilojen merkitys oli myös suuri. Ne toimivat viljan, perunan ja vihannesten päätuottajina, ja toimittavat MOK:lle myös kantakirjakarjan. Vuonna 1965 valtion tilojen keskipinta-ala oli 10 800 ha, niillä oli keskimäärin 155 traktoria, 44 leikkuupuimuria ja paljon muita koneita. Osuustoimintatilojen koko oli keskimäärin 418 000 ha ja karjaa oli 60 000 päätä.

Ennen vallankumousta pääosa mongolialaisista oli luku- ja kirjoitustaidotonta. Ensimmäiset alkeiskoulut avattiin 1923–1924. Vuoteen 1961 mennessä kaikki lapset kävivät koulua. Vanhemmalle väestölle järjestettiin iltakoulutusta. Vallankumouksen jälkeen otettiin tavoitteeksi hävittää luku- ja kirjoitustaidottomuus. Vuoteen 1952 mennessä 99 % maan aikuisväestöstä osasi lukea ja kirjoittaa omalla äidinkielellään. Koulun lisäksi armeija oli merkittävässä asemassa luku- ja kirjoitustaidottomuuden poistamisessa.

8.8. Sosialistinen vallankumous Koreassa

Japanin keisarikunta miehitti Korean 1910 ja pyrki hävittämään korealaisten kansalliset ja sivistykselliset erityispiirteet. Talousjärjestelmä alistettiin Japanin päämäärille. Raaka-aineet ja viljasadot vietiin Japaniin. Japanilaiset ryhtyivät teollistamaan Koreaa, mutta vanhan feodaalijärjestelmän romahtamisen seurauksena monet korealaiset joutuivat pois mailtaan ja suuret ihmisjoukot jäivät ilman toimeentuloa. Korealaisia vietiin pakolla Japaniin paikkaamaan sikäläistä työvoimapulaa. Tuhannet korealaiset muuttivat Kiinaan ja Mantshuriaan. Kymmenessä vuodessa Koreasta kehittyi siirtomaatalous, jonka tuotanto perustui viennille ja mielivaltaisille suunnitelmille. Infrastruktuuri ja palvelut jätettiin heitteille.

Sosialismin aatteet levisivät hajanaisesti Kiinasta Koreaan 1910-luvulla. Korealaiset kommunistit olivat hyvin eripuraisia, eikä vahvaa puoluetta syntynyt. Vuonna 1929 alkaneen talouskriisin jälkeen Japanin hallinto vaihtui. Valtaan nousi oikeistolainen ja militaristinen suuntaus, joka suuntautui taloudellisten resurssien ryöstämiseen lähialueilta ja kauempaakin Aasiasta. Japanin militaristinen hallinto kukisti Korean sisäisen vastarinnan. Otollisimman ympäristön japanilaisvastaiselle toiminnalle antoi Kiina, joka myös joutui 1930-luvulla Japanin aggression kohteeksi. Etenkin Mantšuriassa asui runsaasti korealaisia ja he muodostivat sekä kansallismielisiä että kommunistisia vastarintayksiköjä.

Kansan voitto perustui kommunistien yhtenäisyyteen

Kim Il Sung oli 1920-luvun lopulla perustamassa imperialisminvastaista seuraa. Myöhemmin hän organisoi kommunistisen nuorisoliikkeen toimintaa ja keräsi yhteen nuoria korealaisia, jotka opiskelivat marxilaisuutta ja halusivat ratkaista kommunistien teoreettisia kiistoja.

Japanilaishallintoa vastaan kyettiin järjestämään 1930-luvun alussa lakkoja ja muuta vastarintaa. Itä-Mantšuriassa käytiin kommunistien johdolla keväällä 1931 laaja hyvin organisoitu aseelliseksi taisteluksi kehittynyt kamppailu, johon osallistui yli 100 000 talonpoikaa. Tämä merkitsi voimakasta iskua japanilaista imperialismia ja tilanherroja vastaan. Mantšuria oli anarkian tilassa kuomintangin vallanpidon hajottua ja kiinalaiset ryhtyivät joukkomitassa japanilaisvastaiseen taisteluun. Kim Il Sungin johdolla muodostettiin lopulta huhtikuussa 1932 Korean kansan vallankumousarmeija (KKVA), joka ryhtyi myös aseelliseen taisteluun japanilaisia vastaan.

Alusta lähtien panostettiin laajan kansanrintaman syntyyn. Vallankumouksen liikevoiman katsottiin koostuvan työläisistä, talonpojista, nuorisosta, opiskelijoista, sivistyneistöstä ja jopa pikkuporvareista, joita yhdisti halu vapauttaa maa japanilaisten vallasta.

Sotilaallinen ja poliittinen osaaminen kehittyi

Kim Il Sungin strategia oli perustaa pieniä ja nopeasti liikkuvia yksiköitä, jotka ahdistelivat japanilaisia yllätysiskuilla. Japanin salainen poliisi hankaloitti sissien ja heidän huoltoketjunsä toimintaa, joten sissitukikohtia perustettiin paljon Kiinan ja Korean välisen rajavyöhykkeen metsiin ja vuoristoon. 1930-luvun jälkipuoliskolla KKVA:n sissit saivat jo merkittäviä voittoja.

Toisen maailmansodan syttyminen Euroopassa johti nopeasti konfliktien laajenemiseen myös Itä-Aasiassa. Korean kansan vallankumousarmeija joutui koviin Japanin kiristystoimien myötä. 1940-luvulle tultaessa KKVA:n joukot olivat

kuitenkin kehittyneet tehokkaiksi ja nopeiksi pienyksiköiksi, jotka operoivat Korean pohjoisosista, Kiinasta ja Neuvostoliitosta käsin. Vasta hieman ennen toisen maailmansodan päättymistä KKVA:n joukot onnistuivat tekemään läpimurtoja eri puolilla Koreaa. Neuvostoliiton menestys Euroopassa mahdollisti tuen antamisen korealaisille, ja Japanin heikkenemisen myötä sissit uskalsivat iskeä tehokkaammin.

Yhdessä neuvostoarmeijan kanssa

Neuvostoliiton Mantšurian sotilasoperaatio 9.–20. elokuuta 1945 auttoi Korean vapauttamisessa. KKVA:n sissit yhdessä neuvostojoukkojen kanssa etenivät japanilaisten valtaamilla alueilla 2. syyskuuta 1945 tapahtuneeseen muodolliseen Japanin antautumiseen asti.

KDKT:n hallitus toteaa kirjeessään vuonna 1948 Neuvostoliiton asevoimien ylipäällikölle: ”Korean on monivuosisataisen historiansa aikana nähnyt usein vierasmaalaisia joukkoja. Heidän miekastaan ovat isänmaan ystävämme kuolleet ja väki rauhan toimisissaan tuhoutunut ja vain neuvostojoukot saapuivat luoksemme vapauttajina eikä valloittajina.” Kuukausi Neuvostoliiton jälkeen amerikkalaiset saapuivat Etelä-Koreaan ja maa jaettiin kahtia 38. leveyspiirin kohdalla Jaltan sopimuksen mukaisesti.

Demokratian rakentaminen alkaa pohjoisessa

Japanin alaisuudesta vapautumisen jälkeen muodostettiin ympäri maata kansan komiteoita ja niiden pohjalta helmikuussa 1946 Pohjois-Korean alueellinen kansankomitea, jonka johtoon valittiin kenraali Kim Il Sung. Etelä-Koreassa amerikkalaiset ottavat hallinnon omiin käsiinsä ja korealaiset toimivat alemmissa hallintotehtävissä.

Tavoitteena oli järjestää pian yhteiset vaalit koko maassa. Asiaa varten perustettiin YK:n kansainvälinen valvontakomissio UNCURC, mutta se ei saanut mitään aikaiseksi amerikkalaisten vastustuksen vuoksi. Koska näytti siltä, että kommunistit nauttivat suurinta kansansuosiota, amerikkalaiset kieltäytyivät pitämästä yleisiä vaaleja. Amerikkalaiset järjestivät maan eteläosassa omat vaalit ja valtaan nostettiin amerikkalaismielinen konservatiivinen puolue ja maahan perustettiin amerikkalaismielinen hallitus. Lopulta Etelä-Korean johtoon istutettiin ulkokorealainen Syngman Rhee.

Pohjoisessa kansankomitea hyväksyi Isänmaan jälleenrakentamisen liiton ohjelman. Pian vapautumisen jälkeen tavoitteet anti-imperialistisen ja antifeodaalisen demokraattisen vallankumouksen toteuttamiseksi oli saavutettu. Helmikuussa 1947 Pohjois-Korean alueellisen kansankomitean asema oli vakiinnutettu. Korean kansa oli aloittanut siirtymisen kohti sosialismia. Uuden yhtenäisen demokraattisen ja riippumattoman valtion rakentaminen ei sujunut vaikeuksitta. Maa kohtasi sekä sisäisiä että ulkoisia vihollisia.

Huhtikuussa 1948 pidettiin sekä etelän että pohjoisten poliittisten puolueiden ja julkisten organisaatioiden valmisteleva konferenssi ja kesäkuussa hyväksyttiin Korean demokraattisen kansantasavallan perustaminen kansallisen yhtenäisyyden ja riippumattomuuden turvaamiseksi. Korkeimman kansankokouksen vaalit pidettiin ja sen pohjalta KDKT perustettiin 9. syyskuuta 1948. Valtion päämieheksi valittiin Kim Il Sung. Neuvostojoukot poistuivat pohjoisesta jouluksi 1948.

Korean sota

Amerikkalaiset valmistautuivat pyyhkäisemään kommunistisen hallinnon pois pohjoisessa. Osapuolet olivat valmius-asemissa rajalinjan molemmin puolin. Pohjois-Korea sekä länsimaiset uutistoimistot ensimmäisissä raporteissaan mainitsivat hyökkääjäksi Etelä-Korean. Sodan syttymispäivänä kutsuttiin koolle USA:n tuolloin valvoma YK:n turvallisuusneuvosto ja se päätti hyökkääjäksi Pohjois-Korean. Tästä tuli myöhemmin lännen ns. virallinen versio sodan aloittajasta.

Korean sota eli isänmaan vapaussota alkoi kesäkuun 25. päivänä 1950. Tuore Korean valtio ei ollut missään määrin valmis sotaan. Kansanarmeija oli hädin tuskin kaksi vuotta vanha. Samoin kansakunnan taloudelliset mahdollisuudet olivat vielä heikot.

Korean kansa ei kuitenkaan suostunut palaamaan uudelleen kolonialistien orjuuteen, vaan he luottivat lujasti sodan voittoon. Niinpä jo kolmen vuorokauden kuluttua sodan alkamisesta Korean kansanarmeijan joukot vapauttivat Soulin. Pelästyneenä Korean kansanarmeijan sankarillisesta toiminnasta USA aloitti valtavan maa-, meri- ja ilmasodan kaikkein moderneimmilla aseillaan. Yhdysvaltojen onnistui naamioda hyökkäyksensä YK:n lipun alle Neuvostoliiton boikotoidessa turvallisuusneuvoston kokousta Kiinan kysymyksen vuoksi.

Kaikesta huolimatta Korean kansa onnistui taistelemaan yhdessä Kiinan kansan vapaaehtoisten kanssa voiton ylivoimaisesta vihollisesta kolme vuotta kestäneessä sodassa. Aselepo allekirjoitettiin lopulta heinäkuun 27. päivänä 1953.

Sodan aikana YK-joukot menettivät 1 567 100 sotilasta, joista amerikkalaisia oli 405 000. Korean sodassa pohjoiseen pudotettiin keskimäärin 18 pommia neliökilometrille.

Maa oli tuhottu hävitetty. Kaikki koulut, kulttuurilaitokset, rautatie ja maatilat sekä 8 700 tehdasta oli tuhottu. Teollisuustuotanto laski 64 % ja maataloustuotanto 76 % verrattuna sotaa edeltäneeseen aikaan. Sodan aikana tuhoutui 28 miljoonaa neliometriä asutuspinta-alaa, yli 5 000 koulua, 1 000 sairaalaa ja 260 teatteria. Useimmat ihmiset menettivät kotinsa ja omaisuutensa. Amerikkalaiset olivat sitä mieltä, että Pohjois-Korealta vie 100 vuotta päästä sotaa edeltäneelle tasolle.

Myöhemmin jopa Ranskan presidentti Charles de Gaulle myönsi, että YK:n päätöslauselma YK-joukkojen lähettämisestä Koreaan oli väärä, ja että hänen tietojensa mukaan ”Yhdistyneet kansakunnat poikkesi peruskirjansa periaatteista ja ylitti alkuperäisen luonteensa ja tehtäviensä rajat”. (Pariisi 4.2.1965, AFP)

Sodan jälkeinen jälleenrakennuskausi

Korean sodan päättäneenä vuonna 1953 aseleposopimusta seurannut KDKT:n jälleenrakennustyö oli nopeaa. Korean sodan jälkeen saatiin pohjoisessa suurin ponnistuksin monet tehtaat toimimaan jo muutaman viikon jälkeen. Ensimmäisen kolmivuotissuunnitelman aikana (1954-1956) teollisuustuotanto kasvoi nopeasti. Yli 240 tehdasta korjattiin ja laajennettiin ja yli 80 uutta tehdasta rakennettiin. Vuonna 1956 teollisuustuotannon arvo oli 2,8-kertainen vuoteen 1953 verrattuna. Viljantuotanto kasvoi ja 200 000 maanviljelijää nostettiin köyhyydestä, kun maataloustyöläisten elintasoja voitiin parantaa mm. järjestämällä keinokastelu ja alentamalla lannoitteista perittäviä maksuja ja laskemalla veroja.

Ihmisten elintason nopea parantaminen oli välttämätön edellytys teollisuuden voimakkaalle kasvulle. Tämä motivoi työläisiä yhä voimakkaampiin suoriutuksiin. Kansantulo kasvoi 146 % verrattuna vuoteen 1949. Tuotannon kasvun myötä valtio pystyi alentamaan perustaloustarvikkeiden hintoja keskimäärin 54 % suunnittelukaudella. Samaan aikaan työläisten palkkoja voitiin nostaa 58 %, terveydenhuoltojärjestelmää kehitettiin merkittävästi, rakennettiin 13,4 miljoonaa asuineliömetriä ja 5 455 koulua kunnostettiin tai rakennettiin. Peruskoulu otettiin käyttöön vuonna 1956.

Viisivuotissuunnitelmassa 1957-1961 pyrittiin nopeuttamaan teollistamista sekä saattamaan loppuun kaupan, käsityön ja teollisuuden muuttaminen sosialistiseksi, samoin kuin myös maatalouden osuustoiminnallistaminen. Tavoitteeksi asetettiin sosialismin taloudellisen perustan lujittaminen ja kansan elintason huomattava parantaminen, ts. ruokaa, vaatteita ja asuntoja koskevien kysymysten ratkaiseminen pääpiirteissään.

Vuonna 1956 käynnistyi myös ns. Chollima-liike, jossa tuotantoyksiköt pyrkivät ylittämään tuotantotavoitteensa. Ensimmäisen vuoden suunnitelma ylitettiin 17 % ja teollisuustuotanto kasvoi edelliseen vuoteen 44 %. Chollima-liike perustui sekä materiaalliseen että ennen kaikkea henkiseen voimaan. Työläisiä kannustettiin kehittämään itse toimintaansa. Tavoitteena oli luoda aloitteellinen ja osaava kommunistinen ihminen.

Ensimmäinen seitsenvuotissuunnitelman (1962-1968) tavoitteena oli lisätä teollisuustuotannon arvo 3,2-kertaiseksi hyödyntämällä omia raaka-aineita ja viimeistä teknologiaa. Samoin maataloustuotantoa oli tarkoitus lisätä hyödyntämällä uutta teknologiaa. Haluttiin panostaa myös tieteeseen, 9-vuotiseen peruskouluun sekä aikuiskoulutukseen, millä haluttiin varmistaa työläisten innovatiivisuus tuotannossa. Suunnitelma piti sisällään myös kulttuurivallankumouksen ja kansan elintason parantamisen.

Ilman syvällistä työtapojen ja menetelmien muuttamista suunnitelman tavoitteisiin ei ollut mahdollista päästä. Kim Il Sung vieraili Chongsan-Rissä Kangson maakunnassa helmikuussa 1960 ja talonpoikien kanssa käymiensä keskusteluiden tuloksena hän esitti siirtymistä kevyempiin organisaatioihin ja vallan antamista alaspäin. Tavoitteena oli, että johtajat auttavat alaisiaan, menevät ruohonjuuritasolle ja ratkaisevat ongelmat yhdessä. Pääpaino täytyy samalla antaa ideologiselle työlle, jolla kansanjoukoille saadaa vallankumouksellinen henki. Chongsan-ri -henki ja -metodi veivät merkittävästi eteenpäin ja nopeuttivat sosialistista rakennustyötä.

Kehitys nopeaa 1970-luvulla

Vuonna 1957 korealaiset olivat asettaneet tavoitteeksi maan teollistamisen 14 vuodessa ja vuonna 1970 tavoite oli saavutettu. Maa oli jo vuonna 1967 98-prosenttisesti omavarainen koneiden ja laitteiden sekä koneen osien suhteen. Tultaessa 1970-luvulle maatalous oli kollektivisoitu osuustoimintatiloihin, joihin kuhunkin kuului vähintään 300 taloutta. Osuustoimintatilalla kaikki omistavat maan ja päättävät yhteisesti tilan hoidosta.

KDKT:ssa teollisuustuotanto jatkoi kasvuaan ja sen bruttoarvo oli kasvanut vuonna 1976 2,1-kertaiseksi vuoteen 1970 verrattuna. Viljantuotannon omavaraisuus saavutettiin 1970-luvun puolivälissä. Merkittävin tekijä tässä oli voimakas koko maan kattava keinokastelujärjestelmä.

Ala-asteen oppivelvollisuuskoulutus alkoi vuonna 1956 ja samalla poistettiin kaikki koulumaksut. Toisen asteen oppivelvollisuuskoulutus käynnistettiin 1958 ja yleinen yhdeksänvuotinen oppivelvollisuuskoulutus 1967. Tältä pohjalta otettiin käyttöön ylemmän keskiasteen oppivelvollisuuskoulutus 1972. Yleinen maksuton terveydenhuolto oli otettu käyttöön vielä Korean sodan kestäessä 1953. Vuoden 1972 loppuun mennessä maassa oli 1 241 kansansairaala. Myös lääkkeet olivat maksuttomia.

Palkkaa maksettiin tehdyn työn määrän ja laadun mukaan. Samasta työstä maksetaan aina sama palkka. Palkkoja pystyttiin 1970-luvun alkuun tultaessa nostamaan taloudellisen kasvun vuoksi. Esimerkiksi vuonna 1970 työläisten palkkoja korotettiin yhdellä kertaa 31,5 %. Verotus lakkautettiin kokonaan vuonna 1974. Myös hintoja pystyttiin laskemaan sodan jälkeen 16 kertaa 1970-luvulle tultaessa. Valtio tarjosi asunnot kansalaisten käyttöön ilman vuokraa. Pientä korvausta perittiin vesi-, sähkö-, lämmitys-, ja polttoainekuluista. Tämä korvaus muodosti 0,3 % teollisuus- ja toimistotyöläisen elinkustannuksista 1978. Myös riisin jakelua ja vaateiden hintaa subventoitiin voimakkaasti. Miehet pääsivät eläkkeelle 60-vuotiaina ja naiset 55-vuotiaina. 1980-luvulla kehitys KDKT:ssa jatkui suotuisasti ja kansan elintaso pystyttiin kohottamaan.

Taantuma 1990-luvulla ja uusi nousu

Merkittävä muutos KDKT:n toimintaympäristössä tapahtui 1990-luvun alussa, jolloin Neuvostoliitto hajosi ja Itä-Eurooppa siirtyi sosialismista kapitalismiin. KDKT oli käynyt pääosan ulkomaankaupastaan SEV-maiden kanssa ja erikoistunut erityisesti raskaaseen teollisuuteen.

Sosialististen maiden romahdettua KDKT menetti valtaosan ulkomaankaupastaan eikä tuotantovälineisiin investoiminen ollut riittävästi mahdollista. Suuresta notkahduksesta huolimatta KDKT:n sosialistinen talous ei Itä-Euroopan valtioiden tavoin sortunut. Maa ei ollut liittynyt SEV-yhteisöön, sillä sen periaatteena on aina ollut mahdollisimman korkea omavaraisuusaste. Nämä aikanaan juche-aatteen pohjalta tehdyt linjaukset pelastivat maan.

Neuvostoliiton hajottua KDKT:n oli pakko sopeutua uusiin olosuhteisiin. Talouden seitsenvuotissuunnittelusta jouduttiin hetkellisesti luopumaan. Energiantuotannon kriisin myötä KDKT ryhtyi panostamaan oman ydinvoiman tuotantoon. Sähköntuotannon omavaraisuus mahdollistaisi tehtaiden ja tuotantolaitosten pitämisen auki. Ydinvoimahanke oli alun perin rauhanomainen. Presidentti Kim Il Sung totesi, että KDKT ei tavoittele ydinasetta, vaan ydinaseetonta Korean niemimaata. Muuttuneessa tilanteessa pääsihteeri Kim Jong Il kehitti nk. songun-politiikan, jonka mukaisesti vallankumouksen tärkeimmäksi eteenpäin vieväksi voimaksi tunnustettiin työväenluokan sijaan Korean kansan armeija.

Teollisuustuotannon kehittämiseksi ryhdyttiin perustamaan erityistalousalueita. Erityistalousalueita on parisen kymmentä Venäjän, Kiinan ja Etelä-Korean rajalla. KDKT ei ole luopunut sosialistisesta tuotantotavasta Kiinan maaliin, vaikka maassa onkin pienyrittäjyyttä. Korean työväenpuolueen keskuskomitea on sen sijaan päättänyt, että yksityisyrittäjyyttä vähennetään asteittain. Talous on kasvanut koko 2000-luvun huolimatta rankoista taloudellisista pakotteista, jotka on määrätty USA:n johdolla KDKT:n ydinaseprojektien vuoksi. Tällä hetkellä Korean demokraattinen kansantasavalta on rakentanut pisimpään sosialismia kaikista maailman maista.

8.9. Sosialistinen vallankumous Kiinassa

1900-luvulle tultaessa Kiina oli takapajuinen puolifeodaalinen maatalousmaa ja riippuvainen imperialistisista valloista. Maaseudulla feodaaliherrojen maanomistus oli vallitseva. Ne vuokrasivat maata köyhille talonpojille. Käytössä oli työ-, tuote- ja rahakorko. Tilanherrat ja comprador-porvaristo [Comprador-porvaristo, joka oli liittoutunut ulkomaisen sijoittajien, monikansallisten yritysten ja pankkiirien kanssa] tukivat oman asemansa vuoksi ulkomaisten monopolien tunkeutumista Kiinan talouselämään. Kapitalismi ei päässyt kehittymään Kiinan tärkeimmäksi talousmuodoksi.

Toiminnallaan ulkomaiset monopolit jarruttivat teollisuuden kehitystä. Teollisuus edusti ennen vallankumousta alle 20 % kokonaistuotannosta. Valtaosan teollisuustuotteista tuottivat manufaktuurit ja käsityöliikkeet. Tavaratalouden laajeneminen kärjisti talonpoikain puolifeodaalisia riistomuotoja.

Tilanherrat muodostivat n. 4 % maaseudun väestöstä, mutta omistivat yli 50 % maasta. Talonpojat muodostivat 90 % maaseudun asukkaista, mutta omistivat vain 30 % maasta. Maata omistamattomat talonpojat maksoivat maanvuokrana yli 50 % sadostaan. Talonpoikaistosta 70 % oli köyhiä, 20 % keskivarakkaita ja suurtilallisia ja n. 5-6 %. Porvaristo jakaantui comprador-porvaristoon, joka veljeili feodaaliherrain ja ulkomaisen pääoman omistajien kanssa, sekä kansalliseen porvaristoon. Sijoitetusta pääomasta edelliset omistivat 75 % ja kansallinen porvaristo 25 %. Kiina oli riippuvainen imperialisteista (Englanti, Japani, USA). Väestöstä 4 miljoonaa kuului teollisuusproletariaattiin. Imperialistit alkoivat tunkeutua maahan 1850-luvulta lähtien ja eivätkä maata hallitsevat feodaaliherrat kyenneet puolustamaan valtiota.

Kiinan vallankumouksen erikoispiirteet

Kiinan vallankumous suuntautui samanaikaisesti sekä feodaalisia riistomuotoja että imperialistista sortoa vastaan, jotka nivoutuivat yhteen. Vallankumouksella oli kansallisen vapautuksen ja porvarillisdemokraattisen vallankumouksen luonne, joka kehittyi kasvaessaan sosialistiseksi kumoukseksi.

Kiinalaisessa yhteiskunnassa luokkasuhteiden muutos eteni 1800-luvun lopulla nopeasti. Ulkomaisesta vaikutuksesta syntyi nopeasti comprador-porvaristo, joka mursi Hong-kauppioiden ulkomaankaupan monopolin, otti ulkomaisen pääoman ja kansallisten markkinoiden välittäjän roolin sekä hallitsi rahamaailmaa, kauppaa ja teollisuutta feodaaliherrojen ja imperialistien eduksi.

Kapitalismin kehittyessä syntyi myös kansallinen porvaristo ja vähitellen muodostui työläisten, talonpoikain, pikkuporvariston ja kansallisen porvariston liitto. Johtoon nousi Sun Yat-sen. Liike pyrki eroon ulkomaalaisen imperialismiin ylivallassa. Liikehdintä johti siihen, että porvarillisdemokraattinen kumous alkoi 10.10.1911 Wutšangin aseellisella kapinalla.

Mantšu-dynastia joutui väistymään. Osoittautui kuitenkin, että ”Vallankumouksellisen liigan” 1.1.1912 julistama Kiinan tasavalta ei kyennyt osoittamaan mitään uutta feodaalivallan tilalle, vaan sen ainoaksi pyrkimykseksi osoittautui monarkian kaataminen. Vuoden 1913 vaaleissa syntyi kuomintang-järjestö vallankumouksellisen liigan ja joidenkin taantumuksellisten ryhmien yhteistyönä. Vasta lokakuun vallankumous Kiinan kommunistien johtaman työväenliikkeen kanssa johti kuomintangin uuteen nousuun.

Toukokuun 4. päivän liike ja kommunistit

Kiinassa alkoi kehittyä 1911-1919 proletariaatti, joka vastusti älymystön kanssa perinteisiä taantumuksellisia konfutselaisia elämän tapoja. Venäjän lokakuun vallankumouksen jälkeen marxilaisuus alkoi voimistua. Varsinainen (toinen) porvarillisdemokraattinen kumous alkoi toukokuun 4. päivän liikkeenä 1919. Liike vastusti Versaillesin päätöstä, joka lupasi Saksan Kiinassa olevia omistuksia Japanille. Tämä myös pohjusti marxilaisuuden ja työväenliikkeen yhdistymistä toisiinsa.

Kiinan kommunistisen puolueen alku on vuodessa 1920, jolloin ryhdyttiin perustamaan marxilaisia opintopiirejä. Puolue perustettiin 21.7.1921.

Puolueessa käytiin keskustelu suhteesta uudelleen heränneeseen kuomintangiin. Pelättiin, että jos kommunistit menevät mukaan monista yhteiskuntaluokista koostuvaan kuomintangiin, niin puolue menettää luokkakantaisen riippumattomuutensa kuomintangin sisällä. Keskustelussa voitti kuitenkin Kominternin konsultoinnin ansiosta esitys, että tällaisessa historiallisessa tilanteessa sosialismi ei ole vielä päiväkohtainen kysymys, vaan neljää yhteiskuntaluokkaa edustavassa koalitiossa tulee taistella ensin kansallisen riippumattomuuden saavuttamiseksi. Tämä käsitys pääsi voitolle. Kommunistit liittyivät kuomintangiin 1923.

Neuvostovenäläiset asiantuntijat auttoivat kuomintangin uudelleen organisoinnissa sekä Whampoon sotilasakatemi-
an rakennustyössä. Sen johtoon tuli Neuvostoliitossa koulutuksen saanut Tšiang Kai-šek.

Tämän jälkeen nousi esiin kysymys, voidaanko tuskin kehittyneen kapitalismin saavuttaneesta yhteiskunnasta siirtyä sosialismiin, vai onko kapitalismin kehitys kiertämätön kaikkien juuri vapautuneiden kansojen keskuudessa. Tästä asiasta Lenin oli jo todennut vuonna 1920: ”Siirtyminen sosialismiin on mahdollista, jos jossain on olemassa täysin kehittyneitä kapitalistisia tuotantosuhteita sekä vallankumouksellinen proletaarinen liike, joka tieteellisen sosialismin välityksellä luo sosialistisen näköalan.” [Lenin: teokset osa 31, Kommunistisen internationaalin II kongressi] Tämä periaate hyväksyttiin.

Ryhdyttiin tutkimaan, miten kehitetään anti-imperialistista ja antifeodalistista taistelua sosialistiseen suuntaan. Kehitettiin myös ohjelma yhteistyöstä kuomintangin kanssa tammikuussa 1924. Sun Yat-sen ei ollut marxilainen, mutta ymmärsi selkeästi, että Kiinan vapauttaminen imperialistisista pyrkimyksistä Kiinan jakamiseksi, onnistuu vain yhteistyössä kommunistien ja Neuvosto-Venäjän kanssa.

Tšiang Kai-šek'n petos

Vallankumouksessa uusi vaihe alkoi, kun japanilaisten omistuksessa olevassa shanghailaisissa tekstiilitehtaissa alkoi lakko. Ulkomaiset joukot ja Kiinan poliisi tukivat japanilaisia. Kommunistit vetosivat lakkolaisten puolesta ja viittasivat lakon kansalliseen merkitykseen. Lakkoliike levisi Hongkongiin, Kantoniin ja Tsingtaoon. Japanilaisia ja heidän liittolaisiaan vastaan syntyi laaja joukkoliike. 30.5.1925 järjestettiin mielenosoitusmarssi. Se päättyi joukkomurhaan.

Kiinan kommunistit tehostivat edelleen comprador-porvariston vastaista työtä ja pyrkivät eristämään yhdessä kansallisen porvariston kanssa kuomintangin oikeistovoimia. Maaliskuussa 1926 Tšiang Kai-šek alkoi riisua aseista työläismiliisejä ja eristää kommunisteja kuomintangista. Tästä huolimatta kommunistit tukivat Tšiang Kai-sekin suunnittelemaa, kuomintangin pohjoisen sotaretkeä, jossa Keski- ja Itä-Kiina vapautettiin ja Pohjois-Kiinan sotilasvalta syrjäytettiin.

Tämän takia vallan painopiste siirtyi kuomintangissa Tšiangin käsiin. Tässä vaiheessa olisi ollut aika alkaa ratkaista väestön sosiaalisia ongelmia. Tämä luokkataistelun tie ei enää kansalliselle porvaristolle sopinutkaan. Vaikka vallankumouksellinen työväenliike tuki kuomintangin pohjoisen sotaretkeä, niin Tšiang Kai-šek toimi nyt kansallisen porvariston etujen mukaisesti ja nujersi häntä vähän aiemmin tukeneen vallankumouksellisen työväenliikkeen. Esimerkiksi Shanghain työläiset ottivat kaupungissa kansallisen armeijan lähestyessä vallan ja luovuttivat sen vallankumouksellisille joukoille. Nyt lukuisat vallankumoukselliset työläiset joutuivat Tšiangin valkoisen terrorin uhreiksi.

Kuomintangin kanssa solmitun yhteisrintaman romahtaminen maksoi lukuisien kommunistien hengen. Tämä isku oli osaltaan myöhemmin pohjana sille, että puolue kääntyi pelkästään talonpoikaiston puoleen. Kominternissa keskusteltiin proletarisen vallankumouksen ja kansallisen vapautusliikkeen suhteesta. Siellä esitettiin mm. näkemys, (että se voiton ylijäämä, joka on saatu siirtomaita riistämällä, on nykyisen kapitalismin päätuki) että riistämällä siirtomaiden kansoja, eurooppalainen imperialismi kykenee tekemään myönnytyksiä Euroopan työläisaristokratialle ja että pääomapiirit uhraavat omista maissaan saamansa voiton ylijäämän ja saavat ison voiton siirtomaidensa riistosta.

Lenin vastusti tätä näkemystä: ”Johdonmukainen vallankumouksellinen suuntautuminen riippuu siitä, missä määrin marxilaisuus on määrävänä teoriana, sillä vain se kykenee voittamaan reformistiset ja utopistiset näkemykset.”

[Lenin: teokset osa 31, siv. 228-229, Kommunistisen internationaalin II kongressi] Yksimielisiä oltiin siinä, että tilanteessa, jossa talonpoikia riistävät kauppapääoman ohella feodaalit ja valtio feodalistisella pohjalla, voivat talonpojat omaksua neuvostojärjestelmän.

Lenin huomautti, että kommunistisen puolueen sopeutuminen talonpoikais yhteiskuntaan ei voi merkitä luopumista työväenluokan ideologiasta, johtoroolista sen lukumäärään vedoten. Kominternin taholta oli korostettu puolitoista kuukautta ennen Tšiang Kai-šekin kaappausta, että paikalliset talonpoikaiskomiteat tulisi muuttaa aseistetuilla itsesuojelujoukoilla varustetuiksi vallan elimiksi ja että kuomintangin oikeiston taantumuksellinen politiikka tulee paljastaa.

Wuhanissa 1927 valta oli vasemmisto-kuomintangin ja kommunistien käsissä. Tilanteen kärjistyessä olisi Wuhanin kuomintang pitänyt puhdistaa oikeistolaisista aineksista. Se katsottiin laiminlyönniksi, joka lopetti vasemmisto-kuomintangin ja kommunistien yhteistyön.

Kiinan kansansota

Muutamit Tšiang Kai-šekiä vastustavat kansallisen armeijan joukko-osastot liittyivät Tšu-tehin johdolla Kiinan punaisen armeijan ytimeksi. Taantumusvalta vakiinnutti asemiaan kaupungeissa ja vallankumoukselliset vetäytyivät etelään maaseudulle ja loivat siellä lujia tukikohtia.

Mao Tse-tung laati helmikuussa 1927 tutkimuksen Hunanin talonpoikaisliikkeestä. Tässä tutkimuksessa Mao väitti köyhien talonpoikain muodostavan vallankumouksen etujoukon Kiinassa. Tämä arvio oli ristiriidassa leniniläisen näkemyksen kanssa, joka näki talonpojat työväenluokan vallankumouksellisen liittolaisena. Silloin Mao myös selvitti, että siinä vaiheessa itsenäisiin talonpoikaissiittoihin kuului 10 miljoonaa henkeä.

Marraskuun alussa Dsalinin neuvosto aloitti neuvostoalueiden luomisen keskuksenaan Kiangsin maakunta. Syntyi 15 vallankumouksellista piirikuntaa, joissa oli 13 erillistä puna-armeijaa. Kuomintang hyökkäsi jatkuvasti näitä piirikuntia vastaan. Koska Tšiang Kai-šekin kuomintang-joukot olivat vahvempia, vastasivat piirikunnat ja puna-armeijat näihin hyökkäyksiin sissisodan keinoilla. Vuonna 1931 marraskuussa pidettiin neuvostoalueiden työläisten ja talonpoikain valtuutettujen kokous. Täällä valittiin Mao Tse Tungin johtama väliaikainen hallitus ja hyväksyttiin perustuslaki.

Pitkä marssi ja Maon valinta puolueen johtoon

Tšiang Kai-šekin kuomintangjoukot kävivät tuhoamistaistelua punaisia alueita vastaan. Ne ottivat käyttöön uuden taktiikan. He valtasivat kylän kerrallaan ja siirsivät väestön pois alueelta. Vihollisen väestönsiirtotaktiikan johdosta punaisten alueiden väestöpohja kutistui. Ajaututtiin tilanteeseen, jossa seitsemän vuotta kestäneen taistelun ja rakennustyön jälkeen kommunistit luopuivat rakentamastaan Kiangsin alueen neuvostotasavallasta.

Lokakuussa 1934 puna-armeijat (90 000 taistelijaa) aloittivat perääntymisen (pitkän marssin) pohjoiseen Shaanxin maakuntaan ja kuljettivat mukanaan vetoeläimillä ja kantamalla kaikki tarvikkeensa. Marssin aikana taivallettiin 15

000 kilometriä. Ensimmäiset joukot saapuivat Shaanxiin lokakuussa 1935 ja seuraavat osastot jopa vuotta myöhemmin 1936. Mao oli vuodesta 1931 eturivin asemassa puolueen Kiangsin neuvostohallinnon johtajan paikalla. Hänen asemansa vahvistui, kun keskuskomitean sihteeristö siirrettiin Shanghaista Žuidžiniin Kiangsin maakuntaan. Tammi-kuussa 1935 eräässä puolueen politbyroon kokouksessa Mao valittiin puolueen puheenjohtajaksi.

Japanin vastainen taistelu synnytti uuden tilanteen

Vallankumoustaistelu astui uuteen vaiheeseen, kun japanilaiset hyökkäsivät Mantšuriaan v. 1931. Kommunistit alkoivat organisoida kaikkien japanilaisvastaisten voimien yhteisrintamaa. Kominternin 1935 VII kongressissa päätetyn taktiikan mukaisesti esityksestä tulisi pyrkiä yhteisrintamaan jopa kuomintangin kanssa. Tšiing Kai-šekin hallitus teki ensin myönnytyksiä japanilaisille. Osa kuomintangista ja kansallisesta porvaristosta pakottivat Tšiingin vuonna 1937 myöntymään Kiinan kommunistipuolueen ehdottamaan kompromissiin, lopettamaan kansansota ja muodostamaan japanilaisvastainen yhteisrintama.

Japani aloitti avoimen sodan Kiinaa vastaan 1937. Japanilaiset etenivät nopeasti ja joulukuussa 1937 he toimeenpanivat Nanjingin joukkomurhan, jossa tapettiin 300 000 kiinalaista. Tavoitteena oli pelotella kuomintang neuvottelemaan rauhasta. Kuomintanghallituksen antautumispolitiikan takia japanilaiset pääsivät nopeasti lokakuussa 1938 Wuhanin-Kantonin linjalle. Nanjingin joukkomurha ei jäänyt ainoaksi, vaan japanilaiset toteuttivat samanlaisia joukkomurhia muissakin kaupungeissa.

Kuomintangin johdon kanssa olevien erimielisyyksiensä vuoksi kommunistien oli pakko organisoida taistelua yhä enemmän yksin. Yhteisrintama oli olemassa vain nimellisesti. Japani lopettikin taistelun kuomintangjoukkoja vastaan aina vuoteen 1944 saakka ja keskitti voimansa vain kommunistien joukkojen vastaiseen taisteluun. Japanin rintaman takana oli partisaanien vapauttamia alueita. Näillä alueilla kommunistit toimivat varovasti, eikä pantu toimeen maa-reformia, vaan pyrittiin voittamaan väestö maltillisin keinoin puolelleen. Tästä ja liikkuvasta sissitaktiikasta huolimatta vapautettujen alueiden pinta-ala supistui japanilaisten tuhoamisretkien takia.

Tilanne muuttui, kun toinen maailmansota tuli päätökseen ja Japani antautui 2.9.1945. Neuvostoliitto murskasi japanilaisten Mantšurian armeijan ja vapautti Koillis-Kiinan alueet japanilaisista. Kiinalaisten omat armeijat vapauttivat loput Kiinan alueista. Kuomintang pelastui amerikkalaisen imperialismi rahoituksen ansiosta.

Kiinan vallankumous tuli päätökseen

Imperialistisen sodan päättymisen jälkeen Kiinan kommunistinen puolue jatkoi maan rauhanomaisen demokratisoinnin politiikkaa. Sen jälkeen, kun Tšiing Kai-šek v. 1946 oli torjunut esityksen muodostaa kuomintangin ja kommunistien yhteishallitus, puna-armeija lähti uuteen hyökkäykseen. Osoittautui, että talonpojat olivat vallankumouksen puolella. Kuomintangin valta kukistettiin 1949 ja se pakeni Taiwanin saarelle. Kuomintangin vastaisten yhteisrintaman järjestöt organisoivat ”Kiinan kansan poliittisen neuvottelukonferenssin”, jonka jälkeen 1.10.1949 julistettiin Kiinan kansantasavalta.

Tähän jatkoa

8.10. Euroopan kansandemokratiat, sosialismin uusi vaihe

Toisen maailmansodan lopputulos muodosti käännekohdan sosialismin tielle siirtyneiden valtioiden kohdalla. Saksa ja toisaalta Englanti, Ranska ja USA provosoivat sodan tarkoituksenaan Neuvostoliiton alueen imperialistinen jakaminen. Sosialismin kehityssuunnan omaksuneet itäisen Euroopan valtiot Tšekkoslovakiaa lukuun ottamatta olivat maatalousvaltaisia, joissa maanomistus oli suurten maanomistajien hallussa ja valtaosa kansasta eli pienissä talouksissa. Esimerkiksi Romaniassa alle viiden hehtaarin taloudet muodostivat ¾ kaikista talouksista, mutta niiden hallussa oli vain 28 % kaikesta maa-alasta. Monissa Keski- ja Kaakkois-Euroopan maassa teollisuussijoituksia dominoivat ulkomaiset omistajat. Esimerkiksi Puolassa kuului ennen sotaa 2/3 ulkomaiselle pääomalle kaikista pääoman sijoituksista ja Unkarin teollisuudessa v. 1937 40 % pääoman sijoituksista kuului ulkomaisille liikkeille.

Demokraattinen kumous loi perustaa sosialistiselle kehitysuralle

Sodan aikana nämä maat joutuivat Saksan miehittäviksi. Maanomistajat ja monopoliporvaristo asettuivat saksalaisen miehittäjän apureiksi. Näissä oloissa kansallisen demokraattisen vapautusliikkeen arvovalta ja merkitys kasvoivat. Neuvostoliitto vapautti nämä maat ja kansat. Maiden sodan oloissa vahvistuneet kansalaisliikkeet rakensivat yhdessä kansallisen rintamapolitiikan, johon liittyivät kaikki fasisminvastaiset voimat, työtätekevät kansanjoukot ja pienporvaristo. Tämä voima syrjäytti hitleriläisten vallan ja suoritti kansandemokraattisen vallankumouksen, joka vapautti nämä maat imperialistisista siteistä sekä feodalismin jäänteistä. Tämä oli porvarillisdemokraattinen kumous, joka loi perustan sosialistiselle kehitysuralle.

Kansandemokratioissa vahvistui työväenluokan valta

Ensi vaiheessa suoritettiin maatalousuudistus. Tilanherrojen maat jaettiin talonpojille ja osa suurmaanomistajien maista muutettiin valtiontiloiksi. Teollisuudessa otettiin käyttöön työläisten toteuttama tuotannon valvonta, sekä omaisuuden pakkoluovuttaminen sotarikollisilta sekä fasistien- ja miehittäjien kanssa yhteistyössä olleilta kapitalisteilta. Näin kansan käsiin siirtyi ensi vaiheessa osa suurteollisuutta.

Suuren ja keskisuuren teollisuuden kansallistaminen saatiin päätökseen vuoden 1950 loppuun mennessä. Tämä heikensi ratkaisevasti porvaristoa ja kärjisti luokkataistelua. Ulkomailla vastustettiin voimakkaasti itäisen ja kaakkoisen Euroopan maatalousuudistuksia, sekä kansallistamisohjelmia. Kansandemokratioissa vahvistui työväenluokan valta, kun porvarillisdemokraattinen kumous kehittyi sosialistiseksi vallankumoukseksi, työväenluokan vallaksi.

DDR ja Jugoslavia, sosialistisen kehityksen uusia linjoja

Sodan lopputuloksena muodostui kaksi Saksaa: Neuvostoliiton valvontavyöhykkeelle Saksan demokraattinen tasavalta ja länsivaltojen valvontavyöhykkeelle Saksan liittotasavalta. Saksan demokraattisessa tasavallassa valta siirtyi työväenluokalle. Työväestö ja talonpoikaisto, sekä pienyritykset muodostivat yhdessä hallitsevan sosialistisen yhtenäisyyspuolueen. Oli suuri historiallinen vaihe, kun demokraattinen Saksa lähti rakentamaan sosialistista yhteiskuntaa. Nopeasti johtava osuus talouselämässä siirtyi kansan omistamille tuotantolaitoksille ja maatalouden tuotantosuuskuunnille. Tehtiin loppu junkkeritalonpoikien ja fasismia palvelevien suuryritysten vallasta.

Tämän ajan kehityksestä mainittakoon Jugoslavia. Ennen sotaa Jugoslavian yhteiskunta perustui ankaraan riistoon ja taantumukselliseen monarkiaan perustuvaan kansallisuksien sortoon. Kansanvallankumouksen jälkeen syntyi Jugoslavian federatiivinen kansantasavalta, jossa työväenluokan ja talonpoikaiston valta teki siinä vaiheessa lopun kansallisuksien eriarvoisuudesta.

Valta-asema siirtyi sosialistiselle talousmuodolle

Alkuvaiheessa Euroopan kansandemokratiat edustivat siirtymäkautta sosialistiseen talousmuotoon. Se käsitti kolme kansantalouden sektoria: Sosialistinen, pientuotannollinen ja kapitalistinen. Sosialistiseen sektoriin sisältyivät: (1) kansan tai valtion omistukseen kuuluvat teollisuuslaitokset, liikennelaitokset, pankit, maatilat, kaivokset ym. (2) Osuuskunnallisen omistuksen piiriin sisältyvät tuotanto-, kulutus-, maatalous- ja hankinta osuuskunnat sekä tuotannolliset maatalousosuuksunnat. Kaikissa kansandemokratioissa alkoi 1950-luvun alussa olla valta-asema sosialistisella talousmuodolla. Sen kautta määräytyi talouden kehitys.

Kahden sosialistisen omistusmuodon ja pientavaratuotannollisen talousmuodon olemassaolo kansandemokratioiden taloudessa edellytti arvolain ja siihen liittyvien taloudellisten kategorioiden esimerkiksi rahan, kaupan ja luoton vaikutusta. Arvolaki ei ole kapitalismin tapaan sosialistisen tuotannon säätelijä. Se vaikuttaa kuitenkin siihen. Kansandemokratian valtiot osasivat käyttää toiminnassaan kauppaa, luottoa ym. arvolakiin liittyviä kategorioita hyväkseen. (3) Kapitalistiseen talousmuotoon kuuluivat mm. yksityisomistuksessa olevat kauppa- ja teollisuuslaitokset sekä suurmaanomistajien taloudet. Kapitalistien mittasuhteita ja palkkatyöväen riistomahdollisuuksia rajoitettiin. Imperialistiset valtiot suunnittelivat toteuttavansa näihin maihin interventio politiikkaa, mutta se epäonnistui Neuvostoliiton tuen ansiosta. Sosialismin rakentamisen ehdoksi kansandemokratian maissa muodostui teollistaminen. Jälleenrakentamisesta ja talouden kunnostamisesta kansandemokratiat selvisivät muutamassa vuodessa.

Sosialistisen maailmanjärjestelmän vaikutus alkoi tuntua

Sosialistiseen teollistamiseen tarvittavat varat kansandemokratian maissa saatiin sosialistisen sektorin tuotannosta, kansalaisten säästörahastoista otetuista lainoista sekä kapitalistisen sektorin progressiivisesta verotuksesta. Teollistaminen suoritettiin ottamalla käyttöön uusinta tekniikkaa ja järjestämällä sosialistinen kilpailu. Tämä tapahtui paljon suotuisimmissa oloissa kuin aiemmin Neuvostoliitossa, koska nyt oli olemassa sosialistinen maailmanjärjestelmä ja sen sisäinen keskinäisapu. Teollisuustuotannon sodanedellinen taso ylitettiin vuoteen 1954 mennessä Puolassa nelinkertaisesti, Unkarissa 3,5 kertaisesti, Tšekkoslovakiassa 2,3 kertaisesti, Bulgariassa viisinkertaisesti ja Romaniassa 2,6 kertaisesti. DDR:ssä teollisuustuotanto oli kaksinkertainen vuoteen 1936 verrattuna.

Maatalouden sosialistinen uudistus

Sosialismin rakentaminen edellyttää sosialistisen talousmuodon kehitystä teollisuuden ohella myös maataloudessa. Neuvostoliiton sekä myöhemmin Kiinan, Kuuban ja Korean kokemus osoitti että pienten ja keskisuuren talouksien vapaaehtoinen tuotannollinen osuuskunnallistaminen on sosialistisen yhteiskunnan rakentamisessa välttämätöntä. Samalla kehitetään traktoreiden ym. maatalouskoneiden tuotantoa ja organisoidaan valtion maatiloja, joissa selkeästi ilmenevät koneellisen kollektiivisen suurtuotannon edut.

Kansandemokratian maiden maatalouden uudistamisessa oli Neuvostoliittoon nähden paljon eroja. Kansandemokratian maissa kyettiin käyttämään hyödyksi Neuvostoliiton aiempia kokemuksia. Näissä maissa pientalonpojat omistivat myös itse maan, mutta esimerkiksi Neuvostoliitossa kaikki maa oli kansallistettua. Maan osto ja myynti oli kiellettyä ja vuokraus rajoitettua.

Yksityisen maaomistuksen säilyminen ei siksi johtanut maaomaisuuden keskittymiseen. Kansandemokratian maissa säilyivät alussa maanomistuksen suhteen 1) valtionomistus, 2) osuuskunnallinen omistus ja 3) yksityistaloudellinen omistus. Sosialismin voitto maataloudessa edellyttää maan muuttamista yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi. Tähän tuli siirtyä asteittain ja vähitellen. Tälle kehitykselle laittoivat suurtilalliset kapuloita rattaisiin.

Kansandemokratian maissa saavutettiin edistystä maatalouden kehityksessä, mutta teollisuuden kehitykseen nähden edistys oli hitaampaa. Kehittyvän sosialistisen valtion ja teollisuustyöväen ruokaturvan saattoi turvata vain kehittynyt sosialistinen maatalous, joka kykeni tuottamaan sosialistisille markkinoille tarpeeksi elintarvikkeita. Kansandemokratian maissa hävitettiin työttömyys teollisuuden nopean kehityksen tuloksena ja vuosina 1948–1949 elintaso kasvoi järjestelmällisesti. Esimerkiksi Unkarissa tehdastyöläisen palkka oli v. 1954 57 % vuoden 1938 tasoa korkeampi. Sotaa edeltävään tasoon verrattuna kansantulo kasvoi mm. Puolassa 1954 mennessä yli kaksinkertaiseksi ja Tšekkoslovakiassa noin 67 %.

Sosialististen maiden talousyhteisö SEV perustettiin 1949

Jo heti sodan jälkeen sosialismin kehittäminen edellytti sosialististen valtioiden välisen yhteistyön kehittämistä. Siksi varsin nopeasti v. 1949 perustettiin sosialististen maiden talousyhteisö SEV. Tähän taloudelliseen yhteistyöjärjestöön liittyi 11 jäsenmaata: Bulgaria, Neuvostoliitto, Puola, Romania, Tšekkoslovakia, Unkari, Albania, DDR, Mongolia (1962), Kuuba (1972) ja Vietnam (1978). Lisäksi tarkkailijajäsenenä SEV-yhteisöön eri aikoina kuuluivat mm. Kiina, Pohjois-Korea, Suomi, Irak, Meksiko, Angola, Nicaragua, Mosambik, Afganistan, Etelä-Jemen, Etiopia ja Laos.

SEV:n aikana 1949–1991 sosialististen maiden painoarvo maailman politiikassa ja taloudessa vahvistui voimakkaasti. Vuosina 1951–1971 sosialististen maiden talouden kasvunopeus oli selkeästi kapitalismin maita voimakkaampaa olleen vuositasolla yli 10 %. Samoin vuosina 1950–1966 kasvoi kansantulo SEV-maissa 4,5 kertaisesti ja kapitalismin maissa n. 2,3 kertaisesti.

SEV-maiden keskinäinen yhteistyö ja kaupankäynti muodostui vilkkaaksi. Esimerkiksi jo 1965–1970 sosialismin yhteistyön maissa rakennettiin ja uudistettiin yli 300 maatalouden ja teollisuuden kohdetta. Monien raaka- ja polttoainien osalta Neuvostoliitto tyydytti SEV-maiden ja Kuuban tarpeen jopa 70 % sekä huomattavalta osin myös Vietnamin demokraattisen tasavallan ja Korean demokraattisen kansantasavallan tarpeet.

Neuvostoliitto puolestaan sai muilta SEV-mailta vastaavasti kalustoa 54 kemiantehtaan varustamiseksi sekä näiden maiden telakoilta 38 % tarvitsemastaan tonnista. SEV-maat alkoivat rakentaa taloussuhteitaan pitkällä tähtäyksellä ja talouden suunnittelua koordinoitiin yhdessä. Vuosina 1965–1975 otettiin käyttöön ystävyys-öljyjohto öljyn kuljettamiseksi ystävyysmaihiin. Samaan aikaan otettiin käyttöön kaasujohto, jolla voitiin siirtää kaasua Euroopan puoleisiin SEV-maihiin. Sosialistista yhteistyötä kehitettiin kaikilla rintamilla.

Neuvostoliitto eteni ja SEV:n voima kasvoi

Neuvostoliiton maataloudessa saavutettiin vuoden 1940 taso vasta v. 1953, vaikka samaan aikaan teollisuuden tuotanto kasvoi jopa kolminkertaiseksi. Sitten v. 1953 päätettiin toimenpiteistä maatalouden kehittämiseksi. Siperiaan ja Kazakstaniin raivattiin uutta viljelymaata 40 miljoonaa hehtaaria. Sijoituksia maatalouteen kasvatettiin ja v. 1955 tilat saivat 400000 uutta traktoria ja 80000 uutta puimuria. Vuonna 1957 kaikki valtion kone- ja traktoriasemat sekä sovhoosit saatiin sähköistetyiksi. Vuonna 1958 viljaa tuotettiin 135 miljoonaa tonnia (1953 82 milj. tonnia). Vuonna 1960 maatalouden käytössä oli 2 milj. traktoria ja 0,5 milj. puimuria ja kaksinkertainen määrä väkilannoitteita vuoteen 1950 verrattuna. Maatalouden tuotto parani, mutta ei tarpeeksi nopeasti. Tehtiin edelleen korjausliikkeitä. Maataloustuotteista maksettavaa hintaa kohotettiin, kolhooseille myytävän sähkö ja koneiden hintaa alennettiin. Kaikki kolhoosit saatiin sähköistettyä ja koneellistamisen taso nousi. Tuloksia syntyi ja v. 1970 tuotettiin 186 tonnia viljaa.

Uusia askelmia saavutettiin vuosina 1966–1970

Teollisuuden alueella ensimmäistä kertaa ylitettiin teräksentuotannossa 100 miljoonan tonnin vuorituotanto ja pystytettiin maailman suurin masuuni. Otettiin käyttöön valtion laatumerkki. Saatiin käyntiin Dneprin voimalaitoksen tehon ylittävät yksittäiset turbiinit ja v. 1970 sähkövoiman tuotanto kohosi 740 miljardiin kilovattituntiin. Neuvostoliiton Euroopan puoleisen osan ja Uralin sähköjärjestelmät sulautettiin yhdeksi voimajärjestelmäksi. Neuvostoliitosta kehittyi monilla mittareilla mitattuna toinen suurvalta. Aineellisen kulutuskyvyn osalta Neuvostoliitto oli monessa

mielessä jäljessä kapitalismin maita, mutta siitä huolimatta ratkaistiin isoja kysymyksiä. Maassa työskenteli v. 1975 833000 lääkärinä (1/4 maailman lääkäreistä). Asuntotuotantoa pidettiin alusta saakka yhtenä Neuvostoliiton ykkösprioriteeteista. Nyt alettiin toteuttaa periaatetta ”asunto jokaiselle”. Jo 1950–70 luvuilla asunnot alettiin varustaa omalla keittiöllä ja saniteettitiloilla.

Sosialistisen maailmanjärjestelmän voima

Vuosina 1970–1980 kommunistisen ja työväenliikkeen piirissä todettiin, että maailmassa oli kolme vallankumouksen perusvoimaa: (1) Sosialistinen maailmanjärjestelmä, (2) Kehittyneiden kapitalistimaiden työväenluokka ja (3) ns. kolmansien maiden kansallinen vapautusliike. Tämä ilmeni siten, että sosialistisen maailmanjärjestelmän voima kasvoi sotaa edeltävään tasoon verrattuna moninkertaiseksi. Vuodesta 1950 kansantulo SEV-maissa kasvoi 4,5 kertaiseksi ja kapitalistisissa maissa 2,3 kertaiseksi.

Kehittyneissä kapitalistimaissa toteutettiin ns. sääntelyyn perustuvaa talous- ja yhteiskuntapolitiikkaa keynesiläisyyttä, joka hyödytti myös tavallista kansaa. Tämä perustui siihen, että sosialismin esimerkki ja saavutukset vetosivat kehitysmaiden kansoihin ja kehittyneiden maiden työläisiin. Silloin länsimaiden työväenliikkeen piirissä tiedettiin ja todettiin, että kaikkialla missä työläiset ja työnantajat istuvat neuvottelupöytään keskustelemaan työehdoista, istui samassa pöydässä aina työläisten puolella näkymätön yhtiömies, sosialistinen maailmanjärjestelmä, jonka läsnäoloa kapitalistien oli pakko kunnioittaa. Tämän vuoksi silloinen työväenliike kykeni kehittämään ns. hyvinvointivaltion periaatetta.

Tämä teki sosialistisesta maailmanjärjestelmästä vallankumouksen perusvoiman. Samasta syystä toisen maailmansodan jälkeen tapahtui Euroopan imperialististen valtioiden hallinnassa olevien Aasian ja Afrikan siirtomaiden itsenäistyminen. Näissä maissa syntyivät kansalliset vapautusliikkeet ja ne saivat sosialistiselta maailmanjärjestelmästä sekä kehittyneiden kapitalistimaiden työväenluokalta arvokasta tukea. **Tämän vuoksi sosialististen maiden- ja työväenliikkeen tukemana imperialistinen maailmanjärjestelmä hajosi lopullisesti.**

Sosialistisesta maailmanjärjestelmästä muodostui imperialisminvastaisen taistelun ratkaiseva voima. Siinä vaiheessa sosialistisen maailmanjärjestelmän merkityksen yhteisessä imperialisminvastaisessa taistelussa ratkaisi sosialististen maiden nopea taloudellinen ja poliittinen kasvu ja voima, sekä hallitsevien marxilais-leniniläisten- ja työväenpuolueiden kyky selvittää nopeasti sosialismin kehityksen ongelmia.

8.11. Kuuban vallankumouksessa näkyi maailman muutos

Monet siirtomaasorrosta kärsineet ja sittemmin vapautuneet kansat valitsivat sosialistisen kehitystien, koska se turvasi heille itsenäisyyden. Tällainen valtio oli mm. Kuuba, ensimmäinen sosialistinen valtio Amerikan mantereella. Lähes 400 vuoden ajan ensin Espanja ja sitten USA hallitsivat Kuubassa. Monet Espanjan siirtomaista pyrkivät itsenäistymään varsin varhain.

Kuuban itsenäisyystaistelu alkoi 1868. Se päättyi ensi vaiheessa espanjalaisten kanssa solmittuun rauhansopimukseen v. 1878. Todellinen itsenäisyystaistelu Kuubassa alkoi 1895, jonka organisoinnin aloitti Jose Martí. Hän itse kaatui jo ensimmäisissä taisteluissa. Kuuba itsenäistyi v. 1902. Vuonna 1933 todelliseksi hallitsijaksi presidentin rinnalle nousi Fulgencio Batista. Batista menetti välillä asemansa, mutta kaappasi jälleen v. 1952 vallan silloiselta presidentiltä. Edelleenkin USA saattoi puuttua Kuuban asioihin ns. Plattin sopimuksen (1903) perusteella.

Vallankumous

Kuuban todellisen vallankumoustaistelun voidaan katsoa alkaneen Castron heinäkuun 26. p. 1953 johtamasta hyökkäyksestä Santiago de Cuban sotilasparakeille. Silloin syntyi heinäkuun 26. päivän liike. Kuubassa nousivat 2.12.1956 maihin Granma-aluksella 82 sissiä, jotka olivat valmentautuneet Meksikossa itsenäisyystaisteluun. Ryhmä joutui taisteluun Batistan voimia vastaan. Vain 12 sissiä selviytyi hengissä. He siirtyivät Sierra Maestran vuorille organisoimaan sissiliikettä.

Tästä alkoi kaksi vuotta kestänyt taistelu. Vuoristoalueella koottiin voimia ja julkaistiin 12.7.1957 ns. Sierran manifesti. Järjestön sotilaallinen menestys kasvoi, mutta sen 9.4.1958 julistama yleislakko epäonnistui. Batistan joukkojen ahdistamina vallankumoukselliset vetäytyivät takaisin vuoristoon. Silloin tavoite oli maan keskisten alueiden provinsien valtaaminen ja Batistan joukkojen sotilaallisten rakenteiden eliminoiminen.

Castron joukkojen ja opiskelijaliikkeen iskut kiihtyivät. Batista aloitti Sierra Maestralla sotilaallisen operaation, mutta tämä pysähtyi sissiliikkeen vastarintaan. Vallankumoukselliset alkoivat saada lisää kannattajia. Meksikossa järjestön tukivoimaksi oli jo siirtynyt Kuuban vallankumouksellinen opiskelijajärjestö. Heinäkuussa 1958 Venezuelassa järjestetyssä Kuuban vallankumouksellisten kokouksessa Castro asetettiin koko liikkeen johtoon. Sissit aloittivat etenemisen

Orientin maakunnasta kahtena joukkona. Che Guevaran johtamat joukot valtasivat Santa Claran 27.12.1958 ja Cast-ron veljesten joukot (Camillo Cienfuegos) valtasivat Santiago de Cuban sekä Guantanamon. Vuoden 1958 lopulla sissit lähestyivät Havannaa. Batista joukkoineen pakeni Kuubasta uudenvuoden yönä 1959.

Sosialistinen Kuuba

Fidel Castro nimitettiin pääministeriksi 16.2.1959. Toukokuussa käynnistettiin maaudistus, jossa yli 1000 eekkerin maaomaisuudet kansallistettiin ja ulkomainen maanomistus kiellettiin. USA päätti lopettaa sokerin oston Kuubasta ja Castron hallitus haki apua Neuvostoliitosta. Neuvostoliiton varapääministeri Anastas Mikojanin Kuuban vierailun yhteydessä 6.2.1960 maiden välillä solmittiin kauppasopimus. Sokeria vastaan Kuuba sai koneita, lannoitteita ja öljyä.

Shell, Esso ym. kieltäytyivät jalostamasta Neuvostoliitosta tuotua öljyä. Tämän takia Kuuba kansallisti USA:n öljynjalostamot ja takavarikoi kaiken Kuubassa olleen yhdysvaltalaisen omaisuuden. Huhtikuussa 1961 USA yritti Castron syrjäyttämistä, mutta Sikojenlahden maihinnousuoperaatio epäonnistui täysin. Joulukuussa 1961 Castro julisti maan siirtyvän sosialistiselle kehitysuralle. Heti 7.2.1962 Yhdysvallat julisti Kuuban kauppasaartoon, joka jatkuu edelleen.

8.12. Vietnamin imperialisminvastainen taistelu

Vietnam kuului yhdessä Laosin ja Kambodzhan kanssa vuodesta 1885 Ranskan Indokiinaan. Toisessa maailmansodassa Japani valloitti nämä alueet. Kommunistit organisoivat jo sodan aikana siirtomaavallan vastaista toimintaa, joka oli osa sosialismin puolesta käytävää taistelua. Syntyi mm. Viet Minh -liike. Japanin hävittyä sodan julisti Ho Tši Minh 2.9.1945 Vietnamin itsenäiseksi.

Ranska kuitenkin halusi pitää entisen siirtomaansa ja valtasi v. 1946 Vietnamin eteläosat. Tästä alkoi Indokiinan sota, joka päättyi Ranskan tappioon. Ranskan ja Vietnamin demokraattisen tasavallan välinen rauha solmittiin 1954. Samalla sovittiin siirtomaavallan lopettamisesta. Etelään 17. kääntöpiirin eteläpuolelle syntyi keisarin hallitsema itsenäinen valtio. Siellä vallan kaappasi Ngo Dinh Diem ja julisti 26.10. 1955 Etelä-Vietnamin itsenäiseksi tasavallaksi, jota USA alkoi voimallisesti tukemaan.

Pohjois-Vietnam suuntautui sosialistiselle kehityslinjalle jo 1954. Siellä aloitettiin maareformi ja suuntauduttiin sosialistiseen yhteiskuntakehitykseen. Etelässä syntyi v. 1957 kansallinen vapautusrintama vastustamaan Yhdysvaltojen miehitystä, joka nyt oli ottanut Ranskan paikan maan miehittäjänä. USA lisäsi apuaan Etelä-Vietnamille vuonna 1963 tapahtuneen sotilasvallankaappauksen jälkeen. Vuonna 1964 Tonkininlahden välikohtauksen jälkeen USA aloitti Pohjois-Vietnamin pommitukset ja alkoi lähettää vuodesta 1965 amerikkalaisia sotilaita maahan. Loppuvaiheessa yhdysvaltalaisia sotilaita taisteli Etelä-Vietnamissa n. 530 000.

Etelä-Vietnamin hallituksen ja kansallisen vapautusrintaman välillä aloitettiin v. 1969 alussa neuvottelut rauhansopimuksesta, joka allekirjoitettiin tammikuussa 1973. Etelä-Vietnam jaettiin hallituksen ja vapautusrintaman hallitsemiin lukuisiin alueisiin. Vietnam jäi edelleenkin jaetuksi valtioksi. Lopullinen yhdistymistaistelu alkoi alkuvuodesta 1975, kun Pohjoisen joukot aloittivat hyökkäyksen maan yhdistämiseksi. Saigon vallattiin 30.4.1976 ja se sai nimen Ho Chi Minhin kaupunki. Virallisesti maa yhdistyi heinäkuussa 1976.

Kuuban ja Vietnamin siirtyminen sosialistiselle kehityslinjalle oli selkeä osoitus siitä, että vain sosialistinen järjestelmä kykeni turvaamaan kansakunnan itsemääräämisoikeuden. Se oli mahdollista vain sosialistisen maailmanjärjestelmän kasvaneen voiman ansiosta. Kuuban ja Vietnamin taistelu itsenäisyyden ja sosialismin puolesta muodostui koko maailman työväenluokan yhteiseksi taisteluksi.

Jotain lisää

8.13. Sosialistisen ja kommunistisen liikkeen väliaikaisten yhteiskunnallisten ongelmien syyt

Elämme yhteiskunnallista vaihetta, jossa sosialistinen yhteiskuntakehitys on uusliberalistisen markkinakapitalismin paineessa käynyt perääntymistaistelua noin 40 vuotta. Keskeinen kysymys on, miksi sosialismi koki takaiskun ja mitkä syyt johtivat työväenluokan yleismaailmallisen luokkataistelun strategian ja taktiikan pysähdystilaan? Ilman vastausta noihin kysymyksiin ei yhteiskuntakehityksessä voida päästä eteenpäin. Näiden kysymysten ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta työväenluokka voi ottaa aloitteen uudelleen ja rakentaa uusliberalistista kapitalismia vastaan toimivan luokkataistelutaktiikan.

Sosialismin ongelmien taustalla talouden ja luokkataistelun lainalaisuudet

Sosialismin ja kommunistisen liikkeen perääntymisen syiksi esitetään monesti kommunistisen- ja työväenliikkeen toimihenkilöiden (esim. Stalin), valtioiden tai puolue- ja työväenjärjestöjen tekemiä virheitä. Tästä herää väistämätön

kysymys: Sosialismi kehittyi menestyksellisesti usean vuosikymmenen ajan saavuttaen suuria voittoja tieteen, talouden ja yhteiskuntapolitiikan alalla torjuen ideologisia, sotilaallisia yms. hyökkäyksiä, mutta miksi se ei kyennyt torjumaan 1980-luvun poliittista hyökkäystä?

Sosialismin maailmanjärjestelmän taantuminen oli mahdollista, koska taustalla vaikuttivat monet yhteiskunnan, talouden ja luokkataistelun lainalaisuudet. Se miten sosialismia ja kommunismia edustavat vaikuttajat ja yhteisöt toimivat tässä kehitysprosessissa, muodosti yhteiskuntakehityksen tiettyjen lainalaisuuksien ilmenemismuodon. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö subjektiivisella tekijällä olisi ollut suuri vaikutus sosialistisen- ja kommunistisen liikkeen taantumiseen. Sosialismin vastaisia päätöksiä tehdessään he tietoisesti toimivat kansan etujen vastaisesti, jopa omien etujensa sanelemina, ja hylkäsivät tavoitteen sosialismin rakentamisesta.

Tuotantovoimien kehitys muuttaa yhteiskunnan päällysrakennetta

Yhteiskuntakehityksen yksi keskeinen lainalaisuus on tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden laki. Tutkittaessa yhteiskunnallista muutosprosessia esim. sosialismin vaikeuksia, on arvioitava, mitä sellaisia muutoksia on tapahtunut yhteiskunnan tuotantovoimissa, joka vaikuttaa yhteiskuntamme päällysrakenteeseen.

Viime vuosikymmenien tärkein muutos on ehkä ollut tieteellis-teknisen kumouksen tuoman automaattisen tietojenkäsittelyn siirtyminen nopeasti tuotantoon. Tämä koskee sekä kapitalistista että sosialistista järjestelmää. Tämä oli tuotantovoimien kehitykselle lähes samanlainen vallankumouksellinen hyppäys, kuin 200 vuotta aiemmin siirtyminen manufaktuurista koneelliseen tehdasteollisuuteen. Tällaisessa tilanteessa arvolakiin perustuva markkinakapitalismi onnistui nopeasti soveltamaan tuotantoon uusia menetelmiä ja antoi sysäyksen uusille investoinneille, jotka toivat sille lisää kilpailukykyä.

Edellä kuvattu prosessi on tuttu marxilaisesta arvolaista. Varsinkin teollisesti kehittyneissä kapitalistisissa maissa syntyi kova kilpailu investoinneista, markkinoista ja talouden resursseista. Kapitalismin linnakkeet löysivät tieteen ja tekniikan kehityksestä nopeasti uusia voimavaroja. Marxin ajatusta käyttäksimme kapitalismin puitteisiin mahtui vielä uusia tuotantovoimia. Työväenluokan vallankumousta tutkiessaan Marx ja Engels päätyivät toteamaan seuraavasti: ”Yksikään yhteiskuntajärjestelmä ei häviä, ennen kuin sen puitteisiin mahtuvat tuotantovoimat ovat kehittyneet eikä uusia tuotantosuhteita tule tilalle ennen kuin niiden aineelliset olemassaolon ehdot ovat voittaneet vanhan yhteiskunnan sylissä” [Marx: Kansantaloustieteen Arvostelua, esipuhe. Teoksessa Marx, Engels valitut teokset kolmessa osassa, osa 1. KI Edistys].

Uusliberalismi nopeutti kapitalismissa palkansaajaväestön rakennemuutosta

Tietojenkäsittelyn soveltaminen tuotantoelämään ja uusliberalismin (monetarismin, ts. kovan markkinakapitalismin) läpimurto osuivat yhteiskunnassa ajallisesti yhteen. Ne muodostivat toisilleen sosiaalisen tilauksen. Juuri uusliberalismi oli sitä kovaa talouspolitiikkaa, joka valjastaa kaikki yhteiskunnan voimat kapitalistiseen kilpailuun ja näkee työväenluokan poliittisen ja ammatillisen liikkeen vain markkinavoimien vapauden esteinä. Modernin tekniikan omaksuminen synnytti nopeasti uudentyyppistä kulutustavarakulttuuria, jolla saatiin aikaan merkittävä propagandavaikutus. Monet erehtyivät pitämään kapitalismia ylivoimaisena ottamatta huomioon ilmiön ajallisuutta ja paikallisuutta.

Kehittyneissä kapitalistisissa valtioissa muutokset tuotantovoimissa johtivat nopeasti palkansaajaväestön rakennemuutokseen. Perinteisen työväenluokan rinnalle muodostui uudentyyppisiä työtätekevien ammatteja ja ammatillisia kerrostumia. Ne ovat yhteiskunnan historiassa hyvin nuoria, eivätkä ehtineet nopeasti muodostaa käsitystä omasta objektiivisesta asemastaan kapitalistisessa luokkayhteiskunnassa. Koska heidän keskinäiset kollektiiviset siteensä olivat alkuun heikot, tietoisuus omasta asemasta yhteiskunnassa muodostui hyvin hitaasti. Rakennemuutoksesta huolimatta yhteiskunnan luokkasuhteissa ei ole tapahtunut muutosta. Yhteiskuntakehityksen määräävänä tekijänä on edelleenkin kapitalistiluokan ja työväenluokan välinen luokkataistelu ja palkkatyöväki muodostaa määrällisesti suu- remman sosiaalisen ryhmän, kuin koskaan aiemmin.

Rakennemuutos muodosti yhden tekijän, mikä johti ensi vaiheessa Läntisen Euroopan kommunististen puolueiden revisoitumiseen. Tämä loi reformismin painetta koko kommunistista liikettä kohtaan ja vaikutti suoraan ja epäsuorasti myös sosialististen maiden puolueisiin.

Uusliberalistisen talouspolitiikan esiinmarssi kytkeytyi sosialismin alasajoon

Porvaristo väittää, että sosialismi romahti ideologiseen ja taloudelliseen kyvyttömyyteen. Tämä ei ole totta. 1980-luvulle tultaessa sosialismi kehittyi edelleen vakaasti ja sen taloudellinen kehitysvauhti oli kapitalismia nopeampaa.

Uusliberalismi (uusoikeistolaisuus, monetarismi) alkoi kapitalismin 1970-luvun kriisistä. Se pyrki korvaamaan keynesiläisen säätelypolitiikan uudella vapaan kilpailun kapitalismilla. Tämä kapitalismin ryhtiliike osui vaiheeseen, jossa

sosialismi oli myös rakennemuutoksen edessä, eikä kyennyt entiseen tapaan torjumaan kapitalismin ideologista painetta ja vyörytystä. Tätä uusliberalismin läpimurtoa on tarkasteltava rinnakkaisena ilmiönä maailman kommunistisessa liikkeessä koetun kehityksen kanssa, mikä johti 1980–1990 lukujen vaihteessa kokemaamme sosialismin ja kommunistisen liikkeen vaikeuksiin.

Kapitalismi joutui toteuttamaan 1930-luvun lamasta lähtien ns. keynesiläistä porvarillisen yhteiskunnan sääntelyyn perustuvaa talouspolitiikkaa, jonka turvin teollistuneiden kapitalististen maiden työväenluokka saattoi kehittää oikeudenmukaisempaa tulonjakoa ja talouspolitiikkaa. Tämän politiikan puitteissa työväenliike kykeni parantamaan palkansaajaväestön asemaa ja kehittämään sosiaaliturvaa siksi, että työväenluokan taustatukena toisen maailmansodan jälkeen oli voimakas ja kehittyvä sosialistinen maailmanjärjestelmä ja sosialismiin suuntautuva työväenliike. Vaikka porvarilliseen sääntelyyn perustuva talouspolitiikka ei kyennyt eliminoimaan vielä monopolien valtaa, osoitti se kuitenkin, että kontrolloimalla tai säätelemällä pääomien toimintaa, voitiin yhteiskunnan ja kansan kannalta saavuttaa tuloksia. Samalla tämä talous- ja yhteiskuntapolitiikka osaltaan ehkäisi puhtaaseen markkinatalouskapitalismiin lainomaisesti liittyviä yhteiskuntaelämän kriisi-ilmiöitä ja talouspulia.

Näissä oloissa alkoi muodostua virheellinen käsitys luokkataistelun päättymisestä. Varsinkaan sosialidemokraatit eivät kyenneet näkemään porvarillisen sääntelypolitiikan luokkaluonnetta ja erehtyivät kuvittelemaan, että porvariston ja työväenluokan välille on muodostunut luokkarauha. Kommunistit toivat kuitenkin monissa yhteyksissä esiin, että reformeista huolimatta kapitalistisen yhteiskunnan perusristiriita ja luokkaluonne eivät ole muuttuneet, eivätkä poistaneet kapitalismin perusongelmia.

Keynesiläisestä sääntelypolitiikasta huolimatta kapitalistinen maailma ajautui 1970–80-luvuilla vakaviin talouskriiseihin, joista ensimmäinen oli 1970-luvun puolivälin öljykriisi. Kansa ei kuitenkaan ymmärtänyt näiden kriisien kapitalistista perusluonnetta, vaan koki ne hallitusvastuussa olleiden puolueiden ja liikkeiden epäonnistumisiksi. Kun keynesiläiseen talousoppiin perustuva sääntelytalous oli nostanut monissa länsimaissa hallitusvaltaan reformistisia- ja sosialidemokraattisia työväenpuolueita yhdessä maltillisten porvarien kanssa, menettivät nämä ryhmät talouspulien seurauksena asemansa valtakoneistoissa äärioikeistolle.

Kansa äänesti keynesiläisyyttä harjoittavat hallitukset kumoon ja antoi äänensä silloin ns. uusliberalistista talouspolitiikkaa ajaville voimille. 1970–80 lukujen molemmin puolin eri puolilla kapitalistista maailmaa talouselämän käyttövoimaksi nousi markkinatalouden sääntelyn sijaan puhtaaseen kapitalistiseen markkinatalouteen perustuva uusliberalistinen talousoppi.

Reformistinen ja opportunistinen työväenliike kannattaa uusliberalismia

Aikakaudellamme sosialidemokraatit ja erilaiset reformistiset vasemmistopuolueet onnistuivat osittain säilyttämään asemansa mukautumalla täysin uusliberalistisen politiikan toteuttajaksi. Uusliberalistit saivat 1980-luvulla niin vahvan otteen, etteivät he katsoneet pärjäävänsä avoimessa taistelussa uusliberalistisia markkinavoimia vastaan. Ns. nahan vaihto näyttää olleen heille helppoa.

Sodanjälkeisen porvarillisen sääntelypolitiikan aallonharjalla reformistisesta työväenliikkeestä muodostui yksi kapitalistisen yhteiskunnan instituutio. Heille ainoa vaihtoehto säilyttää entinen asemansa yhteiskunnassa oli mukautua monetarismiin ja pitää aloite tällä tavoin käsissään. Kolmannen tien teoria (socialidemokraattinen teoria siitä, että luokkataistelua ei enää ole) törmäsi kapitalistiseen todellisuuteen. Yksityistäminen sekä kansainvälisen pääoman vapaat ja ennakoimattomat liikkeet eivät ole sopusoinnussa ihmisten hyvinvointi- ja turvallisuustavoitteiden kanssa.

Neuvostoliiton kehityksessä heijastui ja realisoitui koko sosialismin kriisi

Sosialistinen maailmanjärjestelmä ja etenkin Neuvostoliitto noudattivat taloutensa ohjauksessa suunnitelmatalouden periaatteita. Kuitenkin, kun Neuvostotalouden piirissä toimi 1970-luvulta jo satojatuhansia yrityksiä, tuotti niiden koordinoitu ohjaaminen ongelmia. Talouden kehitysvauhti hidastui. Ei myöskään onnistuttu vauhdittamaan uuden tekniikan soveltamista kansantalouteen. Tässä väliaikaisessa historiallisessa tilanteessa kapitalismin ja sosialismin välinen taloudellinen ero lakkasi supistumasta.

Neuvostoliitossa talouden ohjausmekanismia yritettiin korjata siten, että otettiin käyttöön erilaisia taloudellisia kannustimia jo 1950-luvulta lähtien. Nämä toimenpiteet tuottivat määrättyä tulosta, mutta myös lisäsivät sosialistisen yhteiskunnan ongelmia, koska taloudelliset vipusimet niiden silloisessa muodossa loivat vääranlaista kuvaa sosialismin ja kommunismin tavoitteista ja arvoista. Talousjohto, jonka vastuulla oli tuotantoelämän kehittäminen asetettujen tavoitteiden mukaisesti, ei aina työssään kyennyt ottamaan huomioon sosialismin periaatteita.

Sosialistinen ja kansainvälinen työväenliike aiemmin kykeni voimallaan torjumaan kapitalismin kriisi-ilmiöitä, mutta uusliberalismin esiinmarssi kapitalistisissa valtioissa osoitti jo sosialismin vaikutuksen heikentymistä. Kun uusliberalistinen talouspolitiikka teki maailmassa lopullisen läpimurron, oli sosialistisissa maissa odottamassa vahva vaikutusvaltainen sosiaalinen ryhmä, jonka etuihin sopi myös omaksua monetaristinen/uusliberalistinen talouspolitiikka.

Neuvostoliiton kommunistisen puolueen sisäinen kriisekehitys

Neuvostoliiton kommunistinen puolue NKP pyrki ratkaisemaan ongelmia keskittymällä korostetusti talouden järjestämiseen, mistä ideologinen työ kärsi. Merkittävä asema taloussuunnitelmien toteuttamisessa ja täytäntöönpanossa oli laajalla hallinto- ja talousjohdolla eli ns. nomenklatuuralla. Tällaisessa tilanteessa puolueeseen alkoi hakeutua väkeä, joka puoluejäsenyyden kautta etsi itselleen yhteiskunnallista uraa. Uusille jäsenille ei enää asetettu ensimmäiseksi vaatimukseksi ymmärtää marxilais-leniniläistä ideologiaa. Tärkeintä oli kyetä soveltamaan käytäntöön taloussuunnitelmat, ohjelmalliset asiakirjat, jotka usein ymmärrettiin samaksi asiaksi kuin marxismi-leninismi. Poliittisen tietoisuuden hämärtäessä ja tuotannollisen kehityksen vaikeutuessa nomenklatuuran piiriin alkoi aikaisessa vaiheessa pesiä sisäinen korruptio ja lahjusjärjestelmä, jolla tuotannon organisoinnista vastuussa olevat piirit varmistivat systeemin toimivuutta.

Talouden rakenteen jumiutuminen nosti esiin ns. kapitalistiluokan

Yhteiskuntaelämän normaalit toimintakanavat alkoivat häiriintyä ongelmien kasautuessa, jolloin asioita alettiin hoitaa laillisten kanavien ohitse. Syntyi sosiaalinen ryhmä, joka alkoi samalla kartuttaa henkilökohtaista omaisuuttaan lahjusten ja korruption avulla ja omaksui sosialistiselle yhteiskunnalle vieraat menettelytavat. Tämä taloudesta vastuussa oleva ryhmä pystyi piiloutumaan puoluekoneiston sisään, joka oli yhteiskunnallisen kontrollin ulottumattomissa. Vaihtoehdon he saattoivat nähdä itselleen enää markkinataloudessa. Tämä nouseva potentiaalinen kapitalistiluokka esiintyi puolueen sisällä jarrumiehen osassa silloin, kun jotkut vielä puhuivat sosialismin kehittämisestä.

Markkinatalouskokeilut veivät pohjan sosialistiselta suunnitelmataloudelta ja talouselämä ajautui vaikeuksiin. Kaikki nämä ongelmat nousivat esiin, kun Brezhnevin jälkeen jouduttiin valitsemaan uutta puoluejohtoa. Syntyneessä aatteettomuuden ja ideologisten ristiriitojen repimässä tilanteessa puoluejohtajaksi Andropovin ja Tsernenkon lyhyiden kausien jälkeen valittiin Gorbatshev. Kun taloutta olisi pitänyt lähteä uudistamaan sosialistisella perustalla, ei keskeisen talous- ja puoluejohtoon piirissä ollutkaan enää sitä voimaa, joka oli kiinnostunut sosialismin kehittämisestä. Koneistoon syntynyt ”kapitalistiluokka” halusi pelkästään turvata oman asemansa ja siksi oltiin kiinnostuneita sosialismin kehittämisen sijaan markkinatalouskokeiluista, mitä aloitettu perestroikakehitys alkoi tukea. [Perestroikan tavoitteena oli elvyttää Neuvostoliiton taloutta ja tehdä järjestelmästä avoimempi ja tehokkaampi. Neuvostoliittolaiset eivät kenneet kuitenkaan uudistamaan sosialismia, vaan he ottivat käyttöön täysin kapitalistisia elementtejä.]

Marxilaisen maailmankatsomuksen teoriaa ei päivitetty reaaliaikaisesti

Kirjoituksessaan Teesejä Feuerbacista Marx totesi: ”Filosofit ovat vain eri tavoin selittäneet maailmaa, mutta tehtävänä on sen muuttaminen”. [Marx: Teesejä Feuerbacista. Teoksessa Marx Engels valitut teokset kolmessa osassa, osa 1, siv. 9] Käytännössä tämä merkitsee sitä, että dialektisen ja historiallisen materialismin maailmankuvaan perustuen yhteiskunnassa tulee tehdä tieteellinen arvio maailmasta ja ajankohtaisesta yhteiskunnan tilanteesta.

Tähän perustuen työväenliike määrittelee ja arvioi tulevaa toimintaansa ja tavoitteitaan eteenpäin. Tältä pohjalta Marx ja Engels tekivät johtopäätöksen historiallisesta välttämättömyydestä korvata kapitalistinen yhteiskunta ja pääoman valta työväenluokan kommunistisella yhteiskunnalla. Filosofia oli näin mukana maailman muuttamisessa. Marxilaisuuden olemukseen kuuluu, että aina uusien tieteellisten löytöjen ilmaantuessa tulee arvioida ne marxilaista filosofiaa vasten ja tarkistaa, mitä se merkitsee omia toimintatavoitteita ajatellen. Tarvittaessa toimintatavoitteita tulee tarkistaa ja myös korjata. Neuvostoliitossa näin ei enää 1980-luvulla tehty.

Neuvostoliitossa ei pystytty ratkaisemaan tärkeää ideologista kysymystä sosialistisen ja kommunistisen yhteiskunnan kehitysvaiheiden välisestä suhteesta. Siksi ei kyetty näkemään ja määrittelemään vaihtoehtoja yhteiskunnallista toimintalinjaa uusliberalismille ja globalisaatiolle. (Katso luku 8.14, Kommunistisen yhteiskunnan teoriasta). Tänä päivänä voimme todeta, että sosialistisen ja kommunistisen yhteiskunnan ensimmäistä vaihetta Neuvostoliitossa ja sosialistisen maailmanjärjestelmän piirissä toteutettiin menestyksellisesti, mutta teoreettisia näkemyksiä ja käytännön suunnitelmia sosialismisin ja kommunismin edelleen kehittämiseksi ei syntynyt.

Yhteiskuntakehitys on tuottanut sosiaalisten ja taloudellisten toimeentulokysymysten rinnalle uusia globaaleja ristiriitoja, joiden samanaikainen ratkaiseminen on välttämätöntä ihmiskunnan selviytymisen ja hyvinvoinnin kannalta.

Näitä ovat mm ilmastomuutos, luontokato, pandemiat, puhtaan veden, maatalousmaan ja ruoan saatavuusongelmat ja tekoälyn eettiset kysymykset.

Sosialismin ja kommunismin teorian olisi pitänyt kehittyä eteenpäin ja sovittaa yhteen aineellisen hyvinvoinnin kehittämisen kysymykset muiden yhteiskunnallisten kärjistyvien ongelmien ratkaisemisen kanssa. Alkuperäinen ajatus pelkästä aineellisen hyvinvoinnin jatkuvasta kasvusta sosialismin ensisijaisena tehtävänä ei enää vastannut ajan vaatimuksia, ei kyennyt mobilisoimaan joukkoja, eikä itse asiassa enää paljoakaan poikennut siitä, mitä kapitalismi saattoi tarjota. Toimeentulon ja kulutuksen kasvun lisäksi sosialismille ei osattu esittää muuta selvää funktiota, vaikka tiedossa olevat muutokset ja uhat yhteiskuntakehityksessä (esimerkiksi ympäristökriisi) saattaisivat keskipitkällä aikavälillä muuttaa oleellisesti jokapäiväistä elämää.

Miksi virheitä ei kyetty näkemään ja korjaamaan?

Oli monia syitä, miksi politiikan suuntaan ei kyetty tekemään korjauksia. Muutoksen tarve talouselämässä sekä eri kommunistipuolueiden piirissä nousseet revisionistiset ajatukset nostivat myös sosialististen maiden puolueissa esiin erilaisia virtauksia. Näistä oli vaikea keskustella, koska pelkona oli, että ideologiset erimielisyydet nousevat julkisuuteen. Ideologisen etenemisen korvikkeena nostettiin esiin epävarmoja tunnuksia. Tällaisia olivat esim. koko kansan valtio ja kehittyneen sosialismin teoria. Horjuttaa sosialismissa aiheutti myös se, että uudentyyppinen tuotanto tuotti länsimaissa nopeasti uusia kulutustavaroita, joiden tuotanto kohtasi vaikeuksia sosialistimaissa.

Ei ollut kommunistien yhteistä kansainvälistä organisaatiota tai foorumia, jossa olisi voitu nopeasti ja demokraattisesti havaita virheet. Ideologista keskustelua ei päästy käymään, eikä myöskään pystytty kyllin tarkasti arvioimaan teollis-teknisen kumouksen ja yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen muutoksen vaikutuksia yhteiskuntakehitykselle. Vuoden 1969 kommunististen- ja työväenpuolueiden neuvottelukokous jäi viimeiseksi suureksi kokoukseksi, koska varsinkin NKP pelkäsi uusien neuvottelukokousten muodostuvan erimielisiksi ja polarisoivan kommunistista liikettä.

Moni kysyy nyt, miksi NKP ei kyennyt reagoimaan syntyneisiin vaikeuksiin. On muistettava, että puolueorganisaatio rakennettiin talousorganisaation viereen. Puolue palveli taloussuunnitelmien toteuttamista. Se muodostui myös ylhäältäpäin johdetuksi. Käytännössä puolueen keskeisemmäksi osaksi muodostui juuri tämä ns. nomenklatuura. Jäsenistö ei kyennyt vaikuttamaan puolueen tavoitteisiin, vaikka olisi sitä halunnutkin. NKP:n lakkauttamiseen saakka puolueessa toteutettiin ylhäältä käsin annettuja määräyksiä, jotka jo veivät maata kohti kapitalismia. Esim. ensimmäisissä ns. vapaissa parlamenttivaaleissa puolue määräsi, että NKP ei tee omaa vaalityötä.

Koko kommunistisen liikkeen kriisi

Kommunistisen liikkeen yhteistyöelin Komintern lakkautettiin 1943. Tämän jälkeen ryhdyttiin järjestämään kommunististen ja työväenpuolueiden neuvottelukokouksia. NKP:n keskeinen merkitys tässä kehityksessä johtuu siitä, että kansainvälisen kommunistit maailmassa omaksuivat yhteistyössään pääosin NKP:lle keskeisen roolin. Kun ideologinen kehitys NKP:ssä ajautui tuuliajolle, veti se mukaansa kriisiin NKP:een sitoutuneita Länsi- ja Itä-Euroopan puolueita. Länsi-Euroopan puolueiden alamäki johtui niiden tiukasta sitoutumisesta NKP:een, koska ne eivät kyenneet irtautumaan sen holhouksesta edes siinä vaiheessa, kun kaikille oli ilmeisen selvää kehityksen sosialismin vastaisuus (Gorbatšov). NKP:n kriisikehitys johti teoreettisiin arvioihin, joiden tuloksena SEV hajotettiin ja itäisen Euroopan sosialistiset valtiot jätettiin kukin yksin kapitalististen maiden ideologisen ja taloudellisen hyökkäyksen armoille. Tuloksena oli sosialismin kriisi, joka on johtanut suuren osan maailman työväenliikettä suuriin vaikeuksiin ja avannut maailman äärioikeistolle.

1970-luvulla syntyi joissakin Länsi-Euroopan maissa (Ranska, Italia) ns. eurokommunismi, jonka tavoitteena oli yhdistää kommunistiset arvot (esim. tasa-arvo, työväen oikeudet) demokraattisiin periaatteisiin kuten sananvapauteen, monipuoluejärjestelmään ja vaaleihin. Eurokommunismi yritti yhdistää sosialismin kapitalismin päällysrakenteen ilmiöihin, mikä on mahdotonta toteuttaa.

Sosialismin hajoaminen Euroopan SEV-maissa

Voi hyvin ymmärtää, miksi Euroopan sosialististen valtioiden kehitys johti pysähtymiseen. NKP hyväksyi ajatuksen, että luokkataistelua tärkeämmäksi oli tullut ns. yleisinhimillisten tekijöiden ratkaisu, joka kulkee luokkataistelun ulkopuolella. Gorbatšov alkoi markkinoida teesiä yleiseurooppalaisesta kodista, jossa luodaan oikeutta kaikille.

Nämä käsitykset olivat harhaanjohtavia, sillä eivät yhteiskuntaluokat minnekään hävinneet. Kapitalistit Euroopassa kävivät silloin ja käyvät edelleenkin taistelua palkansaajia ja toisiaan vastaan ja pyrkivät laajentamaan markkina-alueitaan. Neljä vuosikymmentä on osoittanut oikeaksi marxilaisen valtioteorian, jonka mukaan valtio on aina jonkun

yhteiskuntaluokan valtaa, eivätkä kaikki siten tunne osallisuutta yhteiseen eurooppalaiseen kotiin. **Täytyi olla todella tietämätön** Marxin, Engelsin ja Leninin löytämistä yleisistä yhteiskuntakehityksen laeista uskoakseen tällaista.

NKP päätyi arvioon, että jokaisen kansallisen puolueen ja sosialistisen valtion tulee tehdä kaikki ratkaisunsa itse. SEV-yhteistyö katkaistiin keinotekoisesti ja antauduttiin kapitalistisille markkinoille. Tämän jälkeen kommunistisilla puolueilla ja sosialistisilla valtioilla ei ollut yhteistä ideologista ja taloudellista selkänojaa ja ohjelmaa, millä torjua kapitalismin taloudellinen ja ideologinen hyökkäys. Proletaarisen internationalismin ajatukset heitettiin romukoppaan.

Sosialismin kestävyys voi perustua vain sosialististen maiden yhteistyöhön. Riisto- ja markkinaluonteensa vuoksi kapitalismi ei voi olla sosialismille vilpittömän yhteistyökumppani. Oli utopistinen ajatus asettaa Euroopan sosialistiset valtiot samalle lähtöviivalle markkinavoimien kilpailussa johtavien kapitalistimaiden kanssa. Se tilanne tajuttiin mm. DDR:ssä ja Romaniassa, jotka pyrkivät viime vaiheessa korvaamaan menetetyt SEV-suhteet taloudellisen yhteistyön tiivistämisellä Kiinan, Korean, Vietnamin ja Kuuban kanssa. Ne virheet oli jo tehty, jotka synnyttivät Eurooppaan sen oikeistoaallon, jonka harjalla Euroopan sosialistiset valtiot alkoivat luhistua.

Oliko sosialismin kriisikehitys väistämätön ja oliko sille vaihtoehtoja

Reaalisosialismin kriisikehitys ei ollut väistämätön. Historiassa ei koskaan ole valittavana vain yhtä potentiaalista kehityslinjaa, vaan poliitikot tekevät valintoja useiden vaihtoehtojen joukosta. Neuvostoliitto SEV-liittolaisineen olisi voinut valita toisen tien, johon oli käytettävissä kaikki teoreettinen ja materiaallinen voima.

Yksi mahdollisuus olisi ollut sijoittaa tuotannon määrällisen kasvun sijaan puhtaaseen teollisuuteen ja paneutua tuotteiden kestävyteen, laatuun, kierrettävyyteen ja suljettuihin tuotantoprosesseihin, sekä välttämättömiin palveluihin. Vaikka se olisikin merkinnyt suoran aineellisen hyvinvoinnin hitaampaa kasvua, se olisi rakentanut elämää ja turvallisuutta vakaammalle pohjalle. Kansaa olisi pitänyt valmentaa uuteen elämänmuotoon siirtämällä dialektisen ja historiallisen materialismin opetus jo keskitasolla oppivelvollisuuden piiriin. Olisi siis pitänyt suunnata kehitystä kommunistiselle kehitysuralle. Tämä olisi merkinnyt kehityksessä jopa vallankumouksellista käännettä, jonka kansa kyllä olisi hyväksynyt, jos sen tietoisuutta olisi lisätty ja hyvinvoinnista huolehdittu.

Miksi sosialismi säilyi Kiinassa?

Kiinan ja Vietnamin kommunistiset puolueet muuttivat tuotantosuhteita joustavasti ja säilyttivät samalla poliittisen vallan tiukassa otteessaan. Kun Neuvostoliitto yritti 1980-luvulla uudistaa järjestelmää (perestroika) yhdistämällä markkinaelementtejä ja poliittista vapautta yhtä aikaa, se johti hallinnan hajoamiseen, kun puolue menetti otteensa ja talous ajautui kriisiin.

Kiina aloitti markkinauudistukset jo 1978, mutta teki sen vaihteittain ja kokeillen ("etsi kivet yltäessäsi virtaa"). Maatalous uudistettiin ensin, ja kaupunkiteollisuus avattiin ulkomaiselle pääomalle asteittain. Tämä toi nopeaa kasvua ja nosti elintasoa, mikä vähensi tyytymättömyyttä.

Neuvostoliitossa Gorbatšovin glasnost avasi poliittista tilaa oppositiolle ja johti lopulta puolueen monopolin murtumiseen. Kiinassa puolue piti tiukan kontrollin. Kiina kehitti käsitteen "sosialismi kiinalaisin erityispiirtein", jolla markkinatalouden elementit oikeutettiin sosialistisen retoriikan kautta. Näin vältettiin ideologinen kriisi, joka Neuvostoliitossa syntyi, kun virallinen oppi ja käytäntö erkanivat liikaa toisistaan. Deng Xiaopingin lause "ei ole väliä onko kissa musta vai valkoinen, kunhan se pyydystää hiiriä" symboloi tätä tilannetta.

Neuvostoliitto oli suhteellisen suljettu talous, joka ei pystynyt hyötymään globalisaation tuotantoketjuista. Kiina integroi itsensä maailmanmarkkinoihin halvan työvoiman ja investointien avulla, mikä toi pääomaa, teknologiaa ja vientituloja, samalla kun valtio säilytti strategisten sektoreiden hallinnan.

8.14. Kommunistisen yhteiskunnan teoriasta

Feuerbach mainitsi teeseissään Marx, että filosofian tehtävänä on ennen kaikkea muuttaa maailmaa eikä vain selittää ja ymmärtää sitä. Siksi olemme käsitelleet kysymystä, millainen on yhteiskunnan kehitys lähitulevaisuudessa ja millaisen vastauksen se kykenee antamaan nykypäivän keskeisiin globaaleihin ongelmiin. Kasvava tavarantuotanto ihmisten aineellista kulutusta varten on nykyisen markkinatalouden elinehto.

Alati lisääntyvä aineellinen kulutus on myös yhteiskunnallisten globaalien ristiriitojen lähde, jolloin herää kysymys, onko yhteiskunta olemassa vain yksilöiden aineellisen hyvinvoinnin vuoksi vai löytyykö yhteiskunnalliselle olemiselle muitakin funktioita? Sen vuoksi on tärkeää käsitellä kysymystä kommunistisesta yhteiskunnasta, joka on se sosiaali-

nen organisaatio, joka toteuttaa yhteiskunnallisen kehityksen sitä vaihetta, joka käytännön tasolla vastaa näihin kysymyksiin.

Varhaiset kommunistiset pohdinnat

Ajatus kommunistisesta yhteiskunnasta on elänyt hypoteettisessa asussa ihmisten mielissä antiikin ajoilta saakka. Muinaisessa Kreikassa oli taru ihmiskunnan kulta-ajasta. Vjatseslav Volginin mukaan (Esseitä Sosialismin Historiasta) [Volgin, V. Esseitä sosialismin historiasta. K1 edistys 1982] se syntyi vastapainoksi aristokraattiselle riistoyhteiskunnalle, joka muotoutui Kreikassa alkukantaisen yhteiskunnan hajottua luokkiin. Haluttiin nähdä tilanne, jossa ei ole riistoa ja sortoa. Volginin mukaan tällaiset kansantarut periytyvät kaukaiselta alkuyhteisölliseltä ajalta. Nämä kertomukset eivät olleet minkään yksittäisen ryhmän kertomuksia ja ne saattoivat siksi levitä hyvin laajalle. Kreikan tunnemme hyvin, mutta on todennäköistä, että kaikissa antiikin korkeakulttuureissa eli samankaltainen tarusto. Antiikin ajoilta saakka mm. uskonnollisissa yhteisöissä ja luostarilaitoksissa toteutettiin kulutuskommunismia ja monenlaisia kommunistiseen yhteiskuntaan liittyviä periaatteita.

Kirjassaan Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi Engels toteaa, että jo siinä vaiheessa, kun porvaristo taisteli aatelista vastaan 1500–1600-luvuilla, esiintyi itsenäistä liikehtimistä myös siinä luokassa, joka oli nykyaikaisen proletariaatin edeltäjä. Tällaista liikehdintää edustivat uskonpuhdistuksen aikana mm. anabaptistit, jotka kannattivat yhteisomistusta ja perustivat v. 1534 Münsterin kommuunin. Engels mainitsee myös Thomas Münzerin, Ranskan suuren vallankumouksen aikana vaikuttaneen Babeuf'n (1760-1796), sekä Englannin suuren vallankumouksen aikana vaikuttaneet Levellerit, jotka kannattivat yksityisomistuksen lakkauttamista ja alkukantaisen yhdenvertaisuuskommunismia aatteita.

Työväenluokkaa edeltävien kumouksellisten liikkeiden piirissä kehittyivät kypsymättömät teoriat, ihanteellisen yhteiskunnan utopoppiset kuvaukset. Ne olivat yrityksiä ratkaista yhteiskunnallisia epäkohtia siinä vaiheessa, kun feodalistisen yhteiskunnan sisälle alkoivat ilmaantua porvarillisten luokkasuhteiden mukanaan tuomat sosiaaliset ongelmat ja uudet orastavat valitusajan aatteet.

Ranskan vallankumous edisti tavattomasti kommunistista yhteiskuntaa koskevaa ajattelua. Heti vallankumouksen jälkeen 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa ilmestyivät utopistisocialistit, kuten ranskalaiset Claude Henri Saint-Simon (1760-1825), Charles Fourier (1772-1837), englantilainen Robert Owen (1771-1858) sekä monet muut, jotka puuttuivat näihin kysymyksiin. Vaikka utopistisocialistisien pohdintoissa lähtökohdat olivat sellaisia, ettei niiden avulla saataisi ongelmia ratkaistuksi käytännössä, heidän historialliseksi ansioksi voidaan katsoa, että he yrittivät todistaa mahdolliseksi ja tarkoituksenmukaiseksi siirtymisen kapitalismista sellaiseen yhteiskuntaan, joka pohjautuu yhteiskunnalliseen omaisuuteen ja kollektiiviseen työhön ja jonka ansiosta päästään kurjuudesta ja kaikki voivat tyydyttää kohtuulliset tarpeensa.

Marx ja Engels nostivat ajatuksen kommunismista tieteelliselle perustalle

Ranskan vallankumouksen yhteydessä voimistunut ajatus kommunistisesta yhteiskunnasta oli 1800-luvulle tultaessa levinnyt hyvin laajalle. Tieteelliselle perustalle sen siirsivät Marx ja Engels. He kumpikin siirtyivät vuosina 1842-1843 materialismin ja kommunismin kannalle. Vuodesta 1844 alkoi heidän yhteistyönsä ja vuosina 1844-1846 he kirjoittivat kaksi teosta, Pyhä perhe ja saksalainen ideologia, joissa he esittivät idealismin vastapainoksi uuden dialektismaterialistisen maailmankatsomuksen. Kommunistien liitolle Marx ja Engels kirjoittivat ohjelman, joka julkaistiin Kommunistisen puolueen manifesti -nimellä tammikuussa 1948. Siinä esitettiin selväpiirteisesti ensimmäisen kerran työväenluokan maailmanhistoriallinen tehtävä kommunistisen yhteiskunnan rakentamisesta.

Lokakuun vallankumouksen jälkeen kommunistisesta yhteiskunnasta alettiin käyttää Marxin teoksessa Gothan ohjelman arvostelua esitetyn ehdotuksen pohjalta käsitteitä kommunismin alempi vaihe, sosialismi, ja sen korkeampi vaihe, kommunismi. Varmastikaan Marx ei tarkoittanut teosta kirjoittaessaan, että kommunismin kehitys tulisi jakaa kahteen vaiheeseen. Kysymys oli siitä, että sosialidemokraattien Gothan kokouksessa lasallelainen siipi esitti, että työn tuotto (lisäarvo) tulee kokonaisuudessaan luovuttaa työntekijälle. Marx perusteli, miksi näin ei voi tehdä. Tästä kuitenkin johtui, että marxilaisten piirissä alettiin teoreettisesti jakaa kommunismin kehitys kahteen eri vaiheeseen. Jako oli toki käytännöllinen, mutta eroa näiden välille ei osattu aina muodostaa.

Marx ja Engels kommunistisesta yhteiskunnasta

Vuonna 1875 kirjoituksessaan Gothan ohjelman arvostelua Marx perusteli, että työn tuotosta osa tulee siirtää tuotantovoimien kehittämiseen ja uusintamiseen sekä yhteiskunnan infrastruktuuriin ja sosiaalitoimen kehittämiseen.

Ensimmäisellä asteellaan kommunismi ei voi olla taloudellisesti täysin puhdas kapitalismin perinteistä ja jäljistä johtuen.

Kommunismien korkeammasta vaiheesta Marx toteaa: ”Sen jälkeen, kun on tullut loppu yksilön orjuuttavasta alistamisesta työnjakoon ja samalla myös henkisen ja ruumiillisen työn vastakohtaisuudesta; kun työ ei ole enää vain toimeentulokeino, vaan siitä on tullut ensimmäinen elämäntarve; sen jälkeen, kun rinnan yksilöiden kaikinpuolisen kehityksen kanssa ovat kasvaneet myös tuotantovoimat ja kun yhteiskunnallisen rikkauden kaikki lähteet pulppuavat täydellä voimalla- vasta silloin voidaan astua lopullisesti ahtaan porvarillisen oikeuspiirin ulkopuolelle ja yhteiskunta voi kirjata lippuunsa: Jokainen kykyjensä mukaan, jokaiselle tarpeittensa mukaan.” [Marx: Gothan ohjelman arvostelu. Teoksessa Marx, Engels valitut teokset kolmessa osassa, osa 3. K1 Edistys] On kuitenkin nähtävä, että tässäkin yhteydessä Marx ja Engels eivät puuttuneet kommunistisen yhteiskunnan sisäiseen rakenteeseen, perusteisiin ja lainalaisuuksiin eivätkä sen toteuttamisen menetelmiin.

Lenin kommunistisesta yhteiskunnasta

Lenin hyväksyi Marxin ja Engelsin näkemykset kommunismista. Neuvostovallan rakentaminen vei valtaosan hänen huomiostaan. Kommunismista puhuessaan hän yleensä käsitteli kommunistisen yhteiskunnan alemman vaiheen tehtäviä. Niinpä alkusyksystä 1917 kirjoittamassaan kirjassa Valtio ja vallankumous Lenin toteaa: ”Poliittisesti ero kommunismin ensimmäisen eli alemman ja korkeamman vaiheen välillä tulee ajan oloon todennäköisesti valtavan suureksi, mutta nyt kapitalismin aikana olisi sen julistaminen naurettavaa ja etualalle sen saattaisivat työntää korkeintaan vain jotkut anarkistit”. Tavoite Leninillä oli asetettu täydelliseen kommunismiin.

Artikkelissaan Proletariaatin tehtävät vallankumouksessamme Lenin toteaa: ”Ihmiskunta voi siirtyä kapitalismista välittömästi vain sosialismiin, so. tuotantovälineiden yhteiseen omistukseen ja tuotteiden jakamiseen kunkin suorittaman työn mukaan. Puolueemme katsoo pidemmälle: sosialismi tulee kiertämättömästi kasvamaan vähitellen kommunismiksi, jonka lippuun on kirjoitettu: ”jokaiselta kykyjensä mukaan, jokaiselle tarpeidensa mukaan”. [Lenin: Proletariaatin tehtävät vallankumouksessamme]. Leninkään ei puuttunut kysymyksiin kommunistisen yhteiskunnan sisäisestä rakenteesta, lainalaisuuksista tai niiden kehitysvaiheista.

Kommunistisen yhteiskunnan ensimmäisen vaiheen kokemukset

Lokakuun vallankumouksen voiton jälkeen Neuvostoliitossa kehitettiin menestyksellisesti kommunistisen yhteiskunnan ensimmäistä vaihetta, sosialismia (tarkemmin Neuvostoliiton merkitys ihmiskunnalle 1-5, Kansan äänen numerot 1-5/2005). Neuvostoliitosta kehittyi tieteen, teollisuuden ja maatalouden suurvalta, josta kaikilla mittareilla mitattuna muodostui USA:n jälkeen toinen suurvalta maailmassa.

Socialismia kehitettiin menestyksellisesti toisen maailmansodan jälkeen myös sosialismin tielle lähteneissä Euroopan ja Aasian valtioissa sekä Kuubassa. Neuvostoliitossa, kuten muissakin sosialismia rakentaneissa valtioissa, toteutettiin ilmainen koulutus- ja terveydenhoitojärjestelmä, laaja asuntojen rakennusohjelma, kulttuurista tehtiin koko kansan omaisuutta, työttömyys poistettiin ja ihmisten kokonaisvaltaista hyvinvointia kehitettiin. Kolmasosa maailman kansoista rakensi silloin kommunistisen yhteiskunnan ensimmäistä vaihetta aina 1980-luvun loppupuolelle saakka.

Käsitykset kommunistisesta yhteiskunnasta 1960–1980-luvuilla

Neuvostoliitossa ilmestyneistä filosofian oppikirjoista käännettiin suomen kielelle mm. Marxisin leninisin perusteet (1960), Marxilaisen filosofian perusteet (1964) ja Marxilais-leniniläisen filosofian perusteet (1970-luvulla). Näissä kaikissa kommunismista esitettiin samansisältöinen ajatus kuin vuonna 1976 ilmestyneessä Viktor Afanasjevin teoksessa Filosofian alkeet, joka sanoo: ”Kommunistiselle yhteiskunnalle ovat ennen muuta ominaiset jatkuvasti kehittyvän tuotannon erittäin korkea taso ja ennen näkemättömän korkea työn tuottavuus, jotka nopea tieteellistekninen edistys saa aikaan. Kommunismissa saavutetaan talouden suunnitelmallisen järjestämisen korkein vaihe sekä turvataan aineellisten ja luonnonvarojen mahdollisimman tarkoituksenmukainen ja järkevä käyttö. Varustamalla ihmiset mitä täydellisimmällä ja tehokkaimmalla tekniikalla kommunismi lisää tavattomasti ihmisten valtaa luontoon nähden ja suo hänelle mahdollisuuden hallita yhä laajemmin luonnon alkuvoimia ja käyttää niitä etujensa mukaisesti”.

Vuonna 1982 kirjoitettiin Filosofian historia [lisätään viite] -teoksessa: ”Kommunismiin siirtyminen on luonnonhistoriallinen prosessi, joka edellyttää määräästeisiä aineellisia oloja” ja ”Siirtyminen sosialismista kommunismiin tapahtuu vähitellen sitä mukaa, kuin kypsyvät aineelliset ja henkiset edellytykset”.

Miten näitä näkemyksiä pitäisi arvioida?

Edellä mainituista kirjoituksista saa käsityksen, että kommunismin tavoitteena ja sisältönä on edelleen ihmisen aineellisen hyvinvoinnin määrätön lisääminen. Niissä ei paneuduta marxilaisen tieteen perustalta tulevaisuuden kommunistisen yhteiskunnan filosofiseen, taloudelliseen ja rakenteelliseen tutkimiseen. Ajateltiin siirtymisen sosialismista kommunismiin tapahtuvan vähitellen, jonka yhteydessä kehittyi myös kommunistinen ihminen. Ei kuitenkaan haettu vastauksia esim. seuraaviin kysymyksiin:

1. Mikä on kommunistisen yhteiskunnan yhteiskuntakehityksen liikkeellepaneva voima, jos se luokkayhteiskunnasta poiketen ei ole enää luokkataistelu ja taloudellisen hyödyn tavoittelu.
2. Onko ihminen (ihmisyhteiskunta) olemassa vain itseään varten, vai onko sille muitakin funktioita?
3. Mitä kommunistisessa yhteiskunnassa tarkoittaa Marxin ja Engelsin teesi, että ”työ muodostuu ihmisen ensimmäiseksi elämäntarpeeksi”.
4. Milloin täyttyvät kommunistisen yhteiskunnan aineelliset ja henkiset edellytykset.
5. Millainen kommunistisen yhteiskunnan tulisi rakenteellisesti olla, ja miksi?

Neuvostoliiton teoreettisessa kirjallisuudessa kommunistinen yhteiskunta nähtiin usein pelkästään tavaroiden, hyvinvoinnin ja palveluiden runsautena. Tämä oli ymmärrettävää sosialismin rakentamisen ensimmäisinä vuosikymmeninä, jolloin ensisijainen tehtävä oli väestön perustoimeentulon turvaaminen. Mutta teollistumisen määrällinen kehitys ja kulutuksen kasvu synnyttivät uudenlaisia ristiriitoja, jotka muuta kautta vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin.

Tänään ollaan tilanteessa, jossa samanaikaisesti pitäisi turvata ihmisten aineellinen toimeentulo ja kehitysmaiden talouksien kehittyminen vanhojen teollisuusmaiden tasolle, torjua ekologiset ympäristökatastrofit, nälänhädät ja globaali elintarvikekriisi ja pandemiat. Tarvitaan yhteiskunta, joka kykenee puuttumaan näihin ongelmiin kokonaisvaltaisesti.

Luokattoman yhteiskuntakehityksen käynnistävä voima

Marxilaisen tieteen mukaan luokkayhteiskunnassa yhteiskunnan perusta (tuotantovoimat) kehittyy jatkuvasti. Sitä vastoin yhteiskunnan päälysrakenne (yhteiskuntajärjestelmä) saavuttaa vakiintuneen olotilan. Tällaisessa tilanteessa pysyvä päälysrakenne jarruttaa tuotantovoimien kehitystä kärjistäen yhteiskunnan ristiriitoja. **Nämä voitaisiin ratkaista yhteiskunnallisen ja vallankumouksellisen muutoksen kautta, mistä seuraa vakiintuneiden yhteiskuntasuhteiden muutos ja kehitys. Tarkista!**

Miten tämä tapahtuu sosialistisessa ja kommunistisessa yhteiskunnassa? **Filosofian historia (Progress 1982)** toteaa seuraavasti: ”Siirryttäessä sosialismista kommunismiin vähittäismuutokset ja harppaus toteutuvat dialektisesti yhtenäisinä, mikä on samanaikaisten määrällisten ja laadullisten muutosten seuraus” sekä ”Kommunistisen yhteiskunnan rakentamisen jälkeen ei tule enää yhteiskuntamuodostumien vaihdoksia, vaan tuo laki ilmenee toisiaan seuraavien jaksojen vaihteluna yhden alati kehittyvän muodostuman puitteissa”.

Näissä arvioissa pidetään lähtökohtana sitä, että sosialismista kommunismiin siirtyminen tapahtuisi vähittäisesti ilman siihen pakottavia yhteiskunnallisia ristiriitoja ja sen sisältönä olisi pelkästään siirtyminen ”jokaiselle kykyjensä mukaan” tapahtuvasta jaosta ”jokaiselle tarpeidensa mukaan” -tyyppiseen jakoon. Tällaista vaihetta ei esim. neuvostoyhteiskunnassa esitetty. Edelleenkin tavaroiden, hyödykkeiden ja palvelujen määrä nähtiin yhteiskunnan päämääräksi.

Voidaan päätellä, että kaikissa oloissa myös kommunistiseen yhteiskuntaan siirtyminen tapahtuu yhteiskunnallisten ristiriitojen pakottamana. Neuvostoyhteiskunnassa ei vielä huomioitu yhteiskuntakehityksen mukanaan tuomia uusia ristiriitoja, eikä mietitty keinoja niiden ratkaisemiseksi. Muutoin ne olisivat ilmenneet em. Filosofian historian teoissa.

Luokattomassa yhteiskunnassa luokkataistelu ei ole enää yhteiskuntakehityksen perusta. Yhteiskunnan kehitys kyllä etenee jopa kiihtyvällä voimalla. Kehityksen liikkeellepanevana voimana on edelleen ihmisyhteisön aineellisten perustarpeiden tyydyttäminen sekä uusien kehityksen mukanaan tuomien ongelmien ratkaiseminen, millä turvataan ihmiskunnan ja sille välttämättömän ekosysteemin elinmahdollisuudet pitkälle tulevaisuuteen. Tämä kehitys muuttaa dialektisen kehityksen kautta yhteiskunnan rakennetta, ulkoista muotoa ja organisaatioita tavalla, jota meidän on vielä vaikea ennustaa.

Työllä keskeinen merkitys marxilaisuudessa **Otsikko ei vastaa tekstiä**

Marx ja Engels näkivät työn ratkaisevan merkityksen. Marxilaisuus asettaa yhtäläisyysmerkin ihmisen (yhteiskunnan) ja työn välille. Pitkään ensimmäinen elämäntarve oli työvoiman uusintamiseen liittyen ravinto, pukeutuminen, asu-

minen. Näiden tultua tyydytetyiksi itse työ muuttuu ihmisen ensimmäiseksi elämäntarpeeksi. Tätä Marxin teesiä marxilaisessa kirjallisuudessa on toistettu, mutta aina sitä ei ole ymmärretty.

Neuvostofilosofien käsityksen mukaan kommunistisessa yhteiskunnassa kaikkien ihmisten suhde tuotantovälineisiin on samanlainen. Siksi ihmiset tietoisesti työskentelevät yhteiskunnan hyväksi hyödykkeiden tuotannossa. Tietoisuus tästä sekä siitä, että kaikki saavat osuutensa yhteiskunnallisesta tuotannosta liitettynä kommunistiseen kasvatukseen, synnyttää tilanteen, jossa työstä muodostuu ihmiselle tärkein elämänarvo. Tällaisessa päättelyssä on varmasti paljon oikeansuuntaista, mutta silti se ei tunnu vakuuttavalta. Keskiössä on ajatus, että yhteiskunnan tarvitsee toimia vain ihmisen aineellista kulutusta ja hyvinvointia silmällä pitäen.

Tällaiselle kulutukselle ei voida esittää takarajaa eikä se tavoitteena poikkea paljoakaan siitä, mikä on kapitalististen markkinoiden tavoite. Tässä päättelyssä ei myöskään esitetä selkeää syytä tai ristiriitaa, mikä vaatii vaihtamaan sosialistiset tuotantosuhteet kommunistisiksi.

Miksi työ muuttuu välttämättömyydestä ensimmäiseksi elämäntarpeeksi”?

Kulutuksen kasvu synnyttää ristiriidan, jossa:

1. tuotannosta syntyvät teollisuuden ja muun infrastruktuurin päästöt uhkaavat planeettamme olemassaoloa. Emme voi ajatellakaan tavoitetta tulevaisuuteen, elleimme huomioi tämän kysymyksen ratkaisua;
2. Ihmisten ja kulutuksen määrällinen kasvu, markkinoihin perustuva kulutuskulttuuri synnyttävät uusia ristiriitoja kuten em. globaalin elintarvikeongelman, pandemian, vesiongelman muodossa; sekä
3. Pitkällä aikavälillä maapallon ja lähiavaruuden muutokset synnyttävät maapallon elämälle uhkatekijöitä (luonnolliset ilmastomuutokset, maanjäristykset, asteroiditörmäys), jotka tulee kyetä torjumaan.

Lähitulevaisuudessa yhä suurempi osa ihmisistä joutuu tekemään työtä näiden ongelmien parissa. Nämä ovat luonteeltaan tehtäviä, jotka eivät tuota voittoa ja joiden suhteen tavaratuotannon arvolaki ei välttämättä toimi, mutta niiden ratkaisemiseksi tulee suunnata jatkuvaa tutkimusta ja luovaa työtä. Nekin, jotka tekevät työtä yhteiskunnallisten hyödykkeiden tuotannossa joutuvat palvelemaan näitä globaaleja tavoitteita tuottamalla niiden toteuttamiseksi tarvittavat laitteet sekä ylläpitämällä niiden piirissä työskentelevät ihmiset. **Luonnontalouden kestävyys eteen tehtävä työ palvelee tuotantoa välillisesti, sillä se on edellytys tuotannolle.**

Yhteiskunnan on mukauduttava tilanteeseen, jossa joudutaan säätelemään turhaa aineellista kulutusta ja suunnittelemaan se alusta alkaen palvelemaan yksilön hyvinvointia ja yhteiskunnan kokonaisvaltaisia tavoitteita luonnon kantokyvyn rajoissa. Tämä on selviytymisen edellytys. Tilanteessa, jossa yhteiskunnallisten ristiriitojen ratkaisu sanelee välttämättömyyden siirtyä luokattomaan kommunistiseen yhteiskuntaan, työ muuttaa luonnettaan ja muodostuu ihmisen ensimmäiseksi elämäntarpeeksi. Perustehtävä on niiden olosuhteiden turvaaminen, missä ihmiskunta voi jatkaa kehitystään. Lisäksi aineellisten hyödykkeiden tuotanto on varmistettava pitkälle tulevaisuuteen. Työ saa ongelmien ratkaisemisessa luovan luonteen, siitä syntyy ihmisen kiinnostuksen kohde, eikä se muodostu tekijälleen taakaksi.

Luvun alussa käsiteltiin kommunismin teorian kehitystä. Ihmiskunta eli ennen siirtymistään orjanomistukselliseen luokkayhteisöön alkuyhteisöllistä vaihetta, jota on kutsuttu ”alkukommunismiksi”. Silloin ns. tuotantovoimat tuottivat vain sen, mitä ihminen suoraan kulutti, ja olosuhteiden välttämättömyys saneli, että yhteisön kaikki jäsenet tekivät työtä koko yhteisön hyväksi. Näin varmistettiin, että mahdollisimman moni yhteisön jäsen pysyi hengissä. Ihmisten suhde työhön ja yhteiseen omaisuuteen oli yhdenvertainen. Tämä yhteisö toimi kymmenien tuhansien vuosien ajan.

Historia tuntee muitakin esimerkkejä, jolloin ihmisten keskinäiset suhteet ovat verrattavissa kommunistisiin suhteisiin. Kriisin oloissa ihmiset ovat joutuneet ottamaan yhteisen vastuun selviämisestä ja mukautuneet ns. työ- ja kulutuskommunismiin.

Näköpiirissämme hämmöttää tilanne, jossa esim. ilmastomuutos ajaa ihmiskunnan katastrofin partaalle. Mikäli tämän torjumiseen ei uhrata ajoissa työtä ja voimavaroja, mahdollisuus muuttuu todellisuudeksi, ja voimme joutua tilanteeseen, jossa pakon edessä on mukauduttava nopeasti kriisi- tai ekokommunismiin. Tällöin voi syntyä tilanne, jossa joudumme yhteiskunnallisesti lyhyessä ajassa orientoitumaan kommunistisiin yhteiskuntasuhteisiin. Yhteiskunnallinen muutos kommunismiin voi toteutua myös tällä tavalla ja työ voi muuttua ensimmäiseksi elämäntarpeeksi myös sitä kautta.

Tarvitseeko kommunismi toteutuakseen korkeat tuotantovoimat?

Tässä kannattaa ottaa esiin esimerkkejä historiasta. Germaaneilla tuotantovoimat olivat huomattavasti alemmalla tasolla kuin roomalaisilla. Historiallinen tilanne asettui niin, että taistellessaan roomalaisia vastaan germaanit joutuivat nopeuttamaan yhteiskuntakehitystä. Valloittaessaan Rooman he eivät omaksuneet sen jälkeen alkuyhteisöllistä, eivätkä orjanomistuksellista tuotantotapaa, vaan siirtyivät feodalismiin. Tämä perustui siihen, että feodalismiin liittyvät tuotantovoimat olivat potentiaalisesti olemassa ja yhteiskunnalle asettuvat tehtävät Rooman hävityksen jälkeen suosivat feodalistisia suhteita (esim. läänityslaitos). Samanlaisia esimerkkejä löytyy muitakin.

Mahdollisuus kommunistiseen tuotantotapaan tuotantovoimien yms. osalta on olemassa, varsinkin jos samalla on olemassa tieteellisen sosialismin teorian omaava liike. Näyttää siltä, että ilman yhteiskunnallista murrosta ihmiset eivät hyväksy näin rajua muutosta. Mutta jos tähän ei osata tietoisesti suuntautua (sen estävät suuren markkinakapitalismin edut), yhteiskunnalliseen muutokseen saatetaan joutua pakon sanelemana, kuten Rooman valloituksen jälkeisessä tilanteessa Euroopassa.

Luokkayhteiskunnan ja luokkataistelun funktio

Luokkayhteiskunnassa ilmenevät ristiriidat näyttäytyvät ennen kaikkea taloudellisina ristiriitoina. Yhteiskuntien kehitys on edennyt viimeiset 7 000 vuotta ratkottaessa yhteiskuntaluokkien välisiä taloudellisia ristiriitoja. Yhteiskunta-kehitys on samalla edennyt alkuyhteisöstä kapitalistiseen yhteisöön.

2020-luvulla elämme vaihetta, jossa edessämme on siirtyminen sosialistiseen ja kommunistiseen yhteiskuntaan. Valtion muodostumisesta Marx selvitti, että alkuyhteisön tuotantovoimien kehittyminen vaiheeseen, jossa syntyi lisätuotetta, synnytti myös luokkajaon. Samalla uudet tuotantovoimat edellyttivät laajaa ihmisten keskinäistä yhteistyötä. Ilman valtion muodostumista ihmiset eivät olisi kyenneet käyttämään hyödykseen syntyneitä tuotantovoimia.

Valtio toi mukanaan luokkajaon ja riistoon perustuvan yhteiskuntajärjestelmän. Kansalaisia riistämällä yläluokka keräsi itselleen rikkauksia, organisoivat valtiovoimien avulla tuotantovoimien kehittämiseen välttämättömät infrastruktuurit (tiet, pellot, kasteluverkosto, kaupungit). Luokkayhteiskunnan ansiosta tuotantovoimien kehitys nopeutui valtavasti. Yhteiskunnallisen luokkataistelun välityksellä tuotantovoimat ovat nopeasti edenneet kapitalistiseen vaiheeseen ja saavuttaneet tason, jossa kaikkien maapallon ihmisten aineellinen elämä voidaan turvata siirtymällä sosialistiseen ja kommunistiseen yhteiskuntajärjestelmään.

Mitä muuta tämä on merkinnyt? Jos tämä siirtymäaika alkuyhteisöstä kommunistisen yhteiskuntajärjestelmän kynnykselle olisikin ollut 5 000 vuoden sijaan 100 000 vuotta, olisi tämän 100 000 vuoden kuluessa mahdollista ihmiskunnasta riippumatta ilmetä ilmastollisia, geologisia ja astronomisia katastrofeja, jotka nopeasti katkaisivat tai ratkaisevasti vaikeuttavat sivilisaation kehitystä maapallolla. Luokkayhteiskunnan ja luokkataistelun kautta ihmiskunnan tämä kehitysvaihe on lyhentynyt ja nykyisin on mahdollista tuottaa kaikille maapallon asukkaille aineellisesti turvatut olot ja aivan lähitulevaisuudessa on reaaliset mahdollisuudet torjua luonnonkatastrofien vaikutusta. Tämä edellyttää kuitenkin, että valitsemme sen yhteiskunnallisen kehitystien, joka vie kommunistiseen yhteiskuntajärjestelmään.

Kommunistinen tavoite valtaa joukot

Marxilaisuuden perustanlaskijat eivät esittäneet teoriaa, miten kommunistinen yhteiskunta toimii ja millainen on sen rakenne. Meidän aikaamme yhteiskunta on kehittynyt siihen vaiheeseen, jossa on mahdollista aloittaa keskustelun kysymyksistä, joita kommunistisen yhteiskunnan tulee ratkaista. Tämä merkitsee myös sitä, että kommunismi on meidän aikaamme. Neuvostotiede perusteli, että kommunismiin siirtymiseksi tarvitaan korkealle kehittynyt kommunistinen ihminen sekä korkealle kehittynyt tuotantovoimien taso. Koskaan ei kuitenkaan päästy vaiheeseen, jossa olisi voitu sanoa, että nyt kommunismiin vaadittavat elementit ovat kasassa. **Eikä tällaista vaihetta varmasti olekaan.**

Näyttää siltä, että tärkeämmät edellytykset kommunismille määräytyvät yhteiskunnallisen tilanteen ja välttämättömyyden perusteella. Alemmaltakin tasolta lähtien kommunistisen yhteiskunnan aineelliset ja subjektiiviset elementit kehittyvät kuitenkin vasta yhteiskunnallisessa käytännössä. Näiden aineellisten ja subjektiivisten edellytysten tulee olla jossain muodossa potentiaalisesti olemassa. On hyvin tarpeellista, että keskustelemme kommunistisen yhteiskunnan teoriasta. Jos kykenemme määrittelemään perustellun vision tulevaisuudelle, se myös näyttää, miten sen toteuttamiseksi tulisi toimia. Oikeudenmukainen vaihtoehto kapitalismille organisoivat joukot liikkeelle.

Kirjallisuutta:

Vjateslav Volgin: "Esseitä sosialismin historiasta"

Engels: "Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi"

Marx: "Gothan ohjelman arvostelua"

Marx ja Engels: Kommunistinen Manifesti

Marx: Kansalaissota Ranskassa

Lenin: Kommuunin opetuksia

Lenin: Toisen Internationaalin vararikko

Lenin: Huhtikuun teesit

Lenin: Kirjeitä kaukaa

Lenin: Mitä on tehtävä

KTP: Työväenluokka ja luokkataistelu tänään- Pariisin kommuunista 2000-luvulle; neljä artikkelia **Kommunistien liitto:** Neuvostoliiton merkitys ihmiskunnalle

9. Yhteiskunnan valtiollinen organisaatio (marxilainen valtioteoria)

9.1. Hegelin, Marxin ja Engelsin käsitys valtiosta

Valtiokäsitetä sivuttiin jo luvuissa neljä ja viisi (4/7–8 ja 5/1–3). Ennen Marxia ja Engelsiä, vaikutti aikansa merkittävien porvarillisen yhteiskunnan idealistifilosofi Hegel (1770-1831). Hän näki yhteiskunnassa maailmanhengen (-idean), jonka ollennoitumia ympärillämme olevat asiat ja oliot hänen mukaansa olivat. Hegel oli kuitenkin dialektikko, sillä hänen mukaansa nämä ympärillämme olevat maailmanhengen ollennoitumat tai ideat kehittyivät dialektisesti kohti täydellisyyttä. Tällaisena kehityksen täydellistyneenä päätepisteenä hän piti valtiota, lähinnä Preussin valtiota, joka hänen mukaansa oli maailmanjärjen korkein ollennoituma.

Edelleenkin monet porvarilliset filosofit ja yhteiskuntatieteilijät kokevat valtion ihmisten keskinäiseen sopimukseen perustuvaksi kokonaisuudeksi tai jopa ylijouonnolliseksi ihmiselle ulkoa annetuksi voimaksi tai sovintotuomariksi. Porvarit vetoavat valtion monitahoiseen toimintaan ja kiistävät valtion luokkaolemuksen.

Porvariston filosofit kiistävät valtion luokkaolemuksen. Valtion olemusta selitetään tällöin henkisillä tekijöillä kuten ihmisten keskinäisillä sopimuksella ja moraalien tarpeilla. Marxilaiset näkevät, että valtio on luonteeltaan historiallinen ja että se on yhteydessä valtiovallan luokkaolemuksen.

Marx ja Engels selvittivät tieteellisesti valtion olemuksen hallitsevan luokan vallan välikappaleena. Teoksessaan Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä Engels toteaa seuraavasti: Siis valtio ei suinkaan ole mahti, jonka yhteiskunta olisi ottanut vastaan ulkoisesta pakosta; yhtä vähän se on ”siveellisen idean todellisuutta”, ”järjen kuva ja todellisuus”, kuten Hegel väittää. Se on päinvastoin tietyllä kehitysasteella oleva yhteiskunnan tuote; valtio on sen tunnustamista, että tämä yhteiskunta on joutunut ratkaisemattomaan ristiriitaan itsensä kanssa ja jakautunut sovitamattomiksi vastakohtiksi, joita se ei pysty poistamaan. Mutta jotta nämä vastakohtat, taloudellisilta eduiltaan vastakkaiset luokat, eivät kuluttaisi tuloksettomassa taistelussa loppuun itseänsä ja yhteiskuntaa, käy tarpeelliseksi mahti, joka olisi näennäisesti yhteiskunnan yläpuolella, lieventäisi konfliktia ja pitäisi sen ”järjestyksen” rajoissa. Ja tämä yhteiskunnasta alkunsa saaneena, mutta sen yläpuolelle asettuvana ja siitä yhä enemmän vieraantuvana mahdina on valtio.” (Engels: Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä, Marx Engels valitut teokset osa 6, siv. 386).

Valtio on yhteiskunnan historiallisen kehityksen tuote

Alkuyhteisöllisen sukujärjestelmään perustuvan yhteiskunnan hajottua yhteiskuntaelämän rakenne monimutkaistui luokkien ilmaantumisen ja luokkavastakohtaisuuksien kärjistymisen vuoksi. Syntyi yhteiskuntasuhteiden uusia poliittisia ja oikeudellisia muotoja. Merkittävistä näistä on valtio, joka on hallitsevan luokan poliittisen vallan järjestö tai organisaatio. Luokkayhteiskunnassa syntyy myös esimerkiksi poliittisia puolueita ja kansalaisjärjestöjä, joiden tarkoituksena on vallan ottaminen tai taistelun ylläpitäminen tiettyjen luokkien etujen puolesta. Järjestöt ja sosiaaliset instituutiot muodostavat yhteiskunnan poliittisen organisaation.

Valtio on yhteiskunnan sisäisen kehityksen tuote. Sen synnyttävät aineellisissa tuotannossa tapahtuneet muutokset. Tuotantotavan vaihtuminen uuteen tuotantotapaan muuttaa valtiojärjestyksen toiseksi.

9.2. Siirtyminen yhteiskunnan ei-valtiollisesta organisaatiosta valtioon

Alkukantaisessa yhteisössä ei ollut valtiota, sillä siellä ei ollut myöskään yksityisomistusta eikä luokkia. Toki alkuyhteisössä oli yhteiskunnallisia tehtäviä, mutta niitä hoitivat yhteiskunnan valitsevat henkilöt, joiden piti koko ajan nauttia valitsijoidensa luottamusta. Tässä ns. sukujärjestelmässä yhteiskunnan perusvoimana oli sukuun perustuva, tarvittaessa aseistettu, kansa.

Tuotantovoimien kehitys johti alkuyhteiskunnan hajoamiseen. Alkuyhteiskunnassa työn tuotto pitkänä ajanjaksona siirtyi kokonaan välttämättömään kulutukseen. Tuotantovoimat kehittyivät kuitenkin vähitellen sellaiselle asteelle, että alkoi muodostua lisätuotetta. Työ alkoi tuottaa enemmän kuin tarvittiin välittömään elämiseen. Muodostui lisätuote, joka saattoi kertyä omaisuudeksi.

Tämän seurauksena ihmisyyhteisö alkoi jakaantua toisilleen vastakkaisiin ryhmiin. Muodostui yläluokka, jolle kanavoitui enemmän syntynyttä lisätuotetta. Tästä syntyi yksityisomistus. Sukujärjestelmä jakaantui luokkiin ja sosiaalisiin ryhmiin: orjiin, orjanomistajiin, vapaisiin viljelijöihin, sotilaisiin, kauppiaisiin ym. Tästä seurasi ankara eturyhmien välinen taistelu, jonka myötä kävi välttämättömäksi suojella yksityisomaisuutta ja sen omistajia sekä säädellä yhteiskuntaluokkien välisiä ristiriitoja. Tähän tarpeeseen syntyi valtio. Valtio onkin luokkayhteiskunnan tuote, luokkaristiriitojen sovittamattomuuden tulos. Se syntyi luokkien syntyminen myötä ja häviää luokkien häviämisen myötä.

Valtion olemus

Antagonistisessa luokkayhteiskunnassa valtio on poliittinen väline, jolla hallitseva luokka hallitsee työtätekevää yhteiskuntaluokkaa. Valtio on taloudellisen perustan yllä kohoavan päällysrakenteen tärkeä osa.

Valtion tärkein tunnusmerkki on julkinen valta, joka edustaa taloudellisesti hallitsevan luokan etuja. Valta tukeutuu asevoimaan, ts. armeijaan ja poliisiin. Valtion tunnusmerkkinä ei yleensä ole pakkovalta, jota jossain muodoissa esiintyy kaikissa yhteiskunnissa. Asevoiman ohella samaa tarkoitusta palvelevat kansaedustukset (eduskunta, parlamentti, kunnanvaltuustot) ja hallintokoneisto, mm. oikeuslaitos. Luokkaristiriitojen syvetessä ja luokkataistelun voimistuessa laajenee myös valtiokoneisto. Tämä näkyy hyvin nykyisessä kapitalistisessa järjestelmässä. MITEN?

Toinen valtion tunnusmerkki on, että väestöltä peritään veroja, jotka ovat tarpeen valtiokoneiston ylläpitämiseksi. Julkiseen valtaan ja veronkanto-oikeuteen liittyen Engels totesi: ”Julkisen vallan ja veronkanto-oikeuden haltijoina virkamiehet kohoavat siis yhteiskunnan eliminä yhteiskunnan yläpuolelle [Engels 224]. Porvarillisessa yhteiskunnassa valtio suuntaa veroina saadut varat suurpääoman toimintaedellytyksien tukemiseen ja parantamiseen, mm. infrastruktuurin kehittämiseen.

Verotus antaa porvaristolle mahdollisuuden riistää työväestöä paitsi välittömästi porvariston omistamissa tuotantolaitoksissa myös välillisesti yhteiskunnallisessa tuotannossa. Hyvä esimerkki tästä on, että porvarillisessa valtiossa käydään jatkuvaa kamppailua verotuksella kerättyjen varojen jaosta. Tämä näkyy kaikissa nykyisissä valtioissa. Tilanteessa, jossa kansa kykenee puolustamaan etujaan, julkisen vallan tehtäväksi voidaan asettaa julkisia palveluja mm. terveydenhuolto, koulutus ym. Toisessa tilanteessa, jossa kansan kyky puolustaa etujaan on alentunut, porvariluokka käyttää julkisia varoja ja julkista valtaa kilpailukykyä parantamiseen kapitalistien keskinäisessä taistelussa ja mm. yksityistää julkisia palveluja.

Kolmas valtion tunnusmerkki on alueellinen jako verisukulaisuustunnusmerkkien asemasta. Valtio sijaitsee tarkoin rajatulla alueella. Alkukantaisessa yhteisössä väestö sijoittui sukuina omille alueilleen. Tuotantovoimien kehityksen seurauksena vanhojen sukuyhtymien pysyminen tietyllä alueella kävi riittämättömäksi, kun ihmiset alkoivat liikkua. Siksi kaikissa valtioissa ”aluejako otettiin lähtökohdaksi ja sallittiin kansalaisten käyttää oikeuksiaan ja täyttää velvollisuutensa siellä, minne asettuivat asumaan, suvusta ja heimosta riippumatta.” [Engels s.223]. Luokkavalviossa väestö jakaantuu alueellisesti hallinnollisiin piireihin, lääneihin ym. Alueellinen jako edistää taloudellisten yhteyksien kehittymistä ja poliittisten edellytysten luomista niiden sääntelyä varten.

9.3. Luokkayhteiskunnan valtion tehtävät

Valtion tehtävänä antagonistisessa luokkayhteiskunnassa, eli orjayhteisössä, feodalismissa ja kapitalismissa on puolustaa hallitsevan luokan etuja sekä maan sisäisesti että ulkopuolisia vihollisia vastaan. Valtion sisäinen tehtävä määrää myös ulkopoliittisen toiminnan. Tästä määräytyy kaksi suuntaa valtion toiminnassa: sisäinen ja ulkoinen. Niistä tärkeämpi on sisäinen tehtäväkenttä, joka määrää ulkoisen toiminnan.

Luokkavaltion sisäisenä tehtävänä on työtätekevien joukkojen lannistaminen ja niiden alistaminen sortajavähemmistön valtaan. Tämä koskee niin orjanomistusyhteiskunnan valtiota, feodaalista valtiota kuin kapitalistista valtiotakin. Valtiota hyväksikäyttäen ajetaan alas ay-liikettä, työtä tekevän luokan etujärjestöjä, kunnallista itsehallintoa ja saavutettuja sosiaalisia etuja. Monista eroavuuksista huolimatta näillä kaikilla on sama piirre: tarve pitää kansanjoukot kurissa ja tukahduttaa työtä tekevän luokan yritykset vapautua riistosta.

Orjanomistajat tukahduttivat aseellisella voimalla orjien ajoittain nousseen vastarinnan ja feodaalit kiinnittivät aseellisella voimalla talonpojat feodaalien maahan. Vaikka kapitalistinen valtio yrittääkin luoda kuvaa demokratiasta, sen tehtävä on varjella kapitalistista yksityisomaisuutta, valvoa siihen liittyvää palkkaorjuuden kuria ja tukahduttaa työ-

väenluokan liikehdintä. Valtion sisäinen toiminta säätelee myös hallitsevan luokan jäsenten välisiä suhteita, jotta hallitseva luokka olisi yhtenäinen taistelussa vastakkaisia luokkia vastaan.

Valtio suojelee hallitsevan luokan omaisuutta ja etuja oikeuden avulla. Marxin ja Engelsin mukaan oikeus on hallitsevan luokan tahto laiksi korotettuna. [Karl Marx & Friedrich Engels, Kommunistisen puolueen manifesti]. Näin ollen oikeudella samoin kuin valtiollakin on luokkaluonne. Oikeus laillistaa myös normit, jotka säätelevät omistajien välisiä suhteita ja mahdollistavat luokkayhteiskunnassa talouden sujuvan toiminnan. Oikeus muotoilee taloudelliset suhteet ja niiden edellyttämät sosiaaliset suhteet.

Valtio ei voi tulla toimeen ilman luokkaoikeuslaitosta. Valtion ja oikeuden muodostumisen myötä syntyivät uudet ihmisten väliset suhteet, nimittäin poliittiset ja oikeudelliset suhteet. Kaikki yhteiskuntaluokkien väliset suhteet eivät ole poliittisia suhteita. Kun työväestö myy työvoimaansa porvaristolle tai käy työtaistelua kapitalistin kanssa palkan korottamiseksi, on kyseessä yhteiskunnallinen ja taloudellinen suhde, mutta ei poliittinen. Poliittisesta suhteesta on kyse, kun työväestö esittää vaatimuksia koko kapitalistiluokalle tai valtiolle.

Luokkien väliset poliittiset suhteet ilmentävät keskitetysti niiden taloudellisia perusetuja. Talous synnyttää **tietyllä asteella** politiikan siksi, että se ei voi toimia ja kehittyä muussa kuin tässä muodossa. Engels totesi: **”Taloudellinen liikunta raivaa suurin piirtein tien itselleen, mutta sen täytyy kokea myös vastavaikutusta sen itsensä synnyttämän ja suhteellisen itsenäisyyden saaneen poliittisen liikunnan taholta”**. [Marx, Engels, Kirjeitä. s 433 KI Edistys Moskova 1976]. Tämä voidaan nähdä niin, että valtion päätöksillä käännetään lainsäädäntö tukemaan yritystoiminnan etuja, esimerkiksi määritellään julkisen ja yksityisen toiminnan rajat, siirretään julkinen toiminta ja tuotantoelämä yksityisen liiketoiminnan alueelle ja määritellään kilpailun periaatteet ym.

Riistovaltion ulkonaisena tehtävänä on vieraiden maantieteellisten- ja markkina-alueiden valloittaminen ja omien alueiden puolustaminen. Imperialistinen ulkopoliittikka täydentää edistyksellisten voimien tukahduttamiseen perustuvaa sisäpolitiikkaa. Tämä ilmenee mm. siinä, että kapitalismin alkuperäisen kasautumisen vaiheessa riistettiin säälimättömästi oman maan työläisiä sekä maatalousväestöä ja samaan aikaan anastettiin ja ryöstettiin siirtomaita. Kun kaikki potentiaaliset siirtomaat oli jaettu, käytiin sotia niiden uudelleenjaosta.

Lokakuun vallankumouksen jälkeinen työväenluokan voimistuminen hillitsi ratkaisevasti tätä kehitystä, kunnes työväenliikkeen 1900-luvun lopun taantuma palautti uudelleen imperialismin restauraation ja uuden työväenluokan riiston voimistumisen. Vaikka kolonialismi vanhassa muodossa on monilta osin hävinnyt, imperialistit yrittävät painostaa riippumattomia maita erilaisiin taloudellisiin liittoutumiin mm. erilaisten taloudellisten houkuttimien kautta.

Ulkopoliittikka näkyy myös erilaisina interventioina ja sotina, joiden tavoite on varmistaa suurpääoman voittojen säilyminen riittävän korkealla tasolla. Viime vuosina pinnalla olleista konflikteista mainittakoon Jugoslavian hajoamissodat, Irakin sota, Afganistanin miehitys, Libyan hävitys, Syyrian sota sekä Pohjois-Koreaan ja Kuuban kohdistetut kauppasaarrot ja pakotteet. Edelleen 2000-luvun ensimmäisellä puoliskolla USA-EU-Nato-blokki käy aseellista taistelua mm. Ukrainassa ja Keski-Aasian tasavalloissa Venäjän ja Keski-Aasian voimavaroista.

9.4. Valtiollisen organisaation kehitys ja rooli yhteiskunnan elämässä

Tunnettuja historiallisia valtiotyyppejä: kolme riistovaltiota (orjanomistusyhteiskunnan valtio, feodaalinen valtio ja kapitalistinen valtio) ja yhden kansan lähtökohdista nouseva sosialistinen valtiomuoto. Jokaiselle valtiotyypille ovat ominaisia erilaiset hallitusmuodot. Hallitusmuoto riippuu maan konkreettisista historiallisista kehitysoloista.

Orjanomistusyhteiskunta voi toimia erilaisten hallitusmuotojen puitteissa. Sen hallitusmuoto voi olla yhden henkilön monarkia, pienen joukon valtaan perustuva aristokratia tai jopa enemmistön valtaan perustuva demokratia. Orjanomistusyhteiskunnissa oli verrattain vähän poliittisia järjestöjä. Merkittävimpiä olivat uskonnolliset järjestöt. Hallitusmuodosta riippumatta kyseessä oli kuitenkin orjavaltio [Ateenan väestö, Engels: 223]. (Katso orjanomistuksellinen yhteiskuntamuoto; luku 5)

Feodalistinen hallitusmuoto on yleensä ollut monarkia, mutta jossain tapauksissa myös tasavalta. Feodaalisen yhteiskunnan valtio kasvoi huomattavasti orjanomistusyhteiskuntaan verrattuna. Feodaalisen järjestelmän erikoispiirteitä olivat hierarkkinen järjestelmä, vasallisuhteet ja poliittinen pirstoutuneisuus.

Feodaalisen järjestelmän ominaispiirre erityisesti Euroopassa oli myös kirkon suuri merkitys valtiovaltajärjestelmässä. Kirkko ei tuolloin ollut ideologinen vaan myös poliittinen voima. Talonpoikaissotiin ja kaupunkien vapautustaisteluihin osallistuneiden sorrettujen joukkojen järjestöt saivat usein uskonnollisten liittojen muodot. Feodaaliselle yhteiskunnalle oli monesti ominaista se, että feodaalit ja monarkit taistelivat vallasta. Feodalismin loppuaikoina porva-

risto asettui usein monarkin puolelle feodaaleja vastaan, koska porvariston etu oli laajempi kansallisvaltio ja sitä kautta isommat markkinat. (Katso feodalistinen yhteiskuntamuoto; luku 6)

Porvarillisessa valtiossa hallitusmuoto on yleensä tasavalta, mutta myös monarkia. Monarkin valtaa rajoittaa perustuslaki ja monarkin asema on usein lähes seremoniallinen. Imperialismin olosuhteissa kapitalismi saattaa turvautua myös fasismiin, joka on porvarillisen politiikan väkivaltainen äärimuoto. 2000-luvulla imperialistisen kapitalismin kilpaillessa maailman voimavarojen uusjaosta kapitalismin uusliberalistinen politiikka lähenee fasismia. Tämä tapahtuu yleensä yhteiskunnallisen kriisin oloissa tilanteessa, jossa kapitalistiluokka kokee, että muita kriisistä selviytymisen keinoja ei ole. Kapitalismin aikana viedään päätökseen valtiovallan keskittäminen. Syntyy kansallisia ja usein myös monikansallisia keskitettyjä valtioita. (Katso kapitalistinen yhteiskuntamuoto; luku 7)

9.5. Sosialistisen yhteiskunnan valtiollinen ja poliittinen organisaatio

Marxilainen yhteiskuntatiede osoittaa, että työväenluokan tehtävänä on hävittää luokkayhteiskunta (kapitalismi) ja kehittää sen tilalle luokaton sosialistinen ja kommunistinen yhteiskunta (Katso luku 8, "Kommunistinen ja sosialistinen yhteiskuntajärjestelmä"). Jokaisen uuden yhteiskuntamuodon tai valtiotyypin muotoutuminen ja vakiintuminen sitä edeltävästä valtiomuodosta on tarvinnut pitkän siirtymäkauden. Näin tapahtui ennen kaikkea varhaisimpien luokkayhteiskuntien kohdalla, jolloin yhteydet eri maanosien välillä puuttuivat tai olivat hyvin hitaita, ja kehitys maapallon eri alueilla tapahtui eriaikaisesti.

Yhteiskuntakehityksen kokemus osoittaa, että siirtyminen kapitalismista kommunistiseen yhteiskuntaan tarvitsee siirtymäkauden, johon sisältyy kehityksen nousu- ja laskuvaiheita. Lokakuun vallankumous Venäjällä aloitti yhteiskuntakehityksessä siirtymisen sosialismiin. Sen tuloksena syntyvät Neuvostoliitto ja kansandemokraattiset maat sekä joukko sosialistiselle kehitystielle suuntautuneita valtioita. Tänäpäin tämä kehityslinja on ottanut takapakkia (katso luku 8/13: "Sosialismin ja kommunistisen liikkeen vaikeuksien syistä ja tulevaisuudesta").

Nykyinen yhteiskuntakehityksen vaihe globalisoituneessa maailmassa on väliaikainen ja elämme edelleen kapitalismista sosialismiin siirtymisen aikakautta. Meillä on rinnakkain sosialismia kehittäviä valtioita ja sosialismiin suuntautuvia valtioita yhdessä kapitalististen valtioiden kanssa. Siirtymävaiheessa sosialismia kehittävän valtion valtiomuoto voi olla vain työväenluokan valta eli proletariaatin diktatuuri.

Työväenluokan valtio on laadullisesti uusi valtiotyyppi

Työväenluokan valtio eroaa aiemmista valtiomuodoista sekä luokkaolemuksensa, valtiojärjestysmuotonsa ja tulevan tehtävänsä, sosialistisen ja kommunistisen yhteiskunnan rakentamisen osalta.

Socialismiin siirtyneiden valtioiden kokemus osoittaa työväenluokan kykenevän johtamaan rakennustyötä sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän ja -elinkeinoelämän luomiseksi ja porvarillisen luokkajaon hävittämiseksi. Sosialistinen valtio on uuden yhteiskunnan rakentamisen väline, jossa kansa käyttää valtiokoneistoa uuden yhteiskunnan rakentamisen välineenä. Tämä rakennustyö edellyttää, että se perustuu työväenluokan tieteelliseen marxilaiseen yhteiskuntateoriaan. Siksi reformistinen työväenliike (kuten sosialidemokratia) ei ole kyennyt suuntaamaan yhteiskuntaa kohti sosialismia eikä edes parantamaan työväenluokan olosuhteita pysyvästi. Nykyään Euroopan reformistinen työväenliike hyväksyy politiikkansa puitteiksi ainoastaan kovan markkinaehtoisuuden uusliberalismin ja myös osallistuu sitä tukeviin hallituksiin.

Kapitalismista sosialismiin siirtymisen kaudelle ominaista on talouden monimuotoisuus ja ankara luokkataistelu työväenluokan ja porvariston välillä. Siirtymäkauden poliittisena tehtävänä on riistäjäluokkien, porvariston eliminointi poliittisesta päätöksenteosta. Porvaristo ei koskaan tyydy tappioonsa vaan tekee ankaraa vastarintaa voittaneelle työväenluokalle. Tämän vastarinnan murtamiseksi tarvitaan työväenluokan valtaa.

Porvarillisen yhteiskunnallisen päätöksenteon hävittäminen ei ole itsetarkoitus, vaan perustehtävänä on luoda uusi sosialistinen talous. Tehtävä on haasteellinen, sillä aloitettaessa puuttuu valmiita sosialistisen talouden muotoja. Työväenluokka siis edustaa ja toteuttaa työn yhteiskunnallista organisaatiota, joka on korkeamman tyyppistä kapitalismiin verrattuna.

Valtion toiminta sosialistisen talouden perustamisen ja maan talouselämän johtamisen alalla on työväenluokan vallan tärkein taloudellisorganisatorinen tehtävä. Kansallistettuaan perustuotantovälineet työväenluokan valtio ottaa välittömästi käsiinsä talouden avainasemat ja järjestää suunnitelmallisen ja tieteellisen taloudenhoidon.

Socialismin rakentaminen ei rajoitu vain sosialistisen talouden perustamiseen. Socialismin rakentaminen edellyttää välttämättä kansan tietoisuuden ja kulttuuritason kohottamista, jotta ihmisten tajunnassa säilyneet kapitalismin ajatukset voidaan osoittaa vääriksi. Tämän vuoksi työtätekevien ja aivan erityisesti puoliproletaaristen kerrosten

kasvattaminen sosialismin hengessä on sosialistisen valtion tärkeimpiä tehtäviä. Työväenluokan valtio johtaa kulttuurivallankumousta, joka on sosialistisen vallankumouksen tärkeä rengas. Tämä on valtion kulttuuri- ja kasvatustehtävä. Työväenluokan valtion ulkopoliittisena tehtävänä on taistella rauhan puolesta kansojen välillä ja maan puolustaminen imperialistien hyökkäykseltä. (Katso kokemuksia sosialistisen valtion rakennustyöstä: Luku 8; 8/8-8/12)

9.6. Porvarillisen valtio on kapitalistien luokkavallan väline

Porvariston edustajat väittävät kapitalistista valtiota demokratian korkeimmaksi muodoksi, mikä antaa ihmiselle täydellisen vapauden. Tämä ei pidä paikkaansa. Kapitalismin nousukaudella porvarillisella valtiolla oli sitä edeltäneeseen feodalismiin nähden edistyksellisiä piirteitä. Se vaikutti edistyksellisempien kapitalististen tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden kehitykseen. Säätyerojen ja maaorjuuden poistaminen olivat suuri edistysaskel. Ensimmäistä kertaa työväestöllä oli mahdollisuus perustaa omia poliittisia puolueita, järjestöjä ja sanomalehtiä.

Porvarilliset perustuslait turvasivat teoriassa kansalaisille mm. yleisen äänioikeuden, vapaat vaalit sekä sanan- ja painovapauden. Kuitenkin vain porvaristolla on mahdollisuus hyötyä näistä vapauksista täydellisesti, sillä vain heillä on hallussaan kaikki mielipiteiden muodostukseen tarvittavat taloudellisen ja poliittisen herruuden välineet. Kansa joutuu painimaan työttömyyden ja riittämättömän sosiaaliturvan kanssa.

Todellisuudessa hallitseva luokka dominoi mielipiteen muodostusta ja käyttää siihen sekä omia, että valtion varoja. Tätä tehtävää hoitavat porvarillisen valtion koululaitos, kirkko, lehdistö, radio ja tv ym., joita porvaristo kykenee ohjailemaan ja dominoimaan (Mediapooli). Työtä tekevällä luokalla ei vastaavia välineitä ole, vaan sen tulee luoda yhteiskunnan sisällä oma lehdistö ja media, koulutus ja järjestökoneisto, joiden vapaan toiminnan puolesta on taisteltava. Kapitalistinen demokratia toimii kyllä kapitalistisen luokkavallan toteuttamisen välineenä, mutta ei anna mahdollisuutta tämän vallan muuttamiseen.

Porvarillinen valtio on poliittisen vallan muoto, joka takaa porvaristolle parhaat mahdollisuudet käyttää taloudellisia etuisuuksia työväestön riistämiseksi. Ajaessaan monopolien etuja valtio puuttuu kapitalistisen tuotannon prosessiin, suorittaa pääomalle edullisia sääntelytoimenpiteitä. Markkinaehtoisen uusliberalismin oloissa hallitukset yksityistävät kapitalisteille yhteiskunnan omistamaa tuotantoa ja palveluja turvatakseen heidän voittojaan ja kilpailukykyään.

Valtio suojelee hallitsevan luokan etuja oikeuden avulla. Marx ja Engels ovat todenneet, että oikeus on hallitsevan luokan tahto laiksi korotettuna. Oikeudella samoin kuin valtiollakin on siis luokkaluonne. Kapitalismi pysyy kaikissa olosuhteissa pienen vähemmistön valtaenemmistöön kohdistaman sorron yhteiskuntana. (Toistoa, s. 98?)

Työväenluokan valtio on tähän saakka demokratian korkein vaihe. Poikkeuksena kapitalistisesta luokkavaltiosta, sosialistinen yhteiskunta omistaa tuotantovälineet ja kehittää niitä tavoitteenaan koko kansan etu. Kaikkien yhteiskunnallisten laitosten työntekijäkollektiivit on koottu kansan keskuudesta. Tämä koskee yliopistoja, tieteellistä tutkimusta ja kulttuuria. Koululaitos, lehdistö ja muu media ovat myös kansan omistuksessa. Sosialistisessa yhteiskunnassa työtä tekevä luokka ja sen edustajat hallitsevat ja johtavat yhteiskuntaa.

9.7. Työväenluokan vallan muodot sosialismia rakentavissa maissa.

Työväenluokan valta esiintyi ja toteutuu eri maissa erilaisessa muodossa riippuen kunkin maan konkreettisista historiallisista olosuhteista. Näitä ovat mm. talouden kehitystaso, luokkien voimasuhteet, luokkataistelun erikoisuudet, kansalliset ja historialliset perinteet sekä ulkopoliittinen tilanne.

Yksipuoluejärjestelmä

Neuvostoliitossa proletariaatin diktatuuri toteutui työläisten, talonpoikien ja sotilaiden neuvostojen kautta. Neuvostoliitossa toimi yksipuoluejärjestelmä. Tämä oli seurausta siitä, että Venäjän pikkuporvarilliset puolueet ja potentiaaliset bolševikkien yhteistyökumppanit kieltäytyivät sosialismin rakentamisesta yhteistyöstä ja siirtyivät vastavallankumouksellisten leiriin [esserrät].

Kansandemokratia

Monissa Itä-Euroopan ja Aasian maissa syntyi taas proletariaatin diktatuurin toisenlainen muoto, kansandemokratia. Kansandemokratialle on ominaista monipuoluejärjestelmä. Se salli sellaisten puolueiden olemassaolon, jotka kannattavat sosialistista rakennustyötä ja hyväksyivät marxilaiseen yhteiskuntatieteeseen perustuvat arvot yhteiskunnan rakentamisen perustaksi.

Toinen kansandemokratialle ominainen piirre on kansanrintaman olemassaolo, joka yhdistää erilaiset kansankerrokset sosialistiseen rakennustyöhön. Kolmanneksi taistellessaan kapitalismia vastaan kansandemokratia käytti hyväk-

seen ennestään kehittyneitä parlamentaarisia muotoja ja perinteitä. Tämän tyyppisiä kansandemokratioita olivat mm. Bulgaria, DDR, Puola ja Tšekkoslovakia.

Esimerkkinä kansandemokratiasta on Korean demokraattinen kansantasavalta

Korean demokraattinen kansantasavalta (KDKT) on riippumaton sosialistinen valtio, jonka toimintaa ohjaavat perustuslain mukaan juche-aate ja songun-aate, ihmiskeskeinen maailmankatsomus ja vallankumouksellinen aate kansan riippumattomuuden saavuttamiseksi. Valtiokoneisto koostuu korkeimmasta kansankokouksesta, sen pysyvästä komiteasta, puolustuskomiteasta, hallituksesta (hallitusneuvosto) ja alueellisista ja paikallisista kansankokouksista ja kansankomiteoista. Puolustuskomitean puheenjohtaja on maan korkein johtaja.

Perustuslain mukaan KDKT pohjautuu koko kansan poliittisideologiseen yhtenäisyyteen, joka perustuu työläisten ja talonpoikaiston johtamaan työväenluokkaan. Valtio vallankumouksellistaa kaikki yhteiskunnan jäsenet, sulauttaa heidät työväenluokkaan tehostamalla ideologista vallankumousta, ja kääntää koko yhteiskunnan toverillisella tavalla yhtenäistyneeksi kollektiiviksi. KDKT toimii Korean työväenpuolueen johtajuudella.

KDKT järjestää yleiset vaalit paikallisiin ja alueellisiin kansankokouksiin sekä korkeimpaan kansankokoukseen. Näihin kaikkiin järjestetään henkilövaalit, joissa kaikilla yli 17-vuotiailla kansalaisilla on sekä äänioikeus että mahdollisuus tulla valituksi. Vaaleissa taataan vaalisalaisuus. Kaikki nimetyt ehdokkaat testataan ensin työpaikoillaan, maanviljelyskollektiiveillaan jne. Ne, joilla on vähintään 51 % tuki, jatkavat seuraavaan vaiheeseen. Vaalikäytäntö on sellainen, että jokainen äänestäjä saa ottaa kantaa puolesta tai vastaan kaikista nimetyistä ehdokkaista. Jokaisella yksilöllä, puolueella tai organisaatiolla on vaalien edellä oikeus propagoida asiansa puolesta, mutta yllytystä vaalia tai jotain ehdokasta vastaan ei saa tapahtua.

Ehdokkaat voivat kuulua johonkin maan kolmesta poliittisesta puolueesta, olla erillinen tai kuulua johonkin muuhun organisaatioon. Vaaleissa äänestetään henkilöitä - ei puolueita. Valitut valtuutetut kokoontuvat suhteellisen harvoin ja valitut henkilöt paikallis- tai aluekokouksissa tai korkeimmassa kansankokouksessa pitävät useimmiten vakituisen työnsä. Paikallis- ja aluekokoukset kokoontuvat yleensä yhdestä kahteen kertaa vuodessa ja määräävät vuorostaan paikalliset kansankomiteat, jotka hoitavat toimeenpanevan työn.

Korkeimman kansankokouksen 687 edustajaa kokoontuvat myös 1–2 kertaa vuodessa. Heidän tehtäviinsä sisältyy mm. äänestää uusista laeista ja asetusmuutoksista ja hyväksyä kansallinen budjetti. Korkein kansankokous valitsee hallituksen sekä maan johdon ja hallinnon muiden tärkeiden tehtävien henkilöt. Se valitsee myös korkeimman kansankokouksen pysyvän komitean ja valiokunnat, jotka työskentelevät kansankokouksen täysistuntojen välillä ja valmistelevat asioita korkeimmalle kansankokoukselle. Pysyvän komitean puheenjohtaja on valtionpäämies. KDKT:n muodollisesti korkein virka on kansallisen puolustuskomission puheenjohtaja.

Sosialismiin suuntautuvien maiden valtiorakenteet määräytyvät luokkataistelukokemuksesta

Globalisaation ylivallasta huolimatta maailmassa vaikuttaa edelleen sosialistisia ja sosialistisesti suuntautuvia valtioita. Näitä ovat mm. Kiina, Korea, Vietnam, Kuuba, Nicaragua ja Venezuela. Näiden maiden valtiorakenteen ja yhteiskuntapolitiikan tarkastelu osoittaa miten voimakasta ja rajua kapitalismin ja sosialismin välinen ideologinen, poliittinen ja taloudellinen taistelu on. Kapitalismin ylivoimasta huolimatta se suuntaa suuret voimavarat päivittäiseen sosialisminvastaiseen ideologiseen taisteluun.

On mahdollista, että myöhemmin kapitalismista sosialismiin siirryttäessä muodostuu vielä muitakin työväenluokan vallan muotoja. Kaikille muodoille on kuitenkin ominaista marxilaisen puolueen johtajuus.

9.8. Historian nykyvaihe, valtiollinen tilanne ja luokkataistelutilanteen muutos

Maailman valtiollinen tilanne koki kuluneen 40 vuoden aikana nopean muutoksen. Euroopan ja USA:n pääomapiirit hakivat kapitalismin uusliberalistisesta politiikasta ja globalisaatiosta uusia talouskasvun voimavaroja. Sen ohella kehittyivät uudet valtioliitot (EU). Nämä mahdollisuudet on tänään syöty. Uusia voimavaroja imperialistinen EU-USA-Nato-blokki hakee nyt pyrkimällä ottamaan haltuunsa Venäjän ja Keski-Aasian alueen taloudellisia resursseja, mistä osoituksena sotilaallinen kriisi Ukrainan alueella.

Tilanne on uusi. Useat maailman merkittävät kehittyvät valtiot torjuvat USA-EU-Nato blokin tavoitteet yksinapaisesta maailmasta. Imperialististen valtioiden blokin rinnalle on syntynyt valtioiden tasa-arvoon perustuvaan yhteistyöhön pyrkivä BRICS-valtioiden ryhmä, jossa keskeisinä vaikuttajina ovat Venäjä ja Kiina.

Maailman edistykselliset voimat odottavat, että BRICS-yhteisö muodostuu vakaaksi voimaksi, jonka vakautta eivät horjuta kansallisten valtioiden vaalit. Maailmassa toimii edelleen sosialistista kehitystä toteuttavia valtioita, Imperia-

listisia valtioita ja valtioliittoja sekä valtioiden väliseen tasa-arvoiseen yhteistyöhön nojaavia valtioita. Luokkataistelu maailmassa kiristyy. Elämme uusissa olosuhteissa kapitalismista sosialismiin siirtymisen aikakautta.

Lähdeaineistoa:

Afanasjef (1976): Filosofian alkeet. ss. 269-294.

Engels (1884): Perheen yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä.

Konstantinov ym. (1980): Marxilais-leniniläisen filosofian perusteet. ss.354-374.

Lenin (1919): Valtiosta.

Sirolan Kirjeopisto: Toinen Internationaali (1889-1914)

Kansanaani.org-artikkelit hakusanoilla BRICS ja Ukraina

10. Uskonnon asema yhteiskuntakehityksessä

10.1. Mitä on uskonto?

Tuotantosuhteiden kokonaisuus muodostaa yhteiskunnan taloudellisen rakenteen eli perustan. Tähän kokonaisuuteen kuuluvat omistuksien muodot, niistä seuraavat ihmisten keskinäiset suhteet tuotantoprosessissa ja hyödykkeiden jaon muodot. Perusta muodostaa pohjan päällysrakenteelle, johon kuuluvat mm. yhteiskunnan oikeudelliset, filosofiset, eettiset, taiteelliset ja uskonnolliset katsomukset. Uskonto on yhteiskunnan päällysrakenteen ilmiö.

Evoluution kuluessa ihmiselle kehittyi tietoisuus omasta olemisestaan (tajunta). Tajunnan myötä ihmisille heräsi ensin tarve selittää oma ja ympäröivän luonnon alkuperä. Näin syntyi maailmankatsomus.

Uskonto on idealistisen maailmankatsomuksen muoto. Uskonto ei kuitenkaan ole suoraan idealistista filosofiaa. Uskonnollinen palvonta ei voi kohdistua mihinkään abstraktiin käsitteeseen tai kategoriaan. Se mikä filosofiassa ilmaistaan abstraktina ja järkipäisyydenä, ilmaistaan uskonnossa aistimellis-konkreettisena jumalhahmona. Uskonto on siis idealistisen filosofian popularisoitu muoto.

Uskonnon tärkein tunnusmerkki on usko yliluonnollisiin ilmiöihin ja ihmistä hallitsevaan jumaluuteen. Nykyään uskonto ei torju suoraan tieteellisen tiedon merkitystä ja oikeellisuutta, sillä porvarillisessa yhteiskunnassa tiede on tuotantovoimien kehitykselle välttämätön ehto. Luokkayhteiskunnassa yhteiskuntakehityksen piiriin kuuluvat asiat ja lainalaisuudet jätetään edelleen tieteellisen tiedon ulkopuolelle. Niiden alueella ja niiden turvin idealismi ja uskonto kykenevät ylläpitämään ihmisissä väristynyttä kuvaa maailmasta. Samaten hallitsevan luokan ja uskonnollisen instituution toimesta suositaan ajatusta, että maailmassa on ikään kuin kaksi tasoa. On taso, jossa tapahtuvat meidän tuntemamme luonnon ilmiöt, ja sitten on toinen taso, jossa jumaluus säätelee ja ohjaa näitä ilmiöitä.

10.2. Uskonnon synty

Varhaiset ihmiset oppivat selviytymään luonnossa, mutta olivat kuitenkin miltei voimattomia tauteja ja luonnonilmiöitä vastaan. He alkoivat etsiä syitä luonnonilmiöihin. Koska ihmiset eivät kyenneet käsittämään luonnon ilmiöitä, he eivät tienneet, mitä unien näkeminen tai kuolema tarkoittaa. Tuolloin vallalla oli ns. uskonnollismytologinen maailmankatsomus.

Ihmislle ei ollut muodostunut filosofista maailmankatsomusta (näkemys ympäröivästä maailmasta ei ollut saanut teoreettista muotoa). Tieteellisen tiedon puuttuessa se selitti maailman ilmiöitä mytologiaan perustuvien uskomusten turvin. Heimon, suvun, kansan (yhteisön) alku katsottiin olevan jossain mytologisessa alkulähteessä. Muodostui tarustoa siitä, miten nämä alkuhenget ohjaavat ihmiselle ja luonnolle tärkeitä toimintoja.

Uskonnollis-mytologinen maailmanselitys ei ollut kuitenkaan uskonto. Uskonnollis-mytologinen maailmankatsomus selitti ympäröivää maailmaa ottaen mukaan havaintoja, joita oli tehty ympäröivästä maailmasta, ja siellä missä asioita ei kyetty ymmärtämään, turvauduttiin mytologiaan.

Tämä vaihe oli tieteen ja filosofian kehityksen kannalta välttämätön. Tiedon vähäisyyden vuoksi tietoon perustuvaa maailmankatsomusta ja opillista järjestelmää ei olisi silloin vielä voinut olla. Siksi oli välttämätöntä, että oli olemassa mytologia, joka muodosti rungon, johon työn ja tutkimisen tuloksena löydetty havainnot saattoivat kiinnittyä. Runojen, laulujen, riittien yms. turvin tieto säilyi ja siirtyi sukupolvelta toiselle. Työnteon menetelmät, kalastus- ja metsästyksen menetelmät, maantiede, tähtitiede, maan- ja merenkulun taidot siirtyivät myös tätä kautta uusille sukupolville.

Uskonnollis-mytologinen maailmankatsomus oli filosofisen maailmankatsomuksen (ja myös tieteen ja uskonnon) esiaste. Heimojen ja kansakuntien muinaiset luonnonuskonnot eivät olleet luonteeltaan propagandistisia ja ne kadottivat kaiken vastustusvoimansa heti, kun heimojen ja kansakuntien itsenäisyys oli murrettu. Tämän kauden lopulta säilyneitä dokumentteja ovat mm. Kalevala, Ilias ja Odysseia, Gilgames-epos, Intian Vedat.

Tiedon kehittyttyä riittävän pitkälle (ensimmäisten valtioiden muodostuttua), uskonnollismytologisesta maailmankatsomuksesta erosi filosofinen maailmankatsomus omaksi teoreettisen tiedon alueeksi. Filosofinen maailmankatsomus sai idealistisen ja materialistisen muodon. Tässä yhteiskuntakehityksen vaiheessa uskonnollismytologisen maailmankatsomuksen uskonnollinen ja mytologinen osa jatkoi elämistään saaden uskonnollisen instituution muodon. Se muuttui hallitsevan yläluokan vallan välikappaleeksi. Uskonnon turvin muotoutuivat tavat ja arvomaailma, jolla yhteiskuntaa hallittiin. Uskonnolla oli alusta saakka se tehtävä, mikä sillä tänäänkin yhteiskunnassa on. Idealismi puolesti hallitsevan luokan asemaa. Teoreettista idealistista teoriaa oli vaikea opettaa koko kansalle. Siksi uskonto vaikutti idealismin populistiseksi muodoksi.

Seuraavat esimerkit osoittavat, että uskontojen rooli eri puolella maailmaa on ollut hyvin samankaltainen. Uskontoja on tarvittu suurten valtioiden muodostumisprosesseissa. Uskonnon avulla on luotu yhteinen arvoperusta ja sen myötä lainsäädäntö, jonka avulla suurten joukkojen hallitseminen on ollut mahdollista. Tämä pätee edelleenkin, vaikka yhteiskuntien maallistuminen onkin tosiasia. Uskonto on aina hallitsevan luokan vallan väline ja uskonnon rooli on aina taantumuksellinen. Uskonnollisesta maailmankatsomuksesta luopuminen tapahtuu siinä vaiheessa, kun syntyy se luokaton yhteiskuntajärjestelmä, jossa ei ole sitä hallitsevaa yhteiskuntaluokkaa, jonka etujen mukaista on ylläpitää uskonnollista maailmankatsomusta ja instituutiota.

10.3. Muinaisen Kreikan mytologia

Muinaisilla kreikkalaisilla oli paljon myyttejä ja tarinoita. Tältä kaudelta ovat tarinat Odysseuksen retkistä. Nämä mytologiat kertovat paljon alkuyhteisössä eläneiden kreikkalaisten elämästä. Maa ja omaisuus olivat suvun tai heimon yhteisessä omistuksessa. Heimoja johtivat basileukset ja vanhinten neuvostot.

Kaupankäynti ja raudan käyttöönotto nopeuttivat kreikkalaisten talouden kehitystä. Noin 1000 eaa. alkoi syntyä lisätuotetta, joka johti yhteiskunnan luokkajakoon ja orjayhteisön kehittymiseen. Basileukset ja vanhimmat erkaantuivat ylimystöksi ja heistä muodostui omistajia. Silloin muinaiset kreikkalaiset palvoivat oman mytologiansa mukaan useita jumalia, joista tärkeimmät olivat Zeus (ukoksen jumala) ja Poseidon (Meren jumala). Vanhojen uskomusten mukaan jumalat ja jumalattaret asustivat kaikkialla heitä ympäröivässä luonnossa. Kreikan mytologia oli siksi luonnonvoimien palvontaa. Alkuyhteisön maailmankatsomuksen lähtökohta oli perusteiltaan materialistinen.

Valtioiden muodostumiskaudella alkoi muinaisesta mytologiasta erota erilleen myös filosofinen maailmankatsomus, joka orjanomistuskaudella kohosi Kreikan edullisen sijainnin takia hyvin korkealle. Kreikassa filosofia erottautui täydellisesti uskonnosta, mytologiasta ja eepisen kertomaruuden maailmannäkemyksestä. Kreikkalainen filosofia oli luonnonfilosofiaa puhtaimmassa muodossaan.

Luokkayhteiskunnan synnyttyä myös jumalten keskuudessa nähtiin vallitsevan samanlainen hierarkia, jossa hallitsijan tapaan Zeus hallitsi jumalia ja ihmisiä. Nähtiin, että jumalat ovat saattaneet järjestyksen maan päälle ja joka kapinoi sitä vastaan, sitä odotti rangaistus. Tämä lujitti hallitsevan yhteiskuntaluokan ylivaltaa kansaa kohtaan.

Suurten maailmanuskontojen synnyn taustalla on pienten valtioiden yhdistyminen orja- ja feodaalylimystön toimesta suuremmiksi valtioiksi. Tarvittiin sellaisia uskontoja, jotka soveltuivat omaksuttaviksi perinteistä valtiojakoa laajemmalla alueella. Merkittävimpiä tällaisia ovat mm. kristinusko ja sen eri muodot, islamilaisuus, buddhalaisuus ja hindulaisuus.

10.4. Kristinusko

Kristinuskon synty

Eurooppa elää kristinuskon vaikutuspiirissä, joten uskonnon yhteiskunnalliseen asemaan tutustuminen on tarkoituksenmukaisinta aloittaa tästä. Samalla selkenevät monet muihinkin valtauskontoihin liittyvät kysymykset.

Uskonto (kirkko) ja maallinen valta kietoutuvat aina yhteen. Uskonnolliseen maailmankatsomukseen rakentuvaan uskontoinstituutioon kytkeytyivät orjanomistuksellisessa luokkayhteisössä kaikki yhteiskuntaelämän säännöt, arvomaailma ja muut sen kaltaiset elementit, joilla kansaa ohjattiin ja hallittiin. Jos yleensäkin jotain haluttiin yhteiskunnassa muuttaa, oli kyettävä vaikuttamaan uskonnollisiin käsityksiin, sillä niiden kautta ohjautui myös pitkälti maallinen elämä.

Kristinuskon alkuaikoina sen syntysijoilla nykyisen Palestiinan alueella vallitsi orjayhteisöllinen tuotantotapa. Juutalaisten yläluokka hallitsi Rooman suojeluksessa juutalaisen vanhatestamentillisen uskonnon avulla. Tempppelin pappien ja oppineiden välityksellä oli kehitetty erilaisten uskontoon perustuvien maallisten sääntöjen kokoelma, jotka määräisivät ihmisten jokapäiväisistä tekemisistä. Näissä oloissa oli tarkoin määrätty, miten ihmisen piti aikansa viettää ja työtä tehdä. Tässä uskonnon määräämässä maallisten sääntöjen viidakossa edes vapaa talonpoika ei ollut vapaa. On varsin selvää, että ainoa keino puuttua tähän sortoon, oli yrittää vaikuttaa juuri uskontoon.

Niinpä ajanlaskumme alkuaikoina Palestiinan alueella esiintyi moniakin koulukuntia (essealaiset), jotka saarnasivat Israelin kansan vapautuksesta yhdistäen sen vanhan testamentin lupaukseen tulevasta messiaasta, kuninkaasta. Uudet ns. uustestamentilliset käsitykset eivät suinkaan levinneet pelkästään sen vuoksi, että ne lupasivat parannusta kuolemanjälkeisessä elämässä, vaan siksi, että vaadittiin muutoksia olemassa olevaan käytäntöön. Sille oli Palestiinassa voimakas yhteiskunnallinen tilaus. Palestiina oli Rooman provinssi ja Rooman käskynhaltijat eivät etujensa vuoksi sallineet rettelöitä hallitsemillaan alueilla. Siksi he tukahduttivat tällaisen kansan keskuudessa heränneen luokkataistelun alkuunsa. Nämä elementit (luokkataistelunko?) löytyvät hyvinkin evankeliumeista, Jeesuksen, Johannes Kastajan, Pietarin tai Juudas Iskariotin hahmoista.

Rooman käskynhaltijoilla oli toinenkin, ehkä tärkeämpi syy kukistaa kapinalliset ryhmät Juudeassa. Rooma oli imperiumi ja yhteiskunnallinen tilanne, joka herätti kapinaa Palestiinassa, oli kypsynyt laajalti koko Rooman alueella. Yläluokan vastaista liikehdintää ei voitu sallia. Tätä taustaa vasten on todennäköistä, että nykyisen kristinuskon lähtökohta oli tällaisessa juutalaisuudesta muodostuneessa uustestamentillisessä liikkeessä. Ja on hyvin todennäköistä, että taustalla on historiallinen henkilö Jeesus, josta alkukristittyjen perimätieto välitti sanoman Paavalille, mutta josta historiankirjoitus ei mainitse eikä tiedä mitään. Aika sekava ja jotain jää piippuun.

Rooman imperiumi ajanlaskumme alussa

Miksi roomalaisten kukistamasta Palestiinan alaluokan kapinasta ponkaisi liikkeelle uskonnollinen näkemys, joka levisi koko Roomaan ja myöhemmin Eurooppaan? Rooman imperiumin eri alueilla oli ja eli paljon muualta Rooman eri alueilta tulleita vierastyöläisiä. He olivat synnyinmaastaan irrotettuja ihmisiä, joilla oli kotimaistaan perinteenä erilaiset uskonnot ja erilaiset jumalat ja sen mukaiset arvomaailmat. Rooman väkirikoiden alueiden ihmisillä oli hyvin heterogeeninen arvomaailma, mutta he kokivat olevansa toistensa kaltaisia riistettyjä ihmisiä.

Esimerkiksi Korinton ja Efesoksen kaupungeissa, jonne apostoli Paavali suuntasi lähetysmatkan, eli Rooman eri alueilta tulleita ja tuotuja kauppiaita, merimiehiä, palvelusväkeä ja orjia. Juuri juutalaisten uskonto sisälsi abstraktin jumalakäsityksen. Siksi sillä oli mahdollisuus muodostua pohjaksi yleisroomalaiselle arvomaailmalle, koska se ei vaatinut omaksumaan jonkun toisen Rooman alueen erillisiä jumalakäsityksiä (härkä, aurinko, Rooman jumalat). Se lähti leviämään Israelin alueelta yhteiskunnalliseen muutokseen suuntaavana oppina ja sai kannatusta ensin juuri vierastyöläisten, orjien yms. keskuudessa. Se kykeni yhtenäistämään ihmisiä antamalla heille yhtenäisen arvomaailman. Sillä oli silloin ns. sosiaalinen tilaus.

Paavali

Jeesuksesta ja hänen alkuperäisestä sanomastaan ei ole minkäänlaisia aikalaisdokumentteja. Kaikki mitä tiedämme, on Paavalin sekä evankeliumien kirjoittajien kirjoittamaa. Jeesuksen lahkolla tai opillisella suuntauksella oli kuitenkin todellinen yhteiskunnallinen tilaus juutalaisten keskuudessa, sillä kristityt kykenivät jatkamaan toimintaansa alkukristillisenä seurakuntana.

Paavalin (Saul, Paulus) tiedetään syntyneen noin vuonna 10 jaa Tarsoksen kaupungissa Vähä-Aasiassa. Paavalin toiminta tunnetaan melko tarkkaan. Paavali oli Rooman kansalainen. Hän ja hänen perheensä noudattivat tarkasti juutalaista perinnettä. Paavali opiskeli Jerusalemissa valmistuen rabbiksi eli juutalaisuuden opettajaksi. Hänen arvellaan olleen myös Synedronin eli suuren neuvoston jäsen, koska hän kertoo äänestäneensä kristittyjen vainoamisen puolesta. Paavali hyväksyi kristittyjen vainot, koska hänen mielestään kristityt olivat uhka juutalaisen uskonnon perusteille.

Paavalin kääntymys ja sen historiallinen perusta

Uuden testamentin mukaan (Apostolien teot) Paavalille hänen ollessaan matkalla Damaskokseen (n. v. 33 jaa) pidättämään kristittyjä ilmestyi salaman muodossa jumala, joka sanoi hänelle: "Saul, miksi vainoat minua?". Tarinoiden mukaan tästä alkoi Paavalin toiminta kristittynä. Kertomukset Jeesuksen elämästä (evankeliumit) sekä ensimmäinen kirkkohistoriallinen teos, "Apostolien teot", kirjoitettiin vasta Paavalin kuoleman jälkeen, ja muistitieto on muokan-

nut kirjoituksia opillisesti tarkoituksenmukaiseen suuntaan. Siksi myös kertomus Paavalin kääntymyksestä ei ole Paavalilta itseltään, vaan myöhemmin koottua ja kirjoitettua.

Paavalin aikana vaikuttivat alkukristityt, jotka olivat perustaneet seurakuntia myös Palestiinan ulkopuolella juutalaisten keskuuteen. Paavali vainosi kristittyjä ja todennäköisesti tunsikin heidän opinkappaleensa erittäin hyvin. Tässä lie-nee se asetelma, joka teki Paavalista roomalaisen imperiumin, tulevan feodalistisen- ja kapitalistisen markkinatalousyhteiskunnan ehkä yhden merkittävimmän ideologin (jonka merkitystä kapitalistit itse tuskin edes huomaavat).

Paavalin kääntymisen tiedetään tapahtuneen n. vuonna 36 jaa. Mistä siinä on kysymys? Oppineena ihmisenä Paavali näki aitiopaikalta Roomassa muodostuneen yhteiskunnallisen tilanteen. Hän näki, miten ihmiset asutuskeskuksissa, satamakaupungeissa yms. olivat henkisesti, uskonnollisesti, kansallisesti hyvin heterogeenisiä ja miten tämä vaikeutti ihmisten kanssakäymistä ja keskinäisten asioidensa hoitamista. Ehkä Paavali saattoi nähdä myös kristinuskon mahdollisuudet koko Rooman imperiumin yhteiseksi aateperustaksi ja yhteiskunnalliseksi pelastajaksi. Joka tapauksessa koko Rooman imperiumi tarvitsi yhtenäisen aatemaailman.

Paavali huomasi, että alkukristillisyydestä löytyivät yhteiskunnalliset elementit Rooman yhteiseksi aateperustaksi, joka tarjosi mahdollisuuden vallitsevien ristiriitojen voittamiseen. Alkukristillisyydessä sisälsi käsitteen yleisestä jumalasta, jonka Rooman koko väestö saattaisi hyväksyä. Damaskoksen tiellä Paavali koki tämän oivalluksen ja vertasi sitä aikalaisilleen salaman iskuksi.

Varmasti jotain samankaltaista kokivat Doppler oivaltaessaan, että tähtien spektreissä spektriviivojen siirtyminen kohti punaista osoittaa kohteiden etääntyvän meistä ja on todiste maailmankaikkeuden laajenemisesta sekä Marx huomattessaan, että yhdistämällä dialektiikka ja materialismi päästään yhteiskunnallisten lainalaisuuksien jäljille. Tämän oivalluksensa ("kääntymyksensä") jälkeen Paavali alkoi levittää ja kehittää kristinuskoa. Hän perusti matkoil- laan seurakuntia ja ohjasi niiden toimintaa kirjeillään sekä avustajiansa välityksellä.

Apostolien Jerusalemin kokouksesta muodostui tärkeä virstanpylväs

Apostolit ja seurakuntien johtajat pitivät n. vuonna 45 Jerusalemissa kokouksen, johon myös Paavali osallistui. Siellä tehtiin tärkeä opillinen päätös. Sen mukaan myös ympärileikkaamattomilla oli oikeus tulla kristityksi. Se merkitsi, että kristinuskoa voitiin levittää muuallakin kuin juutalaisten keskuudessa. Tämä oli juuri Paavalin vaatimus ja merkitsi sitä, että Paavalin perustamien seurakuntien jäsenten ei tarvinnut omaksua juutalaisia tapoja. Tämä ratkaisi lopullisesti Paavalin ajatuksen ja tavoitteen siitä, että kristillisyyden irtoaminen juutalaiseen kansaan sidoksissa olevasta ideologiasta koko Rooman (ja maailman) ideologiaksi. Tällä päätöksellä oli selvä poliittinen tavoite, jolla pyrittiin vaikuttamaan koko Rooman imperiumiin.

Kristinuskon Rooman valtionuskonnoksi

Rooman yläluokan vastainen oppositio - silloinen työväestö - löysi kristillisyydestä yhteisen arvomaailman, jolla se kykeni elämään, selviytymään, toimimaan ja levittäytymään Rooman valtakunnassa. Kristittyjä vainottiin useaan otteeseen poliittisista syistä (ei kristinuskon vuoksi), sillä kristillisyydestä muodostui pian merkittävä voima ja poliittinen tekijä.

Rooman yläluokalle syntyi myös tarve yhteisille arvoille, joilla hallita kansaa. Kehitys johti siihen, että Rooman hallitsijat kaappasivat kristinuskon valtionuskonnoksi ja alkoivat sen avulla itse ohjailla kansaa. Hallitseva luokka Roomassa alkoi omaksua kristinuskoa jo paljon ennen, kuin se julistettiin valtionuskonnoksi.

Kristinuskon läpimurto tapahtui 300-luvulla ja ensimmäinen kristillinen keisari oli Konstantinus (305-337), vaikka hän ottikin kasteen vasta kuolinvuoteellaan. Kristinuskosta tuli maailmanuskonto juuri siksi, että se oli käyttökelpoinen hallitsevan luokan kannalta. Samaan aikaan oli muitakin maailmanuskontokandidaatteja, kuten Persiasta lähtöisin ollut mithralaisuus. Mithralaisuuden ongelmana oli kuitenkin sen uhrimenojen kalleus. Se edellytti kokonaisen härän uhraamista. Siitä ei olisi voinut tulla käyttökelpoista uskontoa kaikkein köyhimpien parissa.

Kristinuskon kehitys

Uusi maailmanuskonto, kristinuskon, syntyi yleistetyn itämaisen jumaluusopin (seemiläiset heimouskonnot) ja vulgari- soidun kreikkalaisen filosofian sekoituksena. Kristinuskosta tuli vallitseva uskonto 250 vuodessa, mikä kuvaa, kuinka hyvin se vastasi ajan oloihin.

Kristillisyyden jakaantui kahteen osaan ortodoksiseen ja roomalaiskatoliseen kirkkoon. Jako perustui Itä- ja Länsi- Rooman erilaiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Feodaalijärjestelmän suureksi kansainväliseksi keskuksiksi tulivat roomalaiskatolinen kirkko. Se yhdisti Länsi-Euroopan suureksi poliittiseksi kokonaisuudeksi, jonka vastakohtia olivat

ortodoksinen kirkko idässä ja islamilainen maailma kaakossa. Kirkko itsessään oli suurin feodaaliherra, jonka omaisuus oli valtava.

Feodaalisen järjestelmän sisällä alkoi vähitellen porvariston nousu. Porvariston nousun ohella tiede edistyi. Porvaristo tarvitsi tiedettä kehittääkseen teollisuustuotantoa. Tarvittiin tietoa luonnon aineiden ominaisuuksista ja luonnonvoimien käytöstä. Feodalismien kaudella tiede oli ollut kirkon palvelija, jonka ei sallittu ylittää uskon asettamia rajoja.

Porvariston feodalismien vastaisen taistelun merkittävä saavutus oli uskonpuhdistus. Uskonpuhdistuksen alkuunpanijana pidetään Martin Lutheria (1483–1548). Luther nautti 95 teesiä Wittenbergin kirkon oveen 1517. Uskonopillisesti luterilaisuus perustuu periaatteisiin, joita ovat Raamatun korostaminen (sola scriptura) yli paavillisen ja kirkollisen vallan, viiden perinteisen katolisen sakramentin hylkääminen, ja ajatukseen että ihmisen pelastuminen johtuu yksin armosta (sola gratia) ja uskosta (sola fide), eikä ihmisen tekemisistä maan päällä. Luterilaisuuden ideologinen olemus on, että se asettaa ulkoisen, kirkkoon kohdistuvan uskonorjuuden tilalle sisäisen, omantunnon säätelevän orjuuden.

Luterilaisuus antoi arvopohjan kapitalismin kehitykselle Euroopassa ja uudessa maailmassa. Luterilaisen opin mukaan pelastuminen on seurausta armosta ja uskosta eikä teoista maan päällä ja kapitalismiin siirtyminen merkitsi riiston asteen kasvamista verrattuna feodalismiin. Lutherin opetukset antoivat sysäyksen riistettyjen talonpoikien liikehdinnälle ja seurauksena oli talonpoikaiskapinoita. Tämä kauhistutti Lutheria, joka kirjoitti:

”Heidät on murskattava, kuristettava ja pistettävä kuoliaiksi – salaa ja julkisesti, missä vain voidaan, sillä täytyy muistaa, ettei voi olla mitään myrkyllisempää, vahingollisempaa ja pirullisempaa kuin kapinallinen ihminen. Tällainen on lyötävä kuoliaaksi hullun koiran tavoin. Pistä, lahtaa, kurista, jos suinkin kykenet; vaikka itse kuolisit siinä, niin hyvä sinulle, sillä autuaampaa kuolemaa et voi osaksesi saada.”

Lutherin uskonpuhdistus synnytti uuden kristinuskon muodon, joka puolusti nousevan kapitalistiluokan etuja. Kapitalistit ja absoluuttinen monarkia ikään kuin yhdistivät voimansa uuden kristinuskon muodon myötä. Absoluuttinen monarkia sai lisää vaikutusvaltaa ja varallisuutta ottamalla haltuunsa katolisen kirkon maat ja muun omaisuuden sekä alistamalla valtaansa itsenäisesti toimivat feodaaliruhtinaat. Samaan aikaan nouseva kapitalistiluokka tarvitsi työvoimaa tuotantolaitoksiin. Tätä ne saivat maaorjuudesta vapautuneesta maalaisväestöstä.

Toinen merkittävä uskonpuhdistuksen henkilö on Jean Calvin (1509–1564). Englannissa Calvinin dogmit vastasivat porvariston rohkeimman osan vaatimuksia. Hänen armonvalintaoppinsa ilmaisi uskonnollisessa muodossa sen, että kaupallisen kilpailun maailmassa menestys tai vararikko ei riipu yksilön toiminnasta tai taidosta vaan kyse on hänestä riippumattomista seikoista. Calvinin kirkkojärjestys oli demokraattinen ja tasavaltalainen ja kalvinismin myötä perustettiin tasavalta Hollantiin ja vahva tasavaltalainen puolue Skotlantiin.

Kaikki protestanttisten uskonpuhdistusten, pois lukien anglikaaniset ja luterilaiset kirkot, kirkkokunnat pohjautuvat kalvinistiseen perinteeseen, erityisesti seurakuntamuodon ja sakramenttien osalta. Esimerkiksi helluntailaisuus, vapaa-kirkko, baptismi, adventismi ja metodismi (anglikaaninen tausta) ovat tavalla tai toisella saaneet alkunsa kalvinistisesta perinteestä.

Porvariston etujen mukaista oli kasvattaa työläinen tekemään mahdollisimman paljon ja mahdollisimman hyvää työtä. Tätä varten tarvittiin nöyryyteen opastavaa kasvatusta. Protestanttinen uskonto vastasi tähän tarpeeseen. Vaikka uskonpuhdistus käynnistyi Saksassa jollain tapaa alhaalta käsin, niin esimerkiksi Skandinaviassa se tapahtui ylhäältä käsin. Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa sai Västeråsin valtiopäivillä ajetuksi uskonpuhdistuksen läpi. Kustaa Vaasaa tähän ajoi se reaalipoliittinen tilanne, että hän oli pahasti velkaantunut Lyypekin hansakauppiaille sodissa Tanskaa vastaan. Rahaa ei ollut otettavissa muualta kuin rosvoamalla katolisen kirkon omaisuus.

Ranskan vallankumous toteutettiin puhtaassa, uskonnottomassa muodossa. Kristinuskoko ei kyennyt enää olemaan minkään edistyskellisen luokan etujen ideologisenä verhona. Se muodostui yhä enemmän yksinomaan hallitsevan luokan hallitsemisen välineeksi. Uskonto sisältää aina aikaisemmilta ajoilta periytyvää ainesta, sillä perinteet ovat kaikilla ideologia aloilla suurin vanhoillinen vahti. Tässä aineksessa tapahtuvat muutokset johtuvat luokkasuhteista ts. näitä muutoksia tekevien ihmisten taloudellisista suhteista.

Kristinuskon modernisointi

Kristinuskon modernisoinnin pani alulle Immanuel Kant (1724–1804). Aiemmin jumalan olemassaolo oli yritetty todistaa loogisella päättelyllä (mm. Tuomas Akvinolainen). Kant oli ensimmäinen filosofi, joka osoitti, että jumalan olemassaoloa ei voi loogisesti todistaa. Hän siirsi jumalaa koskevat kysymykset tiedostuksen tavoittamattomiin, olioiden sinänsä maailmaan. Kantin mukaan jumalan olemassaolo, sielun kuolemattomuus ja tahdon vapaus olivat käy-

tännöllisen järjen postulaatteja. Niitä ei voitu perustella järkipäisesti. Niihin piti uskoa. Kant erotti uskon ja tiedon. Teologia ei enää pyri todistamaan jumalan olemassaoloa, vaan se julistaa avoimesti uskoa tiedon vastakohtana. Tämä oli merkittävä uudistus, joka palveli kapitalismin nousua.

Protestanttisuudessa ei koskaan vakiintunut katolisen kirkon **tomismiin ?** verrattavaa teologista ajatusrakennelmaa. Kantin ajattelu vaikuttikin protestanttisuuteen enemmän kuin katolilaisuuteen. Protestanttisen ajattelun kehitys eteni teologian ja erilaisten idealististen filosofian virtausten ykseytenä. Kehityksen myötä teologiaan kytkeytyvä filosofia saa yhä enemmän irrationaalisia piirteitä. Tämä on porvarillisen ajattelun yleinen, lainmukainen tendenssi, joka toteutuu myös uskonnon alalla.

1800-luvulla syntyi esimonopolistisen kauden liberaalteologia. Se oli luonteeltaan porvarillismyönteistä ja tieteellistä. Se hyväksyi Raamatun tekstikritiikin ja uskonnon historialliskriittisen tutkimuksen. Kapitalismin kehittyminen imperialistiseen vaiheeseen aiheutti muutoksia myös kristillisen ajattelun piirissä. Kapitalismin yleinen kriisi nähtiin porvarillisessa tajunnassa inhimillisen sivilisaation yleisenä kriisinä. Liberaalteologia väistyi kriisiteologian tieltä. Esiin nostettiin kristillisiä traditioita, jotka suhtautuvat skeptisesti yhteiskunnallisen kehityksen mahdollisuuksiin ja korostavat maallisen pahan välttämättömyyttä. Liberaalteologian optimistisuus tieteen suhteen väistyi ihmisen tiedostamiskyvyn absoluuttisen vähäpätöisyyden tieltä.

Uskonto ei ole luonnontieteellinen kysymys, vaan yhteiskunnallinen kysymys. Teologian kehitys on teoreettisen toiminnan tason ilmiö. Uskovaiset eivät omaksu uskontoa teologisen järjelyn, vaan uskonnollisten elämysten kautta. Tämän vuoksi teologian hajaannukseen johtaneet syyt ilmenevät lahkojen muodostumisena. Lahkojen toiminnassa uskonnon olemukseen aina kuuluva irrationalismi ilmenee kaikkein voimakkaimmin. Ne osoittavat, että tieteen kehitys ei johda uskonnollisen ajattelun automaattiseen häviämiseen ja materialismiin. Itse asiassa 1900-luvulla on nousut esiin fundamentalismi, joka pitää kaikkea Raamatussa mainittua kirjaimellisesti totena. Tämä johtuu siitä, että voimat, jotka **kapitalismissa tuottavat vieraantunutta tajuntaa (en ymmärrä)**, vahvistuvat imperialismien aikakaudella.

Tämä tieteen kehitys ja irrationalismin syventyminen johtavat myöhäiskapitalismin oloissa korvikeuskontojen ja vale-tieteellisten lahkojen syntyyn. Tämä ei ole mitenkään uusi ilmiö tai sidoksissa nykyaikaan. Tällaista tapahtuu aina yhteiskunnan rappiovaiheessa. Taikauskon ja uskon välinen ero ei ole sisällössä vaan muodossa. Uskonto on valtion hyväksymää ja taikausko ei. Taikausko on kansanomaisen vaihtoehto tai korvike irrationalistiselle suuntaukselle, jota filosofiassa ja taiteessa edustavat eri porvarillisen intellektuellien ryhmät. Irrationalismi on virheellinen näkemys ihmisen olemuksesta ja hänen mahdollisuuksistaan.

1990-luvulta alkaen kirkkokuntien erot ja yhteisen arvomaailman erot ovat luoneet jännitteitä Euroopan unionin laajentumiselle. Tämän vuoksi porvariston etujen mukaista on saada uskonnoissa aikaan samantyyppistä yhdistymistä kuin taloudessakin. Yhteinen uskonnollinen arvopohja ilman opillisia kiistoja takaa kapitalismille parhaan mahdollisen leviämistien.

Tästä kehityksestä mainittakoon yhteinen vuonna 1999 allekirjoitettu luterilaisten kirkkojen ja Roomalaiskatolisen kirkon yhteinen julkilausuma vanhurskauttamisesta. Julistuksessa katsotaan vanhentuneiksi ne oppituumiot, jotka annettiin 1500-luvulla Trenton kirkolliskokouksessa ja luterilaisissa tunnustuskirjoissa. On todennäköistä, että tällaisen ekumeenisen yhteistyön lisäämiselle tulee painetta erityisesti EU:n ja EU:n suurpääoman piiristä. Kirkot ovat siten saavuttaneet merkittävän yhteisymmärryksen asiassa, joka perimmiltään synnytti koko uskonpuhdistuksen.

Kristillinen lähetystyö

Kristinuskoon on aina kuulunut lähetystyö. ”Menkää ja tehkää kaikki kansat minun opetuslapsikseni”. Lähetystyö on tukenut tuotantovoimien kasvua, sillä lähetystyön avulla eri puolille maailmaa on juurrutettu ajattelutapaa ja arvoja, jotka tukevat kapitalismin kehitystä. Lähetystyöntekijät ovat ikään kuin tasoittaneet maata kapitalismin saapumiselle heidän perässään. On toki huomattava, että kristinuskoko ei sinänsä ollut edellytys kapitalismin leviämiseksi, vaan se, että maahan luodaan yhteinen arvoperusta ja toimintatavat. Tämän perustan takaavat toki myös muut maailmanuskonnot.

10.5. Islam

Alkuyhteiskunnan kaudella arabit asuivat laajassa autiomaassa keitailla ja ruohikoilla paimentolaisina. Pysyvää asutusta oli vähän, lähinnä Punaisen meren rannikkoa pitkin Bysantista Intian valtamerelle ulottuvan kauppateiden varrella sijainneet asutuskeskukset, kuten Mekka. Beduiinit jakaantuivat heimoihin. He elivät pitkään alkuyhteisössä, mutta n. 500 jaa. myös beduiinien keskuudessa alkoi perinteinen sukujärjestelmä jakaantua ylimystöön ja tavallisiin köyhiin

ihmisiin. Jokaisella arabiheimolla oli oma jumalansa. Osa heimojumalista muistutti raamatunhistoriasta tuttua ”Jahvea”. Nouseva sukuylimystö perusti valtansa uskonnolliselle perustalle, perinteiseen heimojumaluuteen.

Arabiassa syntyi 600-luvulla uusi uskonto, islam. Sen taustalla oli yhteiskuntaelämässä tapahtunut syvälinen muutos, joka liittyi alkukantaisen yhteisöjärjestelmän rappeutumiseen ja feodaalisten suhteiden kehittymiseen. Tämä tapahtui siinä vaiheessa, kun Itä-Rooma (Bysantti) alkoi heikentyä ja menetti kauppapiensä Kiinaan. Silloin voimakkaimmat arabiheimot näkivät mahdollisuutensa nousta nopeasti valtiolliselle asteelle ja maailmanvallaksi. Tätä edesauttoi se, että luonnollinen uusi kauppatie Kiinaan kulki Arabian niemimaan kautta rannikolle ja sieltä itään ja Kiinaan. Hajallaan olleet arabiheimot yhdistettiin islamin lipun alla feodaaliseksi yhtenäisvaltioksi. Arabien valloituksen tuloksena muodostui suunnaton monikansallinen, teokraattinen valtio (kalifaatti), jossa arabit olivat muihin nähden etuoikeutetussa asemassa ja islam valtiuskonto.

Islamin perustaja oli profeetta Muhammed. Hänen ajattelutapansa oli hyvin lähellä kristinuskoa. Muhammed lienee saanut vaikutteita kristinuskosta, mutta myös arabibeduiiniheimojen uskonnoista, jotka ovat kaikki läheistä sukua vanhatestamentilliselle kristillisyydelle. Joka tapauksessa Muhammedin oppi oli oikeaan aikaan oikeassa historiallisessa tilanteessa. Se muotoutui hyvin nopeasti vastaamaan sitä tarvetta, jonka arabivaltion muodostaminen synnytti. Aina kun uudet alueet liitettiin uuteen islamilaiseen kalifikuntaan, oli väestön myös omaksuttava uusi usko ja uusi arvomaailma, joka vastasi syntyneen maallisen vallan tarpeita. Islamin merkitys alueella on hyvin samankaltainen kuin kristinuskon merkitys Euroopassa tai USA:ssa. Se luo alueelle yhteisen arvoperustan, mikä on välttämätöntä hallitsevan luokan etujen turvaamiseksi.

1900-luvun alussa Brittiläinen imperiumi tuki islamilaista liikettä rakentaakseen vastavoiman porvarilliselle kansallismielisyydelle sekä torjuakseen vasemmistolaisien liikkeiden etenemisen. Esimerkiksi Egyptissä tavoitteena oli säilyttää suurmaanomistajien ja monarkian valta. Ideologinen peruste tälle oli, ja on edelleen, että islamistisille liikkeille omaisuuden yksityisomistus on pyhä asia. Kansallismieliset maalliset puolueet saattoivat vaatia vaikkapa yksityisomistuksessa olleiden kohteiden kansallistamista. Hyvä esimerkki tästä on Nasserin kausi Egyptissä.

Aina kun jossain päin Lähi-Itää on noussut vaatimuksia yhteiskunnan modernisoinnista maallisia politiikan muotoja noudattaen, on islamismi ollut käyttökelpoinen ase näiden yritysten torjumisessa. Jos Lähi-idässä on uskallettu nousta vaatimaan luonnonvarojen kontrollia, joka on samalla tarkoittanut imperialismien diktatuurista irtautumista ja kansallisen kehityksen ottamista omaan määräysvaltaan, on vastaus monta kertaa ollut sota tai sisäisten kumousten järjestäminen ulkoisten tiedustelupalvelujen avulla.

Sitoutumattomien maiden liikkeen perustamiseen liittyneen ns. Bandungin konferenssin (1955) vastapainoksi USA:n tuella ja Saudi-Arabian ja Pakistanin aktiivisella työllä pystytettiin islamilainen konferenssi -niminen järjestö (1957). Sitoutumattomien maiden liikkeen tavoitteena oli koota Aasian ja Afrikan maiden yhteisrintamaa, kun taas Islamilainen konferenssi pyrki lyömään kiilaa tähän rintamaan. Yleisellä tasolla oli kysymys taistelusta entisten siirtomaiden kansallista suvereniteettia puolustavien ja sitä vastustavien voimien välillä.

10.6 Intian suuret uskonnot

Vedalaisuus 1500–900 eaa.

Indus- ja Ganges-jokien laaksossa oli asutusta ja kaupunkeja jo 2.-3. vuosituhannella eaa. Toisella vuosituhannella arjalaiset heimot hyökkäsivät luoteesta ja valloittivat nämä alueet. Arjalaiset omaksuivat valloittamansa alueen kulttuurin nopeasti ja osaamallaan raudanjalostuksen taidolla he kehittivät aluetta edelleen. Arjalaisten polyteistinen uskonto sulautui Indus-laakson kulttuuriin muodostaen esivedalaisen uskonkäsityksen.

Maanviljelyksen syntyessä alkoi muodostua valtio ja orjanomistuksellinen yhteisö n. 2500 eaa. Valtioiden johdossa oli maaylimystö radzat ja pappisluokka brahmiinit (uhripapit). Yhteiskunta jakaantui varnoin, joita oli neljä: 1. brahmaanit, 2. ksatriyat eli sotilasylimystö, 3. vaisyat eli viljelijät, kauppiat ja käsityöläiset ja 4. sudrat eli alin kasti. Uskonnollinen valta sääteli lait.

Intian varhaisin kuvakielellä esitetty kirjallinen muistomerkki on vedat, jossa kuvattiin varhainen uskonnollinen maailmankatsomus. Vedat syntyivät 1500–1000 eaa. Vedojen varhaisimmat osat käsittivät pääasiassa uskonnollismytologisen ajattelun ja sisälsivät alkeita filosofisesta ajattelusta.

Veda-filosofia muodostaa hindulaisuuden pohjan, mutta poikkeaa paljon nykyhindulaisuudesta. Vedauskonnon merkittävin piirre, vedakirjoihin talletettujen ylistyshymnien laulaminen jumalalle, ja vedinen filosofia muodostavat hindulaisuuden pohjan. Brahmiinit huolehtivat maailmankaikkeuden harmonian kannalta olennaisista uhritoimituksista. Vedahymnit ja seremoniat olivat brahmiinien yksinoikeus.

Brahmalaisuus 900–500 eaa.

Veda-uskonnon rinnalle alkoi 900-luvulla eaa. kehittyä pappisluokan (brahmiinien) piirissä brahmalaisuus, jossa lukuisien jumaluuksien merkitys väheni. Brahmalaisuuden keskeisin käsite oli ”Brahman”. Se tarkoittaa pyhää voimaa, joka ylläpitää kaikkea olevaista. Se on kosminen tietoisuus, maailman sielu, kaikkeuden taustalla oleva perimmäinen totuus ja äly. Sen olemus on transsendentti, kaikkialla läsnä oleva, ääretön ja lopullinen.

Brahmalaisuuden toinen keskeinen käsite oli yksilöllinen sielu (Jivatman / Atman). Sielun uskottiin syntyvän uudelleen niin monta kertaa, että inhimillinen tietoisuus on saavuttanut tiedon omasta perimmäisestä olemuksestaan ja oivaltaa yksilöllisen sielunsa ja maailmansielun (Brahmanin) olevan yhtä.

Tultaessa 500 -luvulle eaa. brahmalaisuus jakaantui useaksi suuntaukseksi, joista merkittävimiksi kohosivat hindulaisuus, buddhalaisuus ja jainalaisuus, jossa oli materialistisia piirteitä. Sikhiläisyys on myöhempää perua, 1500 luvulta.

Hindulaisuus

Hindulaisuutta pidetään maailman vanhimpana yhä harjoitettavana uskontona. Sen alkuperä on muinaisessa vedakulttuurissa. Hindulaisuuteen sisältyy laaja kirjo erilaisia suuntauksia, jotka noudattavat hyvin erilaisia oppeja ja käytäntöjä.

Orjanomistuksellisen Guptavaltakunnan (320–600) hajottua Intia alkoi siirtyä feodalismiin. Buddhalaisuuden taantuminen alkoi jo Guptakaudella ja hallitus tuki avoimesti hindulaisuutta. Hindulaiset temppelit yleistyivät ja niitä alettiin rakentaa kivistä. Kansa alkoi palvoa pääasiassa 11 hindulaista jumalaa, etenkin Shivaa ja Vishnua. Gupta-kaudella myös merkittävimmät hindulaiset teokset koottiin kirjoiksi hallinnon johdolla. Mahabharata koottiin nykymuotoonsa ja kaikki Vishnun ja Shivan myytit koottiin kokoelmaan, joka tunnetaan Puranat-nimellä. Hindulaisuuden merkittävä asema näkyy siinä, että lakeja alettiin perustella hindulaisilla teksteillä.

Nykyinen hindulaisuus syntyi 500-luvulta alkaen Intian siirtyessä orjanomistuksellisesta järjestelmästä feodalismiin. Keskeinen käsite hindulaiselle ajattelulle on mokša, jossa vapaudutaan jälleensyntymän eli samsaran ketjusta ja yhdistytään brahmaniin (vrt. nirvana). Ihminen syntyy maan päälle yhä uudestaan, kunnes hän oivaltaa yksilöllisen sielunsa atmanin ja maailmansielun brahmanin olevan yhtä. Ruumiillistumia eli inkarnaatiota säätelee karma eli synn ja seurauksen laki. Hyvät teot elämässä tuottavat hyvää karmaa ja huonot pahaa karmaa ja nämä vaikuttavat seuraavaan elämään.

Hindulaisuuden mukaan ihmisellä on elämässään neljä päämäärää: artha, kaama, dharma ja mokša. Sanotaan, että kaikki ihmiset etsivät arthaa (aineellista ja henkistä omaisuutta). Seuraavaksi ihminen etsii kaamaa (aistilliset ja sosiaaliset nautinnot). Vanhemmiten ihmisen sanotaan tavoittelevan dharmaa (oikeudenmukaisuus, velvollisuus, henkinen oppi). Neljäs ja perimmäinen päämäärä on mokša, jälleensyntymien kehästä vapautuminen ja siirtyminen brahmanin yhteyteen.

Hindulaisuus sopi buddhalaisuutta paremmin hallitsevan luokan tarpeisiin ja sen leviämistä ryhdyttiin edistämään. Hindulaisuuteen saatiin kytkettyä monilla Aasian alueilla vallinnut kastilaitos, jonka olemassaolo palveli myös hallitsevan luokan etujen säilymistä.

Hindulaisuudella on edelleen suuri merkitys Intiassa. Mainittakoon, että hindulaisuuden, islamilaisuuden ja muiden uskontoryhmien väkivaltaisetkin selkkaukset juontavat juurensa brittien siirtomaavaltaan Intiassa. Britit loivat ja lietsoivat jännitteitä eri uskontoryhmien välille helpottaakseen alueen hallintaa. Tässäkin tapauksessa uskonnon rooli oli hallitsevan luokan etujen säilyttäminen.

Buddhalaisuus

Intiassa n. 500 eaa. alkoivat muodostua suuret valtiot feodaaliherrojen politiikan tuloksena. 6. ja 5. vuosisadalla eaa., suurvaltojen muodostumiskaudella, syntyi brahmanismille vihamielinen uusi uskonto buddhalaisuus. Sen perustaja on yleensä historiallisena henkilönä pidetty Siddhartha Gautama (noin 624–544 eaa), joka tuli Buddhaksi eli valaistuneeksi. Hän itse opetti olevansa tavallinen ihminen, ei jumalallinen olento. Buddhalaisuus levisi kaupunkiväestön pohjakerrosten keskuuteen, jossa luokkaristiriidat tuntuivat pahiten.

Hallitsevat luokat vastustivat aluksi uutta uskontoa, mutta tunnustivat sen myöhemmin havaittuaan, että sen avulla voidaan säilyttää heidän luokkaetunsa. Buddhalaisuus oli voimakkaasti pappisvastainen, mutta se opetti kuitenkin nöyryyttä ja alistuvaisuutta, joten se oli hallitsevan luokan kannalta harmiton. Suurten feodaalien tukemana tämä

oppi auttoi heitä yhdistämään 12 Intian pientä valtiota suuremmiksi ja luomaan samalla feodaaleille sopivan arvo-maailman, jolla hallita suurta kansaa.

Buddhalaisuuden perusajatukset ovat (1) elämä on täynnä kärsimystä, (2) on olemassa kärsimyksen aiheuttaja, (3) on olemassa kärsimyksen lakkaamiseen johtava tie. Buddhalainen etiikka perustuu vakaumukseen, että kärsimyksen lakkaaminen on mahdollista tässä elämässä. Tämä tila on nirvana. Buddhalaiset kiistävät sielun olemassaolon ja tun-nustavat vain alati seuraavien tajunnantilojen virran.

Buddhalaisuuden menestys johtui siitä, että buddhalaisuus on pelastususkonto. Se herätti uskovaisissa toivoa siitä, että kaikki kärsimys voidaan voittaa ja poistaa. Buddhalaisuus ei, kuten eivät muutkaan uskonnot, pyri poistamaan kärsimyksen syitä reaalisesta yhteiskuntaelämästä. Se ei julista taistelua vaan nöyryyttä.

Esimerkiksi Koreaan buddhalaisuus saapui vuonna 372. Buddhalaisuus hyväksyttiin hoveissa sen vuoksi, että se vah-visti hallitsijan valtaa. Yhteiskunnat olivat jakautuneet luokkiin ja buddhalaisuuden opetus karman laista antoi siunauksen ja perustan etuoikeutetun aristokratian harjoittamalle kansalaisten riistolle.

Mongoliassa ja Tiibetissä buddhalaiset luostarit ylläpitivät feodalistista komentoa toimien itse suurina feodaalihallit-sijoina. Tavallista kansaa kohdeltiin erittäin huonosti. Vasta Mongolian vallankumous ja Tiibetin vapautus 1900-luvulla vapauttivat talonpojat buddhalaisuuden ikeestä.

10.7. Itä-Aasian uskonnot

Koillis-Aasiassa vaikuttavia uskontoja tai moraalioppijärjestelmiä ovat taolaisuus, jonka synty ajoittuu noin 100 eaa, kungfutselaisuus (500 eaa. –), shintolaisuus (500 eaa. –). Näistä erityisesti konfutselaisuus on moraalioppijärjestelmä ilman yliluonnollisia jumaluuksia.

Taolaisuus

Taolaisuus on Kiinassa ja Koreassa tunnettu moninainen filosofia ja uskonto. Taolaisuuden perustajana pidetään Laotsea, mutta on epävarmaa, onko kyseessä todellinen henkilö. Vaikka konfutselaisuus, taolaisuus ja buddhalaisuus sekoittuvat toisiinsa, sanotaan kaikkien opettavan taoa. Tao on lopullinen todellisuus, asioiden takana oleva yhtenäisyyss. Se on myös elämäntapa, periaate ja oppi, jota seuraamalla ihmiset elävät ja jonka kadottaminen merkitsee tuhoutumista.

Taolaista ihannetta kuvataan usein wu-wein (teoton toiminta) -käsittellä. Se merkitsee vähäisiä haluja ja maallisten pyrkimysten puuttumista. Wu-wei voi luonnehtia myös hallituksen ihannemuodon. Sellainen hallitus ei opeta eikä määrää ihmisille tavanomaisen moraalin käyttäytymisstandardeja, vaan edistää olosuhteita, jotka mahdollistavat luonnonjärjestyksen mukaisen toiminnan.

Taolaisuuden viisas harjoittaja on eliminoinut kaikki oman minänsä pyrkimykset ja sallii kaiken seurata luonnollista uomaansa ohjailmatta tai määräilemättä mitenkään omaa tai muiden elämäntapaa. Taolaisuuden merkitys on ollut laskusuunnassa 1600-luvulta alkaen. Koreassa se on kuitenkin ollut merkityksellisempi näihin päiviin saakka. Siellä se on sekoittunut vahvoin shamanistisiin perinteisiin.

Konfutselaisuus

Konfutselaisuus on Kiinassa syntynyt moraalinen ja yhteiskunnallinen oppi, joka kehittyi kiinalaisen filosofin Kungfutsen (551–479 eaa.) opetuksista. Konfutselaisuus pohjautuu Kiinassa kauan vallalla olleisiin instituutioihin ja pitkäaikaiseen kiinalaiseen käytäntöön, ja en taustatekijöinä ovat muun muassa sukujärjestelmä ja siihen liittyvä esi-isien kultti.

Konfutselaisuutta ei pidetä uskontona, sillä siinä ei ole jumaluuksia tai kosmologiaa. Taivas, silloin kun siihen viitataan, edustaa kohtaloa. Asiat otetaan sellaisina kuin ne ovat. Konfutselaisuutta on hyödynnetty, samaan tapaan kuin uskontojakin, väestön hallitsemisessa niin Kiinassa kuin Koreassakin.

Konfutselaisuuden tärkeimmät hyveet ovat inhimillisyys, oikeudenmukaisuus, hyvät tavat, uskollisuus ja viisaus. Vastavuoroisuus, kuten ylempien kunnioittaminen ja alempien suojelu, on tärkeää. Konfutselaisuuden perusperiaatteenä on parantaa ja lisätä hyvinvointia yhteiskunnassa jalon käytöksen kautta, joka siirtyy ensin perheestä kaupunkiin, sitten yhteiskuntaan ja myöhemmin koko maailmaan. Tähän pyritään hyveellisellä elämällä.

Shintolaisuus

Shintolaisuus (jumalten tie) on japanilainen uskonto, johon kuuluu käsityksiä hengistä, myyteistä ja rituaaleista. Ne pohjautuvat varhaisiin japanilaisiin kansanuskomuksiin, joiden mukaan lukuisia jumaluuksia (kami) on lähes kaikissa luonnon ilmiöissä, kuten puissa, kivissä, järvissä, joissa ja vuorissa.

Shintolaisuudella ei ole perustajaa, pyhiä kirjoituksia eikä yleistä oppia. Useimmat japanilaiset eivät nykyään tunnustaudu uskonnollisiksi, mutta monet osallistuvat eri tilanteissa shintolaisiin perinteisiin, jotka elävät rinnakkain buddhalaisten perinteiden kanssa. Voidaan sanoa, että japanilaisessa uskonnollisuudessa kaikki, mikä ei kuulu johonkin Japanin ulkopuolelta tulleeseen uskontoon, kuuluu shintolaisuuteen.

Shintolaisuus jakaantuu kahteen erilaiseen perinteeseen, kansanuskontoon ja poliittiseen uskonnollisuuteen. Poliittisen uskonnollisuuden keskeisenä tarkoituksena oli vuoteen 1945 asti keisarin, pappien ja virkamiesten aseman vahvistaminen. Kansanshintolaisuuteen kuuluivat monet arkiset toimitukset; esimerkiksi vainajien kunnioittaminen, yhteisölliset juhlapäivät ja pyhillä paikoilla vieraileminen.

Kirjallisuutta:

Engels, F. (1880): Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi. <https://www.marxists.org/suomi/marx/1880/sosialismi.htm>

Engels (1882): Bruno Bauer ja alkukristillisyyys. <http://www.marxists.org/suomi/marx/1882/05/bauer.htm>

Engels, F. (1886): Ludwig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu. https://www.marxists.org/suomi/marx/1886/1886_Engels_ludwig_feuerbach.htm

Engels (1894): Alkukristillisyyden historiasta. <http://www.marxists.org/suomi/marx/1894/alkukristillisyyden.htm>

Iovtsuk, MT, Oizerman, TI, Stsipanov, IJ. (1982): Filosofian historia, osa I. Progress.

Kommunistien Liitto: Dialektisen materialismin perusteet

Korovkin, F.P. (1960): Yleinen historia. Osa 1. Valtion kustannusliike. Petroskoi.

Luther, M. (1525): Talonpoikien murha- ja ryöstöjoukkoja vastaan.

Manfred, A.Z. (1974): A Short History of the World. Vol 1. Progress Publisher. Moscow.

Multanen, P. (2012): Onko kaikki ihan sitä miltä näyttää? Arabikansojen ystävyysseura 1/2012.

Nevalainen, E. & Peltonen, M.A. (1976): Marxilainen kansantaloustiede. Kansankulttuuri oy. Helsinki.

Oittinen, V. (1979): Marxilainen uskontokritiikki. Kansankulttuuri.

Vesterinen, I. (2003): Keltaisen meren takana. Elämää ja ilmiöitä Itä-Aasiassa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Filosofian työryhmä

Kommunistien Liitto: Dialektisen materialismin perusteet

11. Yhteiskuntaluokat ja luokkataistelun merkitys yhteiskuntakehityksessä

Luokkataistelu poikkeaa monista yhteiskuntakehityksen lainalaisuuksista siten, että se ei ole ominaista kaikille yhteiskuntamuodostumille. Yhteiskuntakehityksen alussa ihmiskunta eli pitkään luokattomassa alkuyhteisöllisessä yhteiskuntajärjestelmässä. Tämän jälkeen yhteiskunta jakaantui toisilleen vastakkaisiin, antagonistisiin, luokkiin ja syntyi orjanomistuksellisten-, feodalististen ja kapitalististen luokkayhteiskuntien kehitysvaihe.

Luokkayhteiskuntien kaudet ovat välivaihe ihmiskunnan kehityksessä ennen kommunistisen yhteiskuntakehityksen vaihetta. Sen myötä luokkaerot yhteiskuntakehityksen keskeisenä tekijänä poistuvat ja tilalle astuvat uudet luokattoman kommunistisen yhteiskunnan kehitystä eteenpäin vievät tekijät (Katso luku 8/6; Kommunistisen yhteiskunnan teoriasta). Marxilainen filosofia ja yhteiskuntatiede kuvaavat, miksi ja miten yhteiskuntakehitys noudattaa tällaista dialektista kehityslogiikkaa.

11.1. Mitä ovat yhteiskuntaluokat?

Historian perusteella tiedämme, miten orjanomistuksellisessa yhteiskunnassa erosivat toisistaan orjanomistajat, orjat ja kauppiat tai miten keskiajan feodalismissa erosivat toisistaan kartanonherrat, maaorjat ja käsityöläiset (porvarit). Nykyisin suurpääoman hallitsemassa kapitalismissa vaikuttavat mm. kapitalistit, työläiset ja viljelijäväestö. Meille on muodostunut jonkinlainen kuva yhteiskuntaluokista. Tärkeää kuitenkin on määritellä, miten yhteiskuntaluokkien väliset objektiiviset erot määräytyvät.

Ennen marxilaista yhteiskuntatiedettä luokkien olemusta yritettiin selittää monilla tavoilla. Amerikkalaisen sosiologin J. Schumpeterin (1883-1950) tavoin monet näkevät luokkaerojen taustalla ihmisten yksilölliset eroavuudet. Kapitalistit ja työläiset eivät kuitenkaan eroa toisistaan henkisten tai fyysisten ominaisuuksiensa perusteella. Schumpeter

kiinnittää huomionsa vain asian muotoon jättäen sisällön huomioimatta. Pääoman omistajana kapitalistit voivat lunastaa monilla tavoin omaleimaisen ulkonaisen asemansa yhteiskunnassa. Luokkajaon pohjaa on etsittävä yhteiskuntakehityksen taloudellisista ja yhteiskunnallisista olosuhteista. Yhteiskuntaluokat ovat olleet olemassa historiallisena jatkumona vuosituhansia tajunnastamme riippumatta.

Yhteiskuntaluokat eroavat toisistaan myös siinä, miten ne saavat osuutensa yhteiskunnallisesta tulosta. Pääomansa kolmannessa osassa Marx toteaa, että saattaa näyttää kuin yhteiskuntaluokkiin määräytymisen perusteena olisi tulo-
luokkien yhteisyys, eli kapitalistit saavat voiton, työläiset työpalkan ja maanomistajat maankoron. Tämä jakoon perustuva määritelmä ei kuitenkaan selitä sitä, että kapitalismissa eri välikerrokset ja työntekijäryhmät saavat tulonsa aivan eri lähteistä ja eroja on myös tulojen määrässä ja lähteessä eri ryhmien sisällä. Myös pääomanomistaja saa usein tulonsa palkkatulona. Siksi tulojen määrä ja lähde eivät voi olla eri yhteiskuntaluokkiin jakautumisen määräytymisperusteita.

Tällaisesta jakoteoriasta seuraa helposti ajatus, että työläisen ja kapitalistin välinen luokkataistelu olisi pelkästään kamppailua yhteiskunnallisen tulon suuremmasta tai pienemmästä osuudesta. Tämä on tyyppillistä varsinkin ei-marxilaiselle reformistiselle vasemmistolle, ay-liikkeelle ja ay-pomoille. He eivät näe luokkataistelun perustavoitteena yhteiskuntajärjestelmän muuttamista ja luokkien hävittämistä. Tämä johtaa myös ajatukseen yhteiskuntaluokkien ikuisuudesta. On myös olemassa muita teorioita yhteiskuntaluokkien alkuperästä.

Mitä ovat ne taloudelliset suhteet, jotka määräävät luokkien väliset erot? Tulojen saantitavoissa ja määrissä ilmenevä yhteiskuntaluokkien välinen ero on peräisin aina näiden ryhmien suhteesta tuotantovälineisiin. Eli luokkien määräytymisessä keskeisin kysymys on se, kuka omistaa tuotantovälineet. Ei jakotapa, vaan tuotantotapa on perusteena yhteiskunnan luokkajaolle ja määrää luokkien väliset erot.

Tätä tosiasiaa ei muuta se, että tietyissä erikoisolosuhteissa työläinen saattaa kyetä siirtymään kapitalistiluokkaan tai voi käydä päinvastoin. Kapitalistiluokan kovan ytimen osuus kansasta on alle 1 %, eikä yhteiskuntaan tosikapitalisteja enempää mahdu. Kaikissa kehittyneissä kapitalistimaissa työväenluokka on suurin yhteiskuntaluokka (yli 80 % kansasta). Tämän ymmärtäminen on tärkeää, sillä moni työväenluokkaankin kuuluva ihminen uskoo luokkajaon perustaksi erheellisesti ihmisen henkiset ja ruumiilliset kyvyt.

Lenin esitti johdonmukaisen määritelmän yhteiskuntaluokista: ”Luokiksi nimitetään suuria ihmisryhmiä, jotka eroavat toisistaan sen mukaan, mikä on niiden paikka historiallisesti määräytyneessä yhteiskunnallisen tuotannon järjestelmässä, mikä on niiden (enimmäkseen laeilla vahvistettu ja määritelty) suhde tuotantovälineisiin, minkälainen on niiden osuus työn yhteiskunnallisessa organisaatiossa, ja siis millä keinoin ja missä määrin ne saavat sen osan yhteiskunnallisesta rikkaudesta, joka on niiden käytettävissä. Luokat ovat sellaisia ihmisryhmiä, joista toinen voi anastaa itselleen toisen työn tulokset niiden erilaisen aseman vuoksi tietyssä yhteiskunnallisessa talousmuodostumassa.”

(Lenin teokset, 29. osa s. 398, Moskova 1961, Suomenkielinen laitos)

Porvarilliset sosiologit hämärtävät luokkakäsitettä koskemaan pelkästään yhteiskunnan sosiaalisia ryhmiä. Käytetään esimerkiksi käsitettä keskiluokka. Käsitteen takaa löytyy ajatus tulojensa perusteella kohtalaisesti toimeentulevista ihmisistä. Tähän sosiaaliseen ryhmään voi kuitenkin kuulua niin palkansaajia, yrittäjiä ja jopa kapitalisteja.

Monista sosiaalisista eroavuuksista määrääviä ovat kuitenkin luokkasuhteet. (1) Ne ovat peräisin yhteiskunnan syvimmästä perustasta, ihmisen suhteesta tuotantovälineisiin, josta kaikki muut yhteiskuntasuhteet määräytyvät. (2) Luokat ovat suurimpia sosiaalisia ryhmiä, joiden keskinäiset suhteet määräävät koko yhteiskunnan historian, sen sosiaalisen, poliittisen ja aatteellisen elämän. Luokkien välinen luokkataistelu on yhteiskuntakehityksen keskeisin tekijä.

Marxilaiset katsovat, että luokkajako heijastuu yhteiskunnan koko valtiolliseen rakenteeseen ja henkiseen elämään ja esim. kapitalismille ominainen työväenluokan ja kapitalismin vastakohtaisuus ilmenee kaikessa yhteiskuntaelämässä ja sen eri tasoilla (katso luku perusta ja päällysrakenne).

11.2. Yhteiskuntaluokkien syntyminen

Ratkaiseva kysymys kuuluu: Miksi pieni osa yhteiskunnasta on kyennyt keskittämään käsiinsä kaikki tuotantovälineet? Monet tarjoavat alkuperäisen luokkajaon syyksi väkivaltaa. Väkivallalla oli suuri merkitys luokkien syntyprosessissa, mutta se ei ollut luokkajaon perimmäinen syy?

Yhteiskuntaluokkien synnyn perusedellytys oli, että työn tuottavuuden kasvun seurauksena alkoi syntyä lisätuotetta. Alkuyhteisöllisessä yhteiskuntajärjestelmässä kyettiin silloisilla työvälineillä tuottamaan vain se määrä tuotetta, joka riitti ihmisten elämiseen ja toimeentuloon.

Lisätuote on se osa tuotteesta, joka kehittyneiden työmenetelmien ansiosta jäi yli välittömän kulutuksen. Välittömänä luokkajaon syynä oli lisätuotteen synnystä seurannut yksityisomistus. Lisätuotteen synty johti yhteiskunnalliseen työnjakoon (maanviljely, karjanhoito) ja tuotteiden vaihtoon. Näiden ohella syntyi tuotantovälineiden yksityisomistus. Kehittyneiden työkalujen ansiosta kävi mahdolliseksi tuotanto, joka yhteistyön sijaan tehtiin perhekunnittain. Perheet (suvut) alkoivat pitää omaa talouttaan ja harjoittaa vaihtoa.

Yhteiskuntaluokat muodostuivat loppuvaiheessa siten, että ensiksikin yhteisön sisällä sukuylimystöstä ja rikastuneiden joukosta erottautui huippukerros. Toiseksi sodissa vangeiksi otetut vierasheimolaiset kannatti nyt ottaa orjiksi. Orjiksi joutuivat myös velkakierteeseen joutuneet omaheimolaiset. Orjuuden ensimmäinen muoto oli ns. kotiorjuutta (patriarkaalinen orjuus), jonka vallitessa orjuus oli vähäistä ja orjat työskentelivät perheen tai suvun joukossa tai rinnalla. Tuotantovoimien kehityksen tuloksena patriarkaalisen orjuuden tilalle syntyi orjuus, jossa yhteiskunnan tärkeimmät työt teetettiin orjilla. Heidän harteilleen alettiin asettaa tuotannollisen työn taakka ja orjakaupasta alkoi syntyä merkittävä kaupan kohde.

Yhteiskunnan jakaantuminen luokkiin oli viime kädessä seuraus tuotantovoimien ja yhteiskunnallisen työnjaon kehityksestä, joka johti yksityisomistuksen syntymiseen, kaupungin ja maaseudun-, sekä henkisen ja ruumiillisen työn vastakohtaisuuteen. Nämä vastakohtaisuudet esiintyvät läpi luokkayhteiskuntien historian.

Vuosisatojen kuluessa yhteiskunta- ja talousmuodostumat ovat vaihtuneet. Luokkayhteiskunnan perusmuodot ovat orjanomistuksellinen-, feodalistinen ja kapitalistinen tuotantotapa (katso kohta ”tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden laki”). Ihmisen riiston perusmuodot näissä ovat vastaavasti; orjuus, maaorjuus ja palkkatyö. Näiden riistomuotojen vaihtuminen toisikseen on sidoksissa tuotantovoimien kehitykseen. Samalla työntekijän henkilökohmainen riippuvuus on korvautunut asteittain työntekijän taloudellisella riippuvuudella.

Orja oli omistajansa esineeseen verrattavaa omaisuutta. Maaorjalla oli käytössään isännän omistama maapalsta, mutta sitä vastaan hän maksoi vuokraa. Maaorja oli sidottu maanomistajan kartanoon. Kapitalismissa työläiset ovat oikeudellisesti vapaita, mutta ovat taloudellisesti riippuvaisia kapitalistista. Marx ja Engels nimittivät kapitalismia palkkaorjuuden järjestelmäksi.

Antagonististen tuotantotapojen vallitessa syntyy siis erilaisia riistomuotoja ja jokaiselle tuotantotavalle on ominaista erityinen luokkajako. Orjat ja orjanomistajat, feodaalit (maanomistajat) ja maaorjat sekä työläiset ja kapitalistit ovat vastaavien yhteiskuntajärjestelmien perusluokkia.

Samalla yhteiskuntamuodostuman asteella olevissa maissa ja valtioissa yhteiskunnan luokkakokoonpano ei erilaisen historian vuoksi ole yhteneväinen. Tämä on työväenliikkeen kannalta tärkeää, koska vasta ottamalla huomioon kukin maan ja alueen luokkavoimien keskinäissuhteet ja yhteiskunnalliset eroavuudet voivat työväenluokkaa edustavat puolueet ja järjestöt laatia luokkataistelulle sopivan luokkataistelutaktiikan.

11.3. Luokkaedut, luokkataistelu ja yhteiskuntaluokat

Alkukantaisen yhteisön hajoamisesta saakka on luokkayhteiskunnan historiassa esiintynyt yhteiskuntaluokkien keskinäinen taistelu. Minkä vuoksi käydään luokkien välistä taistelua? Porvaripoliitikot ja reformistiset työväenjohtajat katsovat luokkataistelun johtuvan luokkien välisen ymmärryksen puutteesta ja yhteiskunnan johdon taitamattomasta politiikasta yms. Tämän perusteella he esittävät yhteiskuntaluokkien yhteistyötä. Yhteiskunnassa, jossa luokkien taloudelliset ehdot ja vastakohtaiset edut asettavat yhteiskuntaluokat keskenään vastakkain, ei voi olla poliittista ja henkistä ykseyttä. Luokkataistelun synnyttää eri luokkien taloudellisen ja sosiaalisen aseman vastakohtaisuus ja niiden etujen välinen ristiriita. Vastakkaisten etujen takia kaikki yritykset saavuttaa luokkien ykseys ja luokkasopu epäonnistuvat.

Mitä ovat luokkaedut? Virheellisesti joskus väitetään, että luokkaedun määrää jonkun luokan jäsenten tietoisuus. Kuten monesti nykyaikana, työväenluokka voi olla tajuamatta omia luokkaetujaan ja kamppailee vain esim. työpalasta tai työajan lyhentämisestä. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että luokkaetu rajoittuisi pelkästään näihin kysymyksiin.

Työväenluokan objektiiviset edut vaativat kapitalismin hävittämistä ja vapautumista kapitalistisesta riistosta. Koska työväenluokka ei omista tuotantovälineitä, se on objektiivisesti kiinnostunut kapitalismin hävittämisestä. Kapitalisti-luokka puolestaan on kiinnostunut kapitalismin ja tuotantovälineiden yksityisomistuksen ikuistamisesta. Tuotantovälineiden omistussuhteesta seuraa myös, että porvarit ja proletaarit ovat toisilleen antagonistisia luokkia, kuten aiemmin olivat feodaalit ja maaorjat sekä orjat ja orjanomistajat.

Kaikki yhteiskuntaluokat eivät kuitenkaan ole toisilleen antagonistisia. Esimerkiksi kapitalismissa työläiset, viljelijät ja pienyrittäjät ovat toisiinsa nähden sellaisessa asemassa, että niiden läheisyys luo mahdollisuuden yhteistoiminnalle. Tämä mahdollistaa näiden yhteiskuntakerrosten suurkapitalisminvastaisen liiton, josta on paljon esimerkkejä.

Luokkataistelu luo myös tilanteita, jossa työväenluokkaa ja kansallista porvaristoa on vastassa yhteinen vihollinen. Silloin mahdollistuu työväenluokan ja kansallisen porvariston väliaikainen liitto. Tällaisia tilanteita syntyy esim. taistelussa kansallisen riippumattomuuden puolesta. Historiallisina esimerkkeinä mainittakoon fasismin vastainen yhteisrintama, EU:n vastainen työ tai taistelu siirtomaaorjuuttajia vastaan.

Työväenluokka ei ole sisäisesti yhteneväinen. Perinteisen tehdas- ja rakennustyöläisten ohella se koostuu monien alojen ja ammattiryhmien työntekijöistä. Sen piiriin kuuluu koulutettua ja vähemmän koulutettua väkeä ja sivistyneistöä sekä toimihenkilöitä. Yksi tärkeimpiä tehtäviä on saada koko työväenluokka näkemään oma yhtenäinen asemansa nyky-yhteiskunnassa.

Porvarilliset yhteiskuntatieteilijät kiistävät luokkataistelun olemassaolon ja esittävät kehitystä eteenpäin vieväksi voimaksi luokkien yhteistyötä. Reformistiset työväenjohtajat näkevät vallankumouksellisessa luokkataistelussa tarpeettomien yhteentörmäysten vaaran, joka heidän mukaansa voi sysätä yhteiskuntakehitystä taaksepäin. **Todellisuudessa** luokkataistelun päättyminen johtaisi nykyisen yhteiskuntajärjestelmän sementoitumiseen ja kehityksen päättymiseen. Tällaisessa tilanteessa porvaristo kykenisi entistä helpommin lisäämään voittojaan palkansaajaväestön asemaa heikentämällä ja tämä tilanne johtaisi palkansaajaväestön köyhtymiskiarteeseen. Tällainen kehitys on meillä 2020-luvun Suomessa.

Luokkataistelu on yhteiskuntakehityksen ratkaisevin voima. Marxin ja Engelsin löytämä historiallinen luokkayhteiskuntien liikunnan laki on, että ”kaikkinaisen historiallinen taistelu, - käytäköön sitä sitten politiikan, uskonnon, filosofian tai muulla ideologian alalla - on todellisuudessa vain yhteiskunnallisten luokkien taistelun enemmän tai vähemmän selvää ilmenemistä. Näiden luokkien olemassaolo ja samalla myös niiden väliset yhteentörmäykset johtuvat vuorostaan niiden taloudellisen aseman kehityksestä, tuotannon luonteesta ja tuotantotavasta sekä siitä määräytyvästä vaihdosta” (**Marx ja Engels, valitut teokset, 1. osa, 1958, s. 200**).

Tämä Marxin ja Engelsin toteamus auttaa ymmärtämään nykyisiä aseellisia konflikteja. Lähi-idän kriisin, Jugoslavian hajoamissodan, USA:n interventiosotien sekä Naton eskalaatiosodan Ukrainassa taustalta löytyy aina läntisten kapitalistiryhmien taloudellisten etujen ajaminen. Aseelliset konfliktit yritetään näyttää kansallisten-, rodullisten- tai uskonnollisten ryhmien keskinäisiltä kiistoilta, mutta viimekädessä niiden takana ovat suurten kapitalistiryhmien edut.

11.4. Työväenluokan luokkataistelun muodot

Työväenluokka käy kapitalisminvastaista taistelua kolmessa päämuodossa, taloudellisena-, poliittisena- ja ideologisena taisteluna. Taloudellinen taistelu on historiallisesti proletariaatin luokkataistelun ensimmäinen muoto. Kaikkialla työläisten taistelu on alkanut omien taloudellisten etujen puolustamisesta. Näin syntyvät myös työväenluokan ensimmäiset järjestöt, ammattiyhdistykset. Taloudellisen taistelun keinot ovat moninaisia. Järjestäytymisen avulla pyritään palkoista ja muista eduista sopimaan ensin neuvotteluteitse. Jos tämä ei onnistu, työväenluokalla ovat käytössään erimuotoiset työtaistelukeinot, joista tärkeimpiä ovat lakot ja mielenosoitukset sekä tehtaiden haltuunotot.

Taloudellisella taistelulla on työväenluokalle suuri merkitys, mutta se ei koskaan voi vapauttaa työväestöä riistosta ja sosiaalisesta turvattomuudesta. Jokapäiväinen leipä on aina uusinnettava jokapäiväisellä etutaistelulla. Jos näin ei tapahdu, ottaa kapitalisti takaisin sen, mitä joskus on saavutettu. Taloudellinen taistelu estää proletariaattia kurjistumasta. Marx totesi seuraavasti: ”**Jos työläiset antaisivat pelkurimaisesti perään jokapäiväisissä yhteenotoissaan pääoman kanssa, niin he epäilemättä muuttuisivat kykenemättömäksi alkamaan mitään suurempaa liikettä.**” (Marx ja Engels, valitut teokset, 1. osa, 1958, s. 387).

Taloudellinen taistelu kasvaa lainomaisesti poliittiseksi taisteluksi. Esimerkiksi kysymys työpäivän lyhentämisestä, eläkkeistä, vähimmäistyöpalkasta ja sosiaaliturvan kehittämisestä pakottaa työväenluokan ottamaan osaa myös poliittiseen taisteluun. Nykypäivänä yhä suurempi osa tehtävistä ratkaistaan osin poliittisen taistelun kautta. Perinteisten työaikalakien-, sosiaaliturvan- ja työttömyysturvan kehittämisen ja puolustamisen rinnalle on tullut joukko uusia poliittista toimintaa vaativia asioita. Tällaisia ovat sotien-, nälänhädän-, pandemioiden- ja ilmastomuutoksen torjuminen. Vaikka poliittinen taistelu on historiallisesti syntynyt taloudellisen taistelun jälkeen, se on kuitenkin taloudellista taistelua tärkeämpi luokkataistelun muoto. Tämä johtuu siitä, että

(1) Taloudellisessa taistelussa ovat vastakkain kapitalistien kanssa työväenluokan yksittäiset ryhmät, mutta poliittisessa taistelussa ovat vastakkain työväenluokka ja kapitalistiluokka kokonaisuudessaan. Koko työväenluokan taistelu muuttuu väistämättä poliittiseksi taisteluksi, joka asettaa työväenluokan vastakkain koko porvarillisen järjestelmän ja kapitalistiluokan etuja puolustavan valtion kanssa.

(2) Taloudellisessa taistelussa työläiset puolustavat lähimpiä jokapäiväisiä etujaan, mutta poliittisessa taistelussa puolustetaan koko työväenluokan yhteisiä etuja. Reformistiset puolueet asettavat etusijalle taloudellisen taistelun pelkistämällä luokkataistelun taloudelliseksi taisteluksi ja sanoutuvat irti työväenluokan kollektiivisista eduista. Luokkataistelu on marxilaisten mukaan kehittyntä, kun se ei käsitä vain **politiikan aluetta, vaan tarttuu oleellimpaan, poliittisen vallan kysymykseen.**

(3) Taloudellisessa taistelussa, jos sitä käydään irrallaan poliittisesta taistelusta, työväenluokalle ei muodostu poliittista tietoisuutta.

(4) Poliittinen taistelu vaatii tuekseen marxilaisesti tietoisien poliittisten joukkovoiman.

Taloudellisen ja poliittisen taistelun rinnalla työväenluokka käy ideologista taistelua. Luokkayhteiskunnassa hallitsevan luokan laitokset ja instituutiot (kirkko, koulu, lehdistö, radio ja TV yms. laitokset) välittävät sitä maailmankuvaa, joka perustelee hallitsevan luokan vallan ja tavoitteet oikeutetuiksi (katso hist. mat. luku 3, ”perusta ja päällysrakenne”).

Ensimmäisen kerran historiassa Marx ja Engels selvittivät työväenluokan asemasta käsin tieteellisen maailmankuvan ja historian liikelait, joiden pohjalta voidaan perustella ja luoda toimintataktiikka kohti luokatonta yhteiskuntaa. Tämä tietoinen toiminta kohti luokatonta sosialistista ja kommunistista yhteiskuntaa kytkee toisiinsa yhdeksi kokonaisuudeksi taloudellisen, poliittisen ja ideologisen taisteluun.

Työväenliikkeen usein käyttämä tunnus ”voittoisa työväenliike tukeutuu sosialismiin” merkitsee, että myös taloudelliset ja sosiaaliset tavoitteensa työväenluokka saavuttaa vain, jos koko ajan historiallisesti pitkällä perspektiivillä pidetään mielessä tärkein strateginen päämäärä, yhteiskunnan muuttaminen luokattomaksi, sosialistiseksi yhteiskunnaksi. Käytännön kokemus osoittaa, että ilman tieteellistä maailmankatsomusta työväenluokan taistelu pysähtyy taloudellisen taistelun asteelle ja vaikeassa luokkataistelutilanteessa kapitalistit kykenevät alentamaan palkansaajien elintasoja omien voittojensa ja kilpailukykyänsä lisäämiseksi.

11.5. Yhteiskunnan murroskaudet heijastuvat ideologisessa taistelussa

Ideologisella taistelulla on monessa suhteessa ratkaiseva osa yhteiskuntakehityksessä. Se ei voi korvata taloudellista ja poliittista taistelua, mutta se kykenee toimimaan niiden herättäjänä ja katalysaattorina. Se **korreloi** työväenluokan taloudelliseen ja poliittiseen taisteluun.

Marxin ja Engelsin työväenluokan lähtökohdista käsin kuvaamat yhteiskuntakehityksen lainalaisuudet asettivat monessa mielessä ison palapelin osat paikalleen. Työväenluokka kykeni tunnistamaan oman paikkansa ja tehtävänsä yhteiskuntakehityksessä sekä asettamaan tavoitteensa pitkällä tähtäimellä. Ideologinen selkiytyminen antoi voimakkaan sysäyksen sekä järjestäytyneelle työväenliikkeelle että taloudelliselle, poliittiselle ja ideologiselle taistelulle.

Työväenluokan luokkataistelu ja vallankumouksellinen liike elivät globaalisti jo neljä vuosikymmentä jatkunutta laimakautta, joka muistuttaa hieman vuosia 1848 ja 1909 edeltäneitä tilanteita.

Varsinkin kehittyneissä teollisuusmaissa työväenluokan taloudellisen-, poliittisen- ja ideologisen luokkataistelun taantuminen alkoi samanaikaisesti Neuvostoliiton ja sosialistisen maailmanjärjestelmän hajoamisen kanssa, kun koordinoitun (keynesiläisen) markkinatalouden ja sosialistisen talousjärjestelmän rinnakkaineloa korvasi 1990-luvulla äärioikeistolainen uusliberalismi. (Katso luku 8/7 sosialistisen ja kommunistisen liikkeen vaikeuksien syistä ja tulevaisuudesta)

Erityisesti vanhoissa kapitalistisissa teollisuusmaissa pääomapiirit ovat kyenneet tekemään työväenluokan elintason heikentämisestä voittojaan ja kilpailukykyään lisäävän tekijän. Tilanne on pitkälti seurausta siitä, että markkinoiden vapauduttua suurkapitalistit kykenivät löytämään uusia voimavaroja laajentamalla toimintansa (levittämällä kovaa markkinakapitalismia) globaalisti ns. kolmansiin maihin ja käyttämällä hyväkseen niiden halpaa työvoimaa ja niissä avautuvia markkinoita. Tähän tilanteeseen kommunistinen ja työväenliike eivät kyenneet taktisesti varautumaan. On ennustettavissa, että kapitalismin globalisaation vaihe jatkuu siihen saakka, kun maapalloltamme loppuvat fyysisesti alueet, jonne läntinen suurpääoma kykenee laajentumaan.

Vuosina 2014–2022 kehittyi tilanne, jossa lännen kapitalistiset suuryhtiöt menettivät globalisaatiosta saamansa edun, ja ne joutuvat hakemaan uusia voimavaroja. Tämän seurauksena USA, sen ohjauksessa olevat länsimaat ja läntiset organisaatiot (Nato ja EU) ovat suunnanneet katseensa Afrikan ja Lähi-Idän alueiden sekä **Venäjän voimavarojen** haltuunottoon. Seurauksena näemme mm. Afrikan ja Lähi-Idän alueilla lännen organisoimia alueellisia sotia, yrityksiä vaihtaa näiden maiden hallituksia sekä Ukrainan alueella Naton eskalaatiosodan. Tilanne muistuttaa yhä enemmän Euroopassa 1900-luvun alussa vallinnutta imperialistista vaihetta, jolloin siirtomaiden jaon jälkeen jouduttiin taisteluun niiden uudelleenjaosta. Tällainen tilanne pakottaa kapitalistit yhä voimakkaampaan keskinäiseen kamppailuun markkinoista ja taloudellisista resursseista sekä hakemaan kilpailukykyä kansan elintason alentamisesta.

Ideologinen kapitalistien propaganda käy hyvin voimakkaana. Kaikki läntisen kapitalismin tiedotusvälineet on valjastettu häpeämättömin valhein puolustamaan läntisen kapitalismin maailmanvalloitusavoitteita. Ideologinen taistelu on nyt luokkataistelun keskiössä.

Työväenliikkeen ydinkysymys on marxilaisen maailmankatsomuksen, dialektisen- ja historiallisen materialismin päivittämisestä ajan tasalle niin, että se on sopusoinnussa aikamme tieteellisten saavutusten ja yhteiskunnallisten ilmiöiden kanssa. Dialektisen ja historiallisen materialismin pitää antaa **yhteisesti** hyväksytty tieteellinen selvitys sille, miksi ja miten yhteiskuntakehitys teki mutkan tiellä kapitalismista sosialismiin. Tarvitsemme marxilaisen arvion yhteiskuntakehityksen tulevaisuudesta ja työväenluokan globaalin luokkataistelun taktiikasta. Ideologinen taistelu on edelleen avainasemassa.

11.6. Salaliittoteoriat- ja pikkuporvarillisen ideologian muodot tukevat uusliberalistisen markkinamekanismin maailmanvalloitusavoitteita

Ennen työväenluokan **lopullista** muodostumista vaikuttivat erilaiset työtätekevien edeltäjät, käsityöläiset, kauppiat, pientalonpojat yms., joiden keskuudessa haettiin ratkaisuja kärjistyviin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Koska tieteellistä yhteiskuntakäsitystä ei vielä ollut, työväenluokkaa edeltävien työtätekevien ryhmien keskuudesta syntyi erilaisia (mystisiä, utopistisia, sosialistisia ym.) epätieteellisiä subjektiivisia ja ei-proletaarisia näkemyksiä, mm. anarkistisia käsityksiä, joilla haettiin ratkaisuja yhteiskunnan silloisiin ongelmiin.

Vuonna 1845 Marx ja Engels olivat löytäneet tieteellisen sosialismin perusteet ja alkoivat ensimmäisten teostensa avulla edesauttaa työväenliikkeen eriytymistä pikkuporvarillisista epätieteellisistä virtauksista. Brysselistä käsin he autoivat Ranskan ja Englannin oikeamielisten liittoa tekemään pesäeroa erilaisiin pikkuporvarillisiin virtauksiin. Samana vuonna Marx ja Engels saivat valmiiksi käsikirjoituksen teokseensa ”Ludvig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu”, jossa he perustelivat historiallisen materialismin periaatteensa.

Marxin ja Engelsin löydettyä tieteellisen yhteiskuntateorian oli epätieteellisten näkemysten torjuminen uuden kommunistisen liikkeen yksi ensimmäisistä tehtävistä (Kommunistinen Manifesti, luku 3). Marxia ja Engelsiä pyydettiin mukaan v. 1847 mukaan Englannin oikeamielisten liittoon. He asettivat mukaantulolleen seuraavat ehdot: (1) irtaannutaan salaliittolaisuudesta, (2) irtaannutaan mystisyydestä ja (3) järjestön nimi muutetaan ”Kommunistien Liitoksi”.

On hyvä huomata, että ennen Marxia ja Engelsiä vallinnut yhteiskunnallinen tilanne ei ollut ainutlaatuinen, vaan luokkayhteiskunnan murrosvaiheissa se toistuu analogisesti. Esimerkiksi Venäjän ensimmäisen porvarillisen vallankumouksen jälkeen seurasi työväenliikkeessä lamakausi ja marxilainen liike joutui siirtymään maan alle. Samaan aikaan saatiin fysiikassa selville, että atomi ei olekaan aineen pienin osanen. Tämä löytö oli ristiriidassa silloisen materialistisen näkemyksen kanssa ja se synnytti Venäjän marxilaisessa liikkeessä monia vääriä, jopa mystiikkaan perustuvia ajatuksia ja -käsityksiä, jotka Lenin torjui (1909) teoksessaan ”Materialismi ja empiriokritisismi.”

Yhteiskuntakehitys eteni silloin niin nopeasti, että marxilaisen liikkeen tietämys ja arviointi eivät pysyneet kehityksen mukana. Useissa kommunistisen internationaalin puolueissa syntyi ryhmiä, joissa lokakuun vallankumouksen jälkeinen tilanne ymmärrettiin väärin. Näitä väärinkäsityksiä Lenin torjui historiallisen merkityksen saaneessa teoksessaan ”Vasemmistolaisuus lastentautina kommunismissa” (1920). Teoksessa nousee esiin vasemmistolaisuuden pikkuporvarillinen olemus ja vasemmistolaisuuden konkreettiset ilmenemismuodot, joista Marx ja Engels jo manifestissaan varoittivat.

Marxin, Engelsin ja Leninin pikkuporvarillisten aatteiden kritiikki ei kuulu pelkästään menneeseen 1840-, 1909- ja 1920- lukujen aikaan. 2020-luvulla ovat hyvin näkyvästi esillä erilaiset pikkuporvarilliset, mm. anarkistiset- ja trotskilaiset, ajatussuunnat. Tämä johtuu siitä, että sosialistisen maailmanjärjestelmän taantuminen vei väliaikaisesti mukanaan taantumaan työväenluokan tieteelliseen yhteiskuntateoriaan perustuvan tieteen ja tutkimuksen. Työväen-

liikkeen kenttä on jälleen 1800-luvun alkupuolen tavoin ilman merkittävää tieteellistä vastavoimaa avoin subjektiiviselle teorianmuodostukselle 2000-luvun maailmassa.

Ideologisesti merkittävä ajattelutapa, jolla yritetään ymmärtää ja selittää maailman tapahtumia, on erilaiset salaliittoteoriat. Yksi laajalle levinnyt salaliittoteoria on, että USA:n viranomaiset itse aiheuttivat WTC-tornien tuhon saadakseen syyn hyökkäykselleen Afganistaniin. Tällaiselle väitteelle ei ole mitään tosiasioihin liittyvää perustetta. Samoin kuin ei sillekään, että Estonia-lautan haaksirikon syynä olisi ollut sen kuljettama vaarallinen lasti. Kaikista isoista katastrofeista syntyy nopeasti suuren yleisön piirissä levitettävä salaliittoteoria. Niinpä esimerkiksi ilmaston lämpeneminen tai Covid-19 pandemia leimataan kollektiiviseksi valheeksi.

Mistä tällaiset uskomukset syntyvät ja mikä on niiden funktio yhteiskunnassa? Nämä ovat helppoja tapoja selittää maailman asioita ja vapauttavat niiden levittäjät asioihin syventymiseltä. Ne eivät ole myöskään luokkaluonteisia, vaikka ne voivat suuntautuaakin päättäjiä vastaan. Ne eivät sisällä vaatimusta yhteiskunnan poliittisesta muutoksesta. Tästä johtuen ne ovat esittäjilleen vaarattomia.

Suuri ongelma on, että monet marxilaisina itseään pitävät henkilöt osoittautuvat salaliittoteorioiden levittäjiksi ja tukijoiksi. Tällaiset epätieteelliset salaliittoteoriat eivät tue proletariaatin maailmankatsomusta ja tavoitetta, eivätkä esitä muutosta kovaan uusliberalistiseen markkinatalouteen.

Näille ihmisille on muistutettava, että on olemassa työväenluokan marxilainen maailmankatsomus, dialektinen ja historiallinen materialismi, jota jatkuvasti kehitetään. Maailma on monin verroin mielenkiintoisempi, jos lähestymme näitä kysymyksiä työväenluokan tieteellisen maailmankatsomuksen kautta, mikä avaa mahdollisuuden maailman muutokseen.

Salaliittoteorioihin ja pikkuporvarillisiin ajatusrakennelmiin perustuvat näkemykset ovat läheistä sukua toisilleen. Ne heräävät silloin, kun tieteelliseen proletariaatin maailmankatsomukseen toimintansa perustavat luokkavoimat ovat alakynnessä. Ajallemme on edelleen ominaista työväenluokan kapitalisminvastainen ideologinen luokkataistelu.

Kirjallisuutta ja lähdeaineistoa:

K.Marx ja F.Engels: Kommunistisen puolueen manifesti, Marx ja Engels valitut teokset (6 osaa) osa 2, Kustannusliike edistys Moskova 1978

Konstantinov, F.V. Marxilais-leniniläisen filosofian perusteet, luku 13, Progress, Moskova 1980

Afnasjev Viktor: Filosofian alkeet, luku 12 sivut 228-247, Progress, Moskova 1976

Vladillav Usenin: Sosiaalinen kumppanuus vai luokkataistelu, Kustannusliike Edistys Moskova

KTP:n asiakirja: Työväenluokka, sen merkitys ja asema tänään sekä luokkataistelu, Lahden edustajakokous v. 2001 Työryhmä

12. Kansan ja yksilön asema ja merkitys yhteiskuntakehityksessä

12.1. Miksi kansan ja yksilön osuutta yhteiskuntakehityksessä on tutkittava?

Historiallisen materialismin mukaan historiankehitys etenee yhteiskunnan omien sisäisten lakien pohjalta. Voidaan puhua historiallisesta välttämättömyydestä. Historiallinen lainalaisuus ja välttämättömyys ilmenee ihmisten toimintana. Tämä on synnyttänyt kysymyksen siitä, mikä merkitys ja osuus on ihmisen vapaalla tahdolla, jos kehityksen tulos on ennalta määrättyä. Se tarjoaa lähtökohdan monille väärinymmärryksille. Marxilaisia syytetäänkin usein historiallisesta determinismistä. Tarvitaanko ollenkaan ihmisen yhteiskunnallista toimintaa, jos yhteiskuntakehitys kulkee luonnonhistoriallisen prosessin tavoin ennalta määrättyä tietä.

Yhteiskuntakehitys etenee aina ihmisten toiminnan kautta. Yhteiskunnallinen ristiriita ratkeaa niin, että kaikissa tilanteissa löytyvät sosiaaliset voimat, syntyvät ne kansanliikkeet, joiden välityksellä ristiriita ratkaistaan, ja siirrytään yhteiskuntakehityksessä iso tai pieni askel eteenpäin, joskus jopa taantumien kautta. Marx totesi ihmisten (kansan, joukkojen) asettavan itselleen vain sellaisia tehtäviä, joiden toteuttamisen aineelliset ehdot ovat kypsyneet. Juuri tämä määrää ihmisten ja kansanjoukkojen toiminnan suunnan.

Työväenluokan ja kapitalistiluokan ideologinen taistelu ilmenee usein siinä, että hallitsevien luokkien piirissä ja taholta levitetään näkemyksiä, joiden mukaan yhteiskuntakehityksessä ei ole nähtävissä suuntaa tai lainalaisuuksia. Historia halutaan nähdä sattumusten summuna. Tämä on vastakohta työväenluokan tieteelliselle maailmankatsomukselle, jonka mukaan historian kulkua ohjaavat sille tyypilliset lainalaisuudet, joita ihmiset toiminnallaan edistävät. Tähän

liittyy hallitsevien luokkien väite siitä, että erilaisilla merkkihenkilöillä sekä yhteiskunnallisilla johtajilla ja -vaikuttajilla olisi ratkaiseva merkitys historian kulussa. Marxilaiset torjuvat tällaiset väitteet.

Suurmiehillä ja –naisilla sekä yhteiskunnallisilla vaikuttajilla on suuri merkitys historiassa, mutta nämäkin voivat ohjata historian kulkua vain niissä puitteissa, joihin aineelliset ja yhteiskunnalliset seikat ovat kypsyneet ja joihin kansa heille valtuutuksensa antaa.

12.2. Mikä on kansa?

Kansa-käsitettä käytetään sekä laajassa mielessä, jolloin se rinnastuu termeihin väestö ja kansakunta, että suppeammassa merkityksessä, jolloin sillä tarkoitetaan historiaa luovia kansanjoukkoja.

Kansanjoukot-käsite on historiallisesti muuttuva ja kehittyvä **kategoria**. Luokkayhteiskunnassa kansanjoukot saattavat koostua eri yhteiskuntaluokista. Aina kansanjoukkojen käsite pitää sisällään kuitenkin sen että (1) sen ytimenä ovat hyödykkeitä tuottavat työtätekevät joukot, jotka työllään luovat kaiken yhteiskunnassa tuotetun uuden arvon, (2) se käsittää yhteiskunnan kansanvastaista huippukerrosta vastustavan väestön valtaenemmistön ja (3) siihen kuuluvat kaikki yhteiskunnalliseen edistykseen myötävaikuttavat sosiaaliset kerrokset. Näin ollen kansanjoukkoihin voi jossain tilanteessa kuulua myös ei-työtätekeviä luokkia, kuten kansallinen porvaristo, jos se osallistuu yhteiskunnallista edistystä ajavaan liikkeeseen.

Suomessa (ja pitkälti muuallakin) kansanjoukot koostuvat palkansaajaväestöstä (työläiset, toimihenkilöt, henkisen- ja tieteellisen työn tekijät), työtätekevistä viljelijöistä ja pienyrittäjistä sekä ammatinharjoittajista. Näin arvioituna kansaan kuuluu yli 90 % kaikista ihmisistä. Toisaalta kapitalistien kovaan ytimeen kuuluu vain n. 0,5 % kaikista suomalaisista. Kapitalistien kovan ytimen lähellä on joukko keskisuuria kapitalisteja, merkittäviä osinkoja sijoitustuloja nauttivia palkansaajia, kapitalisteista ja järjestelmästä riippuvia palkansaajia (papit, oikeuslaitos, sotilashenkilöt, toimitus- ja työnjohto yms.), suurviljelijöitä yms., jotka ovat niin riippuvaisia kapitalisesta järjestelmästä, että heitä ei voi sijoittaa kansakategoriaan.

Kansaan eivät kuulu taantumuksellinen, uusioikeistolainen ja imperialistinen yläluokka, eikä siihen asemaltaan kytkeytyneet väestökerrokset. Kaikissa maailman maissa kansa muodostaa yhteiskunnan ylivoimaisen enemmistön, mutta kunkin maan yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta tilanteesta riippuen sen määrä ja koostumus vaihtelee. Sosialistisissa maissa ei ole antagonistista luokkakajoa ja koko väestön voidaan katsoa kuuluvan kansaan.

12.3. Mikä määrää kansanjoukkojen ratkaisevan merkityksen historiassa?

Aineellisten ja henkisten hyödykkeiden tuotannolla ja tuotantotavalla on ratkaiseva merkitys ja määräävä osuus historiassa ja yhteiskunnassa. Aineellinen tuotanto on yhteiskuntaelämän perusta. Siitä, että työtä tekevä luokka on tuotannossa tärkein tuotantovoima, seuraa työtä tekevän luokan ja kansanjoukkojen ratkaiseva osuus ja merkitys historiassa.

Työväestö ja kansanjoukot **luovat työllään historian** valmistamalla pellot, Pellot ovat ihmiskunnan tähänastisen historian suurin yksittäinen työ, johon perustuu kaikki myöhempi kehitys), kylät, kaupungit ja asutuskeskukset, kulutustavarat, kaikki palvelut sekä tieteen ja taiteen saavutukset. Työssään kansanjoukot kehittävät työvälineitä ja –menetelmiä, mikä osaltaan johtaa tuotantovoimien kehitykseen ja perusteellisiin muutoksiin yhteiskunnassa.

Kansanjoukkojen merkitys historiassa ei rajoitu pelkästään uuden yhteiskuntakehityksen aineelliseen valmisteluun, vaan ne ovat päävoimana yhteiskunnallisissa vallankumouksissa, poliittisissa ja kansanliikkeissä sekä kansallisissa ja vapautusliikkeissä. Ne osallistuvat tätä kautta yhteiskuntakehityksen lopputulokseen.

Antagonistisissa luokkayhteiskunnissa kehityksen liikevoimana toimii sorrettujen luokkien (orjat, riistetyt pientalonpojat, maaorjat, käsityöläiset, pienyrittäjät, riistetyt työläiset ja palkansaajat) taistelu sortajiaan vastaan. Porvarillisten vallankumousten liikevoimana olivat talonpojat, käsityöläiset ja kauppiat, manufaktuurityöläiset ja muut palkolliset. Näiden voimien muodostamien yhteiskunnallisten liikkeiden tuloksena feodalistinen yhteiskunta muutettiin porvarilliseksi yhteiskunnaksi. Vastaavasti kapitalistisessa yhteiskunnassa työläiset, palkansaajat, viljelijät ja pienyrittäjät ovat se voima, joka taistelee tavoitteenaan sosialistinen yhteiskunta.

Yhteiskunnallisen tietouden kasvu: Tiede, tekniikka ja taide yhteiskuntakehityksen lähteenä ja osana tuotantovoimia ovat kansan luomistyön tulosta. Suuret tieteen-, taiteen- ja tekniikan vaikuttajat syntyvät kansan keskuudessa ja ammentavat luomisvoimansa kansan kokemuksesta. Varhaisessa menneisyydessä alkuyhteiskunnallisen yhteiskuntamuodostuman aikana kansa loi runoja, lauluja, eepoksia kuvataidetta yms.

Kulttuurilla oli ratkaiseva merkitys tekniikan ja tieteen (tuotantovoimien) kehityksessä. Siinä vaiheessa, kun ei ollut kirjoitettua kieltä, runoissa, lauluissa, maalauksissa säilyi ja rikastui hankitun tiedon ja kokemuksen tallennus jälkipolville. Tätä auttoi taiteellisen ja esteettisen muodon kehitys. Kansanjoukkojen keskuudessa syntyi ja rikastui puhekieli.

Jokaisen yksityisen tieteen ja taiteentekijän sekä kirjoittajan yms. saavutukset ovat koko kansan saavutuksia, koska työllään kansa luo ja turvaa heille työajan ja aineelliset edellytykset siten, että he kykenevät jatkamaan työtään. Tämä sama kaava esiintyi jo alkuyhteiskunnassa. Kansan työn tuottavuuden kohotessa sille asteelle, että kävi mahdolliseksi tuottaa lisäarvoa, voitiin tietäjä, runoilija tai filosofi vapauttaa kokonaan tekemään vain tätä työtä. Silloin työn tuottavuus alkoi nopeasti kohota.

12.4. Kansan ja joukkojen kasvava merkitys historiassa

Kansa luo historiaa yhteiskunnallisesti määräytyvän tuotantotavan mukaisesti, ei satunnaisesti. Koska aineellinen tuotanto täydellistyy, kehittyä dialektisesti alemmasta korkeampaan, niin samalla kansan osuus, vaikutus ja merkitys kasvavat. Mitä suuremmat ovat yhteiskunnalliset muutokset ja uudistukset, sitä enemmän ihmisiä osallistuu tähän prosessiin ja sitä aktiivisempia ovat kansanjoukot.

Marx ja Engels totesivat: ”Historiallisen toiminnan perusteellisuuden myötä kasvaa myös sen ihmisjoukon määrä, joka pitää sitä omana asianaan.” Orjanomistuksellisessa ja feodalismissa yhteiskunnassa kansa oli vailla minkäänlaisia oikeuksia. Orja- ja feodaali-isännillä oli kaikki valta käsissään ja kansan luomisvoimalla oli silloin vain vähän kysyntää. Orjanomistajat ja feodaalit saivat tulonsa orjien ja maaorjien työstä eikä tuotantovoimien edistämistä etsitty aktiivisesti. Joukkojen aktiivisuus ei päässyt esiin. Kehitys oli silloin hidasta.

Lähestyvä ja nouseva kapitalismi toi tilanteeseen muutoksen. Alkoivat syntyä aineelliset ja yhteiskunnalliset edellytykset työtätekevien vapauttamiselle riistosta. Syntyi työväenluokka, jonka etujen mukaista oli hävittää kapitalismi ja pystyttää sen tilalle sosialismi. Syntyivät kommunistiset, marxilaiset yhteiskunnalliset järjestöt, ajatukset ja liikkeet. Tämän seurauksena työtätekevien joukkoliikkeet ja vaikutus yhteiskuntakehitykseen alkoi kasvaa. Tapahtui muutos. Miljoonat ihmiset tulivat mukaan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen toimintaan. Aiemmin kansanjoukoilla oli osuus vain vanhan järjestelmän kaatajana, mutta sosialismin syntyessä kansanjoukkojen merkitys uuden yhteiskunnan rakentajana kasvoi. Tämä ilmenee siinä, että työtä tekevää luokkaa edustavat yhteiskunnalliset- ja kansanliikkeet omaavat edelleen suuren ja vahvistuvan voiman.

12.5. Yhteiskunta ja yksilö

Kansanjoukot on konkreettinen kategoria. Se koostuu miljoonista ja miljardeista ihmisyksilöistä. Yksilö-kategorian selvittämiseksi on selvitettävä, mikä on ihminen? Yksilönä marxilaisuus pitää erillistä persoonallisuutta, kutakin konkreettista ihmistä.

Ihmisen olemusta yritettiin selvittää jo ennen Marxia ja Engelsiä. Tämä oli kuitenkin mahdotonta, koska yhteiskuntaa koskevat näkemykset olivat idealistisia, eikä tunnettu yhteiskuntakehityksen lainalaisuuksia (Historiallista materialismia). Esimerkiksi 1700-luvulla ranskalaiset valistajat ja materialistit esittivät ihmisen olevan ympäristön ja olosuhteiden tuote. Sosiaalisen ympäristön he ymmärsivät inhimillisten aatteiden muunnelmaksi. Ajaututtiin noidankehään, kun ihminen ja hänen ajatuksensa ja tunteensa ovat ympäristön tuote ja ympäristö taas on inhimillisten ajatusten ja tunteiden tuote. Parhaassa tapauksessa ennen Marxia ja Engelsiä ihminen saatettiin nähdä biologisena kokonaisuutena, jota yhdistävät muihin ihmisiin biologiset suhteet.

Marxilaisuuden lähtökohtana on, että ihminen on yhteiskunnallinen olento (ihmisen olemus on luonteeltaan yhteiskunnallinen). Tämä tulee esiin myös tajuntaa ja materiaa koskevissa osioissa. Työ luo ihmisen ja tämä tulee esiin ihmisen rakenteessa. Työ muokkaa ihmisen vain yhteiskunnassa ja yhteiskuntakehityksen kautta ja tuloksena. Ihminen on ihminen siksi, että hän tekee työtä, puhuu ja ajattelee, tuottaa yhteiskuntaan hyödykkeitä, työvälineitä, tiedettä sekä kulttuuria ja voi tehdä tämän vain yhteiskunnassa ja yhteistyössä muiden ihmisten kanssa. Ihminen yksin ei pysty tekemään mitään näistä tehtävistä. Hänestä tulee ihminen, yhteiskunnallinen olento, suhteessa muihin ihmisiin yhteiskunnallisten suhteiden vaikutuksesta. Ihminen ja yhteiskunta ovat saman asian kaksi eri puolta.

12.6. Yksilö

Marx ja Engels osoittivat ihmisen olevan aina konkreettinen, joka kuuluu aina tiettyyn historialliseen yhteiskuntamuodostumaan, yhteiskuntaluokkaan, kansakuntaan tai työkollektiiviin. Ihmisille yhteisten ominaisuuksien ohella ihmisellä on myös sen kollektiivin ominaisuuksia, johon hän kuuluu.

Konkreettiselle ihmiselle ovat ominaisia hänen henkilökohtaiset piirteensä, jotka yhdessä edellä mainittujen piirteiden kanssa tekevät hänestä yksilön kaikkine ominaisuuksineen. Yksilön ominaisuudet muotoutuvat yhteiskuntasuhteiden vaikutuksesta. Yhteiskunnallinen tuotanto ja taloudelliset suhteet synnyttävät erilaisia yksilötyyppejä kuten orja ja orjanomistaja, maaorjatalonpoika- feodaaliherra sekä työläinen ja kapitalisti.

Kansallisten ja luokkasuhteiden muovaava vaikutus näkyy yksilöissä. Yksilön ominaisuudet kokonaisuudessaan ovat kaikkien yhteiskuntasuhteiden ilmenemistä. Yksilön yleisenä tunnusmerkkinä on sosiaalinen toiminta, mikä erottaa ihmisen muusta maailmasta. Ihminen on ennen kaikkea aktiivisesti toimiva sosiaalinen subjekti, joka muuttaa elin-toimintansa ehtoja.

Ihminen on sen ympäristön ja yhteiskunnan tuote, jossa hän elää. Herää kuitenkin kysymys, että miksi samassa yhteiskunnassa havaitaan erilaisia yksilöitä ja persoonallisuuksia? Miksi yksilöissä eivät ilmene kaikki sen yhteiskunnan piirteet, jossa yksilö elää? Ihmiset kuitenkin elävät samassa yhteiskunnassakin erilaisessa ympäristössä ns. mikroympäristössä, johon kuuluvat mm. perhe, koulu, työpaikka ja asuinalue, ja kaikki tämä muovaavat ihmistä. Ihminen on myös aktiivinen ja ottaa vaikutteita ympäristöstään valikoiden. Tämä osoittaa, että yksilö ei koskaan ole sosiaalisen koneiston tahdoton ruuvi. Samassa määrin, kuin sosiaaliset olosuhteet muovaavat yksilöä, muovaa yksilö yhteiskuntaa. Marx totesi, että olosuhteita muokkaavat ennen kaikkea ihmiset. On nähtävä, että yksilöt ovat erilaisia. Kahta samanlaista ei ole. Jokaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa löytyvät aina ne yksilöt, joiden yksilölliset ominaisuudet vastaavat asettuneen tehtävän vaatimia edellytyksiä.

12.7. Yhteiskunnan ja yksilön keskinäinen suhde

Yhteiskunnan ja yksilön keskinäinen suhde on niiden etujen keskinäinen suhde. Nämä suhteet ovat kokonaan erilaiset antagonistisessa yhteiskunnassa ja antagonismista vapaassa yhteiskunnassa.

Porvarillinen käsitys on se, että yksilön ja yhteiskunnan suhde on enemmän tai vähemmän vihamielinen. Porvarit pyrkivät lisäämään yksilön vapauksia, jotta yhteiskunta ei alistaisi yksilöä.

Marxilaiset tarkastelevat sen sijaan yksilön ja yhteiskunnan välistä ristiriitaa eräiden yhteiskunnallisten suhteiden ja tuotantovälineiden yksityisomistukseen perustuvien suhteiden tuotteenä. Ristiriidan perusolemus on se, että yksityisomistuksen vallitessa yhteiskunnan kehitys perustuu yhteiskunnan jäsenten enemmistön etujen polkemiseen.

Porvarilliset ideologit hyökkäävät sosialismia vastaan mm. yksilön vapauden käsitteen kautta. Kollektiivisuus ei ole vapauden kieltämistä, sillä vain yhteiskunnassa henkilökohtainen vapaus on mahdollista. Yhteisö asettaa myös tiettyjä vaatimuksia yksilölle, eli vastuun yhteisten etujen tyydyttämisestä. Porvarillinen vapauskäsitys lähtee siitä, että jokaisella on oikeus tehdä, mitä haluaa, kunhan ei loukkaa toisen ihmisen vastaavaa vapautta. Porvaria ei yhtään kiinnosta, miten voitaisiin luoda kaikille ihmisille yhtäläiset aineelliset ja sivistykselliset edellytykset käyttää vapautta.

Marxin ja Engelsin mukaan vapaus ei ole riippumattomuutta luonnon ja yhteiskunnan kehityslaeista, vaan se on näiden lakien tuntemusta ja näin saatua mahdollisuutta käyttää näitä lakeja suunnitelmallisesti hyväkseen.

12.8. Yksilön osuus historiassa

Porvarit syyttävät marxilaisia siitä, että tunnustaessaan historiallisen välttämättömyyden, he kiistävät erillisten yksilöiden ja merkkihenkilöiden historiallisen merkityksen. Marxilaiset kyllä väittävät, että yksilö ei kykene mielivaltaisesti muuttamaan historian kulkua, mutta ajatus historiallisesta välttämättömyydestä ei vähennä yksilön merkitystä historiassa. Päinvastoin yksilöt saattavat esittää merkittävää osaa historian kulussa. Marxilaisuus tunnustaa yksilön todellisen aseman ja paikan historiassa.

Kansanjoukkojen merkitys historian kulussa kasvaa. Yhteiskunnallisten tehtävien ja liikkeiden kasvaessa sekä tieteen, tekniikan ja kulttuurin edistyessä kasvaa kaikkeen tällaiseen toimintaan osallistuvien ihmisten määrä. Silloin myös yksilöiden antama panos kehitysprosessissa kasvaa. Joukosta nousee yksilöitä, jotka kykenevät ominaisuuksillaan ja kyvyillään ja omalla aktiivisuudellaan edistämään kehitystä hyvinkin merkittävästi. Kaikki yhteiskunnalliset liikkeet ja prosessit tarvitsevat tällaisia yksilöitä.

12.9. Johtajan merkitys

Historiaa luovat kansanjoukot, jotka jakaantuvat luokkiin, muodostavat joukkoliikkeitä, poliittisia puolueita ja erilaisia yhteisöjä. Myös alkuyhteisöllisessä yhteiskunnassa joukosta löydettiin aina se sopivin valittavaksi suvun (heimon, yhteisön) vanhimmaksiksi. Samoin yleensä historiassa puolueiden, kansanliikkeiden ja erilaisten yhteisöjen johtoon valitaan kyvykkäin ja sopivin, joka kykenee organisoimaan ja järjestämään asioita. Sama pätee kaikissa yhteisöissä esim: tuotantoelämässä ja tiedemaailmassa. Mitä laajempi on esim: poliittinen joukkoliike, sitä suurempi on kyvyk-

kään johtajan tarve. Suuresta joukosta löytyvät aina ne yksilöt, jotka ovat kyvykkäitä vaadittuun tehtävään. Sama pätee mm. tuotanto- ja tiedemaailmassa.

Lenin kirjoitti: ”Yksikään luokka historiassa ei ole saavuttanut herruutta nostamatta esiin omia poliittisia johtajiaan, parhaita edustajiaan, jotka kykenevät järjestämään liikkeen ja johtamaan sitä” (Valitut teokset neljässä osassa, 1. osa, sivu 268). Myös työväenliikkeelle kokeneiden johtajien merkitys on ratkaiseva. Tärkeää työväenliikkeen johtajalle on ideologinen tietoisuus, kyky järjestää joukkoja sekä halu uhrata työhönsä kaikki henkiset ja fyysiset voimavaroinsa. Yhteiskunnallisen tilanteen kypsyessä kasvavasta joukosta löytyvät kyllä sopivat johtajat. Työväenliikkeessä on painotettava yhä enenevässä määrin ei pelkästään karismaattista organisointiin kykenevää, vaan samalla ideologisesti pätevän johtajan merkitystä.

Johtajat, suurmiehet ja –naiset eivät ilmesty sattumalta vaan yhteiskunnallisen välttämättömyyden pakosta, silloin kun siihen syntyvät objektiiviset olosuhteet. Poliittiset ja yhteiskunnalliset johtajat ilmaantuvat vallankumouksellisten murrosten yhteydessä. Samoin tieteelliset nerot ilmaantuvat silloin, kun tilanne uudelle tieteelliselle löydölle on kypsytynyt, kun tuotantovoimain kehitys joutuu tilanteeseen, jossa tarvitaan uusia tieteellisiä löytöjä.

Kansan joukossa on paljon monella tavalla lahjakkaita ihmisiä, mutta nämä lahjakkuudet eivät yleensä pääse esiin muulloin kuin yhteiskunnallisissa käänne- tai murroskohdissa, jolloin tilanne on kypsä yhteiskunnalliselle muutokselle tai uudelle tieteelliselle löydölle. Kaikki historian lehdille päässeet eivät ole merkkihenkilöitä. Suurmiehiä- ja naisia ovat vain ne, jotka koko elämällään edistävät yhteiskunnallista edistystä ja -etenevää liikettä.

Missä piilee merkkihenkilöiden voima? Se piilee aina sen hetkisessä yhteiskunnallisessa liikkeessä ja tarpeessa, jonka takana ovat suuret ihmisjoukot, kansa. Suuri merkkihenkilö havaitsee yhteiskuntakehityksen tarpeet, objektiivisen historian kulun ja osaa oikealla hetkellä ja oikealla tavalla tulkita tilannetta. Tämä osoittaa, että merkkihenkilöt nojaavat joukkojen voimaan. Mikä pätee yhteiskunnallisiin merkkihenkilöihin, pätee myös tieteen tekijöihin kuten Darwin ja Marx.

Marxilaisten on hyvä huomata, että myös merkkihenkilöiden kyky löytää uusia asioita ja oivalluksia historian kulussa on rajallinen. Heidän saavutuksensa liittyvät aina vallitsevan tilanteen luomaan objektiiviseen mahdollisuuteen, historialliseen odotukseen tai yhteiskunnalliseen tilaukseen. Työskentely ja toimintamahdollisuudet samoin kuin itse historiallisen tilanteen merkkihenkilöille luo ja antaa kansa. Historian luoja, kaikkien henkisten ja aineellisten arvojen synnyttäjä on kansa.

Lähdeaineistoa:

Marxilaisen filosofian perusteet, Moskova 1964: Luku 12; siv. 701–725

Marxilais-leniniläisen filosofian perusteet (Progres 1980): luvut 18 ja 19; siv. 467–516

Viktor Afanasjev, Filosofian alkeet (Progres 1976): Luku 11; siv. 214–224

Kim Jong Il: Juche-aatteesta.

13. Antroposeenikauden haasteet ja kapitalismi

13.1. Antroposeeni heijastaa aikakauden muutosta

Antroposeeni-kaudella tarkoitetaan maan historian nykyistä vaihetta, jolloin ihmisen toiminta muuttaa koko planeettaa ennennäkemättömällä nopeudella ja vaarallisella tavalla. Keskeisimpinä planetaarisina muutoksina pidetään ilmastomuutosta (erityisesti ilmakehän kohonneita CO₂ ja CH₄ pitoisuuksia), kuudetta sukupuuttoaaltoa sekä biogeokemiallisten kiertojen häiriintymistä. Taistelu puhtaasta vedestä ja viljelykelpoisesta maasta on jo alkanut.

Tiedemiehet ovat jakaneet maan 4,5 miljardin vuoden historian aikaväleihin, jotka vastaavat suuria muutoksia maapallon olosuhteissa ja elämänmuodoissa. Noin 2,5 miljoonaa vuotta sitten alkaneelle pleistoseenikaudelle ovat ominaisia jääkaudet. Jäätiköt vetäytyivät lopulta noin 11 000 vuotta sitten ja alkoi ns. holoseenikausi, jolle on ominaista suhteellisen vakaa ja lämmin ilmasto. Holoseeniolosuhteet tekivät maatalouden mahdolliseksi ja se puolestaan loi perustan ihmissivilisaatioiden nousulle ja leviämislle. Holoseeniolosuhteet ovat yhteensopivia monimutkaisten ihmisyhteiskuntien kanssa.

Antroposeeni merkitsee tieteellisessä maailmankuvassa sekä määrällistä että laadullista eroa kaikkiin aikaisempiin geologisiin aikakausiin. Aiemmin miljoonien vuosien aikana tapahtuneita suuria geologisia aikakausia erottavan mit-

takaavan muutoksia tapahtuu nyt vuosikymmenissä, tai korkeintaan vuosisadoissa, ihmisen toiminnasta johtuen. Ihmisen merkitys maapallon olosuhteiden muuttumisessa on kasvanut räjähdysmäisesti 1950-luvulta lähtien.

Antroposeeni-käsite on lanseerattu uudelleen 2000-luvulla, mutta se on vanhempaa perua. Neuvostovenäläinen geologi AP Pavlov ehdotti vuonna 1922 uutta termiä antropogeeninen järjestelmä tai antroposeeni, joka heijastaa tärkeintä tapahtumaa antropogeenisen järjestelmän (ajanjakson) orgaanisen maailman historiassa – ihmisten ja ihmis-yhteiskunnan ilmestymistä ja kehitystä. Antropogeeninen järjestelmä hyväksyttiin käyttöön Neuvostoliitossa.

Materialistisen historiankäsityksen näkökulmasta luontosuhteen radikaali muutos liittyy nykyihmisen astumiseen maan kamaralle. Arviolta 200 000–100 000 vuotta sitten ihmiset ottivat harppauksen eteenpäin kyvyssään käyttää maailman muokkaamisen välineitä ja välittää toisilleen ne tiedot ja taidot, jotka noiden välineiden käyttöön liittyivät. Vaikka tuotantovoimat olivatkin alkuvaiheessaan vaatimattomia, ne olivat riittäviä irrottamaan ihmisen aiemmista biologisista lokeroista ja tekivät ihmisestä ekologisesti dominoivan lajin, joka saattoi levittäytyä maapallolla sinne, minne halusi.

Ihmisen luontodominanssi oli pitkään paikallista ja luonnon kanssa elettiin suhteellisessa tasapainossa. Tilanne alkoi muuttua radikaalisti teollisen vallankumouksen myötä, kun tuotantovoimien kehitys otti valtavan harppauksen eteenpäin ja ihminen alkoi kapitalistisen tuotannon myötä hyödyntää enenevässä mitassa tekniikkaa.

13.2. Hiilidioksidi avainasemassa

Tutkimusten ansiosta tiedämme, että ainakin 800 000 vuoden ajan ilmakehän hiilidioksidipitoisuus on vaihdellut tiukasti rajoitetulla alueella – ei koskaan alle 180 miljoonasosaa (ppm) kylminä aikoina, ei koskaan yli 300 ppm lämpiminä aikoina. Hiilidioksidi on kiertänyt hyvin pitkiä aikoja ilmakehän ja valtameren välillä pitäen maapallon lämpötilat yllättävän hyvin em. rajoissa. Nyt fossiilisten polttoaineiden palamisen seurauksena hiilidioksidipitoisuus on yli 400 ppm ja se kasvaa nopeasti. Ihmisen toiminta on katkaissut monimutkaisen luonnollisen syklin, jonka kehittyminen ja vakiintuminen kesti miljoonia vuosia. Esimerkiksi fossiiliset polttoaineet ovat vuosimiljoonien saatossa varastoituneet maan uumeniin maapallolle haitallisina ja nyt ihminen vapauttaa niitä elinympäristöömme tuhoavalla voimalla ja nopeudella. Tämä häiriö muuttaa planeetan tilaa nopeasti.

Uusimpien tutkimusten mukaan ilmasto on huomattavan herkkä varsin pienille ilmakehän ja valtameren muutoksille. Sen sijaan, että se lämpenee tai jäähtyy vähitellen, se on pyrkinyt horjumaan tilasta toiseen pikemminkin vuosien tai vuosikymmenten kuin vuosituhansien aikana. Tämä on erityisen tärkeää nykyään, kun kasvihuonekaasupitoisuudet eivät ole vain korkeita, vaan ne kasvavat nopeammin kuin koskaan ennen. Tämä asettaa ilmastojärjestelmään ennennäkemättömän stressin, mikä lisää huomattavasti mahdollisuutta nopeaan ilmastomuutokseen, suhteellisen nopeaan siirtymiseen täysin erilaiseen ilmastojärjestelmään. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että se, mitä me koemme nykyään äärimmäisinä, mutta harvinaisina lämpöaaltaina, voi tulla yleiseksi ilmiöksi.

Jos ylitämme tällaisen käännekohdan, ekosysteemeillä ei ole aikaa sopeutua, lajeilla ei ole aikaa kehittyä, eikä ihmis-yhteisöillä ehkä ole aikaa sopeutua. Ilmaston käännekohtia on niiden luonteen vuoksi mahdotonta ennustaa: muutoksen nopeudesta riippuen emme ehkä edes tiedä ohittaneemme ratkaisevan pisteen kuin vasta reilusti tämän pisteen ohittamisen jälkeen. Tämä lisää kriisin kiireellisyyttä.

Fossiiliseen energiaan pohjautuva kapitalismi syntyi 1800-luvulla, kun tehtaات, rautatiet ja laivat alkoivat polttaa hiiltä massiivisesti. Taloudellinen ja sosiaalinen järjestelmä, jonka täytyy kasvaa tai kuolla, tuli riippuvaiseksi fossiilisesta hiilestä lisätäkseen kasvuaan, ja siitä lähtien kapitalismia on leimannut sen jatkuvasti lisääntyvä hiilen, kaasun ja öljyn käyttö.

13.3. CFC-yhdisteiden esimerkki

Tiedemiehet ymmärsivät vahingossa 1970-luvulla, että jääkaapeissa, aerosolisuihkeissa ja muissa sovelluksissa käytetty oletetusti vaaraton synteettinen kaasu, kloorifluorihilivety (CFC) voi tuhota ilmakehän otsonia. CFC-yhdisteitä valmistaneet jättiläiskemianyhtiöt vastustivat kaikkia rajoituksia tai määräyksiä väittäen, ettei vahingosta ollut todellista näyttöä. Vasta 1980-luvun puolivälissä tutkimukset osoittivat kiistattomasti, että otsonikerros oli ohentunut paljon nopeammin kuin kukaan oli odottanut. Tämä johti Montrealin pöytäkirjaan, kansainväliseen sopimukseen CFC-tuotannon asteittaisesta lopettamisesta. Silloinkin suurin CFC-yhdisteiden valmistaja DuPont suostui lopettamaan tuotannon vasta, kun se oli hyvässä vauhdissa kehittämässä korvaavia aineita, jotka antaisivat sille etulyöntiaseman kilpailijoihin nähden.

CFC-yhdisteiden käyttöä ei vähennetty niin, että olisi asetettu hinta CFC-yhdisteiden käytölle eikä CFC-kauppajärjestelmällä, vaan pakollisella tuotannon asteittaisella lopettamisohjelmalla, lopulta suoralla kiellolla. Otsonikerros ei

palautu täysin vuosikymmeniin, mutta palautumisprosessi on alkanut. Kahden vuosikymmenen epäonnistuneiden yritysten jälkeen kapitalistit yrittävät edelleen vähentää kasvihuonekaasupäästöjä ”markkinamekanismeilla”, kuten päästökaupalla.

13.4. Kriisi on kapitalismin perusluonne

Ei liene epäilystäkään tämän planeetan hätätilan pääsystä – kapitalistisen maailmantalouden eksponentiaalisesta kasvusta, erityisesti 1900-luvun puolivälin jälkeen. Kapitalismi tai pääoman kertymisjärjestelmä, joka perustuu luonnon riistoon ja joka noudattaa markkinoiden kilpailun pakottamia liikelakeja, ei tunnusta omalle laajentumiselleen rajoja. Ei ole olemassa voittoa eikä kulutusta, joka olisi riittävästi tai liian paljon. Pääoman sisäisen logiikan mukaan yritysten täytyy joko kasvaa tai kuolla – kuten myös itse järjestelmän. Eli on annettava markkinavoimien päättää, kuten kokoomuslaiset usein sanovat.

Erikoiskorkeat voitot, jotka on saatu imperialistisesta vuokrasta, joka on anastettu globaalista etelästä hyödyketuotantoprosessissa, ovat historiallisesti saaneet kaksi muotoa: vaihto-arvon siirrot ja käyttöarvon siirrot. Jälkimmäistä voidaan pitää ekologisen imperialismien prosessina, jossa luonnonvarojen talteenotto on usein tuhonnut köyhiä maita, jotka ovat joutuneet kohtaamaan luonnonvarojen pakkolunastuksen (ilman vastinetta tai vastavuoroisuutta) alueillaan. Näille alueille ovat jääneet louhinnan ekologiset kustannukset.

Kapitalistinen talouslaskenta, joka mittaa vaihtoarvoja, mutta ei käyttöarvoja, on piilottanut sen osan imperialistisesta vuokrasta, joka liittyy käyttöarvojen pakkolunastukseen. Siksi on tärkeää ottaa huomioon kehitysmaiden kansojen ekologisen ryöstön koko syvyys, luonnostaan väkivaltainen prosessi, joka historiallisesti liittyy kehitysmaiden väestön ”hävittämiseen, orjuuttamiseen ja kaivosten hautaamiseen”. Edelleen pakkolunastuksen ja äärimmäisen hyväksikäytön muodot ovat luonteeltaan väkivaltaisia.

Marx korosti kapitalistisen tuotannon kaksoisluonnetta, jolloin se koostuu sekä rahamuotoisista arvoista että materiaalisista käyttöarvoista, mutta hän katsoi kaksoisluonteen unohtuvan, kun tuotantoa tarkastellaan vain rahamuodossa. Tuotannon materiaalisuus ja samalla luonnon merkitys käyttöarvojen lähteenä uhkaa kadota näköpiiristä kapitalistisessa taloudessa.

Rahamuoto ei ole Marxin keskeisin kritiikin kohde, vaan talouden materiaalisuuden unohtaminen tiivistyy hänen mukaansa pääoman kasautumisessa. Marxin mukaan pääoman jatkuvana pyrkimyksenä on luoda enemmän lisäarvoa. Pääoman kasautumistarve on loputon, mistä seuraa jatkuvan talouskasvun vaatimus. Pääomasta on selvästi luettavissa ajatus kapitalistisen tuotantotavan ja luonnon välisestä ristiriidasta, jota on kutsuttu kapitalismin toiseksi ristiriidaksi.

Kapitalistisen tuotannon dynamiikalla on taipumus johtaa pullonkauloihin raaka-aineiden saatavuudessa, jolloin seuraa raaka-aineiden suhteellinen alituotanto. Tällöin raaka-aineen arvo kohoaa, millä on kielteisiä seurauksia kapitalistille, sillä edellytysten ollessa muuten samoja voiton suhdeluku on käänteisessä suhteessa raaka-aineen arvon suuruuteen. Marxin mukaan halpojen raaka-aineiden saatavuus on ennakkoehto teollisuuden kehittymiselle. Kapitalistinen tuotanto törmää siis rajoitteisiin tuotannolle välttämättömien raaka-aineiden saatavuudessa. Ongelma, johon kapitalismi kehittyessään väistämättä törmää on ns. ekologisen ylijäämän laskutendenssi. Se osaltaan altistaa kapitalismin kriiseille.

Pääoman väkivaltainen alkuperäinen kasautuminen toistuu kapitalismin laajetessa. Toinen tapa ylittää (väliaikaisesti) ekologisen ylijäämän laskutendenssi on, että pääoma löytää uusia, vielä käyttämättömiä raaka-aineita, joilla korvata aiemmat. Tästä on hyvä esimerkki fossiiliset polttoaineet. Kapitalistisen tuotannon tarvitsemat kaivannaiset ja muut raaka-aineet sekä myös halpa ravinto hankitaan usein teollisuusmaiden ulkopuolelta, kuten Latinalaisesta Amerikasta tai Afrikasta. Hiljattain tämä on noussut esiin esimerkiksi yhteydessä levottomuuksiin Ranskan entisissä siirtomaissa Länsi-Afrikassa. Perifeerisistä maista tulee riippuvaisia alkutuotannosta, joka ei edesauta niiden ekologisesta kehitystä.

Tässä toistuu Marxin Pääomassa merkille panema globaali dynamiikka, jonka myötä syntyy koneteollisuuden pääpaikkojen tarpeita hyödyttävä kansainvälinen työnjako, jossa osa maapalloa muutetaan kehittyneiden maiden raaka-aineiden tuotantoalueeksi. Näin raaka-aineiden tuotantoon liittyvät ekologiset tuhot voidaan ulkoistaa kapitalististen keskustien ulkopuolelle, missä myös työolot ovat usein huomattavan heikot. Tätä globaalia ongelmaa saattaa jopa pahentaa sähköistykseen perustuva vihreä kapitalismi, joka on entistä riippuvaisempi esimerkiksi Afrikasta peräisin olevista kaivannaisista tai esimerkiksi muualla kasvatetusta biopolttoaineesta.

13.5. Ekologinen imperialismi

Ekologisen imperialismin vaikutukset näkyvät myös suhteessa yhteisiin alueisiin eli valtameriin ja ilmakehään. Vuoden 1982 merilain hyväksymisen jälkeen lähes puolet maailman valtameristä on kuulunut kansallisvaltioiden lainkäyttövaltaan, enimmäkseen maiden talousvyöhykkeille. Useilla saarivaltioilla, mutta myös esimerkiksi Isolla-Britannialla ja Yhdysvalloilla, on nyt enemmän valtameriä kuin maata alueellisilla lainkäyttöalueillaan.

Tämä on helpottanut valtamerten luonnonvarojen pakkolunastusta. Se on myös antanut valta-aseman tällä alalla johtaville imperialistisille valtioille, joilla on pääomaa ja teknologiaa ryöstääkseen nämä resurssit. Nämä valtiot pystyvät myös usein vaikuttamaan syrjäisten valtioiden hallintaan ja hyödyntämään niitä, varsinkin kun on otettu käyttöön yhä enemmän valtamerten hallinnan yksityistämisyjärjestelmiä. Viime vuosina tuloksena on ollut niin kutsuttu valtamerten ryöstö. Esimerkiksi Euroopan unionin (EU) kalastussopimukset Marokon, Mauritiusen, Mauritanian ja Tyynenmeren saarivaltioiden kanssa edistävät tällaista riistoa.

13.6. Fossiiliset polttoaineet kapitalismin mahdollistajana

Ilmaston lämpeneminen ja erilaiset ilmastopesimukset tarkoittavat globaalin etelän näkökulmasta sitä, että näistä maista on ryöstetty luonnonvarat, joilla on kehitetty imperialististen maiden vaurautta, ja nyt tilanne on se, että ilmaston muutoksen myötä näillä mailla on enää hyvin vähän aikaa kehittää omia talouksiaan. Ilmaston lämpeneminen vaikuttaa suhteellisesti eniten maihin, jotka sijaitsevat kuumilla leveysasteilla, ja tilannetta pahentaa, että nämä maat ovat yleensä myös köyhiä, mikä johtuu yhteiskuntahistoriallisista syistä. Yksi ilmastonmuutoksen vaikutuksista on olemassa olevan maailmanlaajuisen eriarvoisuuden paheneminen.

Myös pohjoinen on uhattuna, mutta ainakin aluksi vähäisemmässä määrin sekä ympäristöllisten että sosiaalisten tekijöiden vuoksi. Nature -lehden analyysin mukaan keskimääräiset tulot köyhimmissä 40 prosentissa maista laskevat 75 prosenttia vuoteen 2100 mennessä verrattuna maailmaan, jossa ilmastonmuutosta ei olisi, kun taas rikkaimmassa 20 prosentilla maista tulot voivat hieman nousta.

Pohjoisen taloudellisten ja sotilaallisten voimarakenteiden yleisin reaktio tähän ilmastoeroon on ollut kaksijakoinen: (1) on tutkittu, kuinka nämä haavoittuvuudet etelässä luovat uusia globaaleja turvallisuusongelmia ja (2) kuinka niitä voidaan hyödyntää imperialistisen dominanssin lisäämiseksi. Näin tapahtuu erityisesti Yhdysvalloissa, jossa globaalin energiadominanssin eli fossiilisten polttoaineiden tuotannon laajentamisen kautta pyritään lisäämään geopolitiikkaa ja geotaloudellista valtaa. Yhdysvaltain armeija puolestaan valmistautuu lukuisiin uusiin haavoittuvuuksiin, jotka liittyvät erityisesti öljyyn ja veteen, sekä interventioihin Yhdysvaltojen globaalin hegemonian turvaamiseksi näissä muuttuvissa olosuhteissa. Taloudelliset ja sotilaalliset intressit yhdistyvät strategioissa ja taktikoissa maailmanlaajuisten arvo- ja resurssiketjujen turvaamiseksi.

Imperialismin strateginen uudelleenasetointi antroposeenikaudella voidaan nähdä parhaiten tarkastelemalla kilpailua fossiilisten polttoaineiden ja veden turvaamiseksi. Varastoituneilla energiamuodoilla eli fossiilisilla polttoaineilla on ainutlaatuisia piirteitä, jotka tekevät niistä erityisen sopivia kapitalismille verrattuna virtaukseen perustuvaan energiaan. Ne tukevat ja jopa mahdollistavat tiettyjä kapitalismin perustana olevia yhteiskunnallisia suhteita. Nämä piirteet ovat olemuksellinen osa fossiilisia polttoaineita, ja ne mahdollistavat kapitalismin muotoutumisen fossiilikapitalismiksi.

Massaan ja tilavuuteensa nähden fossiiliset polttoaineet sisältävät paljon energiaa eli ne ovat tiheitä energiamuotoja. Tähän perusolemukseseen perustuvat fossiilienergian hyödylliset fyysiset ominaisuudet: atomistisuus, kuljetettavuus, helppo säilöittävyys ja komennettavuus. Näistä fyysisistä ominaisuuksista juontuu neljä kapitalistista etua: kilpailulliset, spatiaaliset, temporaaliset ja vallankäytölliset edut.

Kilpailulliset edut

Kapitalististen toimijoiden (yritykset, tuotantolaitokset ym.) yhteiskunnallisten suhteiden perusluonne on kilpailussa. Kunkin yrityksen täytyy pyrkiä pärjäämään vähintään yhtä hyvin ja mieluiten paremmin kuin kilpailijansa, muuten yritys ei kauaa säily olemassa. Kilpailu taas on perusluonteeltaan konfliktuaalista: toisen yrityksen tappio kääntyy monesti toisen eduksi. Tähän malliin yksituumainen yhteistyö tai ylitason sääntely sopivat huonosti, fossiilienergian sen sijaan sopii hyvin.

Jokainen toimija voi ostaa itselleen fossiilisia polttoaineita ja niistä tuotettua sähköä sen verran kuin haluaa, sieltä mistä haluaa ja tehdä sillä, mitä haluaa. Sen ei tarvitse neuvotella asiasta kenenkään muun kanssa. Jos keskenään kilpailevien yritysten tuotanto toimisi virtauksen varassa, tarvitsisi toimijoiden välttämättä joko yhdessä neuvotella energian järjestämisestä taikka alistua ylitason sääntelyn ohjattavaksi: kenen maille tuulivoimalat rakennetaan, mi-

hin vesivoimalla tehdään, miten tuotantolaitokset kytketään verkkoon, paljonko energiaa kullekin riittää, kuinka paljon kukin voi tuotantoaan laajentaa.

Kapitalistiset kilpailusuhteet ovat anarkistisia. Virtauksen hyödyntäminen taas vaatii koordinoitua yhteistyötä, yleensä laajan ylätason sääntelyn muodossa. Halvemmassa vesivoimasta siirryttiin aikoinaan kalliimpaan hiileen muun muassa siksi, että vesivoimajärjestelmät vaativat kapitalisteilta sitoutumista laajaan keskitettyyn sääntelyyn ja keskinäiseen luottamukseen. Kykyä tällaisiin sitoumuksiin ei kapitalisteilta löytynyt sen enempää 1800-luvulla kuin nykyäänkään.

Spatiaaliset edut

Fossiiliset polttoaineet tarjoavat kapitalismissa myös spatiaalisia eli tilallisia etuja. Kapitalistisella tuotannolla on taipumuksena keskittyä tiettyihin paikkoihin ennemmin kuin levittäytyä tasaisesti kaikkialle. Syitä tähän on monia, kuten tuotannon skaalaedut ja tuotannontekijöiden saatavuus. Lisäksi tuotannon on usein kannattavaa siirtyä paikasta toiseen: jos esimerkiksi paikallinen työvoima alkaa käydä liian kalliiksi ja järjestäytyneeksi tai ympäristömääräykset liian rajoittaviksi, yrityksen kannattaa siirtää tuotanto jonnekin muualle, jossa työvoima on kurinalaisempaa ja sääntely vähäisempää. Koska fossiiliset polttoaineet ovat ulottuvaista materiaa, niitä voi siirrellä paikasta toiseen, varastoida ja polttaa missä tahansa. Virtausta ei voi ottaa mukaan: joki on siinä missä se on, kaikkialla ei tuule eikä kaikkialla paista yhtä usein aurinko.

Temporaaliset edut

Fossiilienergia helpottaa ratkaisevasti myös ns. abstraktin ajan tuottamista konkreettisen kustannuksella. Siinä missä konkreettinen aika muodostuu suhteessa ympäristöön (esimerkiksi säähän, vuodenaikoihin jne.) on abstrakti aika siitä irrallaan. Kapitalistisessa tuotannossa abstrakti aika määrittää tahdin. Tuotannon ei voi antaa rytmittyä vaikkapa päivän pituuden mukaan, vaan sitä on voitava hallita kokonaisuudessaan tarkasti. Tuotanto kyetään täydellisesti siirtämään abstraktiin aikaan vain fossiilienergian avulla. Virtaus on vaihtelevaa. Välillä tuulee, välillä on tyyntä; toisinaan paistaa, sitten taas ei. Virta kulkee konkreettisessa ajassa.

Vallankäytölliset edut

Historiallisesti kapitalistisessa tuotannossa on aina pyritty siirtymään enemmän autonomisista tuotantovoimista vähemmän autonomisiin. Marx kuvaa kehitystä muodollisen ja tosiasiallisen alistamisen käsitteillä. Koneistamalla ja automatisoimalla tuotantoa ei ainoastaan nopeutettu, vaan siitä poistettiin epäluotettavuustekijä: inhimillinen autonomia. Koneet eivät myöhästy töistä tai mene lakkoon. Koneiden tosin on toimittava luotettavasti ja niiden tahti on saatava päättää ylhäältäpäin, jotta ne voivat pysyvästi eliminoida inhimilliset oikut tuotannosta. Tätä varten tarvitaan luotettava energialähde, joka tekee aina sen mitä käsketään. Vain fossiilienergia on täydellisesti polttajansa komennettavissa.

Jos fossiilisten polttoaineiden ja virtausenergian muotojen yhteiskunnallisia eroja ei nähdä, fossiilienergian korvaaminen virtauksella näyttäytyy pääasiassa teknisenä haasteena. Pelkät uudet teknologiat eivät riitä. Olemuksellisten etujensa ohella fossiilienergialla on jo tukenaan kolossaalinen infrastruktuuri, jota ei helposti voida kesken elinkaaren poistaa käytöstä. Toistaiseksi ei ole toteutettu varsinaista energiasiirtymää, sillä vanhoja energiamuotoja ei ole poistettu käytöstä siirryttäessä uusiin, vaan energian kokonaismäärää on yksinkertaisesti kasvatettu lisäämällä uusia vanhojen päälle.

Antroposeenikautta voidaan kutsua myös fossiilikapitalismin kaudeksi. Olennaista on havaita, että kapitalismia ei voi kuvitella ilman fossiilisia polttoaineita. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että kapitalismin vallitessa emme voi pysäyttää ilmastonmuutosta, sillä kapitalismin peruslainsäädäntöä ei voi muuttaa.

Antroposeenikauden ilmiöitä on paljon muitakin kuin tässä luvussa kuvatut seikat. Esimerkiksi veden hallintaan liittyvät kysymyksen ja kulkutautien yleistymiseen liittyvät kysymykset. Kulkutautien yleistymistä antroposeenikaudella on ansiokkaasti kuvannut Heikki S. Vuorinen mm. Kansan äänessä julkaistussa juttusarjassaan.

13.7. Imperialismi ja ekologiset liikkeet

Ekologisissa kansanliikkeissä ja pääosassa vasemmistoakin on tällä hetkellä hyvin vähän tietoisuutta siitä, että imperialismi on aktiivinen voima, joka on organisoitunut ekologista vallankumousta vastaan, ja joka pyrkii säilyttämään fossiilisten polttoaineiden järjestelmän ja nykyisen maksimaalisen ympäristön tuhoutumisen ja ihmisten hyväksikäytön.

Mikään kapitalismin kritiikki, joka ei tunnista imperialismia, ei auta nykyisen kriisin ratkaisemista. Jokaisen realistisen yrityksen kohdata antroposeenikauden kriisi on aloitettava kapitalismin yleisellä kritiikillä - kapitalismin, joka asettaa pääoman keräämisen kaiken muun edelle. Tämä edellyttää antikapitalistista liikettä, joka on omistautunut ekologiselle kestävyydelle ja aineelliselle tasa-arvolle – toisin sanoen sosialismille. Se, että kapitalismi on uhka ihmisen selviytymiselle, tekee siitä vanhentuneen yhteiskuntajärjestelmän. Ei voi tapahtua ekologista vallankumousta, ellei se ole anti-imperialistinen vallankumous.

Viitteet:

Angus, I. Explaining the Anthropocene: An interview with Ian Angus. MR online May 18, 2016.

Foster, J.B, Holleman, H., Clark, B.: Imperialism in the Anthropocene. MR online Jul 01, 2019.

Havu, S. & Silvonen, J.: Pääkirjoitus: Repeääkö suhteemme luontoon? – Marx, kapitalismi ja ekologia. Tutkimus&Kritiikki 1/2023.

Säynäjoki, S.: Antroposeeni, kapitaloseeni, fossiilikapitalismi: Miksi antroposeenitutkimuksessa pitäisi puhua fossiilikapitalismista? Tutkimus&Kritiikki 1/2023

Vuorinen, Heikki S. **Tarkista otsikko**

14. Työväenluokan strategia ja taktiikka

14.1 Kategoriat strategia ja taktiikka

Kommunistisen manifestin ilmestymisestä lähtien muotoutui oppi työväenluokan toiminnallisesta linjasta, jossa arvioidaan millaisin menetelmin, käydään kapitalisminvastaista luokkataistelua. Marxilaisilla työväenjärjestöillä tulee olla käytössään valmiiksi mietitty marxilaiseen tieteesseen perustuva toimintasuunnitelma, jonka avulla ne suuntaavat toimintansa. Aina yhteiskuntakehitys ei kulje laaditun toimintastrategian mukaisesti. Matkalla tulee yllätyksiä ja niitä varten on oltava valmiudet nopeisiin korjauksiin tai suunnan muutoksiin.

Käsitteet strategia ja taktiikka on otettu työväenliikkeessä käyttöön koskemaan poliittista toimintaa. Kirjoituksessaan Karl Marx Lenin käyttää sanaa taktiikka poliittista linjaa merkitsevästä käsitteestä (Lenin 10 osaa, osa 5). Lenin toteaa, että Marx kiinnitti koko elämänsä ajan teoreettisten töittensä ohella huomiota luokkataistelutaktiikan kysymyksiin. Kominternista lähtien käsitteet strategia ja taktiikka määriteltiin tarkemmin ja niille muotoutui oma sisältö.

Strategia on pitkän tähtäyksen toimintasuunnitelma asetetun tavoitteen saavuttamiseksi. Strategiaa määriteltäessä tehdään arviota mahdollisista liittolaisista sekä arvioidaan voimasuhteet ja tulevan yhteiskuntakehityksen luonne eli onko kyseessä esimerkiksi kansallinen vapautus, porvarillisdemokraattinen kumous tai demokraattinen yhteisrintama. Strateginen tavoite sisällyttää itseensä lähes aina työväenluokan historiallisen tavoitteen ja tehtävän eli sosialis-tisen yhteiskunnan rakentamisen. Strateginen tavoite ei aina välittömästi käy yhteen työväenluokan historiallisen tehtävän ja päämäärän kanssa. Näin oli esimerkiksi kun v. 1933 fasismi otti Saksassa vallan. Silloin työväenluokka ei tarkistanut ainoastaan taktiikkaansa, vaan myös strategiaa. Pääviholliseksi asetettiin fasismi ja sen murskaaminen muodostui ensisijaiseksi tehtäväksi.

Taktiikassa määritellään lyhyen ajanjakson taistelumuodot strategisen tavoitteen saavuttamiseksi. Poliittinen tilanne voi muuttua nopeastikin ja tulee varautua nopeisiin taktiikan muutoksiin. Bolshevikit esimerkiksi pyrkivät vuoden 1917 keväällä käyttämään rauhanomaisen taistelun keinoja, mutta muuttivat heinäkuussa taktiikkaansa (luku 8/6). Strategian ja taktiikan välissä ei ole ns. Kiinan muuria. Voi olla, että taktiseksi muotoiltu tavoite muodostuukin strategiseksi. Neuvostoliitossa alkuajoina käyttöön otettu uusi talouspolitiikka (NEP) osoittautui käytännössä pitkäaikaiseksi. Myöhemmin samantyyppistä politiikkaa kehitettiin itäisen Euroopan sosialistisissa maissa.

14.2. Näkemys työväenluokan historiallisesta tehtävästä hahmottuu

1700–1800 -lukujen vaihteessa alkoi teollinen vallankumous, joka oli työväenluokan muotoutumisen aineellinen perusta. 1800-luvun alkupuolella kypsyivät porvarilliset vallankumoukset Euroopassa. Vasta 1840-luvulla työväenluokka alkoi toimia itsenäisesti, kun vv. 1831–34 tapahtui Lyonin kankureiden aseellisena kapinana ja syntyivät Englannin Chartistien- sekä Ranskan tasavaltalaisten barrikadisosialistien liikkeet.

Chartistien liike (1838–42) oli työväenluokan poliittinen puolue, joka taisteli epäoikeudenmukaisen vaalijärjestelmän hävittämiseksi. Lyonin kankureiden aseellisen kapinan ohella syntyi erilaisia pikkuporvarillisia ryhmiä. Se osa työvä-

keä, joka vaati perinpohjaista yhteiskunnallista muutosta, nimitti itseään kommunisteiksi. Sosialismilla ymmärrettiin vielä v. 1847 porvarillista liikettä ja kommunismilla työväenliikettä. Jälkimmäisiä Ranskassa edustivat mm. Cabet ja Saksassa Weitling. Klassisen Utooppisen sosialismin rinnalle alkoi kehittyä ranskalainen ja saksalainen utooppinen sosialismi, joka yhdisti siirtymisen sosialismiin työväenluokan väkivaltaiseen kumoukseen.

Kommunistinen Manifesti kirjoitettiin helmikuussa 1848 ensimmäisen eurooppalaisen vallankumouksen aattona (ns. Euroopan hullu vuosi oli 1848), jolloin useissa Euroopan maissa syttyi kapinoita ja vallankumouksia. Manifestin ilmentyminen kävi mahdolliseksi heti työväenluokan poliittisen järjestäytymisen ensimmäisessä vaiheessa. Strategian ja taktiikan perusteet alkoivat muotoutua, kun työväenluokan luokkataistelulle muodostui selkeä päämäärä.

Karkotettujen liitto, Oikeamielisten liitto ja Kommunistien liitto

Saksassa 1830-luvulla alkoi työtä tekevän luokan joukkoliike kasvaa. Demokraattisen liikkeen edustajat joutuivat lähtemään maanpakoon Ranskaan, jossa emigrantit perustivat nk. Karkotettujen liiton. Saksan työläiset solmivat yhteyksiä myös ranskalaisiin utopistisocialisteihin, joista Wilhelm Weitling teki yrityksen selvittää tieteellistä työväenluokan historiankäsitystä. Vuonna 1836 osa karkotettujen liiton ihmisistä perustins. Oikeamielisten Liiton, josta muodostui ensimmäinen proletaarinen järjestö. Heillä oli jo käytössä ns. Weitlingin asiakirja: ”Millainen ihmiskunta on ja millaiseksi sen on tultava”. Tämä oli epätieteellinen yritys luoda työväenluokalle oma yhteiskuntateoria. Vallankumouksellisuutensa vuoksi Oikeamielisten liiton jäsenet joutuivat lähtemään maanpakoon. Englantiin siirtyivät mm. Josef Moll ja Karl Schapper. 1840 luvun alussa vahvistui kiinnostus sosialismia kohtaan ja syntyi tarve perustaa työväelle oma järjestö sekä irtaantua pikkuporvarillisesta liikkeestä. Silloin olivat olemassa kaikki edellytykset tieteellisen sosialismin synnylle.

Kommunistinen liike alkoi syntyä, kun Marx ja Engels perustivat v. 1844 Brysselissä kommunistisen kirjeenvaihtokomitean. Vuonna 1845 he matkustivat Lontoon ja tutustuivat vasemmistolaisiin vaikuttajiin. He alkoivat Brysselistä käsin auttaa Ranskan ja Englannin Oikeamielisten liittoa pesäeroon pikkuporvarillisista ryhmistä, kuten ns. Todelliset sosialistit”. Oikeamielisten Liiton Lontoon toverikunnassa vaihtui johto v. 1847. Moll, joka tunsikin jo ennestään Marxia ja Engelsiä, matkusti Brysseliin ja pyysi heitä liittymään Oikeamielisten Liittoon. Marx ja Engels suostuivat seuraavilla ehdoilla: (1) Irttaannutaan salaliittolaisuudesta, (2) irttaannutaan mystisyydestä ja (3) järjestön nimi muutetaan Kommunistien Liitoksi. **onko toistoa?**

Konferenssissa kesäkuussa 1847 Engels esitti liiton päätunnukseksi: Kaikkien maiden proletarit liittykää yhteen. Esitys hyväksyttiin. Joulukuussa 1847 oli toinen kokous, johon osallistui 50 edustajaa. Hyväksyttiin säännöt ja demokraattisen sentralismin periaatteet vakiinnutettiin. Kommunistien Liiton ohjelman kirjoittaminen annettiin Marxin ja Engelsin tehtäväksi. Pariisissa Engels kirjoitti asiakirjan Kommunismin periaatteet. Se oli Manifestin (Kommunistien Liiton ohjelman) 1. luonnos. Lopullinen asiakirjan painos ilmestyi helmikuussa 1848. Kommunistien Liiton jäsenmäärä oli alussa 450–500. Kommunismissa Manifestissa asetettiin ensimmäisen kerran työväenluokan strategian ja taktiikan perusteet tieteellisesti ja selkeästi.

Kommunistinen Manifesti

Kommunistisessa Manifestissa löytyvät perusmuodossaan työväenluokan luokkataistelun strategiaan ja taktiikkaan liittyvät kysymykset. Julkaisun alussa esitetään, mitä ovat yhteiskuntaluokat sekä luokkataistelu historian liikkeelle-panevana voimana.

Johtopäätöksenä esitetään, että porvaristo ei voi olla olemassa aiheuttamatta kumousta tuotantosuhteissa. Tässä yhteydessä Marx ja Engels esittävät yhden historiallisen materialismin peruslain, tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden lain. Samoin kuin feodalismissa tuotantosuhteet kävivät liian ahtaiksi uusille tuotantovoimille, niin myös porvarillisessa yhteiskunnassa tuotantosuhteet eivät enää vastaa kasvaneita tuotantovoimia. Todetaan, että porvarillisen yhteiskunnan sisällä proletariaatti on ainoa todella vallankumouksellinen luokka ja mainitaan proletariisen vallankumouksen välttämättömyys. Manifestissa esitetään selkeästi työväenluokan maailmanhistoriallinen tehtävä.

Manifesti käsittelee kommunistista puoluetta työväenluokan puolueena. Todetaan kommunisteilla olevan yksi kiistan paremmuus muihin työväenpuolueisiin nähden, nimittäin politiikan tieteellisyys. Kommunistien lähimmäksi päämääräksi esitetään proletariaatin suorittamana valtiollisen vallan valtaaminen. Proletariaatti ottaa porvaristolta tuotantovälineet valtiolle hallitsevaksi luokaksi järjestäytyneen työväenluokan käsiin. Tässä esitetään ajatus työväenluokan vallasta ja kommunistisen yhteiskunnan kehittämisestä.

Lopuksi manifestissa käsitellään kommunistien suhdetta demokraattisiin voimiin ja painotetaan demokraattisten voimien liiton muodostamista sekä kommunistisen puolueen järjestöllisen itsenäisyyden merkitystä. Kommunistit tukevat porvaristoa vastaan suuntautuvia liikkeitä, sekä myös porvaristoa sen taistelussa feodalismia vastaan. Nämä ajatukset heijastavat jatkuvaa vallankumouksellista liikehdintää, jossa välivaiheiden kautta päämäärä on työväenluokan valta.

14.3. Vallankumouksen teoria alkaa muotoutua 1850-luvulla

Marx ja Engels uskoivat proletaarisen vallankumouksen seuraavan nopeasti Euroopan porvarillisten vallankumousten 1848–49 jälkeen, eivätkä vielä nähneet työväenluokan vallankumousta pidemmällä aikaskaalalla. Kommunistien Liiton jäsenet osallistuivat Euroopassa vuosien 1848–1849 vallankumouksiin, mutta tilanne ei suuntautunut proletariaatin voiton suuntaan. Marxille ja Engelsille muodostui v. 1850 käsitys, että vallankumouksellinen nousu yhdistyy talouspulaan. He ennustivat vuodeksi 1850 talouspulan, mutta saivat todeta, että maailmassa vallitsee taloudellinen nousu.

Vuodesta 1850 lähtien he tutkivat vuosien 1848–49 vallankumouksen opetuksia. Maaliskuussa 1850 ilmestyi Marxin ja Engelsin vihkonen Keskuskomitean vetoamus Kommunistien Liitolle ja v. 1850 Marx kirjoitti kirjan Luokkataistelut Ranskassa, johon tuli merkittävä Engelsin johdanto 1895. Vuodenvaihteessa 1851–52 ilmestyi Marxin teos Lois Bonabarten Brumairekuun kahdeksastoista. Näissä julkaisuissa he pyrkivät erittelemään eri luokkien osuutta vallankumouksessa.

Johtopäätöksiä Euroopan vallankumouksesta ja ensimmäinen vallankumouksen teoria

Euroopan vallankumous pysähtyi porvariston valtaan. Marx ja Engels arvioivat porvariston kadottaneen vallankumouksellisuutensa. Myöskään demokraattinen pikkuporvaristo ei kyennyt viemään loppuun porvarillisdemokraattista vallankumousta. Vahvistui käsitys, että vain proletariaatti vie loppuun syvälliset vallankumoukselliset uudistukset. **mistä tämä lainaus?** ”Työväestö käy taisteluun sosialismista ja samalla se käy taistelua syvällisten demokraattisten uudistusten puolesta”. Marx ja Engels arvioivat, että valta vakautettaisiin ensin pikkuporvarillisille demokraateille ja luotaisiin työväenluokalle toimintaoikeudet.

He ennustivat vallankumouksen kehityksen porvarillisdemokraattisen vaiheen kautta sosialismiin, joka edellyttää liittoutumista demokraattisten puolueiden kanssa. Marx ja Engels näkivät tulevalle vallankumoukselle myös ulkopoliittisen ulottuvuuden. Eurooppalainen vallankumous jatkuisi Ranskassa ja vetäisi mukaansa muuta Eurooppaa. Vallankumouksen johtoon nousisi radikaalimpia pikkuporvarillisia voimia, jotka joutuisivat luovuttamaan valtansa proletariaatille. Nämä ennustukset eivät toteutuneet. Taktiikka oli oikeansuuntainen, mutta siinä aliarvioitiin kapitalismin kehitysmahdollisuudet.

Lenin arvosti korkealle Marxin ja Engelsin taktiikan. Marxin ja Engelsin ajatukset nousivat uudelleen esille imperialismin kaudella, jolloin Lenin ja bolševikit käyttivät tätä hyväksi. Silloin syntyi tarve yhdistää demokraattiset ja sosialistiset vaatimukset. Lenin palasi tähän ajatukseen v. 1905 kirjassaan Sosialidemokratian kaksi taktiikkaa demokraattisessa vallankumouksessa. Ajatuksen kehitysprosessi eteni seuraavasti: Vuosina 1848–50 Marx ja Engels edellyttivät ensin pikkuporvariston hegemoniaa ja sitten vallan siirtymistä työväenluokalle. Venäjällä ensimmäisen vallankumouksen alla työväenluokasta tuli heti alusta saakka vallankumouksen hegemoni.

Marx ja Engels olettivat vallankumouksen tapahtuvan siellä, missä kapitalismi on pisimmällä eli Euroopassa. He myös yhdistivät suoraviivaisesti vallankumouksen taloudellisiin ja kauppaseikkoihin. Marxin ja Engelsin koko 1850-luvun kirjeenvaihto osoittaa heidän odottavan talouskriisiä ja uutta vallankumousta. Uusi kriisi koitti 1857, mutta ei johtanut vallankumoukseen. Silloin esitettiin kysymys: Miksi pula on olemassa, mutta vallankumousta ei ole?

Taloustieteen arvostelua esipuheessa (Tammikuu 1859) Marx totesi: ”Mikään yhteiskuntamuoto ei häviä ennen kuin kaikki sen puitteisiin mahtuvat tuotantovoimat ovat kehittyneet, eikä uusia tuotantosuhteita tule tilalle ennen, kuin niiden aineelliset olemassaolon ehdot ovat varttuneet vanhan yhteiskunnan sylissä.” Näin Marx myönsi, että kapitalismi ei ollut kehittänyt loppuun kaikkia mahdollisuuksiaan. Marxin pääoman 1. osa ilmestyi v. 1867. Sen jälkeen he eivät enää pyrkineet kartoittamaan tulevan vallankumouksen ajankohtaa vaan ymmärsivät perustan ja päälyysrakenteen vuorovaikutuksen, eivätkä myöskään pitäneet Pariisin Kommuunia sosialismin alkusoittona.

14.4. Ensimmäinen Internationaali

Marx ja Engels ennustivat uuden talouslaman koittavan v. 1866. Ottaen huomioon tulevan laman, he organisoivat 1. internationaalin syyskuussa 1864 Saint Martin's Hallissa Lontoossa. Sen ensimmäinen kongressi järjestettiin Genevessä v. 1866. Ensimmäisellä internationaalilla oli tärkeä vaikutus marxilaisten aatteiden levittämisessä työväenliik-

keessä. Siinä olivat mukana marxilainen ydinjoukko sekä proudhonilaisia, anarkisteja, trade unionisteja ja vallankumouksellisia sosialisteja (Lasalle).

Marx ja Engels loivat ensimmäiselle internationaalille ohjelman, joka mahdollisti pienten vallankumouksellisten osastojen liittymisen internationaaliin v. 1848 yhtenäisyyden hengessä. Internationaalin jäsenmäärä kohosi huipussaan 5–8 miljoonaan. Järjestön toiminnan keskeisin saavutus ja kohokohta oli Pariisin kommuuni. Kommuunin kukistumisen jälkeen seurasi työväenliikkeessä taantumuksen aalto. Leimallista oli anarkistien tihutyötoiminta. Työväenliikkeen kehitys teki nopeasti välttämättömäksi perustaa uusi internationaali.

Pariisin kommuuni ja sen kokemukset

Taustana Pariisin kommuunille oli Ranskan ja Saksan sota 1870–71 (Katso kohta 8.4). Työläisten vaatimuksesta 4.9.1870 julistettiin Ranskan tasavalta, jonka hallitus allekirjoitti sopimuksen Preussin kanssa ja Saksa miehitti suuren osan Ranskaa. Ranskan johtoon tuli taantumuksellinen Adolphe Thiers. Pariisia puolustamaan perustettiin aseistettu kansalliskaarti, jossa työläiset olivat enemmistönä. Thiersin käskystä yritettiin riisua työläiset aseista. Seurasi väkivaltainen lyhyt veretön kapina ja valta Pariisissa siirtyi kansalliselle kaartille 18.3.1871. Samana päivänä Thiers aloitti sisällissodan Pariisia vastaan. Toukokuun 21. päivänä hallituksen joukot murtautuivat Pariisiin. 21.–27.5. oli verilöylyn viikko ja 28.5. 1871 mennessä kommuuni oli murskattu. Hallituksen joukot ampuivat muutamassa päivässä n. 30.000 pariisilaista.

Pariisin Kommuuni vei loppuun Euroopassa porvarilliset uudistukset. Lenin totesi, että Kommuuni toteutti porvarillisdemokraattisen valtion minimiohjelman, mutta se oli kuitenkin työväenluokan valta. Marx ja Engels totesivat, että Pariisin Kommuuni oli puolueemme eräs maineikkain voitto. Huomattava on Kommuunin omaperäisyys proletariaatin diktatuurina, joka joutui suorittamaan yleisdemokraattisia tehtäviä. Proletariaatille on ominaista kaksi suuntausta, **proletaarinen ja demokraattinen (kaipaa vähän selvennystä)**.

Pariisin kommuuni oli uudentyyppinen valtio, proletariaatin diktatuuri. Se lopetti porvarillisen valtiokoneiston, kun korkein byrokratia ja armeija pakenivat sekä salainen poliisi hävitettiin ja virkamieskunta lakkautettiin säätynä. Marxin arvio vuonna 1848 siitä, että porvarillinen valtiokoneisto on hävitettävä, osoittautui oikeaksi. Uuden vallan voima oli aseistettu työväestö. **Jää epäselväksi, miten murskaamisesta toivuttiin**

Kommuunin ansiosta sosialismista tuli merkittävä voima Euroopassa. Pariisin kommuuni oli ensimmäinen kerta maailman historiassa, kun työväenluokka piti valtiollista valtaa käsissään ja osoitti käytännössä oikeilla päätöksillä, että työväenluokka kykenee pitämään valtiollisen vallan. Pariisin kommuunin vaikutus ulottui vuosikymmeniä eteenpäin. Bolševikit käyttivät taktiikassaan Pariisin kommuunin kokemuksia. Teoksessaan Valtio ja vallankumous Lenin eritteli tarkkaan Pariisin kommuunin kokemuksia.

14.5. Toisen internationaalin perustaminen kävi välttämättömäksi

Yhteiskunnalliset muutokset 1870–1890 luvuilla johtivat siihen, että oli perustettava uusi Internationaali. Kapitalismi kehittyi nopeasti ja työläisten määrä kasvoi 20–30 miljoonaan. Kapitalistisen yhteiskunnan ristiriitojen kärjistyminen ilmeni talouspulina vuosituhatlupien loppupuolella. Englannin monopolit menettivät hegemoniansa USA:n ja Saksan tullessa mukaan kapitalistiseen kilpailuun. Maailman imperialistinen jako suurimpien kapitalistimaiden kesken viedtiin loppuun 1800-luvun lopulla. Porvaristo muuttui yhteiskuntakehityksessä taantumukselliseksi luokaksi.

Työväenliikkeen oli näinä vuosina taisteltava sosiaalisen lainsäädännön puolesta, perustettava joukkopuolueita ja käytettävä hyväkseen porvarillista demokratiaa. Saksassa muodostui suurin työväenluokan joukkopuolue. Marxilaiselle perustalle perustettiin joukkopuolueita myös Ranskassa, Italiassa ja Itävallassa. Venäjälle marxilainen työväenjärjestö perustettiin Sveitsissä v. 1883, kun Plehanov perusti Työn vapautus -ryhmän.

Toinen Internationaali syntyi, kun Pariisissa avattiin 14.7.1889 1. kongressi, jossa oli mukana 1400 edustajaa n. 28 maasta. Nämä perustivat 2. Internationaalin kansallisten puolueiden liittona. Tässä konferenssissa päätettiin myös Vapunpäivän vietosta työväenliikkeen kansainvälisenä juhlapäivänä. Saksan Sosiaalidemokraattisen puolueen Erfurtin ohjelma muodostui v. 1891 2. Internationaalin tavoitteiden kiteytyksenä.

Toisen internationaalin ratkaistavaksi nousi isoja ideologisia kysymyksiä

Internationaalin kehityksessä ensimmäiset 10 vuotta olivat järjestöllisen nousun aikaa. Ongelmia synnytti Bernsteinin kirjoista käyty keskustelu, joka kiteytyi seuraaviin teeseihin:

3. Tarvitaan marxilaisuuden tarkistamista.
4. Tärkeimmissä kysymyksissä Marxilaisuus ei osoittaudu oikeaksi.

5. Ristiriidat yhteiskunnassa eivät kärjisty vaan häviävät.
6. Sosialidemokratian tulee kieltäytyä kielteisestä kannasta porvarillista yhteiskuntaa kohtaan.

Tässä keskustelussa opportunisti sai teoreettisen perustan revisionismissa.

Toisen internationaalin sisällä muotoutui kolme rintamaa: bernsteinilainen, marxilainen ja keskustalainen.

Ideologinen kriisi vaikutti Saksan puolueeseen voimakkaasti. Samasta syystä Ranskassa, Bulgariassa ja Puolassa puolueet hajaantuivat. Bolsevismi ja Lenin taistelivat revisionismia vastaan ja tämä taistelu sai alusta lähtien kansainvälisen merkityksen. 2. Internationaalin johtava voima oli keskustalainen, ns. kaytskylainen virtaus. Bebel ja Gott olivat näiden virtausten välillä horjuvia ja epäjohdonmukaisia.

Stuttgartin konferenssissa 1907, johon osallistui myös Lenin, käsiteltiin imperialistisen maailmansodan vaaraa, joka jo silloin oli tiedostettu. Lenin sai aikaan muutoksen konferenssin asiakirjaan mm. Rosa Luxemburgin avulla. Muutoksen ajatus oli seuraava: Sodan vaaran syntyessä sosiaalidemokraattisten puolueiden tulee tehdä kaikkensa sodan estämiseksi sekä estää varojen myöntäminen sotavarusteluun. Sodan syttyessä he lupautuvat taistelemaan sen lopettamisen puolesta ja käyttävät tilannetta hyväkseen työväenluokan herättämiseksi. Tästä tuli tärkeä ohjelma mm. taistelussa rauhan puolesta.

Engelsin johdanto Marxin ”Luokkataistelut Ranskassa”-teokseen synnyttää keskustelua

Keväällä 1889 Engels kirjoitti esipuheen Marxin teokseen Luokkataistelut Ranskassa, joka julkaistiin vasta v. 1995.

Tässä Engels käsittelee mm. kysymyksiä:

1. 19. vuosisadan vallankumousliikkeen kokemuksia.
2. Näkemyksiä aseellisesta kapinasta.
3. Näkemyksiä yleisestä äänioikeudesta.
4. Sosialidemokraattien tehtäviä uusissa oloissa.
5. Arvioita vähemmistön ja enemmistön vallankumouksesta.

Monia kysymyksiä Marx ja Engels olivat aiemmin arvioineet toisin, koska luokkataistelu kapitalisti- ja työväenluokan välillä ymmärrettiin nyt paremmin. Olivat syntyneet itsenäiset porvarilliset valtiot, jotka loivat edellytykset työväenluokan kehitykselle. Työväenluokka oli kasvanut määrällisesti ja marxilaisuus tullut vallitsevaksi aatesuunnaksi pikkuporvarillisten virtausten tilalle.

Marxin ja Engelsin mukaan 1948 vallankumous oli vähemmistössä olevan proletariaatin johtama, mutta porvarillinen tasavalta 1848 syntyi suurporvariston johdolla. Engels tekeekin johtopäätöksen, että vallankumouksen onnistumiseen tarvitaan laajat joukot ja kansan enemmistö työväenluokan johdolla. Siksi Engels arvioi, että sosialistien puolelle on saatava pikkuporvareita ja kaupunkien keskikerroksia, sekä muutettava tämä liitto sellaiseksi, joka lannistaa muut. Barrikaditaistelu oli aikansa elänyt, mutta ei ole kokonaan pois suljettu. Engels katsoi taisteluolosuhteiden muuttuneen puolen vuosisadan aikana: Parlamenttitaistelu on tullut mukaan politiikkaan ja tuonut mukanaan myös myönteisiä puolia. Vaalit ovat keino osoittaa voimaa, mutta myös väline painostaa porvaristoa valtiovallalla.

Engels painotti välttämättömyyttä ymmärtää vallankumous prosessina, ei lyhyenä rynnäkkönä. Imperialismiin siirryttäessä Engelsin kaikki ajatukset eivät tuntuneet reaalisilta. Olosuhteiden muuttuessa vallankumouksen painopiste siirtyi Venäjälle. Engelsin ajatukset ovat edelleen ajankohtaisia ja hyödyllisiä. Engels kehitteli liittolaiskysymystä toden, että luokkataistelun kuluessa keskikerrokset eivät koskaan täysin liittoudu työväestön kanssa. Engels kirjoittaa v. 1893 tervehdyksen opiskelijoiden kansainväliselle klubille. Siinä hän ennakoii, että tulee nousemaan sivistyneistön proletariaatti. Engels puhui jo siitä, että vallankumous tarvitsee subjektiivisen tekijän, mikä edellyttää kansanjoukkojen ja etujoukon korkeaa tietoisuuden tasoa.

Toisen internationaalin vararikko, sen syyt ja merkitys

Toisen internationaalin kehitys ajautui vuosisadan vaihteesta lähtien poliittisiin vaikeuksiin. Opportunisti muuttui avoimeksi ja petti aikaisemmat päätökset. Vararikko oli aatteellispoliittinen, kun Internationaalin puolueissa pääsi voitolle keskustalainen virtaus. Sanoissa tunnustettiin marxilaiset tunnukset mutta käytännössä niitä ei toteutettu. Keskustalaisiin kuuluivat mm. Kaytsky, Max Adler ja kaikki austromarxilaiset, Otto Bauer ja Hugo Hase.

Kapitalismin yleinen kriisi puhkesi ja ensimmäinen maailmansota alkoi (28.7.-1.8.1914) imperialistisena sotana. Sodan syttyminen loi objektiiviset edellytykset vallankumoukselle Euroopassa. Toisen internationaalin puolueiden Baselin konferenssissa 1912 hyväksyttiin yksimielisesti Baselin manifesti, jossa ennakoitiin tulevan imperialistisen sodan syttyminen. Siinä edellytettiin, että sodan syttyessä sosialidemokraattien velvollisuus on vastustaa sotaa, estää so-

tamäärärahojen myöntäminen ym. Keskustalaisuus ei kuitenkaan kestänyt ajan koetta. Syttyi sota ja alkoi kriisi. Suurin osa sosialidemokraattisista puolueista asettui vallankumouksellisen taktiikan asemesta oman porvaristonsa puolelle. Tämä sosialismin pettäminen merkitsi toisen Internationaalin (1889–1914) vararikkoa.

Sodan syttyessä avainasemat Saksassa kuuluivat sosialidemokraattiselle puolueelle. Heidän lehdistönsä asettuivat puolustamaan hallitusta ja sota. 2.8.1914 Ay-liike kirjoitti hallituksen kanssa sopimuksen luokkarauhasta. Hugo Hase totesi: ”Emme ratkaise kysymystä sodasta ja rauhasta, vaan varojen myöntämisestä isänmaalle”; ja vastoin Baselin asiakirjaa koko parlamenttiryhmä äänesti sotamäärärahojen myöntämisen puolesta. Saksassa kyvykkäimmätkin sosialidemokraatit myöntyivät ryhmäkurin edessä. Vasta neljä kuukautta myöhemmin Liebknecht äänesti määrärahoja vastaan.

Samoin kuin Saksassa, kävi Ranskassa, Itävallassa ja Belgiassa. Ainoastaan Venäjän Sosialidemokraattinen työväenpuolue toimi sota vastaan ja Baselin manifestin takana. On huomattava, että Serbian ja Unkarin sosialidemokraatit tuomitsivat sodan imperialistisena sotana ja myöhemmin Bulgarian puolueen vasemmisto ja Romanian puolue asettuivat Venäjän puolueen kannalle.

Perusteluna petokselleen opportunistit kehittivät Ultraimperialismin teorian. Sillä tarkoitettiin finanssipääoman yleistä maailman riistämistä. He katsovat, että koittaa uusi pitkä kapitalismin rauhallinen kausi. Tämän ehdoksi esitettiin, että sota käydään. Sen jälkeen käydään taistelua koko maailman yhteistä riistäjää vastaan.

Kautsky oletti, että sodan jälkeen saattaa tulla tällainen ultraimperialismin kausi, jolloin maailmassa on yksi yhteinen riistäjä ja sota aiheuttavat tekijät saattavat hävitä. Tämä oli imperialistisen sodan puolustelun verhottu muoto. Ainoastaan Lenin esitti, että sodanaikaisessa kriisissä on käytettävä hyväksi syntyvä joukkoliike. Ultraimperialistisen teorian koko merkitys oli, että todella myrskyisänä aikana vedettiin joukot pois vallankumouksellisesta taistelusta.

Toisen Internationaalin vararikon yhdeksi keskeisimmäksi syyksi voidaan esittää työväenliikkeen ja kapitalismin nopea kasvu, jonka tuloksena sosialistien organisaatiot, yhteiskunnallinen edustus (kunnanvaltuustot, parlamenttiryhmät ym.) laajenivat ja työväenliikkeen asema yhteiskunnassa kasvoi. Monille sosialistien vaikuttajille ja toimihenkilöille se merkitsi taloudellisen ja yhteiskunnallisen aseman vahvistumista. Imperialistisen sodan vastustaminen olisi johtanut työväenliikkeen vastakkainasetteluun yläluokan kanssa ja työväenliike olisi menettänyt yhteiskunnallisen asemansa. Tällaista askelta sosialistien johto ei uskaltanut asemansa vuoksi ottaa, vaan etsi perääntymistietä. Vertailun vuoksi voi todeta, että runsas 100 vuotta myöhemmin useissa uusliberalistisissa Euroopan maissa työväenliike hyväksyi EU:n uusliberalismin yhteiskuntapolitiikan puitteiksi sekä myöntyi tukemaan USA:n ja EU:n yksinapaista ja USA-johtoista ulkopoliittikkaa. Bolsevikit tekivät vallankumouksellisen johtopäätöksen tilanteesta, eivät pettäneet Internationaalin päätöksiä.

Toisen internationaalin ansioita ei sovi unohtaa, vaikka sen loppu oli maineeton. Se auttoi paljon epämarxilaisen ideologian paljastamisessa. Toiseen internationaaliin kuului v. 1914 27 puoluetta, joilla oli 12 miljoonaa äänestäjää. Ehdittiin perustaa maailman sosialistinen ammattiyhdistysliike. Perustettiin myös osuustoiminnallisia- sekä kulttuuri- ja urheilujärjestöjä. Toinen internationaali murskasi myös anarkismin työväenliikkeessä. Sillä oli huomattava merkitys kasvatettaessa työväenluokkaa internationalismiin ja sen toimesta hyväksyttiin ensimmäisiä sosiaalisia lakeja.

14.6. Kommunistinen Internationaali perustettiin

Uuden Kommunistisen Internationaalin (kominternin) välttämättömyys alkoi realisoitua, kun vallankumouksen mahdollisuus Venäjällä muuttui todellisuudeksi. (Katso luku 8.6. Venäjän vallankumous) Imperialistisen sodan kestäessä osa proletariaattia alkoi siirtyä luokkakantaisiin asemiin. Euroopan puolueissa alkoi kehittyä internationalistisia johtajia mm. Mehring, Luxemburg sekä Liebknecht.

Lenin ja bolsevikit alkoivat kerätä voimia uuden internationaalin perustamiseksi. Ensimmäinen konferenssi pidettiin syyskuussa 1915 Sveitsissä Zimmerwaldissa. Paikalla oli 37 edustajaa 12 maasta. Näistä vain kahdeksan edustajaa oli internationalistisella kannalla. Keskustelun tuloksena syntyi ns. Zimmerwaldin liike. Monista tärkeistä kysymyksistä ei päästy yksimielisyyteen. Tällaisia kysymyksiä olivat mm.

- 1) Toisen Internationaalin vararikon syyt;
- 2) Ei nähty selkeästi, että Toinen Internationaali oli kuollut; sekä
- 3) Uuden internationaalin perustamisen tarpeellisuus.

Zimmerwaldin toinen konferenssi järjestettiin 1916. Mutta sielläkään ei ratkaistu pesäeroa Toiseen internationaaliin eikä hyväksytty ohjelmaa kansalaissodan aloittamisesta. Leninin tunnus ”Alas Zimmerwaldin suosta” ei myöskään v. 1917 bolsevikien kokouksessa saanut täyttä kannatusta. Bolsevikit katsoivat edelleen tarpeelliseksi säilyttää liitto

keskustalaisten (kaytskylaisten) kanssa. Vasta bolsevikkien voitot Venäjällä (Lokakuun vallankumous) asettivat toiseen valoon uuden internationaalin perustamisen. Tämän jälkeen kaytskylaiset etääntyivät.

Bolsevikit ja internationalistit katsoivat, että imperialistinen sota Euroopassa voidaan muuttaa kapitalismin vastaiseksi kansalaissodaksi, jonka tuloksena Eurooppa siirtyy sosialistiseen vallankumoukseen (maailmanvallankumoukseen). Tämä onnistui vain Venäjällä. Bolsevikit arvioivat, että imperialistisen 1. maailmansodan vaiheessa imperialistivaltojen taistellessa toisiaan vastaan voidaan irrottaa Venäjä, imperialismiin heikoin lenkki, imperialismiin ketjusta. Internationalistien taktiikka onnistui vain osittain, koska se olisi edellyttänyt keskeisimpien imperialistivaltojen työväestön yhtymistä vallankumoukseen.

Bolsevikit toivoivat hartaasti vallankumousta jossain Euroopan maassa. Saksassa alkoi 3.11.1918 vallankumous. Tähän Lenin asetti toivonsa. Keväällä 1918 pidettiin Venäjän sosialidemokraattien (bolsevikkien) seitsemäs edustajakokous. Siellä Lenin totesi: "Ilman vallankumousta jossain Euroopan maassa Venäjän kumous näyttää tulevaisuudessa heikolta". "Vallankumous Venäjällä olisi ollut seikkailua elleivät bolsevikit olisi uskoneet vallankumouksen voittavan Saksassa". Kansa liikehti. Lakot koettelivat Unkaria ja Suomessa kehittyi kansan vallankumous. Syksyllä 1918 Habsburgien monarkia hajosi ja syntyivät kansallisvaltiot. Anti-imperialistinen liike maailmassa voimistui, useat maat itsenäistyivät ja uusia kommunistisia puolueita perustettiin, mutta vallankumouksellinen tilanne Euroopassa ohitettiin.

Bolsevikkien kokemukset olivat Internationaalin perustana. Tammikuussa 1918 Pietarissa pidettiin internationalistien kansainvälinen kokous. Komintern perustettiin, kun 2–4.3.1919 52 edustajaa 21 maasta edustaen 35 puoluetta ja järjestöä aloitti perustavan kokouksen. Komintern perustettiin heti alussa kansainvälisenä sopimuksena.

Vasemmistolaisuus uhkaa Kominternia

Kominternin toinen kongressi pidettiin heinä-elokuussa 1920. Kommunistinen liike lujitti silloin asemiaan ja maailmassa oli 1,2 miljoonaa kommunistia (SNTL:ssä 0.6 milj.). 1920 poliittinen tilanne oli erikoinen.

1. Proletariaatin diktatuuri Venäjällä oli kestänyt.
2. Valkokaartilla oli hallussaan enää vain Krimin niemimaa
3. Suurporvaristo mursi Saksan porvarillisdemokraattisen vallankumouksen mahdollisuuden kehittyä proletariaatiksi vallankumoukseksi.
4. Edelleen 1920 lakkoliike useissa maissa jatkui ja Pohjois-Italiassa työläiset miehittivät tehtaita.
5. Siirtomaajärjestelmää koettelivat vapautusliikkeiden kapinat.

Tässä vaiheessa kommunistisen liikkeen keskuudessa nousi vasemmistolaisia virtauksia, jolle oli ominaista naiivi vallankumouksellisuus sekä epäkypsät käsitykset. Tätä varten Lenin kirjoitti kevätkesällä 1920 kirjansa Vasemmistolaisuus lastentautina kommunismissa. Siinä hän vertaa vasemmistolaisia anarkisteihin ja toteaa ääri-vasemmistolainen tendenssin vaikutuksen kommunistisessa liikkeessä. Teoksessa kuvaa vasemmistolaisuuden pikkuporvarillista olemusta, josta Marx ja Engels jo manifestissaan varoittivat.

Vasemmistolaisten keskuudessa nousi esiin kysymys: Onko osallistuttava porvarillisiin parlamentteihin? Lenin osoitti naiviksi teesin, että parlamenttitoiminta olisi historiallisesti aikansa elänyt. Niin kauan, kun ei ole voimia hajottaa parlamenttia, on siihen osallistuttava. Parlamentti on taistelulentä, jota ei saa luovuttaa reformisteille. Lenin määrittelee parlamenttiin osallistumisen periaatteita: Kommunistit eivät pidä parlamenttia pelkästään puhujalavana, vaan vahvistavat sitä toimeenpanovallan kontrollielimenä.

Eräät ryhmät esittivät, että on torjuttava kaikki poliittiset kompromissit. Leninin mukaan kompromissit politiikassa ovat luokkataistelun mutkallisin muoto. Vain naiivit ihmiset voivat ajatella, että kompromissien kieltäminen on todellista vallankumouksellisuutta. Työväenluokan heterogeenisyys edellyttää kompromisseja. Jokaisen kompromissin on johdettava joukkoja tietoisuuden lisäämiseen ja puolueen vaikutusvallan kasvuun.

Vasemmistolaiset esittivät myös, että kun on puolue ammattiliittoja korkeampana järjestäytymisen muotona, seuraa siitä, että tulee olla pois ammattiliitoista. Suhtautuminen ammattiliittoihin on sama, kuin suhde parlamenttityöhön. On oltava siellä missä ovat joukot. Joukkoja ei saa samaistaa taantumukselliseen ammattiliittojen johtoon. Lenin totesi, että ammattiliitoissa joukot asettuvat tietoisuuden ja luokkataistelun ensimmäiselle asteelle. Meidän on muutettava taloudellinen taistelu poliittiseksi ja ideologiseksi taisteluksi. (Luku 11/4) Vaikka ammattiliitot ovat taantumuksellisia, niihin on mentävä mukaan. Joukkoja ei saa jättää yksin reformistien vaikutusten alaisiksi.

Strategian ja taktiikan uusi vaihe

Lokakuun vallankumous ja Kominternin perustaminen aloittivat työväenluokan luokkataistelutaktiikassa uuden vaiheen. Euroopan sosialistinen vallankumous toteutui vain osittain, mutta uudessa vaiheessa Neuvostoliitosta muodostui sosialismin sillanpää maailmassa. Syntyi lukuisia sosialistisia valtioita ja demokraattinen rintamapolitiikka sai uusia edistyksellisiä muotoja. Äärivasemmistolaiset ja pikkuporvarilliset virtaukset muodostivat silloin tulevalle kehitykselle uhkatekijän, jonka Lenin ja Komintern torjuivat

Teksti ei selitä otsikkoa

14.7. Neuvostoliitosta muodostuu sosialismin sillanpää

Venäjän lokakuun vallankumous synnytti maailmassa uuden yhteiskuntakehityksen ja -aikakauden. Aikaisemmin Marx ja Engels otaksuivat, että proletaarinen vallankumous kehittyy ensinnä teollisesti kehittyneimmissä valtioissa, joissa teollisuus, työväenluokka ja tuotantovoimat ovat kehittyneet määrällisesti ja laadullisesti pisimmälle.

Kävikin niin, että ensimmäinen sosialistinen vallankumous kehittyi vain osittain ennakoidun kaavan mukaisesti, kun se tapahtui ensinnä Venäjällä imperialismin ketjun heikoimmassa lenkissä Leninin ja bolsevikkien toimesta. Lokakuun esimerkistä lähti liikkeelle vyöry, joka synnytti idässä useita yhteiskunnallisia kumouksia mm. Mongoliassa, Koreassa ja Kiinassa.

Venäjällä bolsevikkien piirissä käytiin heti lokakuun jälkeen väittelyä, miten vallankumousta pitäisi jatkaa. Jotkut esittivät, että Neuvosto-Venäjän pitää jatkaa aseellisesti Euroopan vallankumousta. He ajattelivat, että Venäjän sosialismi ei kestä yksinään.

Leninin johdolla omaksuttiin kuitenkin arvio, että vallankumouksellinen tilanne Euroopassa on ohi, aloitetaan sosialismin rakennustyö ja tehdään Neuvostoliitosta Eurooppaan ja maailmaan sosialismin sillanpää (katso luku 8/6).

Venäjän vallankumousta auttoi kuitenkin keväällä 1919 kommunistien ja sosialistien organisoimat vallankumoukset Unkarissa, Slovakiassa ja Baijerissa. Syntyneet neuvostotasavallat jäivät kuitenkin lyhytikäisiksi. Lokakuun vallankumouksen kansainvälien luonteen osoitti myös se, että USA:ssa, Iso-Britanniassa, Ranskassa, Italiassa syntyivät kansanliikkeet, jotka vastustivat imperialistien väliintuloa Venäjän vallankumoukseen

Neuvostoliitto onnistui sosialismin kehitystyössä. Maassa aloitettiin sähköistysohjelma ja teollistaminen lähti käyntiin. Neuvostoliiton kokemuksen pohjalta kommunistinen ja imperialisminvastainen liike alkoi voimistua. Maailmassa sosialistinen kehitys laajeni Euroopan ulkopuolelle. Kominternin toisessa kongressissa käsiteltiin paljon siirtomaakysymyksiä. Lokakuun vallankumous oli perustana siirtomaajärjestelmän kriisille ja Neuvostoliitto todellakin muodostui sosialismin sillanpääksi maailmaan.

Historiallinen käänne

Kapitalismin vakaan kehityksen kausi päättyi suureen talouspulaan 1920–1930-lukujen vaihteessa. Teollisuustuotanto supistui jopa 35–40 % ja maailmankauppa 35 %. Luokkaristiriidat kärjistyivät. Vallankumouksellinen liike alkoi kehittyä Kiinassa.

Länsi-Euroopassa poliittisen vallan perusteet alkoivat horjua ja porvarilliset puolueet menettivät kannatustaan fasis-teille. Fasistien järjestöt alkoivat vakiinnuttaa asemiaan Itä-Euroopassa (Puola, Bulgaria) sekä Italiassa, Portugalissa, Itävallassa ja myös Ranskassa. Ratkaiseva fasistien nousu valtaan tapahtui Saksassa, kun Hitlerin puolueesta tuli joukkopuolue ja Hitler valittiin valtakunnankansleriksi 1.1.1933. Maailmassa oli käynnissä yleinen fasistisoitumisen prosessi.

Sosialidemokraattien linja

Monissa maissa sosialidemokraatit nousivat 1920–1930-luvuille hallitusvastuuseen. Eläteltiin ajatuksia kapitalismin muuttumisesta ja absolutisoitiin parlamentaarinen työ. Laajan maailmanpulan oloissa 1929–1931 sosialidemokraatit pyrkivät edelleen puolustamaan ”parlamentaarista demokratiaa”. He pyrkivät säilyttämään hankkimansa aseman valtiokoneistossa ja antoivat hiljalleen periksi nousevalle fasismille.

Saksassa he kieltäytyivät mm. kommunistien esityksestä järjestää yleislakko, jolla olisi vastustettu Hitlerin nousua valtaan. Saksan sosialidemokraattien tapaan käyttäytyivät monen maan oikeistososialidemokraatit, mm. Itävallassa. Puolueiden kannatus Saksassa v. 1932 oli: sosialidemokraatit 20,4 %, kommunistit 16,9 % ja NSDAP (Hitler) 33 %.

Kommunistit 1920–1930 luvulla

Opillisista vaikeuksista huolimatta kommunistinen liike voimistui 1920–1930 luvuilla. Maailmassa odotettiin pian koittavaa vallankumouksellista vaihetta, suurta luokkayhteentuloa porvarivallan ja neuvostovallan kesken. Taktiikan muoto oli ”luokka luokkaa vastaan”.

Näkemykset yhteiskuntakehityksen välivaiheista, liittolaispolitiikasta ja mm. työläisten ja talonpoikaiston liitosta sivuutettiin. Sosialidemokraatit samaistettiin fasisteihin. Vallankumouksellisen tilanteen merkitys yliarvioitiin ja taloudellisen sekä liittolaispolitiikan eteen tehtävä työ aliarvioitiin.

On kuitenkin huomioitava, että lahkolaisista poikkeamista huolimatta kommunistit esittivät 1920-luvulla oikean arvi-
on fasismista, kun todettiin, että ”fasismi on pääoman äärimmäinen asiamies.” Nähtiin, että vaikka fasistien kannat-
tajat 1920-luvulla olivat pienyrittäjiä, kauppiaita, upseereja, virkamiehiä, niin näiden takana oleva luokkapohja edusti
suurpääoman etuja.

Komintern totesi myös, että fasismi on ”äärioikeistolaisten reaktio.” Edelleen Kominternin toimeenpanevan komite-
an 13. kokouksessa marras-joulukuussa 1933, huolimatta fasismista selkeästä vaarasta sekä fasismista voitosta Saksassa,
ajateltiin tulossa olevan maailmanvallankumous. Siellä mm. Otto-Wille Kuusinen totesi, että fasismilla ja socialide-
mokratialla ei ole eroa. Kuitenkin omissa maissaan kommunistit tekivät ansiokasta työtä, osallistuivat toimeentulo-
taisteluihin, julkaisivat sanomalehtiä yms.

Ranskan kommunistien avaus

Vuonna 1935 Kominternin seitsemännessä konferenssissa kommunistit päätyivät ratkaisevaan edistyskäsittelyyn arvi-
oon. Ratkaisevaa oli, että omassa paikallisessa työssään kommunistit hankkivat kokemuksia fasisminvastaisesta tais-
telusta jopa toimimalla Kominternin päätösten ohi.

Vuonna 1934 Pariisissa fasistit yrittivät vallata Elysee palatsin. Kommunistien kehotuksesta työläiset estivät sen. Syn-
tyi yleislakko. Ranskan kommunistit asettivat seuraavat tehtävät:

1. Päävaara on fasismi;
2. Päätehtävä on porvarillisen demokratian puolustaminen;
3. On luotava fasisminvastainen yhteisrintama.

Tämä kommunistien kanta auttoi Ranskan sosialisteja siirtymään vasemmalle ja etsimään yhteistyötä Kominternin
kanssa. Syntyi yhteistyösopimus Ranskan kommunistien ja sosialistien välillä. Samaan aikaan Itävallassa alkoi poliitti-
nen kamppailu, jossa Saksan kokemusten pohjalta kommunistit ja sosialistit saattoivat lähestyä fasismista vastaisessa
työssä toisiaan. Tärkeitä kokemuksia tässä yhteydessä hankkivat myös Espanjan kommunistit.

Fasismista vaara kasvoi ja kommunistien vastuulle asetui kasvava paine vastavoiman organisoimiseksi. Siksikin nämä
em. kommunistien kokemukset olivat merkittävä sytytin Kominternin piirissä syntyneeseen linjanmuutokseen.

Kominternin seitsemäs kongressi

Kominternin seitsemänten kongressiin valmistauduttiin yksi vuosi ja jokaisesta asiasta keskusteltiin pitkään. Keskus-
telut olivat vaikeita, koska Kominternin taktiikkana oli tähän saakka ilman välitavoitteita ehdoton proletariaatin dik-
tatuuriin toteuttaminen. Demokraattisten välitavoitteiden puuttuminen oli kommunisteille este fasisminvastaisen
yhteisrintaman muodostamiseksi, koska yhteisrintama on toimintaa lähimpien tavoitteiden toteuttamiseksi.

Kominternin seitsemäs kongressi kokoontui Moskovassa Liittojen talolla heinä-elokuussa 1935. Siihen aikaan Komin-
ternin 76 puolueesta vain 22 puoluetta saattoi toimia julkisesti. Neuvostoliiton ulkopuolella kommunistien puolue-
iden jäsenmäärä oli 78500.

Kominternin seitsemäs kongressi antoi hyvän mallin, miten taistella fasismia vastaan. Kansanrintama oli uusi idea,
joka kehitti Leninin ajatusta työväen ja ei-proletaaristen kerrosten liitosta. Vielä 1920-luvulla Komintern määritteli
tavoitteeksi välitön vallankumous Neuvostoliiton ulkopuolella, niin nyt strateginen linja määriteltiin ”yhteisrintama
fasismia vastaan.”

Kongressi määritteli ehtoja yhteisrintamahallitukseen osallistumiselle. Dimitrovin mukaan tehtävänä ei olisi vielä kapi-
talismista vastainen kumous ja suuntautuminen sosialismiin vaan suuntautuminen monopoleja vastaan. Dimitrov ei
erittele tarkemmin tällaisen rintaman toimintaa, mutta antimonopolistisen rintaman ajatus on selkeä.

Kongressissa yleisesti kuitenkin nähtiin yhteisrintamahallitus siirtymämuotona sosialismiin, vaikka se ei selkeästi
ilmennyt Dimitrovin puheissa. Kongressi ei kyennyt selkeästi määrittelemään antimonopolistista rintamaa välivai-
heena sosialismiin siirtymisessä. [toisen maailmansodan jälkeen kommunistinen liike päättyi tähän ajatukseen ja pu-

huttiin mm. monopolienvastaisesta demokratiasta]. Kongressin suhde porvarilliseen demokratiaan oli kuitenkin perustana strategiselle käänteelle.

Kominternin seitsemännen kongressin historiallinen merkitys

Tämä oli jyrkkä käänne kommunistisen liikkeen historiassa. Vasta nyt lokakuun kumouksen jälkeen kommunistinen liike vapautui ahtaista dogmaattisista käsityksistä, kun alettiin ymmärtää taktisten välitavoitteiden merkitys. Omakuttiin joukkoliikkeiden rakentaminen, eikä ehdoksi enää asetettu maksimitavoitetta mm. proletariaatin diktatuurin ensisijaisuutta. Ymmärrettiin, että työ demokraattisen rintaman rakentamiseksi oli muuttumassa kommunististen puolueiden päälinjaksi.

Komintern suoritti tehtävänsä loppuun

Uudella taktiikalla toimien kommunistinen liike saavutti vuosien 1935–1939 välillä suuria tuloksia. Ranskan kansanrintama saavutti voiton parlamenttivaalissa 1936 ja torjui fasistien vallankaappauksen vaaran. Espanjan kansanrintama mobilisoi voimia fasisminvastaiseen taisteluun 1936. Kiinassa organisoitiin yhteistä japaninvastaista kansanrintamaa. Brasiliassa kansanrintama alkoi johtaa fasisminvastaista aseellista taistelua. Kommunistiset punaiset ammattiliitot (pofintern) liittyivät maidensa yleisiin ammattiliittoihin.

Kommunistit olivat 1930-luvulla organisoimassa erilaisia kansanliikkeitä. Kommunistinen liike vahvistui ja 1939 maailmassa oli 4,3 miljoonaa kommunistia. Vaikka yhteisrintamataktiikan avulla ei kyetty estämään uutta maailmansotaa, kohtasi työväenliike 2. maailmansodan valmistautuneempana kuin 1. maailmansodan.

14.8. Toinen maailmansota toi uuden vaiheen luokkataistelun taktikkaan

Toinen maailmansota toi uuden vaiheen kommunistisen liikkeen taktiseen ajatteluun. Osa Kominternin puolueista joutui toimimaan hyökkääjävaltioissa ja toiset maissa, jotka olivat aggression uhreja. Osa puolueista sai toimia julkisesti ja osa ”maan alla”. Monet puolueet toimivat miehittäjävaltioissa ja toiset miehityksen alaisina.

Maailman kommunistien toiminnan johtaminen yhdestä keskuksesta ei ollut enää mahdollista. Kansainvälisten fasisminvastaisen taisteluyhtenäisyyden varmistamiseksi mikään ei saanut häiritä tätä toimintayhtenäisyyttä. Siksi Kominternin puheenjohtajisto teki toukokuussa 1943 päätöksen Kominternin hajottamisesta, jonka kaikki Kominternin jaostot hyväksyivät.

Kominternin tähänastisen teoreettisen ja käytännön toiminnan ansiosta kansalliset kommunistiset puolueet kykenivät uudessa tilanteessa järjestämään työtä tekevän luokan puolustamaan taloudellisia ja poliittisia etujaan sekä järjestämään imperialisminvastaisen työn.

Kominternissa hankittu yhteistyön kokemus, suhteet Neuvostoliittoon ja veljespuolueisiin varmistivat kansallisten puolueiden ja kehittyvien kansandemokratioiden toimintamahdollisuudet toteuttaa sosialistisia uudistuksia. Kominternin jälkeen puolueiden kansainvälisten suhteiden muodot muuttuivat sodanjälkeisen ajan uusissa olosuhteissa. Kommunistisen liikkeen strategiaa ja taktikkaa kehitettiin puolueiden kansainvälisten kokousten asiakirjoissa (1977, 1960 ja 1969), kansallisten puolueiden omissa asiakirjoissa sekä keskinäisen yhteydenpidon kautta.

Aikakauden käsite

Yhteiskuntakehitys etenee aina vaiheittain siten, että määrällinen kehitys johtaa uuden kehitysvaiheen syntymiseen. Marxilaiset käyttävät käsitettä aikakausi, jolla ymmärretään koko ihmiskuntaa koskevaa kehitystä, sen tilaa ja johtavaa tendenssiä, erilaisten maapallolla olevien yhteiskuntamuodostelmien suhdetta ja vuorovaikutusta.

Aikakauden kysymyksen kuuluu nähdä, mikä voima ja yhteiskuntaluokka on yhteiskuntakehitystä dominoiva voima. Kun määritellään johdossa oleva luokka niin samalla määritellään yhteiskunnallisen kehityksen dynamiikka. Aikakausi luonnehtii ihmiskunnan kehityksen tiettyä vaihetta, mistä ja mihin tapahtuu siirtyminen.

Kominternin määritelmä aikakauden luonteesta oli, että ”Aikakautemme on imperialismin, maailmansotien ja proletaaristen vallankumousten aikakausi.” Jälkeenpäin tarkastellen tämä näkemys ei ollenkaan sovi välittömästi sodanjälkeiseen tilanteeseen. 1920–1930 luvuilla ei ollut sosialistista maailmanjärjestelmää, odotettiin proletariaatin kumouksia mutta ei otettu huomioon yleisdemokraattisten, imperialisminvastaisten kansanliikkeiden merkitystä.

Kansainvälisten kommunistien ja työväenpuolueiden neuvottelukokousten asiakirjoissa aikakausi määriteltiin: ”Meidän aikakautemme, jonka pääsisältönä on lokakuun suuren sosialistisen vallankumouksen aloittama siirtyminen sosialismiin, on kahden vastakkaisen yhteiskuntajärjestelmän taistelun aikakautta, se on aikakautta, jolloin kansa toisensa jälkeen lähtee sosialismin tielle, ja sosialismi sekä kommunismi pääsevät voitolle maailmanmitassa.”

Silloin oli loogista päätyä tällaiseen johtopäätökseen, koska oli muodostunut sosialistinen maailmanjärjestelmä, joka kävi kamppailua kapitalistisen järjestelmän kanssa, siirtomaajärjestelmä oli pitkälti luhistunut ja imperialismi oli heikentynyt. Työn ja pääoman välinen ristiriita ilmeni eri tavoin työn riiston voimistumisena sekä kapitalististen ja sosialististen maiden kamppailuna. Tällöin vallankumouksellisen liikkeen perusvoimiksi ymmärrettiin sosialistiset valtiot, kapitalististen maiden työväenluokka ja kolmansien maiden kansalliset vapautusliikkeet.

14.9. Strategia ja taktikka toisen maailmasodan jälkeen

Liennytyt ja rauhanomainen rinnakkainolo

Kommunistit joutuivat yhä syvemmin paneutumaan sodanjälkeisessä kylmän sodan ilmapiirissä rauhan kysymykseen. Marxilaisen yhteiskuntateorian pohjalta kehitettiin teoria liennytyksestä ja rauhanomaisesta rinnakkainolosta.

Silloin katsottiin, että jokaiseen vallankumoukseen on aina liittynyt sota. Tästä esimerkkeinä mm. Pariisin kommuuni, Venäjä ensimmäinen porvarillinen vallankumous, lokakuun vallankumous, Korean ja Kiinan vallankumoukset ja sosialistisen maailmanjärjestelmän synty. Sodanvastaisesta työstä löytyi myös kokemusta ensimmäisestä internationaalista saakka. Komintern toimi siirtomaasotia vastaan. Toisaalta Komintern myös katsoi, että sodat ovat väistämättömiä ja että ne johtavat vallankumoukseen.

Sodan ja vallankumouksen yhteys ei ole satunnainen vaan lainomainen, mutta loppukädessä vallankumoukset kehittyvät yhteiskunnan sisäisistä ristiriidoista. Viimeistään Kominternin seitsemäs kongressi muutti kommunistien suhteen rauhantyöhön. Yhteys sodan ja rauhan suhteesta vallankumoukseen kävi selväksi NKP:n 20. edustajakokouksessa sekä kommunististen ja työväenpuolueiden neuvottelukokousten asiakirjoissa.

Miksi tehtiin johtopäätös rauhanomaisen rinnakkainolon välttämättömyydestä? Katsottiin, että kahden yhteiskuntajärjestelmän rauhanomainen yhteistyö on välttämätöntä, koska sotaa ei voida enää käydä. On olemassa lukuisia määriä asioita, jotka tulee ratkaista, ennen kuin koko maailma on saavuttanut sosialistisen vaiheen. (95) Sosialistisen maailmanjärjestelmän taloudellinen ja sotilaallinen voima antoi jo 1960-luvulla mahdollisuuden esiintyä tasaveroisena neuvotteluosapuolena lännen kapitalistijärjestelmän kanssa. Siksi liennytyt ei ollut pelkkää diplomatiaa vaan tuloksen vallankumouksellisten ja demokraattisten voimien yhteisestä saavutuksesta.

Kommunistit arvioivat silloin, että sosialistisen maailmanjärjestelmän saavuttaman menestyksen ansiosta maailmansota ei ollut enää välttämättömyys. Samassa yhteydessä arvioitiin, että myös 1930–1940 lukujen vaihteessa maailmansota olisi voitu välttää, mikäli USA, Englanti ja Ranska olisivat suostuneet luomaan Neuvostoliiton kanssa yhteisen fasismin vastaisen liiton.

Mitä rauhanomainen rinnakkainolo oli?

Rauhanomaisen rinnakkainolon katsottiin olevan luokkataistelun muoto, johon liittyi yhteistyö kahden maailmanjärjestelmän välillä. Rauhanomaisen rinnakkainolon kriitikot eivät täysin ymmärtäneet, että se oli luokkataistelua erikoisella tasolla. Siinä ei asetettu kysymystä vallasta eikä sen päätehtävä ollut vallan valtaaminen. Sen puitteissa ei ajateltu tavoiteltavan proletariaatin diktatuurin pystyttämistä lännessä. Tämä oli ulkopoliittikan muoto, jolla sosialistinen maailmanjärjestelmä loi edellytyksiä maailman sosialistiselle tavoitteelle. Tässä mielessä sosialistisia maita ei voinut korvata mikään.

14.10. Demokratia ja sosialismin puolesta käytävä kamppailu ja vallankumous

Demokratian ja sosialismin puolesta käytävän taistelun keskinäissuhde

Esimonopolistisella kaudella porvaristo ja työväenluokka porvaristo ja työväenluokka toimivat yhdessä parlamentin puolesta feodalismia vastaan. Imperialismin aikana tapahtuu vallan keskitys talouden ja politiikan alueelle. Tässä vaiheessa kehityksen tendenssi kulkee poliittisen taantumuksen suuntaan. Porvaristo joutuu enenevässä määrin käyttämään väkivaltaa parlamentaarista demokratiaa vastaan. Aiemmin demokraattiset vaatimukset kohdistuivat feodaaleja ja suurporvariston tiettyä osaa vastaan. Tämän vaiheen olemus oli porvariston vahvistuminen luokkana, jossa työväenluokka vasemmalta tuki porvaristoa. Imperialismin vahvistuessa monopolinen porvaristo suuntautuu taantumukseen. Siksi todellinen taistelu demokratian puolesta suuntautuu objektiivisesti monopoliporvaristoa ja sen huippukerroksia vastaan.

Työ demokratian puolesta saa porvariston vastaisen luonteen.

Taistelu demokratian puolesta saakin uuden luonteen. Tässä ei aivan yksinkertaisesti puolusteta demokraattisia vapauksia, vaan vaatimukset muuttuvat yleisdemokraattisiksi. Tapahtuu uusi vallan keskitys. Yhteiskunta ei hajoa vain porvaristoksi ja työväenluokaksi vaan kansaksi ja monopolien huippukerrokseksi. Tässä kulkee myös demokraattisen rintaman raja.

Yhteiskunnan vallankumouksellinen tilanne

Vallankumouksellinen tilanne on vaihe yhteiskuntakehityksessä, jolloin yhteiskuntakehitys kärjistyy nopeaan vallankumoukselliseen muutokseen. Se on aina objektiivinen prosessi, joka syntyy yhteiskunnan perusristiriidoista ja johtaa kärjistymiseen yhteiskuntaluokkien välisissä suhteissa sekä myös luokkien sisäisissä suhteissa. Tilanteeseen vaikuttaa myös kansainvälinen tilanne.

Vallankumouksellinen tilanne ei synny keinotekoisesti, vaan se kehittyy objektiivisesti. Lenin esimerkiksi torjui ääri-vasemmistolaisen hyökkäysstrategian pienen etujoukon turvin. Vallankumoukselliseen tilanteeseen voidaan vaikuttaa subjektiivisen tekijän kautta. Se merkitsee, että järjestöorganisaatioiden johdon tulee tuntea vallitseva tilanne ja selvittää se joukoille, että osataan toimia oikein ja suunnitellusti. Joukkojen asemaan pitää saada pysyvä muutos, ennen kuin he lähtevät liikkeelle.

Vallankumouksellisen tilanteen vaiheessa tilanne muuttuu objektiivisesti sellaiseksi, että yhteiskunnan ongelmat muuttuvat sellaisiksi, että ihmiset eivät voi elää entiseen tapaan, mikä johtaa nopeaan aktiivisuuden ja tietoisuuden kasvuun. Tilanteen kypsymiseen vaikuttaa objektiivisen tekijän muuttuminen subjektiiviseksi voimaksi eli tietoisuudeksi.

Vallankumouksellinen tilanne on yhteiskunnan erityinen olotila, kun kaikki ovat liikkeellä, kun vanhat keinot eivät enää toimi, niin historian subjektiivinen osuus kasvaa. Hetikään aina vallankumouksellinen tilanne ei kehity loppuun saakka. Valtaapitävien luovuminen ja reformistien myönnetykset vaarantavat kehityksen.

Historiallisen materialismin lainalaisuuden mukaisesti koskaan ei tule aivan samanlaista aikaa ja historiallista tilannetta. Historiasta tunnetaan yksi loppuun saakka onnistuneesti kehittynyt vallankumouksellinen tilanne, lokakuun vallankumous, joka muodostui käänteeksi uudelle aikakaudelle. Vallankumouksellisen tilanteen teoria on tunnettava, jotta osataan toimia oikein yhteiskuntakehityksen monimutkaisissa tilanteissa.

Monopolien vastainen strategia

Kommunistinen liike on päätenyt monopolien vastaisen taistelun ajatukseen ja strategiaan 1940–1950 lukujen vaihteessa. Tällä konseptilla ei ole yhtä yhteistä tekijää, eikä sen perustana ole yksi kokous. Se on useiden kommunististen puolueiden etsiskelyjen tulos. Ensimmäisen kerran tätä termiä ”monopolien vastainen taistelu” käytettiin v. 1948 USA:n kommunistisen puolueen pääsihteerin puheessa. Kysymys oli marxilais-leniniläisen ajatuksen mukaisen laajan liiton soveltamisesta nykyaikaan. Kyse on työväenluokan hegemonian soveltamisesta nykyajan taisteluun ja Kominternin 7. konferenssin ideoiden kehittelystä. Kominternin ideoita ei ollut sovellettu käytäntöön. Kyse oli myös Itä-Euroopan vallankumousten erittelystä:

1. Kominternin periaate (kaava) oli: Kaikkien voimien mitä laajin koalitio, mitä erilaisimpien voimien liitto, josta syntyi fasismiin vastainen liitto.
2. Kansandemokratioiden periaate oli: kaikkien isänmaallisten ja fasisminvastaisten voimien laaja yhtenäisyys, päämääränä fasismiin juurien hävitys. Kollaboraattorien rankaisu, miehittäjien ja natsien kanssa yhteistyössä olleiden monopolien pakkoluovutus.
3. Uudeksi periaatteeksi alkoi 1950–1960 luvuilla kehittyä kaava: Kaikkien voimien liitto monopoleja vastaan.

Jokaisen liiton ydinjoukon muodostaa työväenluokka. Kommunistinen liike ei ole aina asettanut kysymystä näin. Kommunistisella liikkeellä oli (Kominternin aikaan vielä 20-luvulla) suuntana puhdas vallankumous, joka 20-luvun loppuun tullessa pelkistyi vaaralliseksi kaavaksi ”Luokka kuokkaa vastaan”. Monopolien vastaisen liiton kaava alkoi levitä ja se hyväksyttiin 1. kerran 1957 neuvottelukokouksen asiakirjaan. Tämä kaava sai yhä suuremman merkityksen. Se on levinnyt kaikkiin lännen puolueisiin, ja siitä on muodostunut päiväkohtainen käytäntö useille puolueille.

14.11. Suomen kommunistien kokemuksia kommunistisen liikkeen strategian ja taktiikan kehittelyssä

Suomen kommunistinen puolue (SKP) perustettiin v. 1918 Moskovassa ja puolue oli mukana organisoimassa Kominternia. SKP:ssä omaksuttiin toiminnan alkuvaiheessa näkemyksiä, mutta varsin nopeasti puolue alkoi korjata toimintaansa linjaansa. Suomen kommunistit toimivat vaikeissa olosuhteissa, sillä puolue joutui yhdistämään legaalisen ja

illegaalisen työn. Puolue onnistui tekemään laajaa poliittista joukkotyötä, jossa käytettiin hyväksi julkisia organisaatioita ja saavutettiin tuloksia.

SKP esitti jo 1920-luvulla sosialidemokraateille yhteisrintamaohjelmaa työväen demokraattisten oikeuksien palauttamiseksi, työttömyyttä vastaan ja elinolojen parantamisen puolesta. Vuonna 1920 organisoitiin legaalinen Suomen sosialistinen työväenpuolue, joka sai v. 1922 vaaleissa 27 kansanedustajaa. Fasistien toimesta puolue lakkautettiin v. 1923 ja kaikki sen kansanedustajat vangittiin.

1930-luvulla puolue teki työtä fasismin- ja sodanvastaisen kansanrintaman organisoimiseksi. Vuonna 1935 pidetty SKP:n 6. edustajakokous Kominternin periaatteiden mukaisesti totesi: ”Fasismin uusi päällekkäisyys ei suuntaudu ainoastaan vallankumouksellista työväestöä vastaan, vaan se uhkaa myös sosialidemokraattisia työväenyhdistyksiä, ammattijärjestöjä, lehtiä, osuusliikkeitä, nuoriso- ja urheiluseuroja, vieläpä se uhkaa porvarillisten vapaamielisten aineiden ja asiaansa puolustavien pienviljelijöiden oikeuksia.” SKP vaati kaikkia työtätekeviä ja demokraattisia väestökerroksia keskittämään voimansa fasismin hyökkäystä vastaan laajan fasismin- ja sodanvastaisen kansanrintaman muodostamiseksi.

SKP oli mukana perustamassa laajaa yhteisrintamajärjestöä Suomen kansandemokraattista liittoa (SKDL) 7.11.1944. SKDL:n perustamisjulistuksessa todetaan mm: SKDL yhdistää kaikki taantumusta, fasismia ja natsilaisuutta loppuun saakka ja varauksetta vastustavat piirit ja kansalaiset yhteiseen taisteluun kansansa demokratian ja vapauden ja vapauden, sivistyksen ja hyvinvoinnin puolesta.” SKDL sai v. 1958 eduskuntaan 50 kansanedustajaa ja oli 70-luvulle saakka suurimpien puolueiden kärjessä.

Julkiseksi tulonsa jälkeen syksyllä 1944 SKP esitti vetoomuksen ”Yhteistyöhön kansamme vapauden, paremman elämän ja valoisamman tulevaisuuden puolesta”. Siinä SKP esitti sosialidemokraattien ja maalaisliittolaisten kanssa uudistuksia ulko- ja sisäpolitiikan demokratisoimiseksi. Tämän yhteistyön tuloksena rakennettiin hallitusyhteistyötä ja saavutettiin merkittäviä uudistuksia. Kylmän sodan alkaminen ja oikeistososialidemokraattien hyökkäys lopetti tämän ns. kolmen suuren yhteistyön. Erityisen tärkeä oli SKP:n vuonna 1954 esittämä Työväki yhteistoimintaan -vetoomus, joka osaltaan vaikutti siihen, että työväki kahta vuotta myöhemmin kävi v. 1956 yhtenäisenä yleislakko-taistelun.

Kommunistit omaksuivat Suomessa monopolien vastaisen yhteisrintaman kehittämisen ajatuksen kansainvälisen kommunistisen liikkeen periaatteiden mukaisesti. SKP:n ylimääräinen edustajakokous v.1970 kirjoitti SKP:n poliittisen päälinjan seuraavasti:

”SKP:n päälinjana on demokraattisen rintaman rakentaminen taistelussa monopoleja ja poliittista taantumusta vastaan työtätekevien demokraattisten oikeuksien laajentamiseksi, rauhan lujittamiseksi ja sosialismin edellytysten luomiseksi.”

14.12. Monopolien vastaisen työn ja luokkataistelun strategian ja taktiikan merkitys

Kun työväenluokka muodostui, se synnytti omat poliittiset järjestönsä ja oman tieteellisen yhteiskuntateorian. Tällöin tunnistettiin myös työväenluokan historiallinen ja yhteiskunnallinen tehtävä. Toiminnan suuntaamiseksi olennaiseen oli välttämätöntä määritellä työväenliikkeen kapitalismin vastaisen luokkataistelun strategia ja taktiikka.

Jälkikäteen tarkasteltuna havaitaan, että aina toimintataktiikka ja -tavoitteet eivät ole täysin toteutuneet siten kuin oli ennakkoon ajateltu. Historian kulussa vaikuttavat useat tekijät mm. maantieteellinen tekijä, kansantieteellinen vaikutus, historian subjektiivinen tekijä ja historiallisten tapahtumien yhteisvaikutus.

Esimerkiksi Kommunistien liitto (Marx ja Engels) arvioi, että työväen vallankumous tapahtuu hyvin nopeasti eurooppalaisen porvarillisen vallankumouksen jälkeen 1800-luvun puolivälissä. Näin ei tapahtunut, mutta ajatus oli kuitenkin harkittu ja välttämätön. Se tarjosi lähestymistavan työväen vallankumoukseen ja sen tutkimiseen, jonka tuloksia Lenin arvosti korkealle valmistellessaan lokakuun vallankumousta.

Samalla tavalla valmistauduttiin siihen, että proletaarinen vallankumous tapahtuu ensin teollistuneimmassa valtiossa, missä työväenluokka on järjestäytynyt pisimmälle. Vallankumous tapahtuikin Venäjällä, jossa oli kuitenkin vallankumouksellista teollisuustyöväestöä ja vallankumouksellisempi tilanne kuin teollistuneessa Euroopassa.

Keskisen Euroopan alueilla, joissa valmistauduttiin eurooppalaiseen vallankumoukseen, kehittyi etuajassa marxilainen tiede, jota Venäjän vallankumoukselliset saattoivat käyttää toimintansa järjestämiseen. Lokakuun vallankumous muodosti siellä otollisemman sillanpään idän vallankumouksille.

Sodan jälkeen kansainvälinen kommunistinen liike puhui hyvin paljon rauhanomaisesta rinnakkainelosta ja liennytyksestä. Samassa yhteydessä puhuttiin käsitteestä vallankumouksellinen tilanne, jonka kautta maa toisensa jälkeen voisi siirtyä sosialismiin. Vaikka tämä taktiikka ei laajentanut sosialismin vaikutuspiiriä Euroopassa, oli siihen perustava arvio ja työ aivan oikea silloisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa ja vei vallankumouksellista tietämystä ja käytäntöä eteenpäin.

Yhteiskuntakehitys synnyttää enenevässä määrin tilanteita, jossa ristiriidat kärjistyvät myös kehittyneissä teollisuusmaissa ja syntyy tilanteita, joissa monopoliporvaristoa vastassa on enemmän yhteiskuntakerroksia kuin pelkkä prolettaarinen väestö. Tällainen vaihe syntyi 1930-luvun lopulla fasismin nousun uhatessa maailmaa maailmansodalla. Silloin muodostui v. 1935 ajatus fasismin vastaisesta laajasta yhteisrintamasta.

USA:n kommunistien aloitteesta v. 1948 alkoi keskustelu laajan monopolien vastaisen liiton rakentamiseksi. Tämä perustui näkemykseen, että 1950-luvulta lähtien suurten monopolien valta yhteiskunta- ja talouselämässä oli kasvamassa niin suureksi, että monopolien toimet uhkaavat palkansaajien lisäksi viljelijöiden, yrittäjien ja jopa keski-suurten kapitalistien etuja. Tämä koettiin oikeaksi ja monopolien vastaisen yhteisrintaman rakentaminen muodostui lähes kaikkien kommunististen- ja työväenpuolueiden päälinjaksi. Suomessa SKP ylimääräisessä edustajakokouksessaan v. 1970 määritteli päälinjakseen "Demokraattisen rintaman rakentamisen taistelussa monopoleja ja poliittista taantumusta vastaan työtätekevien demokraattisten oikeuksien laajentamiseksi, rauhan lujittamiseksi ja sosialismin edellytysten luomiseksi." Myös Kommunistien liitto on kirjannut tämän tavoitteen ohjelmaansa.

Tämä ajatus on helppo omaksua. Monopolien politiikan tuloksena yksityistetään julkista taloutta ja muodostetaan yhä suurempia yksityisiä yrityksiä. Samoin yhteiskuntaa militarisoidaan sekä siirretään yhteiskunnan kanssakäymistä tukemaan yksinapaista maailmanjärjestystä.

Voimakas uusliberalistinen yhteiskuntapolitiikka on analoginen 1930-luvun fasismin kanssa. Objektiiivisesti uusliberalismi heikentää monopolikapitalisteja ja rikkainta huippukerrosta (eliitti) lukuun ottamatta koko väestön elämää ja turvallisuutta. Siksi ylivoimainen enemmistö asemaltaan kuuluu laajaan monopolien vastaiseen rintamaan.

Komintern sekä kommunististen ja työväenpuolueiden neuvottelukokoukset esittivät aikanaan luonnehdinnan aikakauden luonteesta (katso kohta aikakauden käsitteestä). Tänään voimme luonnehtia aikakauttamme seuraavasti: "Meidän aikakautemme on edelleen pitkällä jäniteellä kapitalismista sosialismiin siirtymisen- sekä uusliberalistisen imperialismien restauraation ja näiden välisen aseellisen taistelun aikakautta, monopolien ja demokraattisten voimien vastakkain asettelun aikakautta. Siinä monopoleja ja sodan voimia edustavat USA, EU ja Nato koalitio sekä niitä tukevat järjestöt ja puolueet. Demokraattisia- ja rauhan voimia edustavat BRICS-koalitio sekä rauhaa ja demokraattista kehitystä ja BRICS-koalitiota tukevat järjestöt ja puolueet."

14.13 Työväen- ja demokraattisen liikkeen 2000-luvun kapitalismin vastaisen luokkataistelutaktiikan lähtökohdista

Uusi vaihe – uusi maailma

Marxilaisen työväenliikkeen yhteiskuntakokemus ja –tutkimus osoittaa oikeaksi teesin, että eri aikoina luomamme luokkataistelutaktiikka, vaikka ei johtanutkaan lopulliseen strategisen päämäärän läpimurtoon, oli välttämätön. Arviot, jotka tehtiin strategisen päämäärämme saavuttamiseksi, olivat välttämättömiä toimintamme rakentamisessa ja veivät portaittain tavoitteitamme eteenpäin. Kehitystä on hyvin vaikea ennustaa pidemmälle tulevaisuuteen. Yhteiskuntakehityksessä tapahtuvia hyppäyksellisiä vaiheita on vaikea, lähes mahdotonta, ennustaa. Niihin on kyettävä sopeutumaan ja ne on kyettävä arvioimaan tieteellisesti oikein, koska nämä hyppäykselliset vaiheet muodostavat perustan uudelle yhteiskuntakehitykselle. Ne ovat lainomainen osa yhteiskuntakehitystä.

Esimerkiksi rauhanomaisen rinnakkainelon ja monopolien vastaisen rintaman rakentamisen taktiikka olivat välttämättömiä ja harkittuja sodan jälkeisissä oloissa. Ajatus, että valtio toisensa jälkeen siirtyy sosialismiin, ei kuitenkaan kantanut loppuun saakka. Monistakin syistä, joita ei kyetty ennustamaan (katso kohta 9/8), Neuvostoliitto ja sosialistinen maailmanjärjestelmä kokivat takaiskun. Sitä edeltävä sosialismin kehitys loi kuitenkin sosialistiselle maailmanjärjestelmälle sellaisen voiman ja potentiaalin, että 1990-luvun jälkeinen imperialismien voimistuminen ei antanut uusliberalistiselle pääomalle mahdollisuutta ottaa haltuunsa maailman ja Venäjän poliittista ohjausta ja Venäjän luonnonvaroja.

Venäjä alkoi panostamaan riippumattomuuteen

Hyvin nopeasti, Gorbatsšov, Jeltsinin ja Gaidarin vehkeilyn jälkeen Venäjällä tehtiin johtopäätös, että uusliberalististen markkinoiden vapautuminen johtaa Venäjän osalta itsemääräämisoikeuden menetykseen ja lopullisesti globaalin

kapitalismin palautumiseen. Tunnistettiin, että siinä yhteiskunnallisessa tilanteessa Venäjän itsenäinen talous ei kestä läntisten uusliberalististen markkinoiden painetta.

Venäjä teki päätöksen pyörtää Gorbatšovin, Jeltsinin ja Gaidarin politiikka heti 2000-luvun alkuvuosina, kun Putin nimitettiin väliaikaiseksi presidentiksi. Alettiin uudelleen korostamaan valtion asemaa sekä heikentämään aluejohtajien valtaa ja itsenäisyyttä. Otettiin käyttöön periaate, jonka mukaisesti oligarkkien tuli toimia yhteistyössä valtion kanssa. Samalla alettiin vahvistamaan valtionyhtiöiden asemaa. Varmistettiin, että valtion talouden ja toiminnan kannalta merkittävät alat, kuten energia, luonnonvarat ja media pysyvät yhteiskunnan kontrollissa. Tämän suunnanmuutoksen voidaan katsoa johtuneen maan sosialistisen vaiheen jättämästä jäljestä poliittiseen tietoisuuteen.

Vuosituhannen alkuvuosina (2007–2008) läntiset imperialistivallat, jotka olivat rakentaneet tulevaisuuden laskelmansa sille perustalle, että Venäjä sallii uusliberalistiset maailmanmarkkinat, joutuivat pettymään ja olivat pakotettuja muuttamaan taktiikkaansa. Uuden taktiikkansa mukaisesti ne suuntautuivat Venäjän poliittiseen muutokseen väri vallankumousten ja sotilaallisen painostuksen voimalla. He järjestivät Ukrainaan ns. Naton eskalaatiosodan (proxy sodan), jonka tavoitteeksi asetettiin Venäjän voittaminen ja pakottaminen poliittiseen muutokseen. Tätä tavoitetta heijastaa se, että tänään (2025) jopa Suomen valtiojohdon piirissä toistetaan fraasia, että Venäjä pakotetaan rauhaan.

Brics-yhteistyö

Maailman muutosta heijastaa BRICS-yhteisön muotoutuminen 1900-luvun loppuvuosista lähtien. Se syntyi Venäjän, Intian ja Kiinan strategisen kumppanuuden tuloksena, kun nämä halusivat kehittää USA:n dominoiman yksinapaisen maailman rinnalle monijohtoista maailmaa. BRICS-maat haluavat kyseenalaistaa USA:n johtaman ja sen liittolaisten maailmanjärjestyksen ja ylivallan maailmassa. Ne eivät halua alistua enää ylikansallisten yhtiöiden raaka-aineiden ja halvan työvoiman toimittajiksi ja markkina-alueiksi. Ne halusivat korvata dollarin omalla reservivaluutallaan. BRICS-mailla on laajaa keskinäistä tasa-arvoon perustuvaa taloudellista yhteistoimintaa. Tänä (2025) 11 jäsenvaltiosta ja 9 kumppanista koostuva BRICS-alue käsittää 1/4 maapallon maa-pinta-alasta, 40 % maailman väestöstä ja 1/3 maailman BKT:stä. BRICS perustuu sosialismin ajan kehitykseen ja arvoihin.

BRICS-yhteisön tavoitteita ovat kaupan, investointien ja rahoitusjärjestelmien kehittäminen osallistujamaiden kesken. Halutaan tukea monenvälistä kauppaa sekä vastustaa protektionismia. Suuntaudutaan teknologian, digitalisaation ja elämänlaadun kehittämiseen. Yhteistyössä pyritään torjumaan ilmastonmuutosta sekä vahvistamaan infrastruktuuria ja ruokaturvaa. Uusliberalistinen länsi on huolissaan yhteisön tavoitteesta kehittää yhteinen maksujärjestelmä, joka syrjäyttäisi dollarin aseman. BRICS jäsenmaat korostavat edelleen YK:n roolia globaalissa kehityksessä ja turvallisuudessa sekä avoimuutta tiedon jakamisessa ja päätöksenteossa. BRICS painottaa moninapaisen talousjärjestelmän ja vastavuoroisen hyödyn periaatetta kaikessa yhteistyössä. BRICS-yhteisö muodostuu aiemmista vahvoista sosialismin- ja sitoutumattomien yhteisöjen valtioista ja globaalin etelän valtioista.

Uusliberalismin aika

Neuvostoliiton ja reaalisen sosialismin hajaannus heikensi länsimaista työväenliikettä. Siksi talous- ja yhteiskuntapolitiikassa kyetään toteuttamaan laajasti (myös Suomessa ja EU:ssa) uusliberalistista politiikkaa, joka merkitsee markkinavoimien määräysvaltaa. Kaikkinaiset julkiset toiminnot pyritään siirtämään yksityisille suuryrityksille. Tästä esimerkkeinä julkiset terveys- ja sosiaalitoiminnot, rautatiekuljetukset, vesilaitokset, kunnalliset energialaitokset, sähkön siirto ja tuotanto. Alennetaan yritysten ja suurituloisten verotusta, raivataan tietä markkinavoimien kasvavalle vallalle ja luovutaan niiden kontrollista ja säätelystä. Nämä ovat uusliberalismin yleisiä piirteitä, joita tänään toteutetaan mm. EU:n sekä USA:n alueilla ja vaikutuspiirissä. Muotonsa uusliberalismi sai Reaganin ja Thatcherin aikana.

EU on synonyymi uusliberalismille

Kansan äänen järjestöjen piirissä kehitettiin jo varhain teesi: EU on uusliberalismin toinen nimi t. sen synonyymi. EU:n yhteiskunta- ja talouspolitiikka on luonteeltaan uusliberalismia. Suomen liittyessä EU:iin 1.1.1995 joutuivat mm. Vasemmistoliitto (VL) ja Sosialidemokraatit (SDP) tekemään arvion suhtautumisestaan uuteen tilanteeseen. Mikäli ne olisivat 20 vuotta sitten päätyneet ratkaisuun, jossa olisivat sitoutuneet puolustamaan kaikissa oloissa työväestön asiaa, ne olisivat nopeasti joutuneet ”napit vastakkain” EU-lainsäädännön ja EU-viranomaisten kanssa. Ne tulivat siihen tulokseen, että syntyneessä tilanteessa ne eivät pärjää EU-käytäntöä vastaan. Säilyttääkseen hankkimansa yhteiskunnallisen aseman ne päättivät mukautua EU-tilanteeseen ja sitoutua toimimaan EU-raamien puitteissa. Ne esittävät hallitus- ja eduskuntapolitiikassa teatteria, jossa ovat puolustavinaan työväestön etuja, mutta sopeutuvat uusliberalistiseen päätöksentekoon. Hyvä esimerkki tästä oli, kun vappuna 2024 SAK lopetti työ- ja lakkotaistelut, joilla pyrittiin torjumaan kapitalistipiirien suunnitelmat työelämän heikentämiseksi.

Uusliberalismi ja fasismi

Tänään (2025) monet mieltävät fasismin hitleriläisten ym. esimerkkien, käyttäytymisnormien ja tunnusten mukaan. Taistelu katunatseja vastaan kerää merkkipäivinä joukkoja kaduille. Fasismi on kuitenkin katunatsi-ilmiötä suurempi asia. Se on kapitalismin- ja sen talous- ja yhteiskuntapolitiikan äärimuoto. Markkinataloudessa tavaratuotannon arvot johtaa kapitalistiryhmien kamppailuun taloudellisten resurssien hallinnasta. Juuri tämä johti 2000-luvun alkuvuosina läntisten markkinavoimien pyrkimykseen kaapata haltuunsa Venäjän talouden voimavarat. Tämä muistuttaa Hitler-Saksan pyrkimystä uuteen maailmanjakoon. Läntiset kapitalistit ottivat avukseen Ukrainan hitleriläiset banderalaiset, joille Maidanin sotilasvallankaappauksessa v. 2014 siirrettiin poliittinen valta. Tämän politiikan tukeminen on siirtänyt läntiseen politiikkaan selkeitä fasisistisia elementtejä. Uusliberalismin politiikka kuten myös Naton eska-laatiosota Ukrainassa sekä Euroopan halukkaiden ryhmän toimet lähestyvät fasismia. Lopullinen voitto fasismista on voitto uusliberalistisesta kapitalismista.

14.14 Meidän aikamme kapitalisminvastaisen luokkataistelun solmukohtia

Kuluneet 30 vuotta ovat merkinneet hyppyä yhteiskuntakehityksessä ja ovat synnyttäneet maailmaan uuden tilanteen ja uuden järjestyksen. Työväenluokan tehtävä kuuluu: Miten rakentaa työväenluokan ja demokraattisten voimien kapitalismin vastainen luokkataistelutaktiikka nyt, kun sosialistinen käytäntö katosi ja suuressa osassa maailmaa toteutetaan monopolien etujen mukaista uusliberalistista yhteiskuntapolitiikkaa, joka ei kykene vastaamaan ihmiskunnan ongelmiin?

Monopolien-, sodan- ja fasisminvastainen kansanrintama on ajankohtainen edelleen

Vuonna 1935 työväen- ja kommunistinen liike kehitti rintamaa imperialistista sotaa ja fasismia vastaan. Sitten kylmän sodan kaudella kamppailtiin liennytyksen ja rauhanomaisen rinnakkainelolon puolesta sekä kehitettiin monopolien vastaisen kansanrintaman taktiikkaa.

Nykypäivän tilanne sisältää uudessa muodossaan lähihistorian kielteiset elementit ja järjestyksen. Imperialistinen länsi (EU, USA, Nato) hakee eskaloimansa sodan avulla Euroopan ja USA:n monopolien voimavaroja Venäjän alueelta. Toimenpiteensä se oikeuttaa fasisistista ajattelua lähestyvän uusliberalistisen yhteiskuntapolitiikan kautta. Sen sijaan on puolustettava perusturvaa, torjuttava militarismia, vastustettava ilmastonmuutosta. Nämä ongelmat ovat kärjistyneet vaaralliseen vaiheeseen. Tästä syystä joukkotyömme suunta ja tavoite on edelleenkin rakentaa mahdollisimman laaja uusliberalismin, fasismin ja sodan vastainen kansanrintama, joka pitkällä aikavälillä ottaa tavoitteekseen luoda vaihtoehdon nykyiselle markkinavoimien uusliberalismille. Nyt ei ole olemassa sellaista voimaa, joka yksin kykenisi muodostamaan näiden tavoitteiden läpiviemiseksi joukkoliikkeen. Uusliberalismin vastainen rintaman on kehitettävä kansainväliseksi liikkeeksi. Tavoitteena on oltava se, että työväenluokka kaikkialla maailmassa järjestäytyy uudelleen ja suuntaa koordinoitusti työnsä yhteiseen monopolien vastaisen rintaman rakentamiseen. Ensimmäisessä tällainen rintama puolustaa työkansan sosiaalisia ja taloudellisia oikeuksia, tukee porvarillisen demokratian palauttamista ja vahvistamista, mutta suuntautuu sosialismiin johtavalle kehitysuralle.

Ajan erikoisuus, viimeinen taistelukohta?

Aikamme kriisin ominaisuus on, että läntinen markkinakapitalismi jatkaakseen olemassaoloaan tarvitsee kipeästi uusia resursseja, joita maailmassa ei enää ole jaettavaksi. Siksi niitä yritetään ryöstää. Näkyvä osoitus tilanteesta on, että USA kehittää ”Amerikka ensin”-politiikkaa ja vaatii Grönlantia, Panamaa ym. itselleen. Markkinavoimien Eurooppa pitää edelleen ensisijaisena tavoitteenaan Venäjän voimavarojen kaappaamista tunnuksella Venäjä on pakotettava rauhaan. Samasta syystä kapitalistien Eurooppa ja USA käyvät keskenään selviytymistaistelua, kauppasotaa. USA:n ja Euroopan toisistaan poikkeavat tavoitteet voidaan ymmärtää niin, että runsaat 30 vuotta ne ylläpitivät yhteistä taktiikkaa Venäjän voimavarojen jakamiseksi ja kaappaamiseksi, mutta nyt USA:n ja EU:n suhteisiin syntyi särö. USA ilmaisi kantanaan, että Venäjää ei kyetä voittamaan taistelukentällä. Siksi USA käy nyt samanaikaisesti kilpailua Euroopan kanssa ja yrittää hyötyä yhteistyöstä Venäjän kanssa. Kyseessä on selkeä markkinatalouteen liittyvä monopoliryhmien välirikko.

Tässä tilanteessa myös Venäjä joutuu vakavasti puolustamaan olemassaoloaan. Venäjälle kysymys Ukrainan kriisissä on olemassaolosta. Länsikoalition paine kohdistuu BRICS-maihin ja heidän liittolaisiinsa. Euroopan ja USA:n suurkapitalistit eivät katso voivansa perääntyä, koska silloin BRICS-koalition arvot ja selviytymiskeinot edustaisivat laajasti ihmiskunnan tulevaisuutta, johon myös uusliberalismia edustavien markkinavoimien olisi sopeuduttava. Tämä olisi tappio lännen uusliberalismia edustavalle blokille.

Ainoa vapaa resurssi ihmiskunnan selviytymiselle onkin luopua markkinavoimien raa’asta kilpailusta ja siirtyä kansojen tasa-arvoiseen yhteistyöhön.

Neuvostoliiton ja reaalisosialismin taantuminen katkaisi työväenluokan maailmankatsomuksen ja taloustieteen kehityksen

Läntisessä maailmassa tilanteen tekee vaikeaksi se, että tällä hetkellä työväenliikkeen tieteellinen luokkatietoisuus on hukassa. Työväenliikkeellä ei ole marxilaista tieteellistä kokonaisnäkemyistä tilanteestamme, joka on välttämätön oikeiden yhteiskunnallisten johtopäätösten tekemiseen.

Tässä mielessä aikamme muistuttaa tilannetta, joka vallitsi hieman ennen Marxia ja Engelsiä. Kun tieteellistä sosialismia ei vielä ollut tieteenä löydetty, työväenluokkaa edeltävien pikkuporvarillisten sosiaalikerrosten piirissä syntyi subjektiivisen mielikuvituksen perusteella erilaisia sosialistisia ja anarkistisia yhteiskuntanäkemyksiä. Samasta syystä tänäänkin anarkistiset- ja trotskilaiset ryhmät keräävät mm. nuorison keskuudessa kannatusta ja erilaiset salaliittoteoriat saavat suurta suosiota. (katso 11.6)

Huomion arvoista on se, että useat kommunistiset tai sosialistiset ryhmät, joista monet olivat olemassa jo viime vuosituhannella, määrittelevät näkemyksensä vuosikymmenten takaisten tietojen ja arvojen perusteella, huolimatta siitä, että maailma on vuosikymmenten aikana totaalisesti muuttunut. Niinpä hyvin suosittu on ajatus, jossa Venäjä nähdään imperialistisena valtiona. Ajatuksen perusteella Ukrainan kriisi samaistetaan ensimmäisen maailmansodan aikaan, jolloin Euroopan imperialistivallat taistelivat silloisen maailman jaosta. Siihen perustuen he ottavat Ukrainan kriisin osalta käyttöön silloisen toisen internationaalin leniniläisen tunnuksen, että imperialistinen sota tulee kaikissa maissa muuttamaan oman maan porvariston vastaiseksi vallankumoustaisteluksi. Jokaisen tulisi ymmärtää, että tällaiset arviot ovat täysin hatusta vedettyjä, sillä meidän aikamme on täysin erilainen. Venäjä ei ole imperialistinen, vaan joutuu aseellisesti puolustamaan olemassaoloaan globaalia uusliberalistista pääomaa vastaan. Ei myöskään työväenluokalla ole sellaista lokakuun aikaan verrattavaa ohjattavissa olevaa työläisten, talonpoikain ja sotilaiden joukkoa, joka olisi rekrytoitavissa vallankumoukseen. Kaikki nämä puitteet on luotava uudella tasolla.

On palattava tieteelliseen marxilaiseen maailmankatsomukseen

Tämän kirjan kohdissa 11.4.–11.5. käsitellään kysymystä luokkataistelun muodoista, jotka etenevät kolmella tasolla: 1) Taloudellisena taisteluna, 2) poliittisena taisteluna ja 3) ideologisena taisteluna. Kehitys ei etene siten, että poliittinen työ korvaa taloudellisen taistelun ja ideologinen työ poliittisen työn. Ne kasvavat historiallisesti ja dialektisesti toistensa päälle ja toimivat samanaikaisesti. Taloudellinen ja poliittinen eteneminen tarvitsee tuekseen voimakkaan ideologisen toiminnan. Kapitalismin vastaisen luokkataistelun tärkein kysymys tänään on, että otamme uudelleen haltuumme marxilaisen tieteen, dialektisen- ja historiallisen materialismin sekä taloustieteen perusteet ja valmistaudumme sen pohjalta tulevaan aikaan. Tämä on välttämätöntä, jos luodaan kestävä vaihtoehto uusliberalismille.

Meidän on otettava kiinni se ideologinen jälkeensääneisyys, johon olemme ajautuneet ja käytettävä hyväksi sitä rikkautta ja kokemusta, joka sisältyy maailman kaikkien kommunististen ja työväenpuolueiden kokemukseen ja teoreettiseen arviointikykyyn. Tämä edellyttää systemaattista marxilaisen teorian opiskelua ja kehittämistä sekä soveltamista nykypäivän ongelmien ratkaisemiseen. Edelleen on olemassa sosialismia rakentavia maita, joiden kokemus auttaa vallankumouksellista liikettä eteenpäin. Kommunistien ja demokraattisten voimien on laajalla yhteistyöllä otettava takaisin itselleen heille maailmassa kuuluva asema.

Voittoisa työ kansa nojaa sosialismiin

Strateginen päämäärämme on siirtyminen sosialistiseen yhteiskuntakehitykseen, jonka vallitessa voimme keskittyä ratkaisemaan yhteiskunnan ei-luokkataistelusta syntyviä ristiriitoja. Nämä edellä esitetyt solmukohdat yhdessä heijastavat työväenluokan porvariston vastaisen luokkataistelun eri puolia. Tämä kokonaisuus pitää sisällään BRICS-yhteistyön, uusliberalismin vastaisen kansanliikkeen rakentamisen sekä marxilaisen tieteen nostamisen työväenluokan (kansan) ajattelun keskiöön.

Miksi työväenluokan luokkataistelutaktiikka nojaa keskeisesti näihin solmukohtiin? 1. BRICS-yhteisö on ainoa todellinen globaali vastavoima läntiselle uusliberalistiselle imperialismille ja edustaa aiempien sosialististen ja puolueettomien (sitoutumattomien) maiden arvoja. 2. Uusliberalismin vastainen yhteisrintama on ainoa keino yhteiskunnassamme koota yhteisen tavoitteen taakse tarpeeksi voimaa ja joukkoja. Ei ole tänään olemassa yhtä poliittista puoluetta tai yhteisöä, joka kykenisi suoriutumaan tästä tehtävästä. 3. Marxilainen yhteiskuntateoria, dialektinen ja historiallinen materialismi sekä talousoppi muodostavat ainoan tieteellisen perustan poliittisen vaihtoehdon kehittämiseksi nykyiselle imperialistiselle uusliberalismille. Kokonaisuutena tämä tarjoaa yhteistyöhön ja rauhaan perustuvan yhteiskunnallisen etenemistien vaihtoiseen politiikkaan, jonka myös suuri kansan enemmistö voi hyväksyä.

Tämä arvio pitää sisällään sosialistisen kehitystien siten, että vaihtoehtoisen politiikan uusliberalismille täytyy sisältää sosialistinen elementti siksi, että uusliberalismista seuraava vaihe kapitalismin kehityksessä voi olla vain fasismi. Kehityksen sosialistinen elementti turvaa porvarillisen demokratian saavutukset. Tässä kirjassa on todettu aiemmin, että taktinen arvio ja suunnitelma ei aina toteudu asetetun suunnitelman mukaan tasaisen kehityksen kautta. Esitetyn kaavan mukainen taktinen eteneminen saattaa hyvinkin suurella todennäköisyydellä johtaa yhteiskuntakehityksessä hyppyyn. Siinä tilanteessa, että historia tekee yllättävän hypyn, niin edellä arvioitu taktiikka tarjoaa mahdollisuuden nopeasti arvioida tilanne uudelleen ja suunnitella vaikka väliaikaisesti uusi taktiikka.

15. Maailman dialektisellä kehityksellä ei ole loppua

Tajunnan ja yhteiskuntakehityksen merkitys marxilaisen filosofian silmin

Sosialistinen maailmanjärjestelmä taantui 1980–1990- lukujen vaihteessa eikä marxilaista filosofiaa ole kyetty kehittämään 1970-luvun jälkeen (luku 8/7). Muodostaakseen eheän filosofisen maailmankatsomuksen, on filosofian oman aikansa tieteellisen tiedon perusteella kyettävä vastaamaan myös maailman yhä varhaisempia ja myöhäisempiä vaihteita koskeviin kysymyksiin, joihin aikamme tiede kykenee ottamaan kantaa. **Vähän jää hämäräksi**

Sen jälkeen, kun dialektisen ja historiallisen materialismin filosofiaa on viimeksi päivitetty, tieteellinen tieto on harpannut aimo askeleen eteenpäin. Päivittäminen on välttämätöntä, koska siitä riippuu, miten vastaamme nyky-yhteiskuntaa ja sen tulevaisuutta koskeviin merkittäviin kysymyksiin. On muistettava, että filosofian, kuten tieteenkään tarkoitus ei ole vain selittää maailmaa vaan muuttaa sitä (Teesejä Feuerbachista 11). Uudet filosofiset johtopäätökset johtavat uusiin yhteiskunnallisiin arvioihin ja tavoitteisiin. Tämän artikkelin on tarkoitus perehtyä filosofian alueella näihin ongelmiin.

Fysiikan ja kosmologian piirissä arvioidaan paljon kysymystä siitä, millainen on maailmankaikkeuden loppu? Yhtenä merkittävänä vaihtoehtona fyysikot ja kosmologit esittävät ns. universumin lämpökuolemaa eli loppuun jäähtymistä, kun tähdet kuluttavat polttoaineensa loppuun, eikä uusia tähtiä enää muodostu. Loppuvaiheessa maailmankaikkeuden aine kävisi hyvin harvaksi ja lämpötila laskisi lähelle absoluuttista nollapistettä. Tunnettujen fysiikan ja kemian lainalaisuuksien perusteella ei osata ennustaa universumin kehitykselle muunlaista loppua. Näin siitä huolimatta, että useat fyysikot ja kosmologit hiljaisessa mielessään kapinoivat tällaista lopun teoriaa vastaan. Myöskään marxilaiset eivät hyväksy ajatusta dialektisen kehityksen lopusta, koska dialektinen kehitys on aineen tai materian kiinteä ominaisuus (olomuoto).

Marxilaisilla on esittää yksi tekijä, jota fyysikot ja kosmologit eivät ole päättelyissään ottaneet huomioon. Materian liikemuotoja ovat fysiikallinen, kemiallinen, biologinen ja sosiaalinen liikemuoto. Alkuräjähdyksen jälkeen materian fysikaalinen ja kemiallinen liikemuoto ovat ratkaisevasti vaikuttaneet universumin kehitykseen ja kosmologit päättävät universumin tulevaisuuden pelkästään materian fysiikaalisen ja kemiallisen liikkeen perusteella. Kokemus maapallolta kuitenkin osoittaa, että universumin kehitykseen vuosimiljoonien kuluessa vaikuttavat ratkaisevasti sosiaalisen liikemuodon vaikutus ja informaatio.

Aihe on noussut merkittäväksi siksi, että nyky-yhteiskunnassa on jälleen tilausta todelliselle tieteellisesti perustellulle maailmankatsomukselle ja arvomaailmalle. Ihmisille ei enää edes porvarillisessa luokkayhteiskunnassa riitä perinteen uskonnon tuoma perustelu olemiselle. Kulutuksen ja aatemaailman alueella kehitellään yhä uusia kulutuksen ja ajattelun muotoja, jotka vievät yhä kauemmas todellisuudesta ja moraalisesti sekä eettisesti järkevästä toiminnasta.

Työväenluokan luokkataistelussa filosofialla ja maailmankatsomuksella on keskeinen merkitys. Filosofialla on luokaluonne, sillä se antaa maailmankatsomuksellisen ja teoreettisen perustelun minkä tahansa yhteiskuntaluokan tavoitteille ja pyrkimyksille. Riistäjäloukat ovat aina antiikista saakka hakeneet oikeutuksen toimilleen epätieteellisestä idealistisesta ja uskonnollisesta maailmankatsomuksesta. Työväenluokan yhteiskunnalliset tavoitteet ovat perustuneet tieteelliseen dialektisen ja historiallisen materialismin filosofiaan.

Luokaton yhteiskunta utopiasta tieteeneksi

Työväenluokka astui esiin historian näyttämölle yhteiskunnallisena voimana vasta, kun Marx ja Engels 1840-luvulla löysivät tieteellisen maailmankatsomuksen, dialektisen ja historiallisen materialismin. Voidaan perustellusti väittää, että ilman sitä työväenluokan järjestäytynyt toiminta ei olisi ollut mahdollista. Luonnollisesti tämä yhteiskuntakehityksen vaihe osuu samaan ajankohtaan suurten tieteellisten löytöjen ja koneellisen suurteollisuuden syntyamisen kanssa. Näkemys luokattomasta yhteiskunnasta muuttui silloin utopiasta tieteeneksi ja yhdisti työväestöä porvariston vastaiseen luokkataisteluun.

Työväenluokan maailmankatsomuksen seurattava tieteen kehitystä

Kehitys ei ole suoraviivaista. Marx ja Engels löysivät yhteiskuntakehityksen ja tieteellisen maailmankuvan peruslait. Yhteiskunnassa tieteen ja tuotantovoimien kehitys kuitenkin jatkuu taukoamatta. (Katso kohta ”tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vastaavuuden laki”) Otteen säilyttäminen luokkataistelussa ja yhteiskuntakehityksessä merkitsee, että on nähtävä tieteen uusien löytöjen merkitys dialektisen ja historiallisen materialismin näkökulmasta. Samanlaisesti tieteen kehityksen kanssa on kyettävä laajentamaan tieteellistä maailmankuvaa ja ulottamaan yhä kauemmas tulevaisuuteen ja menneisyyteen näkemys yhteiskuntakehityksen suuntaviivoista. Marxilainen filosofia ja maailmankatsomus eivät ole kyenneet aina reaaliaikaisesti pysymään mukana tieteen kehityksessä (**Kommunismi, luku 8/6**).

Ideologian heikkoudet heijastuvat heti politiikassa

Yksi esimerkki **tästä (mistä?)** oli tilanne viime vuosisadan alussa heti Venäjän ensimmäisen epäonnistuneen porvarillisdemokraattisen vallankumouksen jälkeen. Silloin työväenliike joutui perääntymään jopa maan alle. Samaan aikaan fysiikan piirissä oli tehty uusia löytöjä. Onnistuttiin hajottamaan atomi, löydettiin elektroni ja alettiin ymmärtää atomin rakennetta.

Monille marxilaisille ja materialisteille tämä synnytti kriisin. Aiempi käsitys materiasta hajosi, koska se oli sidottu atomiin. Silloin katsottiin atomin olevan aineen pienin osa, jota ei voida hajottaa. Katsottiin materialismin ajautuneen umpikujaan. Silloin vaikeassa yhteiskunnallisen taistelun perääntymisvaiheessa levisivät jopa marxilaisten keskuuteen mystiset materialismin vastaiset opit. Vaikea tilanne ideologian alueella alkoi ratkaisevasti jarruttaa työväenluokan työtä politiikan alueella. Näin tapahtuu myös nykyisin synkän uusliberalismin oloissa, kun jopa marxilaiset kääntyvät kannattamaan Nato-sotilasliittoa ja salaliittoteorioita.

Leninin johtopäätös: ”Materia on loputon”

Lenin painotti kirjassaan Materialismi ja empiriokritisismi, että on kyettävä yleistämään filosofisesti tieteellisen, dialektismaterialistisen maailmankatsomuksen asenteista uusimman luonnontieteen saavutukset. Hän osoitti niille, jotka uusien löytöjen perusteella tekivät johtopäätöksen materian häviämisestä, että materia ei katoa, vaan katoaa se raja, johon saakka olemme materian tunteneet. Hän totesi: ”Eilen tietojemme rajana oli atomi, tänään elektroni ja huomenna tämäkin raja katoaa”. Edelleen hän kuvasi, että elektroni on yhtä ehtymätön kuin atomikin, luonto on loputon.

Neuvostofilosofit eivät osanneet tulkita kosmoksen laajenemisen teoriaa

1900-luvun alkuvuosina dialektinen materialismi selvisi kriisistään, mutta ongelmia syntyi myöhemmin. Suomen kielellä ilmestyi 1960-luvun alussa Neuvostoliiton tiedeakatemian filosofian instituutin toimittama ”Marxilaisen filosofian perusteet”. Vaikka teos oli muutoin hyvin merkittävä, siinä torjuttiin taantumuksellisenä ajatus maailmankaikkeuden laajenemisesta sekä ns. alkuräjähdyksestä.

Nykyisen käsityksen mukaan maailmankaikkeuden aine oli n. 13,7 miljardia vuotta sitten yhdessä pisteessä äärettömän tiheänä alkeishiukkaspuurona. Tästä se lähti äärimmäisen nopeasti laajenemaan. Laajeneminen jatkuu edelleen, jonka aikana alkeishiukkaset järjestäytyivät atomeiksi ja myöhemmin tähdiksi, tähtijärjestelmiksi ja tähtien planeetoiksi, joilla kehittyi biologinen elämä ja lopulta yhteiskunnallinen elämä (maapallolla ihmisyhteiskunta). Kehityksen tuloksena syntyi nykyisen kaltainen maailmankaikkeus, joka jatkaa edelleen laajenemistaan.

Alkuräjähdysteorian paikkansapitävyys on osoitettu kiistattomasti. Perusteet sen ymmärtämiselle olivat selkeät jo 1960-luvulla. Edwin Hubble osoitti v. 1923 Andromedan tähtisumun (tähtijärjestelmän) sijaitsevan Linnunratajärjestelmän ulkopuolella. Saman vuosikymmenen lopulla hän osoitti, että tähtien spektreissä näkyy spektriviivojen siirtyminen punaisen suuntaan aina sitä enemmän, mitä etäämmällä tähdet meistä sijaitsevat. Tästä tehtiin jo silloin johtopäätös, että tähdet etääntyvät toisistaan (Doppler-ilmiö) ja maailmankaikkeus laajenee. Silloin arvioitiin, että maailmankaikkeuden aine on ollut yhdessä pisteessä n. 10–20 miljardia vuotta taaksepäin, jolloin se ns. alkuräjähdyksen vaiheessa lähti laajenemaan.

George Gamov ennusti 1940-luvulla, että alkuräjähdyksen vaikutuksesta maailmankaikkeudessa syntyi ns. kosminen taustasäteily, jonka täytyy olla edelleen olemassa. Säteilyn olemassaolo vahvistettiin mittauksin 1960-luvulla, ja se oli merkittävä todiste alkuräjähdyksen puolesta. Todisteita tämän puolesta on koko ajan tullut lisää, mutta myöhemminkään tätä teoriaa ei neuvostofilosofien toimesta suostuttu täysin hyväksymään, eikä tekemään näistä tieteellisistä löydöistä seuraavia filosofisia johtopäätöksiä.

Maailman rakenteen muutosta ei ymmärretty

Tämä (MIKÄ?) tuntuu hyvin ristiriitaiselta, jota monien oli 1960 luvulla vaikea ymmärtää. Toisaalta em. teokset painottivat aivan oikein esim. Engelsin löytämien materian liikunnan muotojen merkitystä sekä materian, ajan, avaruuden ja liikkeen kiinteää yhteyttä toisiinsa ja käsitystä siitä, että maailmankaikkeus on yksi kokonaisuus. Mutta maailmankaikkeuden rakenne esitettiin niissä enemmänkin staattisena kuin dialektisena (kehittyvänä). Sen mukaisesti avaruudessa syntyy uusia tähtiä toisten sammuesssa ja näin kosmoksen rakenne säilyy pitkään samanlaisena. Ei nähty, että uusien tähtien syntyessä materiasta, joka levittäytyy avaruuteen vanhojen tähtien tuhoutuessa, muodostuvat tähtien uudet sukupolvet yhä raskaammista alkuaineista.

Dialektisestikin ajatellen tällainen määrällinen kehitys ei voi olla ikuinen, koska alkuaineiden määrä fysiikan lakien perusteella on rajallinen. Tällaisessa tilanteessa kehitys voi jatkua vain uusien muutosten ja laadullisten vaiheiden kautta. Tieteen uusia löytöjä ei kuitenkaan osattu Leninin 1908 esittämällä tavalla yleistää dialektismaterialistiselta perustalta. Se yksinkertaisesti torjuttiin taantumuksellisenä (idealistisena).

Alkuräjähdyksen dialektinen tulkinta

Laajalti hyväksytty teoria nykyisen maailmankaikkeuden rakenteesta ja synnystä sopii täydellisesti dialektisen materialismin mukaiseen ajatteluun. Alkuräjähdys tulee nähdä materian ja maailmankaikkeuden kehityksessä vaiheena, jossa alkeishiukkasten keskinäisten rakenteiden kehitys saavutti määrällisen vaiheen, josta kehitys ei voinut jatkua eteenpäin ilman rakenteiden laadullista harppausta. Alkuräjähdys oli laadullinen muutos maailmankaikkeuden kehityksessä.

Kosmologit kuvaavat ensimmäisten laajenemisen jälkeisten sekuntien kehitystä epookkeina tai vaiheina, jolloin alkeishiukkaset alkoivat muodostaa erilaisia rakenteita. Kosmoksen kehityksessä tapahtui uusi laadullinen murros, kun alkeishiukkaset alkoivat järjestäytyä rakenteiksi, jotka johtivat atomien syntyyn, mikä merkitsi avaruudellisen tilan nopeaa laajenemista. (Katso "Dialektisen materialismin perusteet", Luku 3, "oppi dialektiikasta").

Eräät fyysikot esittävät, että alkuräjähdyssä edeltävässä vaiheessa vallitsi tilanne, jossa ei ollut avaruutta, aikaa eikä alkeishiukkasten keskinäistä kehitystäkään (singulariteetti). Näitä käsityksiä ei ole osoitettu ainakaan tähän mennessä oikeiksi ja voimme pitää edelleen kiinni avaruuden, ajan ja materian kiinteästä keskinäisestä yhteydestä, joskin varmasti avaruudelliset ja ajalliset suhteet olivat aivan erilaisia nykyiseen nähden. Voimme myös pitää kiinni siitä näkemyksestä, että alkuräjähdyssä edeltävässä tilassa dialektinen kehitys ei ollut pysähdyksissä.

Fyysikot ja kosmologit kykenevät sanomaan paljonkin alkuräjähdyssä seuraavan ajan välittömistä vaiheista esim. siihen saakka, kun avaruus muuttui läpinäkyväksi. Engels näki materian, ajan, liikkeen ja avaruuden kiinteän yhteyden toisiinsa. Hän myös esitti materian liikemuotojen kehityksen siten, että laadullisesti korkeampi liikemuoto sisällyttää itseensä materian alemmat liikemuodot.

Dialektiikka (yleinen kehitys) on universaali laki. Vaikka vielä ei ole suoraa tutkimuksellista tietoa alkuräjähdyssä edeltävästä vaiheesta, voimme päätellä, että nykyinen maailmankaikkeus saattoi rakentua vain alkuräjähdyssä edeltävästä materian alkeisrakenteista ja niiden dialektisesta kehityksestä.

Maailmankaikkeuden kehityksen dialektiikasta

Tässä luvussa toistoa

Alkuräjähdyksen jälkeisessä kehityksessä alkoi muodostua nykyisenkaltaisen maailmankaikkeus. Atomit alkoivat muodostua. Atomin rakenne vaatii laajemman avaruudellisen tilan. Sen tuloksena universumi jatkoi laajentumistaan ja muuttui läpinäkyväksi, jossa säteily (valo) pääsi kulkemaan. Alkoi uudentyyppinen kehitys. Atomit alkoivat gravitaation vaikutuksesta järjestäytyä makrokappaleiksi, mm. tähdiksi, tähtijärjestelmiksi ja tähtien planeetoiksi. Nykyinen meille näyttäytyvä kosmoksen rakenne perustuu atomeista koostuvan makroaineen (kuten tähdet, tähtijärjestelmät, sumut, tähtien välinen aine) vuorovaikutukseen, jota ohjaavat materian alkeishiukkastason lainalaisuudet, gravitaatio, sähköiset kentät, säteily yms.

Alkuräjähdyksessä muodostuivat yksinkertaisimmat atomit (vety, helium). Ensimmäisen vaiheen tähtien ydinreaktioissa näistä alkuaineista muodostui raskaita alkuaineita, jotka tähtien elinkaaren lopussa leviävät avaruuteen. Tästä materiasta tiivistyvät tähtien uudet sukupolvet tuottavat yhä raskaampia alkuaineita, joista voi muodostua tähtien kiertolaisia ja mm. maapallon kaltaisia kiviplaneettoja, vesijäästä koostuvia pyrstötähtiä yms. Maailmankaikkeuden fysiikallinen rakenne muuttuu ja kehittyy koko ajan. Nykyinen tähtitiede ja kosmologia saavuttavat koko ajan tuloksia tämän tutkimuksen alueella. Ja tämän tutkimuksen tulokset on kyettävä yleistämään dialektisen ja historiallisen materialismin filosofiaan.

Näköala sivilisaation asemaan maailmankaikkeuden kehityksessä

Engelsin aikaan ei osattu hajottaa atomia, eikä tiedetty avaruuden laajenemisesta. Engels kuitenkin ensimmäisenä kykeni erottamaan laadullisesti toisistaan materian fysikaalisen, kemiallisen, biologisen ja yhteiskunnallisen liike-muodon. Tämä luokittelu sisälsi sen periaatteen, että materia (ja samalla maailmankaikkeus) kehittyvät luontohistoriallisesti yleisten dialektiikan kehityslakien mukaan.

Materian liikemuodot ovat tässä kehityksessä laadullisia askelmia. Leninin aikana tietomme rajana materian syvyyssuunnassa oli atomi ja sen yksi rakennuspalikka elektroni. Tämän jälkeen kvanttifysiikka on tutkinut materian rakennetta ja löytänyt lukuisia alkeishiukkasia ja selvittänyt niiden keskinäistä vuorovaikutusta (viimeksi Higin bosoni liitettiin alkeishiukkasten standardimalliin) Tähtitiede ja kosmologia ovat selvittäneet maailman makrotason rakennetta, joka muodostuu mm. tähdistä, galakseista, mustista aukoista ym.

Tämä on päätemätekstiä:

Miksi marxilaiset pitivät välttämättömänä ymmärtää ja perustella näitä asioita? Yhdistämällä idealistisen dialektiikan ja materialismin Marx ja Engels kykenivät löytämään dialektisen materialismin filosofian. Soveltamalla sitä yhteiskuntakehitykseen he kykenivät perustelemaan työväenluokalle sosialistisen päämäärän. Ellei uutta fysiikkaa 1900-luvun alkuvuosina olisi kyetty ymmärtämään ja soveltamaan marxilaiseen maailmankatsomukseen, olisi yhteiskuntakehitys 1900-luvulla ollut hyvin erilainen. Samoin tänään dialektisen materialismin perustana ovat tieteellisen tiedon saavutukset, jotka tulee kyetä näkemään dialektisen materialismin kautta oikein. Tämä vain varmistaa sen, että kykenemme näkemään työväenluokan toiminnan päämäärän kauas tulevaisuuteen.

Materian liikemuodot ja niiden yhteys toisiinsa

Materian liikemuotojen luokittelun esitti ensimmäisenä Engels. Hän jakoi materian liikkeen perusmuodot mekaaniseen, fysikaaliseen, kemialliseen, biologiseen ja yhteiskunnalliseen (sosiaaliseen) liikkeeseen. Hän lähti myös siitä periaatteesta, että maailmankaikkeudessa materia kehittyy historiallisesti tai dialektisesti. Sen mukaan materian rakenne kehittyy aina ensin määrällisesti ja saavutettuaan rakenteellisen huippunsa tai vaiheen, jolloin kehitys ei voi enää edetä sen hetkistä kehityslinjaa noudattaen, tapahtuu materian rakenteessa dialektiikan lakien mukainen laadullinen harppaus. Materian liikemuodot ovat juuri tällaisia materian kehityksen askelmia.

Materian fysikaalinen liike

Engels oli suuri nero oivaltaessaan materian liikemuotojen periaatteet. Kuitenkin materian alkeishiukkasrakennetta alettiin havaita vasta 1890-luvun puolivälin jälkeen, kun keksittiin röntgensäteet, radioaktiivisuus ja elektroni. Niinpä hän käsitteli Luonnon dialektiikassaan erikseen materian mekaanista ja fysikaalista liikettä. Hän samaisti fysikaalisen liikkeen molekyylisen vuorovaikutukseen. Tämä johtui siitä, että silloin ei tunnettu atomin rakennetta, eikä alkeishiukkasteoriaa. Sen sijaan mekaniikkaa tunnettiin hyvin.

Materian fysiikallisen liikkeen piiriin voimme mekaniikan tavoin lukea muitakin fysiikan lajeja mm. sähkömekaniikkaan ja sähkömagnetismiin, optikkaan ja säteilyyn, ydinfysiikkaan yms. liittyvät ilmiöt. Mutta kuitenkin materian fysiikalliset lainalaisuudet liittyvät ennen kaikkea atomia pienempien alkeishiukkasten lainalaisuuksiin, jotka antavat pohjan ja selityksen edellä mainituille mekaniikkaan, sähköoppiin, optikkaan ja säteilyyn, ydinfysiikkaan yms. liittyville ilmiöille.

Materian kemiallinen liike

Atomia voimme pitää materian fysikaalisen evoluution korkeimpana rakenteena. Tätä korkeammalle ei alkeishiukkasten keskinäiseen kehitykseen perustuva evoluutio yllä. Dialektinen materialismi toteaa, että materian uudet ja korkeammat liikemuodot sisällyttävät itseensä aina sen alemmat liikemuodot. Siksi nykyinen kosmos on synteesi, jossa atomeista koostuvan makromailman materian liikettä ja kehitystä ohjaavat mikromailman ilmiöt ja lainalaisuudet (kvanttifysiikka).

Alkuaineiden atomien syntyminen kohotti materian kehityksen monella tavoin uudelle tasolle. Atomin sisäisen alkeishiukkasrakenteen mukaisesti jokaisella alkuaineella on sille tyypilliset ominaisuudet, joilla se on vuorovaikutuksessa toisten alkuaineiden kanssa. Näiden ominaisuuksiensa avulla alkuaineiden atomit muodostavat toisten alkuaineiden kanssa yhdisteitä, molekyylejä. Näin muodostuvat vaikkapa vesi, keittosuola, kallioperä ja jopa miljoonat erilaiset yhdisteet. Tätä materian liikkeen muotoa sanomme aineen kemialliseksi liikkeeksi.

Materian kemiallisen liikkeen tuloksena maailmankaikkeuteen syntyvät erilaisista kemiallisista yhdisteistä koostuvat tähtien kiertolaiset. Näitä yhdisteitä, joista esim. kiviplaneetat koostuvat, syntyy tähtienvälisessä avaruudessa. Materian kemiallisen kehityksen kautta muodostuvat mitä erilaisimmat yhdisteet: kiinteät aineet, nesteet ja kaasut. Maapallo ja aurinkokunnan planeetat ja muut kiertolaiset ovat tästä oiva esimerkki.

Materian biologinen liike

Maailmankaikkeudessa syntyvät ennen kaikkea tähtien planeetoilla sellaiset olosuhteet, missä materian kemiallinen prosessi kykenee etenemään rakenteellisesti hyvin monimutkaiselle asteelle. Tiedämme, että maapallolla ns. alkumerissä vallitsivat olosuhteet, joissa oli mahdollista syntyä kemiallisesti monimutkaisia yhdisteitä: valkuaisaineita ja nukleiinihappoja. Nämä voivat vapaasti syntyä ja säilyä vain hyvin rajallisissa olosuhteissa. Valkuaisaineet, amino- ja nukleiinihapot (DNA) saivat pysyvemmän olomuodon kopioimalla itseään ympärillään olevista yksinkertaisimmista molekyyleistä. Ne tulivat riippumattomimmiksi ulkoisista olosuhteista.

Tämä oli laadullinen vaihe, jossa kemiallinen rakenne alkoi muuttua eläväksi (biologiseksi) rakenteeksi. Tämä tapahtui, kun mutaation avulla muodostui yhä monimutkaisempia kopioitumiskykyisiä amino- ja nukleonihiappoja (DNA-molekyylejä), jotka kykenivät kaappaamaan rakennuspalikoikseen yksinkertaisia jo kopioitumalla syntyneitä molekyylejä. Yksinkertaisessa muodossaan tämä oli sama prosessi, minkä elollinen elämä myöhemmin kehitti yhä täydellisemmäksi. **Toisto pitäisi poistaa**

Elävissä olennoissa DNA säilyttää rakenteissaan koodin, jonka perusteella uusi yksilö syntyy. Koodivalkuaisaine kopioi järjestyksessä yksinkertaisimmista molekyyleistä (ravinnosta) osasia, joista uusi yksilö muodostuu. Näin kemiallinen liike muuttui laadullisesti uudeksi materian biologisen liikkeen muodoksi. Samalla alkoi se mm. nisäkkäiden, kädellisten ja lopulta ihmisen kehitykseen päätnyt kehitysprosessi, jota Darwin ensimmäisen kerran selvitti ”Lajien synty”-teoksessaan. Engels totesi, että elämä on nukleiinihappojen ja valkuaisaineiden olemassaolotapa. Tämä oli Engelsiltä nerokas oivallus, sillä nämä materian kemiallisen kehityksen korkeimmat rakenteet olisivat hävinneet maapallon olosuhteiden muutosten jälkeen ilman elämän syntymistä.

Uusien lajien ja ekosysteemin synty

Materian biologinen evoluutio (eliömuotojen kehitys) kulkee nykytiedon mukaan seuraavasti: Ne yksilöt, jotka lajin sisällä omaavat vallitsevaan tilanteeseen nähden suotuisimmat perintötekijät, selviävät luonnon valinnassa parhaiten. Näin nämä ominaisuudet muuttuvat lajin sisällä vallitseviksi ja laji saa uusia piirteitä, ominaisuuksia. Ulkoisten olosuhteiden muuttuessa radikaalisti eliölaji ei kykene äärettömästi tai riittävän nopeasti mukautumaan.

Tällöin tulee kuvaan mukaan ns. geenivirhe eli mutaatio. Se on perintötekijöissä tapahtuva sattumanvarainen muutos. Kun laji on sopeutunut hyvin ympäristöönsä, mutaation kautta ei helposti synny kilpailukykyisiä perintötekijöitä. Olemassaolontaistelun kärjistyessä geenimutaation kautta voi syntyä uusia perintötekijöitä, jotka sopeutuvat entistä paremmin tilanteeseen. Dialektisesti katsottuna tapahtuu laadullinen muutos. Juuri tästä syystä tapaamme toisillemme hyvinkin läheisiä lajeja esim. ahven, kuha ja kiiski sekä lajin sisäistä muuntelua. Näin biologinen evoluutio synnyttää täysin uusia lajeja.

Kädelliset ja ihminen

Materian biologisen evoluution ja lajien kehityksen kautta syntyi ympärillämme oleva kasvi- ja eläinkunta, koko ekosysteemi tai biosfääri. Ekosysteemin huipulla uusien lajien syntyminen kuitenkin vaikeutui, koska ei löytynyt uusia potentiaalisia ekologisia lokeroita. Tässä uudessa laadullisessa vaiheessa lajien joukosta alkoi erottua ryhmä, joka oli kehittänyt muista poiketen uuden ekologisen lokeron. Näillä ns. kädellisten lajeilla eturaajojen liikkeet yhdistyivät silmien liikkeisiin. Nämä lajit etsivät eturaajojensa avulla ravintoa, hyönteisiä, hedelmiä yms. Ne esiintyivät sosiaalisena laumana. Näillä lajeilla syntyi uusi toimintatapa, työ, joka alkoi muuttua valintaa ohjaavaksi tekijäksi.

Kaikki perinnölliset- tai geenimutaation kautta saadut ominaisuudet, jotka vahvistivat kykyä tehdä työtä, antoivat mahdollisuuden selvitä luonnon valinnassa parhaiten. Tällaisia ominaisuuksia olivat esim. käden rakenteen kehittyminen; pystykäynnin kehittyminen, joka vapautti kädet työhön; sekä käden ja silmien yhteistyön tuloksena työkalujen valmistuksen ja käytön omaksuminen.

Tällainen toiminta edellyttää kuitenkin asioiden oppimista ja säilyttämistä muistissa. Niinpä asioille tuli kehittää ilmaisut, jotka jokainen lauman jäsen ymmärsi. Työhön soveltuvan anatomian kanssa samanaikaisesti tuli kehittyä aivojen rakenne ymmärtämään ja muistamaan puhekielen ilmaisut. Kaikki tämä saattoi tapahtua vain lauman (yhteiskunnan) sisällä, koska ainoastaan yhteisössä puhekielen ilmaisut säilyivät muistissa ja rikastuivat määrällisesti.

Tutkijat ovat selvittäneet ihmissuvun kehitystä tarkkaan. Nykyihmiseen johtava kehityslinja alkoi n. 3–4 miljoonaa vuotta sitten. Selkeästi voidaan nähdä, että tänä aikana eläneet ihmislajit muistuttavat aikaskaalassa yhä enemmän nykyihmistä em. ominaisuuksiensa osalta. Homo Sapiensia edeltäneet ihmislajit: Gro-Magnonin ihminen ja neanderthalinihminen elivät n. 100 000–30 000 vuotta sitten ja muistuttivat hyvin läheisesti nykyihmistä. Nykyihminen ilmaantui n. 50 000 vuotta sitten ja eli todennäköisesti Neandertalin ihmisen kanssa rinnakkain vuosituhansien ajan.

Materian yhteiskunnallinen liike, ihminen ja tajunta

Alkuyhteiskunta muodosti sen ympäristön, jossa pystyäkäynti, työ, puhekieli ja, aivot kehittyivät nykyihmisen tasolle. Samalla tapahtui näiden synteinä merkityksellinen asia: Aivojen rakenteen, työmenetelmien, puhekielen sanojen määrällinen kehitys yhdessä yhteisön määrällisen rakenteen kehityksen kanssa johtivat tajunnan syntymiseen. Ihmiselle kehittyi rationaalinen tajunta tai ajattelu, jonka turvin se kykeni käsittelemään ja suunnittelemaan asioita ennaktoon.

Tajunnan ja työn kehittyminen merkitsi suurta laadullista harppausta materian kehityksessä. Ihminen kykeni rakentamaan ympäristöään, mukautumaan ulkoisiin muutoksiin nopeammin, kuin biologinen evoluutio kykeni tuottamaan uusia lajeja. Ihminen kehittyi viimeisenä vaiheena ekosysteemissä yhteiskunnallisen ja biologisen evoluution vuorovaikutuksessa. Ihmisen tajunnan syntyminen oli riippuvainen täysin yhteiskunnan kehityksestä, koska ainoastaan sosiaalinen yhteisö kykenee tallentamaan ja lisäämään ja tallentamaan tietoa, työtapoja ja niille välttämättömiä ilmaisuja. **Ihmisen jälkeen biologinen kehitys ei enää tuota uusia korkeampia lajeja. Lukekaa Hararin Homo Deus!**

Siirtyminen materian yhteiskunnalliseen kehitykseen

Dialektiikasta kuitenkin tiedämme, että kehitys on kaiken materian ominaisuus, eikä se voi pysähtyä. Tässä tapahtuukin kehityksessä laadullinen harppaus. Totesimme jo, että yhteiskunta oli välttämätön ympäristö siinä biologisessa evoluutiossa, joka johti nykyihmiseen. Marx totesi, että ihminen on yhteiskunnallinen eläin. Ihminen ei voi olla olemassa yhteiskunnan ulkopuolella. Biologinen evoluutio ihmisen kohdalla on päättynyt, mutta yhteiskunnallinen evoluutio jatkuu. Samoin kuin ”elämä on aminohappojen ja nukleonihappojen olemassaolotapa” on yhteiskunta ihmisen olemassaolotapa.

Engelsin suuri oivallus oli, että yhteiskunnallinen liikunta on materian liikunnan yksi laadullinen muoto. Yhteiskunnassa ihminen kehittyy tietojensa ja taitojensa osalta ja samalla kehittyy yhteiskunnan rakenne. Materian kehitys on näin noussut uudelle tasolle. Samoin kuin ihmisen tiedot kehittyvät dialektiikan lakien mukaan, kehittyy myös yhteiskunta dialektiikan lakien mukaan.

Yhteiskuntakehitystä ja yhteiskunnallista liikettä tutkitaan mm. kansantaloustieteen, historiatieteen ja historiallisen materialismin filosofian kautta. Voimme erottaa mm. yhteiskuntakehityksen eri vaiheet: alkuyhteisöllisen, orjanomistusyhteisöllisen, feodalistisen, kapitalistisen sekä kommunistisen (sosialistisen) yhteiskuntamuodon.

Dialektinen materialismi ei hyväksy maailman dialektisen kehityksen päättymistä

Engelsillä oli kaksi merkittävää keksintöä. Luonnon dialektiikkaa kehitellessään Engels teki useita tieteellisiä löytöjä, joiden merkitystä emme voi yliarvioida. Yksi oli toteamus: ”Kappaleita ei voi irrottaa liikkeestä. Niiden muodot ja lajit ovat olemassa vain siinä”. Toinen toteamus oli, että kutakin materian liikemuotoa vastaa aina sille tyypillinen materiaali. Aikansa luonnontieteellisiin saavutuksiin perustuen Engels teki filosofisen yleistyksen, jonka mukaisesti maailmankaikkeuden kehitys on materian liikemuotojen dialektista kehitystä. Materian liikettä koskevista kysymyksistä hän saattoi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä, vaikka monet nykyajan keksinnöt vielä odottivat keksijäänsä. Tätä harmoniaa ei kyennyt rikkomaan myöskään se, että nykytieteen valossa kaikki Engelsin käyttämät argumentit eivät vastanneet totuutta.

Engelsin aikana tiedettiin entropiasta

Engelsin aikana tunnettiin ajatus entropian lisääntymisestä. Tämä tarkoittaa energian tai materian jakaantumista yhä tasaisemmin sille varatussa tilassa. Engelsin aikana nähtiin, että tähdet säteilyttävät energiavarastonsa avaruuteen eivät enää kykene tuottamaan lämpöä ja maapalloa (aurinkokuntaa, maailmansaartamme) uhkaa tuho.

Nykykosmologian mukaan maailmankaikkeus laajenee kiihtyvällä tahdilla. Sen seurauksena galaksit, tähdet, atomit, alkeishiukkaset ja lämpöenergia hajaantuvat tasaisesti avaruuteen. Samalla tähdet polttavat energiavarastonsa loppuun ja sammuvat. Näin maailmankaikkeus kulkisi kohti kasvavaa entropiaa ja sen kohtalona olisi hyvin pitkällä ajanalla ns. lämpökuolema. Tämä hyvin perusteltu teoria koskee vain maailmankaikkeuden pelkkään fyysikkalliseen liikkeeseen liittyvää osaa.

Fyysikot ennustavat maailman lämpökuoleman

Engels näki, että tässä on yksi filosofian haastavimmista kysymyksistä. Luonnon dialektiikan alkulauseessa hän käsittelee usean sivun verran tätä kysymystä. Filosofiasa joudumme ottamaan kantaa kysymykseen, onko universumin kehityksellä alku ja loppu? Jos näin olisi, dialektisen materialismin mukaiselta kehitysjatokselta putoaisi pohja.

Maailman tulevaisuudesta Engels totesi Luonnon dialektiikassaan: ”Tulemme siis johtopäätökseen, että maailman avaruuteen säteilyllä lämmöllä täytyy olla mahdollisuus muuttua jotakin tietä - sen toteaminen tulee joskus olemaan luonnontutkimuksen tehtävä - toiseksi liikkeen muodoksi, jossa se voi päästä jälleen kokoontumaan ja toimimaan aktiivisesti. Ja siten poistuu päävaikeus, joka esti tunnustamasta aikansa eläneiden aurinkojen muuttumista takaisin hehkuvaksi sumuksi”. Näin Engels asetti kysymyksen maailmankaikkeuden tulevaisuudesta ja totesi, että siihen löydetään vastaus.

Engelsin jälkeen kosmologit, fyysikot ja tähtitieteilijät ovat tehneet paljon työtä ratkaistakseen kysymyksen maailmankaikkeuden lopullisesta tulevaisuudesta. Heidän keskuudessaan näyttää kuitenkin näyttää elävän käsitys, että maailmankaikkeuden kohtalona olisi kokea lämpökuoleman kaltainen loppu. Mutta edelleen tulee huomioida, että tähän he päätyvät, tutkimalla maailmaa vain fysiikan lakien kautta.

Filosofisilla johtopäätöksillä on välitöntä merkitystä

Kustannusliike Edistyskeskuksen **virallisissa** filosofian oppikirjoissa kysymys maailman lämpökuolemasta jätetään käsittelemättä tai torjutaan idealistisena ja epätieteellisenä ilman tieteellisiä perusteita. Hyvin kielteistä on se, että näissä teoksissa helposti piiloudutaan Engelsin selän taakse siteeraamalla hänen käsityksiään, eikä yritetäkään saavuttaa asiassa filosofian kannalta tärkeitä edistysaskeleita.

Sillä, miten vastaamme tähän kysymykseen, ei ole maailmankaikkeuden tai sivilisaation kannalta välitöntä merkitystä, koska aurinkomme kykenee jatkamaan toimintaansa vielä useita vuosimiljoonia. Ja kuluu vielä moninkertaisesti tämä aika, ennen kuin viimeinenkin aurinko tai musta aukko maailmankaikkeudesta sammuu.

Merkitystä sen sijaan on sillä, että filosofinen vastaus tähän kysymykseen antaa maailmankatsomuksellisen lähtökohdan monille muille yhteiskunnallisille ja maailmankatsomuksellisille johtopäätöksille, jotka vaikuttavat nykypäivän arvioihin ja päätöksiin **vai päätelmiin?**

Tuloksena sivilisaation ja kosmoksen synteesi

Materian liikemuotoja eritellessään Engels antoi selkeän vastauksen **tähän** kysymykseen. Hänen päätelmänsä oli, että materian kunkin liikemuodon korkein kehityskohta on samalla kehitysportaikoin seuraavan monimutkaisemman liikemuodon lähtökohta. Tämä merkitsee, että kunkin liikemuodon puitteissa kehitysprosessi saavuttaa jossain vaiheessa korkeimman kohtansa, jossa kyseisen liikemuodon kannalta valmis kappale muuttuu samalla seuraavan liikemuodon soluksi. Juuri tuossa korkeimmassa kohdassa kehitysprosessi ylittääkin kyseisen liikemuodon rajat. (Kedrov, Engelsin Luonnon Dialektiikasta, s. 88).

Ne, jotka ennustavat universumin lopun lämpökuolemaa, voivat olla tieteellisesti oikeassa. Mutta näin tapahtuu vain, jos tarkastelemme kosmoksen kehitystä pelkästään materian fysiikallisten lakien perusteella ilman mitään muita sen kehitykseen vaikuttavia lakeja. Tämä on verrattavissa materian kehityksen vaiheeseen, jolloin esim. materian kemiallinen liike oli edennyt aminohappojen ja nukleonihappojen asteelle. Ellei tässä vaiheessa kehityksen näyttämölle olisi ilmestynyt uutta tekijää - biologista evoluutiota - kehitys olisi pysähtynyt. Olosuhteiden sallimassa näyttämölle ilmestyy materian biologinen liike (ellei maapallolla, niin varmasti jossain muualla), joka jatkaa laadullisesti uudella tasolla materian kehitystä. Aivan samalla tavalla materian kehitys ei päättynyt biologisen liikkeen vaiheeseen, kun yhteiskunnallisen liikunnan ilmestyminen turvasi materian rakenteellisen ja laadullisen kehityksen maapallolla ja todennäköisesti muuallakin maailmankaikkeudessa.

Samalla tavoin on suhtauduttava kysymykseen kosmoksen lämpökuolemasta, joka ennustaa maailmankaikkeuden dialektiselle kehitykselle loppua. On katsottava, löytyykö maailmankaikkeudesta tekijää, joka kykenee nostamaan kehityksen korkeammalle tasolle tai viemään kehitystä eteenpäin, vaikka tähdet, planeetat ja mustat aukot katoaisivat.

Tällainen tekijä löytyy, sillä tällainen tekijä on tajunta, yhteiskunta, sivilisaatio ja sen mukanaan tuoma informaatio, joka kykenee vaikuttamaan takaisin materian rakenteeseen niin, että maailmankaikkeuden kehitys saa uusia muotoja ja rakenteita, jotka säilyvät senkin jälkeen, kun käsittämättömän pitkän ajan kuluttua se viimeinenkin musta aukko sammuu.

Käytännössä tämä voi tarkoittaa sitä, että sivilisaatiot siirtyvät kotiplaneetoiltaan lähiavaruuteen muuttaen sitä itselleen asumiskelpoiseksi, siirtävät sinne mukanaan ekosysteemin ja luovat ympäröivästä materiasta sellaisia rakenteita, joiden varassa materian kehitys jatkuu uudella tasolla siitä huolimatta, että auringot ja mustat aukot sammuvat. Sivilisaation kautta saa ratkaisunsa pohdinta, jonka Engels luonnon dialektiikassaan asetti seuraavasti: ”Kysymys on

vasta sitten lopullisesti ratkaistu, kun on todistettu, miten maailmanavaruuteen säteillyt lämpö saadaan uudelleen käyttökelpoiseksi”.

Miksi tällainen ratkaisu ei herää fyysikolle tai kosmologille? Se johtuu siitä, että heille on todella vaikeaa nähdä yhteiskunta tasaveroisena materian muotona materian fysikaalisen, kemiallisen ja biologisen liikemuodon kanssa. Tämä ilmenee myös esimerkiksi siinä, että tieteellisessä kirjallisuudessa tapaa usein pohdintoja siitä, miksi emme ole löytäneet tähän saakka vakuuttavaa todistetta vieraista sivilisaatioista?

Usein tätä paradoksia perustellaan mm. siten, että otetaan esimerkki eläinkunnasta ja arvioidaan, miten pitkään eläinlaji kykenee pysyttämään elinvoimaisena ennen häviämistä sukupuuttoon. Tämän perusteella lasketaan siten todennäköisyyksiä sille, miten todennäköistä on, että tapaamme universumissa toisen elinkelpoisen älyllisen lajin. Tässä päättelyssä iso virhe on se, että eläinlajin kehitystä ohjaavat biologian lainalaisuudet. Älyllisen elämän kehitystä ohjaavat yhteiskuntakehityksen lainalaisuudet. **HomoDeus!**

Yhteiskunnallisen liikemuodon funktio

Yhteiskunnalla on omat kehityslakinsa, joita tutkitaan mm. kansantaloustieteessä ja historiallisessa materialismissa. Yhteiskuntakehitys etenee alkuyhteisöstä (alkukommunismista) luokkayhteiskuntien kautta yhteiskunnan kommunistiseen vaiheeseen. Sen jälkeen luokkaristiriidat eivät enää ohjaa yhteiskuntakehitystä, vaan yhteiskunnan osalta siirrytään uuteen vaiheeseen, jossa kehittyvät dialektisesti tiedot, vuorovaikutus ympäristön kanssa ja tätä vastaavat yhteiskunnalliset rakenteet. **(Luku 8/6, Kommunismi)** Tämä yhteiskunnan kehitysvaihe on hyvin pitkä. Nykyisen tietämyksen valossa voimme ennakoida ja esittää hypoteeseja tämän vaiheen alusta, koska osaltaan jo elämme tämän vaiheen alkua.

Mikä sitten on älyllisen elämän ja yhteiskuntakehityksen merkitys ja tehtävä maailmankaikkeudessa? Tätä sivusi mm. Igor Adabasev kirjassaan Maailman arvoitukset tänään (s. 258–260) seuraavasti: ”Siis mitä varten ihmiskunta on olemassa? ihmiskunta on luonnon elin, **tekee johtopäätöksen Zabelin**, ”jonka luonto on itse synnyttänyt ohjaamaan luonnonvoimia”. ”Yhteiskunta syntyy materian tietyyssä kehitysvaiheessa noudattaen materian objektiivisia kehityslakeja ja toisaalta yhteiskuntakehityksen sosiaalisia lakeja ja kykenee näin vaikuttamaan yhteiskunnasta riippumattoman luonnon kehityssuuntaan”. **lainaukset vähän miten sattuu**

Adabasevin ajatus tulee ymmärtää niin, että kyse ei ole vain ihmisestä ja ihmiskunnasta, vaan yleensä sosiaalisesta liikemuodosta maailmankaikkeudessa. Tämän kehityslinjan näemme johtavan tilanteeseen, jossa sivilisaatio vuorovaikutuksessa muuhun luontoon muuttaa ja kehittää maailmankaikkeutta rakenteellisesti ja muuttuu siinä itsekkin.

Se ei varmastikaan tarkoita sitä, että entropiaa voidaan kääntää kulkemaan toiseen suuntaan, mutta tieteelliseen informaatioon perustuen voidaan synnyttää rakenteita, jotka säilyvät ja kehittyvät maailmankaikkeuden erikoisissa olosuhteissa. Siihen, millaisia laadullisia materian muotoja tämä kehitys synnyttää, on mahdoton antaa vastausta. Se muodostaa tietämyksemme rajan tulevaisuuteen tänään, aivan kuten emme voi tässä vaiheessa tietää alkuräjähdyttä edeltävistä materian kehityksen muodoista.

Joitain yhteiskunnallisia johtopäätöksiä

Antamalla materian yhteiskunnalliselle liikemuodolle sille kuuluva kosmologinen merkitys, voidaan sen pohjalta tehdä suuri joukko yhteiskunnallisia johtopäätöksiä, jotka perustelevat edistyksellistä toimintaamme nykyään:

(1) Sivilisaatio voi syntyä siten, että ensin muodostuu biosfääri (ekosysteemi), joka synnyttää ensimmäisen menetelmän - vihreän kasvin tai fotosynteesin - joka voi palauttaa auringon avaruuteen säteilemää lämpöä uudelleen käyttökelpoiseksi. Sivilisaatio voi toteuttaa tehtävänsä vain säilyttämällä ekosysteemi täydellisenä tulevaisuudelle ja viemällä se kaikkialle mukanaan. Tämä antaa meille eettisen vastuun ohella nykyistä laajemman kosmologisen vastuun ympäristön, biosfäärin ja ekosysteemin säilyttämisestä.

(2) Näkemys sivilisaation kosmologisesta tehtävästä sisältää päätelmän, että äärettömässä kosmoksessa löytyy lukuisia sivilisaatioita. Tunnetun kuitenkin vain maapallolla syntyneen ihmiskunnan. On perusteita sille päätelmälle, että materian yhteiskunnallinen liikemuoto maailmankaikkeudessa on hyvin harvinainen. Meidän on suhtauduttava itseemme varauksella, että olemme jopa ainoa maailmankaikkeudessa. Siksi on varmistettava, ettemme tuhoa itseämme esim. sodan tai ekokatastrofin kautta. Tämä antaa nykyistäkin suuremman vastuun sodan vastaiselle- ja ympäristömme puolesta toimivalle liikkeelle.

(3) Uskonnollinen maailmankatsomus määrittelee ihmiselle jumalallisen tarkoituksen. Se on perustana tunnetun luokkayhteiskunnan arvomaailmalle. Se näkee luonnon ikään kuin ihmistä varten, jota voidaan hyödyntää. Myös

virallinen marxilainen neuvostofilosofia, vaikka esittikin että tajunta on materian kehityksen korkein vaihe, ei osannut sijoittaa yhteiskuntakehitystä oikealle paikalleen.

Käytännössä ihmisyhteiskunta **nähtiin** kuin irrallisena rönsynä muun universumin kyljessä. Ihmisen ja työn merkitystä korostettiin, mutta päätarkoituksiksi nähtiin ihminen itse. Esitettiin, että luonto kokonaisuudessaan on asetettava palvelemaan ihmisen hyvinvointia.

Tässäkään näkemyksessä ei ollut kaikki paikallaan. Kuvitelkaamme, että toteutuu linkolalainen vaihtoehto luonto ilman sivilisaatiota. Silloin tuhoutuu luonto joskus. Jos taas hyödynnämme luontoa ilman säätelyä, vaarannamme sekä ekosysteemin, että yhteiskunnan olemassaolon. Ainoa vaihtoehto on yhteiskunnan ja luonnon keskinäisen harmonian puitteissa tapahtuva dialektinen kehitys. Siinä yhteiskunnan kaikkien jäsenten hyvinvointi ja aineellinen kulutus toteutuu sopusoinnussa yhteiskunnalle asettuvan kosmologisen tehtävän kanssa.

(4) Kommunistisen yhteiskunnan sisällöksi on tähän saakka määritelty yksinomaan yhteiskunnan jäsenten hyvinvoinnin ja tarpeiden toteuttaminen. Tämä johtuu pitkälti siitä, että aineellisen hyvinvoinnin ohella kommunistisen yhteiskunnan muut tehtävät eivät olleet vielä asettuneet ajankohtaiseksi. Sivilisaation merkityksen laajentaminen täydentää monilta osin kommunistisen yhteiskunnan analyysia ja antaa yhteiskunnan hyvinvoinnin tavoitteelle aiempaa laajemmän sisällön.

Lähdekirjallisuus:

Kommunistien Liitto: Dialektisen materialismin perusteet

Engels F.: Luonnon dialektiikka, Kustannusliike Edistys 1971 Moskova 1971

Lenin V. I.: Materialismi ja empiriorritisismi, teokset 10 osaa osa 4, Kustannusliike Edistys, Moskova 1976

Kedrov Bonifati: Engelsin Luonnon dialektiikasta, Kustannusliike Edistys, Moskova 1978

Kedrov Bonifati: Johdatus Leninin teokseen "Materialismi ja empiriokritisismi", Kansankulttuuri Oy 1976

URSA (toimituskunta: Hannu Karttunen, Kari Johan Donner, Pekka Kröger, Heikki Oja, Markku Poutanen): Tähtitie-
teen perusteet 6. laitos

Igor Adabasev: Maailman arvoitukset tänään, Kustannusliike Edistys Moskova 1974

F.V.Konstantinovin johtama toimikunta: Marxilaisen Filosofian perusteet, Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike,
Moskova 1964